

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK İSLAM SANATLARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDE
BULUNAN MEMLÛK CİLDLERİ

Betül ŞAHİN

2502150551

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Hilal KAZAN

İSTANBUL – 2022

ÖZ
TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDE BULUNAN
MEMLÛK CİLDLERİ
BETÛL ŞAHİN

Ciltçilik rulo şeklindeki kitapların yerini, Romalılar zamanında sayfaları dikdörtgen biçiminde kesilmiş kodeksin almasıyla ortaya çıkmıştır. Günümüze ulaşan en eski kapaklar, papirüsün oldukça sade bir şekilde deriyle kaplanması suretiyle yapılmış olup IV. yüzyıldan kalmadır. Sanat değerine haiz ilk örnekler VIII.-IX. yüzyılda Orta Asya'da Uygurlar ve Mısır'da Koptlar tarafından yapılmıştır. İslam cild sanatına ait en erken örnekler de yine Tunus ve Mısır'da bulunmuştur. İslam cildleri Abbasiler, Tolunoğulları, Büyük Selçuklular, Fatımiler, Eyyubiler, İlhanlılar, Celayirliler, Anadolu Selçuklular, Safeviler, Osmanlılar ve Memlûklerle devam ettirilmiş ve birbirinden güzel eserler ortaya çıkarılmıştır.

Bu çalışmayla, İslam cild sanatı içinde kendi adıyla bir üslup oluşturan ve hakkında yeterince bilgi bulunmayan ve Ülkemiz'de de çalışılmamış olan Memlûk cildlerine ait örneklerin kataloglanması, tanıtılması, üslûp özelliklerinin belirlenmesi ve konuyla ilgilenen araştırmacıların istifadesine sunulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan yazma eserlerin cildleri incelenmiş olup; bu örnekler içinden sanat değerine haiz Memlûk dönemi deri cildleri tercih edilmiştir.

Esas olarak iki bölümden oluşan bu çalışmada **birinci bölümde**: Memlûkler, Memlûk sistemi, Memlûk Devleti'nin siyasi tarihi, kültürel ve sosyal ortamı, mimarisi, cam, seramik, çini, metal işçiliği ile hüsn-i hat ve tezhip sanatları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise: öncelikle Memlûkler dönemi cild sanatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu genel bilgiden sonra Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan Memlûk cildlerinin ait oldukları dönemde hüküm süren Sultanlar (Baybars, Nasırüddin Muhammed b. Kalavun, Hasan en-Nasır, Berkûk, Fereç b. Berkuk, Barsbay, İnal, Seyfeddin Çakmak, Şeyh Müeyyed, Hoşkadem, Kayıtbay ve Kansu Gavri)'ın

saltanatları ele alınmış olup, bu sultanlar döneminde yapılan cildler detaylı olarak incelenmiştir.

Ek kısmına lüğatçe ve katalog eklenmiş olup, katalog kısmında ikinci bölümde tanıtılan eserlerin katalog bilgileri ile iç ve dış kapak görsellerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Memlûk, Cild, Kapak.

ABSTRACT

BINDINGS OF MAMLUK MANUSCRIPTS FOUND IN THE MUSEUM OF TURKISH AND ISLAMIC ARTS

Bookbinding emerged when the rolls were replaced by the codex, the pages of which were cut into a rectangular shape in Roman times. The oldest surviving bindings were made by covering the papyrus with leather in a very simple way and they remain from the century IV. The first examples having artistic value were made by the Uyghurs in Central Asia and the Copts in Egypt between century VIII and IX. The earliest examples of Islamic binding art were also found in Tunisia and Egypt. Islamic bookbindings were continued by Abbasids, Tulunids, Great Seljuks, Fatimids, Ayyubids, Ilkhanids, Calayirs, Anatolian Seljuks, Safavids, Ottomans and Mamluks and bindings each is more beautiful than the next were produced.

Although Mamluk bindings establish an own stylistic feature called by its name in Islamic bookbinding art, there is not enough information about them and have not been studied these bindings in our country. With this study, it is aimed to catalogue, introduce, determine the stylistic features of Mamluk bindings and present them to the researchers who are interested in the subject.

In this study, the bindings of the manuscripts in the Turkish and Islamic Arts Museum were examined; among these manuscripts, leather bindings from the Mamluk period, which have artistic value, were preferred.

In this study, which mainly consists of two parts, information about the Mamluks, the Mamluk system, the political history, cultural and social environment of the Mamluk State, architecture, glass, ceramics, tile, metalwork, calligraphy and illumination arts are given in the first part.

In the second part: first of all, information about the binding art of the Mamluk period is given. After this general information, the Mamluk bindings found in the Museum of Turkish and Islamic Works belong to the Sultans who reigned during the period (Baibars, Nasiruddin Muhammad b. Qalawun, Hasan an-Nasir, Barquq, Faraj İbn Barquq, Barsbay, Inal, Jaqmaq, Shaykh al- Muay'yad, Khushqadam, Qaitbay and

Qansuh al-Ghawri) have been discussed and the bindings made during the period of these sultans have been examined in detail.

A dictionary and catalogue have been added to the appendix section, and the catalogue information and interior and exterior cover visuals of the works introduced in the second section have been included.

Key words: The Museum of Turkish and Islamic Arts, Mamluk, Sultan, Binding, Cover.

ÖNSÖZ

Başlangıçta sadece kitabın koruyuculuğu görevini üstlenen kaplar, kağıda ve yazıya gösterilen kıymetin bir sonucu olarak zamanla onlara yakışır hale getirilmeye çalışılmıştır. Böylece de zanaat olarak çıktıkları bu yolda bir sanat dalı haline gelmiş ve cild adıyla anılmışlardır. Bu sanat dalı İslam coğrafyasında öyle kıymetli eserler vermiştir ki murassa cild ismi verilen ve kıymetli mücevherlerle süslenen örnekleri bile yapılmıştır.

Bu denli güzel örneklerin verildiği cild sanatı aslında araştırmacılar için birtakım olumsuzlukları barındıran bir alandır. Bu zorlukların ana sebebi kitabın yapısıdır. Kitabın, özellikle de içeriği ve bezemesi ile daha kıymetli olan kitapların, en gözde hediye ve ganimet unsuru sayılması gibi nedenlerle el değiştirmesi onun ait olduğu medeniyetin ve dönemin tespitini çoğu zaman mümkün kılmamaktadır. Dünyada en fazla yazılan kitap olma özelliği gösteren Kur'ân-ı Kerîm'in 1400 yıllık İslam coğrafyasında hazırlanan sayısız nüshası bulunmaktadır. Hem bu Kur'ân-ı Kerîm'lerin hem de diğer yazmaların tarihlendirilmesinde ketebe kayıtlarının bulunmaması karşılaşılan en büyük problemlerden biridir. Ketebe kaydı bulunsa dahi, bu kayıt özellikle hüsn-i hat, tezhip ve cild gibi kitap sanatlarıyla uğraşan araştırmacılar için her zaman doğru sonuçları vermemektedir. Yazıldıktan yüzyıllar sonra kitaba ketebe kaydının eklenmesi, yazılan kitabın sonrasında tezhiplenmesi ve orijinal cildin defalarca değiştirilmesi gibi nedenler özellikle eserin cildinin hangi döneme ait olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu ve burada zikredilmeyen zorluklara rağmen böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen birçok insan var.

Ancak bu isimlere geçmeden önce, hayatımı derinden etkileyen, geleneksel sanatlarla tanışmamı sağlayan ve gerek ilmiyle gerekse tecrübeleriyle yolumu aydınlatan rahmetli hocam Prof. Dr. Ahmet Saim Arıtan'ı anmalıyım. Hayatını sanata adayan ve özellikle Anadolu Selçuklu Cildlerini dünyaya tanıtan kıymetli hocam, sizden çok şey öğrendim. İyi ki yollarımız kesişti.

Benim için önemli isimlerden bir diğeri de danışman hocam Doç. Dr. Hilal Kazan'dır. Ülkemizde daha önce çalışılmayan ve hakkında çok az şey bilinen Memlûk

cildlerini araştırmam konusunda beni yönlendirdiğiniz için size minnettarım. Konu seçiminden itibaren, bütün süreç boyunca beni doğru yönlendirmesi, geniş bir bakış açısı sunmama yardımcı olması ve bilgi birikimini aktarması sayesinde bu çalışmayı hazırlayabildiğimi itiraf etmeliyim.

Özellikle cildlerin dönem tasniflerinde ve teknik konularda yolumu aydınlatan günün hemen her saati sorularıma cevap bulabildiğim sayın Öğr. Gör. Gürcan Mavili özel bir teşekkürü hak ediyor. Bildiği her şeyi, öğrencilerine hatta cilt sanatıyla ilgilenen herkese aktarmaktan asla imtina etmeyen hocam içinden çıkamadığım durumlarda yolumu aydınlattı. Sizden çok şey öğrendim, eminim bu tezi okuyan herkes de sizden çok şey öğrenecek.

Bir teşekkür de özellikle motif tahlilleri konusunda kendi birikimleriyle beni yönlendiren sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Tanrıver Celasin'e. Çoğu zaman bir mücellide ile müzehhibenin karşı karşıya kaldığı noktalarda sakın ve yumuşak ses tonuyla motif bilgisini bıkmadan bana aktardığı için.

Metinlerin okunması ve tercümesinde engin arapça bilgisinden istifade ettiğim çalışma arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Nasseruddin Mazhari teşekkürü hak eden bir başka isim.

Yazma eser çalışan herkesin bildiği gibi uzun saatlerin geçirildiği Müze ve Kütüphaneler'de araştırma yapmak hiç de kolay değildir. Bazen bunaltıcı bile olabilen bu yerlerde uzun saatler sonunda çalışmaktan sıkıldığınız anlar sıklıkla karşınıza çıkar. İşte tam da bu yüzden haftalar geçirdiğim Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin kıymetli çalışanları her daim güler yüzlü oldukları ve işimi kolaylaştırdıkları için özellikle burada anılmayı hak ediyorlar.

Yine bu süreç boyunca kimi zaman kıymetli bilgileriyle kimi zamanda teskin edici destekleriyle yanımda olan isimlerini burada tek tek zikredemeyeceğim kıymetli dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Desteklerini birkaç cümleyle anlatamayacağım, sadece tez sürecimde değil bütün çalışmalarında hep yanımda olan, benim bile kendime inanmadığım dönemlerde bana olan inançlarını asla kaybetmeyen ve beni koşulsuz seven siz sevgili ailem siz olmasaydınız bu tez ortaya çıkamazdı. Bu süreçte çocuklarımla bakımıyla ilgilenen kıymetli ebeveynlerim ve kardeşlerim siz olmasaydınız uzun saatler süren çalışmalarımı nasıl tamamlayabilirdim.

Kıymetli eşim bu süreçte yoluma yoldaşlık ettiğin, derdimle dertlendiğin ve hep yanımda olduğun için teşekkür ederim.

Bütün bu isimlerden daha çok anılmayı hak eden iki küçük isim var. Sevgili oğullarım Ahmet ve Eren. O küçücük halinizle beni anlamaya çalıştığınız, annenizin ödevini bitirmesini beklemeniz gerektiğini birbirinize sık sık hatırlattığınız ve en önemlisi size ayırmam gereken zamanı çalışmalarım için kullanmama anlayış gösterdiğiniz için en büyük teşekkürü siz hak ediyorsunuz.

Gayret bizden başarı Allah'tan.

Betül ŞAHİN
KARAMAN, 2022

GÖRSELLER LİSTESİ

Sayfa No:

Görsel: 1, Kahire'nin eski görünüşü, (http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90777---0049.jpg E.T: 02.06.2022).....	22
Görsel: 2, Memlûk Türbeleri, (http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90777---0024.jpg E.T:02.06.2022).....	25
Görsel: 3, Askı Kandil, Memlûk Dönemi, XV. Yüzyıl, TİEM:154.....	27
Görsel: 4, Bâdiye, Memlûk Dönemi, 1470-1490, TİEM: 2959.....	27
Görsel: 5, Şamdan, Memlûk Dönemi, XIV.-XV. Yüzyıl, TİEM: 1372.....	27
Görsel: 6, Sultan Berkûk Cami Kapısı, (https://www.google.com/search?q=sultan+berkuk+camii+kap%C4%B1s%C4%B1&tbm=isch&ved=2ahUKEwi2ufzcx7f7AhWJNewKHV9wDI8Q2 E.T. 05.09.2022)...	29
Görsel: 7, Cam Askı Kandil, Memlûk Dönemi, XIV. Yüzyıl, TİEM:1032.....	31
Görsel: 8, Yazı Örneği, Memlûkler Dönemi, (TİEM'den).....	33
Görsel: 9, Emir Sargatmış Medresesi'nin Kubbesi, Detay, (https://en.wikipedia.org/wiki/Madrasa_of_Sarghatmish E.T.03.10.2022).....	34
Görsel: 10, Karşılıklı Zahriye Sayfası (TİEM'den).....	36
Görsel: 11, Zahriye Sayfası, Sultan Kayıtbay Dönemi (TİEM'den).....	36
Görsel: 12, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb, (TİEM'den).....	37
Görsel: 13, Arka İç Kapak, Sertab- Mikleb İç, (TİEM'den).....	38
Görsel: 14, Sultan Hasan Medrese Cami Bordür (Titus Burckhart'dan).....	40
Görsel: 15, Bordür Detay, (TİEM'den)	40
Görsel:16, İtalya'da yapılmış Memlûk tarzı bir cild örneği (Rosamond E. Mack'den).....	42
Görsel: 17, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve İç Kapak, (TİEM'den).....	44
Görsel: 18, Sertab, (TİEM'den).....	45
Görsel: 19, Mikleb, (TİEM'den).....	45
Görsel: 20, Cetvel, Zencirek, Detay, (TİEM'den).....	46
Görsel: 21, Zencirek, Bordür, (TİEM'den).....	46

Görsel: 22, Köşebent örnekleri, (TİEM'den).....	47
Görsel: 23, Salbek Örnekleri (TİEM'den).....	47
Görsel: 24, Şemse örnekleri (TİEM'den).....	48
Görsel: 25, Baybars Camii (DİA'dan).....	52
Görsel: 26, Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye (DİA'dan).....	52
Görsel: 27, Örnek: 1, <i>Tecrîdi'l-Eğâni</i>, 666 / 1268, TİEM: 2007, Zahriye Sayfası...	54
Görsel: 28, Örnek: 1, <i>Tecrîdi'l-Eğâni</i>, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	55
Görsel: 29, Örnek: 1, <i>Tecrîdi'l-Eğâni</i>, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	55
Görsel: 30, Örnek: 1, <i>Tecrîdi'l-Eğâni</i>, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	56
Görsel: 31, Nasırıyye Medresesi'nin Minaresi ve Portalı (https://wblog.wiki/tr/Madrassa_of_Al-Nasir_Muhammad adresinden alınmıştır)...	59
Görsel: 32, Ramla Beyaz Cami Minaresi (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2f/White_t1.jpg adresinden alınmıştır).....	60
Görsel: 33, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Zahriye Sayfası...	62
Görsel: 34, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	63
Görsel: 35, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	63
Görsel: 36, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Arka Kapak, Şemse, Detay.....	63
Görsel: 37, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Detay.....	64
Görsel: 38, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb, Şemse, Detay.....	64
Görsel: 39, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb İçi Detay...	65
Görsel: 40, Sultan Nasır Muhammed Cami Minber Detay, (https://yandex.com.tr/gorsel/search?pos=9&text=Sultan%20en-N%C3%A2sir%20Muhammed%20Camii%2C&img_url E.T. 04.10.2022).....	65

Görsel: 41, Örnek: 3, <i>El-Mebsût</i>, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak Zencirek ve Köşebent, Detay.....	66
Görsel: 42, Örnek: 3, <i>El-Mebsût</i>, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak Şemse, Detay.....	67
Görsel: 43, Örnek: 3, <i>El-Mebsût</i>, 727/ 1327, TİEM: 1716, Mikleb.....	67
Görsel: 44, Örnek: 4, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Ön Kapak, Zencirek ve Köşebent Detay.....	68
Görsel: 45, Örnek: 4, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	69
Görsel: 46, Örnek: 4, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak, Zencirek ve Köşebent Detay.....	69
Görsel: 47, Örnek: 4, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak	70
Görsel: 48, Örnek: 5, <i>Mefâtihu'l-Gayb</i>, 733/1333, TİEM: 1551, Arka Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	71
Görsel: 49, Örnek: 5, <i>Mefâtihu'l-Gayb</i>, 733/1333, TİEM: 1551, Ön Kapak Salbek, Şemse Detay.....	72
Görsel: 50, Örnek: 5, <i>Mefâtihu'l-Gayb</i>, 733/1333, TİEM: 1551, Mikleb	72
Görsel: 51, Örnek: 5, <i>Mefâtihu'l-Gayb</i>, 733/1333, TİEM: 1551, Ön İç Kapak Detay.....	72
Görsel: 52, Sultan Hasan Külliyesi (https://en.wikipedia.org/wiki/Mosque-Madrasa_of_Sultan_Hassan#/media/File:Flickr_-_archer10_(Dennis)_-Egypt-13A-061_(cropped).jpg E. T. 24. 06. 2022).....	76
Görsel: 53, Sultan Hasan Medrese Camii'nin doğu eyvanını dolaşan yazı kuşağından detay (Titus Burckhardt'dan).....	76
Görsel: 54, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	77
Görsel: 55, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	78
Görsel: 56, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	78

Görsel: 57, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Sertab, Detay.....	79
Görsel: 58, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Mikleb.....	79
Görsel: 59, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Zahriye Sayfası.....	80
Görsel: 60, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Zencirek, Bordür Detay.....	81
Görsel: 61, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Kitabelik	81
Görsel: 62, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Zemin.....	82
Görsel: 63, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Zencirek, Bordür Detay.....	82
Görsel: 64, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Kitabelik.....	83
Görsel: 65, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Köşebent Detay.....	83
Görsel: 66, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Şemse Detay.....	84
Görsel: 67, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Sertab.....	84
Görsel: 68, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Mikleb.	84
Görsel: 69, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön İç Kapak, Zencirek Detay.....	85
Görsel: 70, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka İç Kapak, Şemse ve Salbek Detay.....	85
Görsel: 71, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Sertab İç Şemse(solda) ve Mikleb İç Şemse (sağda) Detay.....	86
Görsel: 72, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Zencirek Detay.....	87
Görsel: 73, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Köşebent ve Salbek Detay.....	87

Görsel: 74, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Şemse Detay.....	88
Görsel: 75, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Sertab Detay.....	88
Görsel: 76, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Zencirek, Köşebent (solda), Şemse (sağda) Detay.....	89
Görsel: 77, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka İç Kapak Şemse (solda) ve Köşebent (sağda) Detay.....	89
Görsel: 78, Örnek: 9, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 765/1363, TİEM: 446, Karşılıklı Zahriye Sayfası.....	90
Görsel: 79, Örnek: 9, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 765/1363, TİEM: 446, Ön Kapak, Bordür, Detay.....	91
Görsel: 80, Örnek: 9, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 765/1363, TİEM: 446, Ön Kapak, Zemin, Detay.....	91
Görsel: 81, Örnek: 9, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 765/1363, TİEM: 446, Mikleb, Bordür, Detay.....	91
Görsel: 82, Sultan Berkuk Külliyesi	
(https://egy monuments.gov.eg/monuments/mosque-madrassa-and-khanqa-of-sultan-barquq/ E. T.07.06.2022).....	95
Görsel: 83, Berkûk Camisinin Avlusu,	
(https://www.egypttoday.com/Article/6/38290/Barquq-Mosque-Architectural-masterpiece-in-heart-of-Cairo E. T. 07.06.2022).....	95
Görsel: 84, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Zahriye Sayfası.....	97
Görsel: 85, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak, Zencirek Detay.....	97
Görsel: 86, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak Köşebent Detay.....	98
Görsel: 87, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak Detay.....	98
Görsel: 88, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Miklebe.....	99

Görsel: 89, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Zahriye Sayfası.....	100
Görsel: 90, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Ön Kapak, Zencirek Detay.....	101
Görsel: 91, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Arka Kapak, Köşebent Detay.....	101
Görsel: 92, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Arka Kapak, Şemse Detay.....	102
Görsel: 93, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM:1678, Sertab.....	102
Görsel: 94, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM:1678, Mikleb.....	102
Görsel: 95, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Arka İç Kapak, Köşebent Detay.....	103
Görsel: 96, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Arka İç Kapak, Şemse Detay.....	103
Görsel: 97, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TiEM: 1678, Sertab İçi (solda)ve Mikleb İçi Şemsesi (sağda) Detay.....	104
Görsel: 98, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Karşılıklı Zahriye sayfaları.....	105
Görsel: 99, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Arka Kapak, Zencirek Detay.....	106
Görsel: 100, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Arka Kapak, Köşebent Detay.....	106
Görsel: 101, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Arka Kapak, Şemse Detay.....	107
Görsel: 102, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Sertab.....	107
Görsel: 103, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Mikleb.....	108
Görsel: 104, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Ön İç Kapak, Zencirek- Köşebent Detay.....	108
Görsel: 105, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TiEM: 2006, Ön İç Kapak, Şemse Detay.....	109

Görsel: 106, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TİEM: 2006, Sertab İçi....	109
Görsel: 107, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TİEM: 2006, Mikleb İçi.....	109
Görsel: 108, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Zahriye Sayfası.....	110
Görsel: 109, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Zencirek, Bordür Detay.....	111
Görsel: 110, Örnek:13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Köşebent Detay.....	111
Görsel: 111, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Şemse Detay.....	112
Görsel: 112, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Sertab...	112
Görsel: 113, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Mikleb..	112
Görsel: 114, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Arka İç Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	113
Görsel: 115, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön İç Kapak Şemse Detay.....	113
Görsel: 116, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Mikleb (solda)- Sertab (ortada) İçi ve Arka İç Kapak (sağda) Detay.....	114
Görsel: 117, Örnek: 14, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Şemse, Detay.....	114
Görsel: 118, Örnek: 14, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	115
Görsel: 119, Örnek: 14, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Şemse, Detay.....	116
Görsel: 120, Örnek: 15, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Ön Kapak Zencirek Detay.....	117
Görsel: 121, Örnek: 15, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Ön Kapak Köşebent Detay.....	117
Görsel: 122, Örnek: 15, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Arka Kapak Şemse Detay.....	118
Görsel: 123, Örnek: 15, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Mikleb Zencirek, Köşebent (solda) ve Şemse (sağda) Detay.....	118

Görsel: 124, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Zahriye Sayfası.....	119
Görsel: 125, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.....	120
Görsel: 126, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön (solda) ve Arka (sağda) Kapak, Salbek Detay.....	120
Görsel: 127, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön (solda) ve Arka (sağda) Kapak, Şemse Detay.....	121
Görsel: 128, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Detay.....	121
Görsel: 129, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Mikleb, Şemse, Detay.....	122
Görsel: 130, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Zahriye Sayfası.....	123
Görsel: 131, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	124
Görsel: 132, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (sağdaki) ve Arka (soldaki) Kapak Şemse, Detay.....	124
Görsel: 133, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (soldaki) ve Arka (sağdaki) Kapak Salbek Detay.....	125
Görsel: 134, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Mikleb, Şemse Detay.....	125
Görsel: 135, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (soldaki)ve Arka (sağdaki) İç Kapak Detay.....	126
Görsel: 136, Sultan Fereç b. Berkûk Hangahı (https://www.archnet.org/sites/2209 E. T. 10.07.2022).....	128
Görsel: 137, Örnek: 18, <i>Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân</i>, XV. Yüzyıl Baş1, TİEM: 2144, Zahriye Sayfası.....	130
Görsel: 138, Örnek: 18, <i>Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân</i>, XV. Yüzyıl Baş1, TİEM: 2144, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent ve Salbek Detay.....	130
Görsel: 139, Örnek: 18, <i>Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân</i>, XV. Yüzyıl Baş1, TİEM: 2144, Ön Kapak, Şemse Detay.....	131

Görsel: 140, Örnek: 18, <i>Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 2144, Ön İç Kapak Detay.....	131
Görsel: 141, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Zahriye Sayfası.....	132
Görsel: 142, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön Kapak, Zencirek Detay.....	133
Görsel: 143, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Arka Kapak, Köşebent Detay.....	133
Görsel: 144, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön Kapak Zemin Detay.....	134
Görsel:145, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Mikleb.....	134
Görsel: 146, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön İç Kapak Detay.....	134
Görsel: 147, Şeyh Müeyyed Cami. (DîA'dan ve Titus Burekhardt'dan).....	137
Görsel: 148, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Ön Kapak, Zencirek-Bordür Detay.....	139
Görsel: 149, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Zencirek-Bordür Detay.....	139
Görsel: 150, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Zemin Detay.....	139
Görsel: 151, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Sertab.....	140
Görsel: 152, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Mikleb, Zencirek, Bordür, Detay.....	140
Görsel: 153, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Mikleb, Zemin, Detay.....	140
Görsel: 154, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Ön İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	141
Görsel: 155, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Ön İç Kapak, Şemse, Salbek, Detay.....	141
Görsel: 156, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Sertab İçi Detay.....	142

Görsel: 157, Örnek:20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Mikleb İçi.....	142
Görsel: 158, Sultan Baybars Türbesi.....	145
Görsel: 159, Sultan Barsbay Türbesinin Kubbesi, https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=1&source=serp&text=barsbay%20cami%20kap%C4%B1s%C4%B1&pos=79&rpt=simage&img_url=http%3A%2F%2Fpbs.twimg.com%2Fmedia%2FE4cqW7pXEAArnW_.jpg&lr=103848 E.T. 10.10.2022).....	145
Görsel: 160, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Zencirek, Detay.....	146
Görsel: 161, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Köşebent, Detay.....	146
Görsel: 162, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Köşebent, Detay.....	147
Görsel: 163, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Sertab Detay.....	147
Görsel: 164, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Mikleb.....	148
Görsel: 165, Örnek: 22, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	148
Görsel: 166, Örnek: 22, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	149
Görsel: 167, Örnek: 22, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	149
Görsel: 168, Örnek: 22, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Arka İç Kapak Detay.....	150
Görsel: 169, Örnek: 23, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	151
Görsel: 170, Örnek: 23, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Arka Kapak, Zencirek (sağda) Köşebent (solda), Detay.....	151
Görsel: 171, Örnek: 23, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Arka Kapak, Şemse, Detay.....	151
Görsel: 172, Örnek: 23, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Sertab.....	152

Görsel: 173, Örnek: 23, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Sertab.....	152
Görsel: 174, Örnek: 24, <i>El- Câmiu's- Sahîh</i>, 833/1430, TİEM: 1601, Zahriye ayfası.....	153
Görsel: 175, Örnek: 24, <i>El- Câmiu's- Sahîh</i>, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak, Zencirek, Detay.....	154
Görsel: 176, Örnek: 24, <i>El- Câmiu's- Sahîh</i>, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak, Detay.....	154
Görsel: 177, Örnek: 24, <i>El- Câmiu's- Sahîh</i>, 833/1430, TİEM: 1601, Arka İç Kapak, Detay.....	155
Görsel: 178, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Zahriye Sayfası.....	156
Görsel: 179, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	156
Görsel: 180, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön Kapak, Detay.....	157
Görsel: 181, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Sertab.....	157
Görsel: 182, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Mikleb.....	158
Görsel: 183, Örnek: 25, <i>Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön İç Kapak.....	158
Görsel: 184, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Zahriye Sayfası.....	159
Görsel: 185, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	160
Görsel: 186, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak Salbek ve Şemse Detay.....	161
Görsel: 187, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Sertab....	161
Görsel: 188, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Mikleb...	162
Görsel: 189, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka İç Kapak Detay.....	162

Görsel: 190, Örnek: 27, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Zahriye Sayfası.....	163
Görsel: 191, Örnek: 27, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Salbek (solda) ve Şemse (sağda) Detay.....	163
Görsel: 192, Örnek: 27, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Sertab.....	164
Görsel: 193, Örnek: 27, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Mikleb.....	164
Görsel: 194, Çakmakıyye Medresesi (https://www.sana.sy/tr/?p=251607 E. T. 07.08.2022).....	166
Görsel: 195, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka Kapak, Zencirekler, Köşebent, Detay.....	167
Görsel: 196, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka Kapak, Zencirekler, Köşebent, Detay.....	168
Görsel: 197, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Ön Kapak, Şemse (solda), Salbek (sağda), Detay.....	168
Görsel: 198, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Sertab.....	169
Görsel: 199, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Mikleb.....	169
Görsel: 200, Örnek: 28 <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka İç Kapak Detay.....	170
Görsel: 201, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Zahriye Sayfası.....	171
Görsel: 202, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, ArkaKapak Zencirek, Köşebent Detay.....	172
Görsel: 203, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Ön Kapak Şemse Detay.....	172
Görsel: 204, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Sertab.....	172
Görsel: 205, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Mikleb.....	173

Görsel: 206, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Arka İç Kapak Detay.....	173
Görsel: 207, Sultan Seyfeddin İnal Külliyesi, (https://wikimedioc.com/album/Sultan%20Inal%20complex E.T. 3.10.2022).....	175
Görsel: 208, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Zahriye Sayfası.....	176
Görsel: 209, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Ön Kapak Zencirek Detay.....	176
Görsel: 210, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Ön Kapak Köşebent Detay.....	177
Görsel: 211, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Ön Kapak Şemse Detay..	177
Görsel: 212, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Mikleb.....	178
Görsel: 213, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Arka İç Kapak Detay...	178
Görsel: 214, Örnek: 31, <i>Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr</i>, 865/1461, TİEM: 1800, Ön Kapak Zencirek Detay.....	181
Görsel: 215, Örnek: 31, <i>Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr</i>, 865/1461, TİEM: 1800, Ön (solda)ve Arka (sağda) Kapak Salbek, Şemse Detay.....	182
Görsel: 216, Örnek: 31, <i>Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr</i>, 865/1461, TİEM: 1800, Mikleb.....	182
Görsel: 217, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Karşılıklı Zahriye Sayfaları.....	183
Görsel: 218, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Ön Kapak Zencirek Detay.....	184
Görsel: 219, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka Kapak Köşebent Detay.....	185
Görsel: 220, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Ön Kapak Şemse Detay.....	186
Görsel: 221, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka İç Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	187
Görsel: 222, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka İç Kapak Salbek, Şemse Detay.....	187
Görsel: 223, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Zahriye Sayfası.....	189

Görsel: 224, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Ön Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	189
Görsel: 225, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Ön Kapak Şemse, Salbek Detay.....	190
Görsel: 226, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Mikleb.....	191
Görsel: 227, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Ön İç Kapak Detay.....	191
Görsel: 228, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Arka Kapak, Zencirek Detay.....	192
Görsel: 229, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	192
Görsel: 230, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Ön Kapak, Şemse, Salbek Detay.....	193
Görsel: 231, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Sertab, Detay.....	194
Görsel: 232, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Mikleb Zencirek, Köşebent Detay.....	194
Görsel: 233, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Ön İç Kapak Detay.....	194
Görsel: 234, Örnek: 35, <i>El-Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	195
Görsel: 235, Örnek: 35, <i>El-Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Ön Kapak, Şemse, Sertab, Detay.....	196
Görsel: 236, Örnek: 35, <i>El-Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Sertab, Detay.....	196
Görsel: 237, Örnek: 35, <i>El-Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Mikleb.....	197
Görsel: 238, Örnek: 35, <i>El-Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Mikleb.....	197
Görsel: 239, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	198
Görsel: 240, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Ön Kapak, Köşebent, Şemse, Detay.....	198
Görsel: 241, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Sertab.....	199

Görsel: 242, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Mikleb.....	199
Görsel: 243, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Arka İç Kapak Detay.....	199
Görsel: 244, Kayıtbay Camisi ve Türbesi, Kahire/Mısır, (http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90777---0017.jpg E.T.: 03.06.2022).....	202
Görsel: 245, Sultan Kayıtbay Mescidi Girişi (https://www.wikiwand.com/ar E.T. 13.09.2022).....	203
Görsel: 246, Eşrefiyye Medresesi, (https://tr.wikipedia.org/wiki/El-E%C5%9Frefiye_Medresesi#/media/Dosya:TM_alashrafiyya1.jpg E.T. 01.08.2022).....	203
Görsel: 247, Mescid-i Nebevi Kayıtbay Minaresi (https://kolayarapca1.files.wordpress.com/2014/03/genisaci.jpg E.T. 01.08.2022).....	205
Görsel: 248, Sultan Kayıtbay'ın Salıba'daki Sebîl-Küttabı.....	205
Görsel: 249, Sultan Kayıtbay Minaresi, (https://tr.wikipedia.org/wiki/Emev%C3%AE_Camii#/media/Dosya:Minaret_of_Qayt_Bey,_Umayyad_Mosque.jpg E.T. 10.06.2021).....	205
Görsel: 250, El-Ezher Camii Kayıtbay Minaresi (DİA'dan).....	206
Görsel: 251, Sultan Kayıtbay Sebîli, (https://www.archnet.org/sites/2983'dan E.T. 15.05.2022).....	207
Görsel: 252, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Ön Kapak Zencirek, Köşebent, Detay.....	208
Görsel: 253, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	208
Görsel: 254, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Sertab.....	209
Görsel: 255, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Mikleb.....	209
Görsel: 256, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Arka İç Kapak Detay.....	209
Görsel: 257, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Zahriye Sayfası.....	210
Görsel: 258, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	211

Görsel: 259, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	211
Görsel: 260, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Sertab.....	212
Görsel: 261, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Mikleb.....	212
Görsel: 262, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zencirek Detay.....	212
Görsel: 263, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zencirek Detay.....	213
Görsel: 264, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zemin Detay.....	213
Görsel: 265, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Sertab-Mikleb İçi.....	213
Görsel: 266, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Zahriye Sayfası.....	215
Görsel: 267, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	215
Görsel: 268, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	216
Görsel: 269, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Sertab.....	216
Görsel: 270, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Mikleb.....	217
Görsel: 271, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Bordür Detay.....	217
Görsel: 272, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Zencirek, Detay.....	217
Görsel: 273, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Zemin, Detay.....	218
Görsel: 274, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Sertab-Mikleb, Zemin, Detay.....	218

Görsel: 275, Örnek: 40, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	219
Görsel: 276, Örnek:40, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	219
Görsel: 277, Örnek: 40, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Salbek, Şemse Detay.....	220
Görsel: 278, Örnek: 40, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Mikleb.....	220
Görsel: 279, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	221
Görsel: 280, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	221
Görsel: 281, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Şemse, Salbek Detay.....	222
Görsel: 282, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.....	222
Görsel: 283, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Arka Kapak, Şemse Detay.....	223
Görsel: 284, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Sertab, Detay.....	223
Görsel: 285, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Mikleb Zencirek, Köşebent, Şemse Detay.....	223
Görsel: 286, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön İç Kapak (solda) ve Sertab-Mikleb İçi (sağda) Detay.....	224
Görsel: 287, Örnek: 42, <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye</i>, 881/ 1477, TİEM: 1745, Ön Kapak Zencirek, Köşebent ve Şemse Detay.....	225
Görsel: 288, Örnek: 42, <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye</i>, 881/ 1477, TİEM: 1745, Salbek.....	225
Görsel: 289, Örnek: 42, <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye</i>, 881/ 1477, TİEM: 1745, Mikleb.....	225
Görsel: 290, Örnek: 42, <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye</i>, 881/ 1477, TİEM: 1745, Ön İç Kapak Detay.....	226

Görsel: 291, Örnek:43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482, TİEM: 1811, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Salbek, Detay.....	227
Görsel: 292, Örnek:43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482, TİEM: 1811, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	227
Görsel: 293, Örnek:43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Sertab.	228
Görsel: 294, Örnek: 43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Şemse, Detay.....	228
Görsel: 295, Örnek: 43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Ön İç Kapak Detay.....	228
Görsel: 296, Örnek:44, <i>İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân</i>, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	229
Görsel: 297, Örnek: 44, <i>İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân</i>, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	230
Görsel: 298, Örnek: 44, <i>İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân</i>, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Ön İç (solda) ve Arka İç (sağda) Kapak Detay.....	230
Görsel: 299, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Zahriye Sayfası.....	231
Görsel: 300, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.....	232
Görsel: 301, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Şemse (solda) ve Salbek (sağda) Detay.....	232
Görsel: 302, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 2104, Sertab.....	233
Görsel: 303, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Mikleb.....	233
Görsel: 304, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, 727/1327, TİEM: 2104, Arka İç Kapak, Detay.....	233
Görsel: 305, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Ön Kapak, Zencirek, Detay.....	234
Görsel: 306, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Köşebent, Detay.....	235

Görsel: 307, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Şemse, Detay.....	235
Görsel: 308, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Sertab, Detay....	236
Görsel: 309, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Mikleb.....	236
Görsel: 310, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka İç Kapak, Köşebent Detay.....	236
Görsel: 311, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka İç Kapak, Şemse ve Mikleb İç Şemse Detay.....	237
Görsel: 312, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Zahriye Sayfası.....	238
Görsel: 313, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	238
Görsel: 314, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Ön Kapak, Şemse (sağda) ve Salbek (solda) Detay.....	239
Görsel: 315, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Sertab.....	239
Görsel: 316, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Mikleb, Zencirek- Köşebent (solda) ve Şemse (sağda), Detay.....	240
Görsel: 317, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Sertab-Mikleb İç Detay.....	240
Görsel: 318, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Karşılıklı Zahriye Sayfası.....	241
Görsel: 319, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Ön Kapak, Bordür, Zencirek, Detay.....	241
Görsel: 320, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 450, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Salbek, Detay.....	242
Görsel: 321, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	242
Görsel: 322, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Sertab.....	243
Görsel: 323, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 450, Mikleb.....	243

Görsel: 324, Örnek: 49, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 903/1497, TİEM: 2151, Zahriye Sayfası.....	244
Görsel: 325, Örnek: 49, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 903/1497, TİEM: 2151, Ön Kapak Zencirek, Köşebent Detay.....	245
Görsel: 326, Örnek: 49, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 903/1497, TİEM: 2151, Ön Kapak Salbek ve Şemse Detay.....	245
Görsel: 327, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka Kapak, Zecirek, Bordür Detay.....	246
Görsel: 328, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Ön Kapak, Köşebent ve Zemin Detay.....	247
Görsel: 329, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Ön Kapak, Salbek, Şemse.....	247
Görsel: 330, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Sertab..	248
Görsel: 331, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Mikleb..	248
Görsel: 332, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak, Zencirek, Bordür Detay.....	248
Görsel: 333, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak, Köşebent, Salbek Detay.....	249
Görsel: 334, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak, Salbek ve Şemse Detay.....	249
Görsel: 335, Örnek: 50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Mikleb İçi Köşebent Detay.....	250
Görsel: 336, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Zahriye Sayfası.....	250
Görsel: 337, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Zecirek, Bordür Detay.....	251
Görsel: 338, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	252
Görsel: 339, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Şemse, Detay.....	252
Görsel: 340, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Sertab...	253
Görsel: 341, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Mikleb..	253

Görsel: 342, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	254
Görsel: 343, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Şemse, Detay.....	254
Görsel: 344, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Sertab İçi.....	255
Görsel: 345, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön İç Kapak, Şemse Detay.....	255
Görsel: 346, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Sertab-Mikleb İçi Detay.....	255
Görsel: 347, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Mikleb İçi Detay.....	255
Görsel: 348, Kansu Gavri Camii'nin Minaresi ile Kansu Gavri Medresesi, Kahire/Mısır (DİA'dan).....	260
Görsel: 349, Kansu Gavri Hanı (Henri Stierlin'den).....	261
Görsel: 350, Örnek: 52, <i>Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb</i>, XVI. Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Zahriye Sayfası.....	261
Görsel: 351, Örnek: 52, <i>Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb</i>, XVI.Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Arka Kapak, Zencirek, Bordür, Köşebent.....	262
Görsel: 352, Örnek: 52, <i>Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb</i>, XVI. Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	263
Görsel: 353, Örnek: 52, <i>Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb</i>, XVI.Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Mikleb, Zencirek, Bordür, Köşebent, Salbek, Şemse, Detay.....	263
Görsel: 354, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM: 2153, Zahriye Sayfası.....	264
Görsel: 355, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Zencirek, Detay.....	265
Görsel: 356, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Köşebent, Salbek Detay.....	265
Görsel: 357, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Köşebent, Şemse Detay.....	266

Görsel: 358, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM:	
2153, Sertab.....	266
Görsel: 359, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM:	
2153, Mikleb Şemse, Zencirek, Köşebent Detay.....	267
Görsel: 360, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM:	
2153, Sertab- Mikleb İçi Detay.....	267
Görsel: 361, Örnek: 54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Arka Kapak, Zencirek Detay.....	268
Görsel: 362, Örnek: 54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Ön Kapak, Köşebent Detay.....	268
Görsel: 363, Örnek: 54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Ön Kapak, Şemse ve Salbek Detay.....	269
Görsel: 364, Örnek: 54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Sertab.....	269
Görsel: 365, Örnek: 54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Mikleb, Zencirek, Köşebent ve Şemse.....	270
Görsel: 366, Örnek: 55, <i>Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr</i>, 920/1514-1515, TİEM:	
1633, Zahriye Sayfası.....	270
Görsel: 367, Örnek: 55, <i>Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr</i>, 920/1514-1515, TİEM:	
1633, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.....	271
Görsel: 368, Örnek: 55, <i>Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr</i>, 920/1514-1515, TİEM:	
1633, Ön Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	272
Görsel: 369, Örnek: 55, <i>Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr</i>, 920/1514-1515, TİEM:	
1633, Sertab, Mikleb, Detay.....	272
Görsel: 370, Örnek: 56, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM:	
1608, Ön Kapak, Zencirek Detay.....	273
Görsel: 371, Örnek: 56, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM:	
1608, Ön Kapak, Köşebent, Salbek ve Şemse Detay.....	273
Görsel: 372, Örnek: 56, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM:	
1608, Sertab.....	274
Görsel: 373, Örnek: 56, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM:	
1608, Sertab.....	274

Görsel: 374, Örnek: 57, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM: 1608, Ön İç Kapak Detay.....	274
Görsel: 375, Örnek: 57, <i>Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn</i>, 921/1515, TİEM: 1907, Arka Kapak Zencirek Detay.....	275
Görsel: 376, Örnek: 57, <i>Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn</i>, 921/1515, TİEM: 1907, Arka Kapak Zencirek Detay.....	276
Görsel: 377, Örnek: 57, <i>Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn</i>, 921/1515, TİEM: 1907, Arka Kapak, Salbek ve Şemse Detay.....	276
Görsel: 378, Örnek: 57, <i>Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn</i>, 921/1515, TİEM: 1907, Mikleb.....	277
Görsel: 379, Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Zahriye Sayfası.....	278
Görsel: 380 Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak, Zencirek, Detay.....	278
Görsel: 381, Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak, Köşebent, Detay.....	279
Görsel: 382, Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak, Şemse (sağda) ve Salbek (solda), Detay.....	279
Görsel: 383, Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Ön İç Kapak Detay.....	280
Görsel: 384, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Zahriye Sayfası.....	282
Görsel: 385, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Ön Kapak Zencirek Detay.....	282
Görsel: 386, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Ön Kapak Köşebent, Salbek Detay.....	283
Görsel: 387, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Ön Kapak Salbek ve Şemse Detay.....	283
Görsel: 388, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Sertab.....	284
Görsel: 389, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Mikleb.....	284

Görsel: 390, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Arka İç Kapak Zencirek Detay.....	285
Görsel: 391, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Ön İç Kapak Köşebent Detay.....	285
Görsel: 392, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Ön İç Kapak Köşebent Detay.....	286
Görsel: 393, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Sertab İçİ.....	286
Görsel: 394, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Mikleb İçİ.....	287
Görsel: 395, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Zahriye Sayfası.....	288
Görsel: 396, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Arka Kapak, Zencirek, Detay.....	288
Görsel: 397, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Ön Kapak, Köşebent, Detay.....	289
Görsel: 398, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Ön Kapak, Salbek, Şemse, Detay.....	289
Görsel: 399, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Sertab...290	290
Görsel: 400, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Mikleb...290	290
Görsel: 401, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Arka İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Şemse, Detay.....	290
Görsel: 402, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Sertab İçİ.291	291
Görsel: 403, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Mikleb İçİ.....	291
Görsel: 404, Örnek:1, <i>Tecrîdi'l-Eğâni</i>, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön ve Arka Kapak.....	312
Görsel: 405, Örnek: 2, <i>Şerhu'l-Hidâye</i>, 724/1324, TİEM: 1751, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb	313
Görsel: 406, Örnek: 3, <i>El-Mebsût</i>, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.	314

Görsel: 407, Örnek: 4, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak.....	315
Görsel: 408, Örnek: 5, <i>Mefâtîhu'l-Gayb</i>, 733/1333, TİEM: 1551, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	316
Görsel: 409, Örnek: 6, <i>El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr</i>, 749/1348, TİEM: 3865, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	317
Görsel: 410, Örnek: 7, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	318
Görsel: 411, Örnek: 8, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	319
Görsel: 412, Örnek: 9, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 765/1363, TİEM: 446, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	320
Görsel: 413, Örnek: 10, <i>Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's-Seyf ve'l-Kalem</i>, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	321
Görsel: 414, Örnek: 11, <i>Kitâbü's-Şifâ fî Şerefi'l- Mustafa</i>, 788/1386, TİEM:1678, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	322
Görsel: 415, Örnek: 12, <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>, 798/ 1396, TİEM: 2006, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	323
Görsel: 416, Örnek: 13, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	324
Görsel: 417, Örnek: 14, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak.....	325
Görsel: 418, Örnek: 15, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	326
Görsel: 419, Örnek: 16, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Arka Kapak, Sertab, Mikleb.....	327
Görsel: 420, Örnek: 17, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	328
Görsel: 421, Örnek: 18, <i>Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM:2144, Arka Kapak.....	329
Görsel: 422, Örnek: 19, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	330

Görsel: 423, Örnek: 20, <i>Fusûlü'l- Bedâyi</i>, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	331
Görsel: 424, Örnek: 21, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	332
Görsel: 425, Örnek: 22, <i>El- Bidâye ve'n-Nihâye</i>, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Arka Kapak ve Ön Kapak.....	333
Görsel: 426, Örnek: 23, <i>Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 829/1426, TİEM: 2147, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	334
Görsel: 427, Örnek: 24, <i>E.l- Câmiu's- Sahîh</i>, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak ve Ön Kapak.....	335
Görsel: 428, Örnek: 25, <i>Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i>, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	336
Görsel: 429, Örnek: 26, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	337
Görsel: 430, Örnek: 27, <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i>, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	338
Görsel: 431, Örnek: 28, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	339
Görsel: 432, Örnek: 29, <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i>, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	340
Görsel: 433, Örnek: 30, <i>Sünen</i>, 864/1459, TİEM: 1621, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	341
Görsel: 434, Örnek: 31, <i>Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr</i>, 865/1461, TİEM: 1800, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	342
Görsel: 435, Örnek: 32, <i>El-Câmiu's-Sahîh</i>, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka Kapak.	343
Görsel: 436, Örnek: 33, <i>Kitâbü'l- Câmiü'l- Müsnedi's- Sahîh</i>, 870/1465, TİEM: 1598, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	344
Görsel: 437, Örnek: 34, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 870/1466, TİEM: 2163, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	345
Görsel: 438, Örnek: 35, <i>El- Müsned</i>, 870/1466, TİEM: 2164, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	346

Görsel: 439, Örnek: 36, <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i>, 871/1466, TİEM: 2166, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	347
Görsel: 441, Örnek: 38, <i>Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî</i>, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	348
Görsel: 440, Örnek: 37, <i>Şerh'ul- Menâr</i>, 872/ 1468, TİEM: 1737, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	349
Görsel: 442, Örnek: 39, <i>Mir'âtü'z-Zamân fî't-Târih</i>, XV. Yüzyıl Üçüncü Çeyreği, TİEM:2125, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	350
Görsel: 443, Örnek:40, <i>Kur'ân-ı Kerîm Cüzü</i>, XV. Yüzyıl Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	351
Görsel: 444, Örnek: 41, <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak.....	352
Görsel: 445, Örnek: 42, <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye</i>, 881/ 1477, TİEM: 1745, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	353
Görsel: 446, Örnek: 43, <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>, 887/ 1482, TİEM: 1811, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	354
Görsel: 447, Örnek: 44, <i>İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân</i>, 893/1488, TİEM: 2157, Arka Kapak.....	355
Görsel: 448, Örnek: 45, <i>Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	356
Görsel: 449, Örnek: 46, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	357
Görsel: 450, Örnek: 47, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 898/ 1493, TİEM: 2149, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	358
Görsel: 451, Örnek: 48, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	359
Görsel: 452, Örnek: 49, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 903/1497, TİEM: 2151, Arka Kapak.....	360
Görsel: 453, Örnek:50, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	361
Görsel: 454, Örnek: 51, <i>Kur'ân-ı Kerîm</i>, XV. Yüzyılın Sonu, TİEM: 508, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	362

Görsel: 455, Örnek: 52, <i>Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb</i>, XVI. Yüzyıl Baş1,	
TİEM:1832, Arka Kapak ve Mikleb.....	363
Görsel: 456, Örnek: 53, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, 914/ 1508, TİEM:	
2153, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	364
Görsel: 457, Örnek:54, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 919/1513, TİEM:	
1606, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	365
Görsel: 458, Örnek: 55, <i>Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr</i>, 920/1514-1515, TİEM:	
1633, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.....	366
Görsel: 459, Örnek: 56, <i>Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî</i>, 921/1515, TİEM:	
1608, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	367
Görsel: 460, Örnek: 57, <i>Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn</i>, 921/1515,	
TİEM: 1907, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.....	368
Görsel: 461, Örnek: 58, <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i>, XVI. Yüzyılın İlk	
Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak.....	369
Görsel: 462, Örnek: 59, <i>El-Fetâva't-Tatarhâniyye</i>, 925/1519, TİEM: 1781, Arka	
Kapak.....	370
Görsel: 463, Örnek: 60, <i>El- Kâmûsü'l- Muhît</i>, 926/1520, TİEM: 2117, Arka Kapak,	
Sertab ve Mikleb.....	371

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.md.	: Adı geçen madde.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.g.t.	: Adı geçen tez.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin (Oğlu).
BL	: British Library.
bkz/Bkz.	: Bakınız.
bs.	: Basım.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Ed.	: Editör.
Env.	: Envanter.
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSTEM	: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi.
No.	: Numara.
ö.	: Ölüm.
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfa Sayısı
TİEM	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
vd.	: Ve Diğerleri

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
GÖRSELLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xxxvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛK DEVLETİ (1250-1517)

1. 1. Memlûkler ve Memlûk Sistemi	13
1. 2. Siyasi Tarih.....	14
1. 3. Kültürel ve Sosyal Hayat.....	17
1. 4. Memlûk Sanatı	19
1. 4. 1. Mimari	20
1. 4. 2. Metal İşçiliği.....	26
1. 4. 3. Cam, Çini ve Seramik	30
1. 4. 4. Hüsn-i Hat Sanatı	32
1. 4. 5. Tezhip Sanatı	35

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛK DEVRİ CİLD SANATI

2. 1. Cildin Bölümleri.....	43
2. 1. 1. Kapaklar.....	43
2. 1. 2. Sertab.....	44
2. 1. 3. Mikleb.....	44
2. 1. 4. Sirt	45

2. 1. 5. Şiraze.....	45
2. 1. 6. Dudak-Muhaf45	
2. 2. Kapağın Bölümleri.....46	
2. 2. 1. Cetvel-Zencirek-Bordür46	
2. 2. 2. Köşebent46	
2. 2. 3. Salbek47	
2. 2. 4. Şemse47	
2. 3. Kullanılan Malzemeler48	
2. 4. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Memlûk Cildleri.....49	
2. 4. 1. Sultan Baybars Dönemi (658- 676/ 1260-1277) ve Cild Sanatı.....49	
2. 4. 2. Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun Dönemi (693-741/ 1293-1340) ve Cild Sanatı57	
2. 4. 3. Sultan Hasan en-Nasır Dönemi (748-752/1347-1351, 755-762/1354-1361) ve Cild Sanatı.....74	
2. 4. 4. Sultan Berkûk Dönemi (784-801/1382-1399) ve Cild Sanatı93	
2. 4. 5. Sultan Fereç b. Berkûk Dönemi (801-815/ 1399- 1412) ve Cild Sanatı ...127	
2. 4. 6. Sultan Şeyh Müeyyed Dönemi (815-824/ 1412-1421) ve Cild Sanatı136	
2. 4. 7. Sultan Barsbay Dönemi (824-841/ 1422-1438) ve Cild Sanatı143	
2. 4. 8. Sultan Seyfeddin Çakmak Dönemi (842-857/ 1438-1453) ve Cild Sanatı.165	
2. 4. 9. Sultan Seyfeddin İnâl Dönemi (857-865/1453-1461) ve Cild Sanatı174	
2. 4. 10. Sultan Hoşkadem Dönemi (865-872/1461-1467) ve Cild Sanatı179	
2. 4. 11. Sultan Kayıtbay Dönemi (873-902/ 1468-1495) ve Cild Sanatı201	
2. 4. 12. Sultan Kansu Gavri Dönemi (906-922/ 1501-1516) ve Cild Sanatı 257	
2. 4. 13. Memlûk Üslûbu Taşıyan Cildler281	
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ292	

KAYNAKÇA	299
EK-1 LÜGATÇE.....	310
EK-2 KATALOG.....	312
ÖZGEÇMİŞ.....	372

GİRİŞ

Hayata farklı bir pencereden bakmamızı, kâinattaki o fevkalâde intizamı ve güzelliği fark etmemizi sağlayan yegâne unsurlardan birisi de san'attır. Yüce Yaradan'ın mevcûdatı yaratırken de kullandığı ve çoğumuz tarafından mucize diye adlandırılan şey san'atın bizatihi kendisidir.

Ecdâdımız Yaradan'ın varlığından gelen bu güzellik anlayışını öylesine iyi idrak etmiş ve özümsemiş olmalı ki; asırlar boyunca san'atın hemen her alanında eşsiz eserler bırakmışlardır.

Bize düşen atalarımızdan aldığımız bu mirası gelecek nesillere aktarmak ve yeniden canlandırmaktır. San'atın ve san'atkârın gereken değeri ve önemi görmediği günümüzde san'atı yaşatmanın ve gelecek nesillere aktarmanın ne denli zor olduğu çok açıktır.

Günümüzde yapılan çalışmaların azlığı ve yeterince tanınmaması sebebiyle cild san'atı unutulmaya yüz tutmuştur. Aslında yazma eserler açısından oldukça zengin olan ülkemizde cild san'atı da araştırmacılar için bakir alanlardan birisidir.

Geleneksel kitap sanatlarımızdan biri olan cildin tarihçesi oldukça eskidir. Kitabı hem dağılmaktan hem de dış etkilere muhaza etmek amacıyla yapılan kaplar zamanla sanatsal bir kimlik kazanmışlardır. Bu kitap kaplarının ilk örnekleri Mısır'da Koptlar ve Orta Asya'da Uygurlar tarafından ahşap üzerine deri kaplanması suretiyle yapılmıştır. İslam cildlerinde de uygulamaları görülen bu kapaklardan günümüze ulaşan en eski birkaç örnek VIII. yüzyıl Emeviler ve IX. yüzyıl Abbasiler döneminden kalmadır. İslam cildleri Emeviler ve Abbasiler'den sonra XI. ve XII. Yüzyıllarda Büyük Selçuklular, Tolunoğulları, Gazneliler, Fatımiler ve Eyyubiler'le gelişim seyrine devam etmiştir¹.

XIII. yüzyılın ortasında Mısır'da tarih sahnesine çıkan Memlûkler bu gelişim seyri içinde önemli halkalardan biridir. Yaklaşık iki buçuk asır hüküm süren Memlûkler, en büyük İslam devletlerinden biridir. Abbasiler'den sonra hilafeti Kahire'de yeniden tesis eden, yenilmez sanılan Moğolları yenen Memlûkler siyasi ve askeri pek çok zafere imza atmışlardır. Ancak Memlûk devleti bu dönemde İslam coğrafyasındaki yegane güç değildir. Şöyle ki; Memlûkler'in hüküm sürdüğü

¹ Ahmet Saim Arıtan, "Kur'ân-ı Kerim Cildleri", **Marife**, No: 3, 2010, s. 328-331.

dönemde Anadolu’da önce Selçuklular, sonra İlhanlılar (1256-1353), Beylikler ve son olarak Osmanlılar, İran’ın batısı ile Kuzey Irak’ta Celayirliler (1340-1431), İran’da önce İlhanlılar sonra Timurlular (1370-1507) gibi birçok devlet tarih sahnesinde görülmektedir. Bu devletler siyasi olarak rakip olmalarına rağmen hep etkileşim içinde olmuşlardır. Aynı inanca hizmet eden bu devletlerin gerek iç içe geçmiş coğrafi konumları gerek çağdaşı oldukları dönem değerlendirildiğinde bu etkileşim kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimin sonucu olarak da mimari, çini, seramik, taş, ahşap, yazma eserler farklı alanlarda benzerliklerle karşılaşmaktadır. Özellikle İslami yazmalar bu benzerliklerin görüldüğü en önemli eser grubudur diyebiliriz. İslami görülen bu benzerliklerle cild sanatında da karşılaşmaktadır.

Cild sanatına baktığımızda esas itibarıyla İslam cildlerinin bölüm itibarıyla aynı olduğunu görürüz. Yani bütün İslam cildleri kapaklar (ön-arka, iç-dış), sertab, mikleb, şiraze, sırt, dudak ve muhat gibi kısımlardan oluşur. Benzerlikler bununla da kalmaz. Kapakların bölümlerinde de karşımıza çıkar. Bazen kapakları oluşturan zencirek, köşebent, salbek ve şemseler form olarak birbirine benzer bazen de bu formların içlerinin tezyînatında karşımıza çıkar. Örneğin, geçmeler, örgüler, geometrik ve bitkisel motifler bazen Anadolu Selçuklu cildlerinde karşımıza çıkar, bazen Osmanlı cildlerinde bazen de Memlûkler’de. Bütün bu benzerliklere rağmen bu cildler ait oldukları coğrafyanın ve kültürün mirasını da bünyelerinde taşırlar ve bazı farklılıklarla birbirinden ayrılırlar. Bu ayrılıklar İslam cild sanatı içerisinde Rûmî, Arap, Türk, Hatayi, Mağribî gibi üslûpların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu üslûplardan biri de Memlûk üslûbudur. Genel olarak Arap üslûbuyla karışık olduğu söylenen ve Memlûklar tarafından ortaya konulan bu üslûp hakkında ise çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ülkemiz’de Memlûk cildleri hakkında bilgi veren, Zeren Tanındı tarafından kaleme alınan birkaç çalışma dışında, bir çalışma henüz bulunmamaktadır.

Doktora tezi olarak hazırladığım bu çalışmadaki amacım daha önce çalışılmamış olan Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan Memlûk cildlerini incelemek ve cild alanında yeni verilere ulaşmaktır. Böylece Memlûk cildleri tanıtılarak daha çok araştırmacının istifadesine sunulacaktır.

Konu olarak Memlûk cildleri çalışılmaya karar verilmiştir. Bu karardan sonra İstanbul’da bulunan Müze ve kütüphaneler hakkında araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde Şam evrakı gibi pek çok kıymetli ve tarihi yazma eseri

bünyesinde barındırması nedeniyle Türk ve İslam Eserleri Müzesi çalışma alanı olarak tercih edilmiştir.

Böylece araştırmamızın materyalini Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan yazma eserlerin cildleri oluşturmaktadır. Bu kıymetli koleksiyon içinde Memlûk cildleri bulunduğu tahmin edilmekle birlikte bu eserlerin nitelik ve nicelikleri hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Bu yüzden eserleri tespit edebilmek için Müze'de bulunan yazmaların cildleri tek tek incelenmiş, bu inceleme sonunda öncelikle eserler cildlerinin yapım malzemesine göre tasnif edilmiştir. Bu tasnif sonucunda cildi olmayan kağıt ya da bez kaplı eserler elenmiş, sadece deri cildler üzerinde araştırmalar devam etmiştir. İncelenen bu deri cildlerden tezyîni olarak aynı olanlar tekrara düşülmemesi amacıyla çalışma kapsamına alınmamıştır. Diğer cildler dönemlerine göre tasnif edilmiş, bu tasnif sonucu tespit edilen ve Selçuklu, Beylikler, İlhanlı, Celayirli, Timurlu, Safevi, Kaşgar, Osmanlı dönemlerine ait oldukları düşünülen eserler çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bütün bu çalışmalar sonucunda deriyle kaplı, sanat değeri taşıyan, motif- kompozisyon tahlili yapılmasına imkân veren Memlûk cildleri üzerinde karar kılınmıştır. Sonrasında karar kılınan örneklerle ilgili katalog çalışması yapılmıştır. Aslında bu araştırma bir katalog çalışması değildir ve bir katalog çalışması olarak da planlanmamıştır. Hakkında çok az şey bilinen Memlûk cildlerinin tanıtılarak, dönemlerine göre genel özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ancak tahmin edilenin üstünde esere ulaşılması sonucu çalışmaya bir de katalog eklemek zarureti doğmuştur. Kataloglamanın ardından elde edilen bu eserler kronolojik olarak sıralanmıştır. Tarihi bulunmayan veya ketebesine olmasına rağmen muhdes olan cildler daha önce yapılmış olan ve Süleymaniye Kütüphanesi, Bursa İnebey Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi (TSMK), Chester Beatty Library ve Dârü'l Kütüb (Kahire) gibi farklı ülkelerdeki kütüphanelerde bulunan örneklerden oluşan çalışmalar kıyaslanarak tarihlendirilmiştir. Eserlerin motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirilirken dış kapaklar, sertab, mikleb, iç kapaklar, sertab-mikleb içi sıralaması dikkate alınmış, görsellerin yerleştirilmesi yine bu sıralamaya uygun olarak yapılmıştır. Kapakların (iç-dış) ve miklebin tanıtılmasında dıştan içe doğru bir anlatım yolu izlenerek, zencirek-bordür, köşebent, salbek ve şemse sıralaması hem anlatımda hem de görsellerin

kullanımında tercih edilmiştir. Eserin hacim olarak daha da genişlememesi amacıyla, katalog kısmında sadece cildlerin arka kapak görselleri tercih edilmiştir

Bütün bu çalışmalar esnasında karşılaşılan en büyük problem Memlûk cildlerini tespit noktasında karşımıza çıkmaktadır. Çünkü orta çağ İslam toplumlarındaki yoğun ilişkiler nedeniyle oluşan etkileşimin yönünü tespit edebilmek çok zordur. İslam toplumlarında mimariden, seramiğe, tezhipten cilde üretilen eserlerin hemen hepsinde süsleme unsuru olarak aynı formlar ve motifler kullanılmıştır. Bu da özellikle cild sanatı gibi alanlarda ketebe kaydı bulunmayan eserlerin tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak ilim yolculuklarının çok yoğun olduğu orta çağ İslam toplumlarında, yazmaların da sahipleri gibi gezici olması, bazen hediye bazen de ganimet olarak el değiştirmesi, kısacası kitabın taşınabilir olması, müstensih'in isminin, yazım tarihinin ve yazıldığı yerin bilgisinin bulunmamasının yanı sıra bir de koparılmış, ya da eksik nüshalar bulunmaktadır. İslami literatür açısından binlercesi bulunan şerhlerde ve haşiyelerde eserin ve müellifinin isminin tespiti bile zorlaşmaktadır. Bütün bunlara bir de cildlerin doğasından kaynaklanan problemler eklenmektedir. Eserlerin yazıldığı yerden başka bir yerde cildlenmesi, başka eserden çıkarılan cildlerin kesilerek kitaba uydurulması ya da eserin orijinal cildinin yıpranması gibi sebeplerle yenilenmesi cildlerin dönemlerinin hatta bazen ait oldukları toplumların bile tespitini çıkmaza sokmaktadır. Her ne kadar bütün kitap kapları eserlerin ketebesiyle birlikte değerlendirilse de kapağı olmayan kitaplar döneminde veya döneminden sonra başka bir kitabın kabıyla kaplanmışlardır. Bundan dolayı da kapakla kitab arasında dönemsel farklılıklar olabileceği gibi birkaç yıllık farklılıklar da görülebilir. Kısaca kapağın muhdes olması eserin yazıldığı dönemden çok sonrasına ait olduğunu göstermez.

İşte bu yüzden İslam dünyasında üretilen binlerce eserin cildlerinin doğru bir şekilde tasnif edilebilmesi için daha çok eser gün yüzüne çıkarılmalıdır. Yapılan çalışmalarla dönemlerin genel özellikleri tespit edilmeli ve diğer devletlerle olan benzerlikleri veya farklılıkları ortaya konulmalıdır.

Bir taraftan Müze ile ilgili bütün bu çalışmalar devam ederken, diğer taraftan Memlûkler'le ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Bu tarama sonucunda ulaşılan kaynaklar, Memlûk Devleti'nin siyasi tarihine ilişkin olanlar, bunlar sayıca çoğunluğu oluşturur, mimari ve el sanatları alanında

üretilmiş eserler hakkında bilgi verenler ve son olarak Memlûk cildleri hakkında yazılmış kaynaklar şeklinde üç kısımda ele alınabilmektedir.

Bu kaynaklardan Memlûk tarihi ile ilgili olan çalışmaların² sayısında son zamanlarda ülkemizde bir artış olmasına rağmen bu çalışmalar hala yeterli düzeyde değildir. Geçmişten günümüze ülkemizde Memlûk tarihi çalışmaları Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Yiğit, Samira Kortantamer, Şehabeddin Takındağ, Fatih Yahya Ayaz ve Altan Çetin gibi kıymetli hocalar ve onların yetiştirdiği öğrencilerin eserleri³ ekseninde dönmektedir.

Bu isimlerden biri olan İsmail Yiğit'in, Makrizi, Suyuti gibi dönemin önde gelen tarihçilerinin kaynaklarından istifade ederek hazırladığı **“Memlûkler: 648-923/ 1250-1517”** isimli çalışma⁴ Memlûk Devleti'ni her yönüyle ele almaktadır. Öne çıkan Memlûk sultanlarının dönemleri hakkında bilgi verildikten sonra, devlerin idari kurumları, mali durumu, sanat ve kültür ortamı da anlatılmıştır. Memlûk tarihi çalışmak isteyenler için önemli bir kaynak olan bu eserle birlikte İsmail Yiğit'in diğer çalışmalarından⁵ da istifade edilmiştir.

Şehâbeddin Tekındağ'ın Memlûkler hakkındaki çalışmaları arasında⁶ **“Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı: XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair**

² Ali Aktan: “Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 10, 1991; Rıdvan Yiğit, İlyas Gökhan, “Mısır Memlûkleri’i Devletinde el-Melik el-Eşref Barsbay Dönemi (1422-1438/H.825-841)”, t.y.; Rıdvan Yiğit, “Türk Sanat Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Muhammed b. Kalavun Dönemi Memlûk Mimarisi”, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, C. 5, No: 1, 2022, s. 130-146; Abdurrahman Acar, M. Mesut Ergin, “Halep’te Memlûklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 2, 2012, s. 1-36; Bahattin Keleş, “Memlûler Döneminde Sosyal Yapı”, **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.394-398.

³ Hatice Güler, **Memlûk Sultanlarının Alayları: 1250-1517**, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018; Şehâbeddin Fazlullah el-Ömerî, **Memlûk Sultanlığı (Mesâlikü'l-Ebsâr fî-Memâlikü'l-Ülâ Kısım/1301-1349)**, çev. Hatice Güler, Ankara, Berikan Yayınevi, t.y.; İlyas Gökhan, “Memluk Sultanı Zahir Seyfuddin Çakmak Döneminin Salgın Hastalık ve İktisadî Buhranları (H.842-857/M. 1438-1453)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 15, 2006, s. 341-366; İlyas Gökhan, Rıdvan Yiğit, “Memlûk Sultanı el-Melik el-Eşref Barsbay’ın Diyarbakır Seferi”, **Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 1, 2013; Altan Çetin, “Memlûklerin Doğu Akdeniz Hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem’in Kıbrıs’a Müdahalesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 21, No: 1, 2021, s. 297-310.

⁴ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, İstanbul, Kayihan Yayınları, 2015.

⁵ İsmail Yiğit, “Kayıtbay”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, 2002, s. 80-81; İsmail Yiğit, “Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmi Hareketine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.748-756; İsmail Yiğit, “Memlûkler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 90-97; İsmail Yiğit, “Şeyh el-Mahmûdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 58-60.

⁶ M. C. Şehabeddin Tekındağ, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, No: 25, 1971, s. 1-38; Şehabeddin Tekındağ, “Berkuk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 511-512.

Araştırmalar” isimli eseri⁷ Sultan Berkûk dönemini her yönüyle inceleyen ve çalışmamızda da kullanılan önemli kaynaklardan biridir.

Çalışmamızda da istifade ettiğimiz Memlûk tarihinin ana kaynaklarından olan İbn Tagrıberdi’nin “*En-Nücûmu’z-Zâhire*” isimli eseri, Ahsen Batur tarafından “*Parlayan Yıldızlar*” ismiyle⁸ Türkçeye kazandırılmıştır. Devlet ricaline olan yakınlığını iyi kullanan Tagrıberdi, Memlûk Devleti’nin başlangıcından Sultan Kayıtbay’ın tahta çıktığı ve aynı zamanda kendi ölüm tarihine kadar olan dönemin önemli olaylarını ayrıntılarıyla anlatmıştır.

Ayrıca, Türkiye’de Memlûk çalışmaları denince akla gelen isimlerden bir diğeri olan Fatih Yahya Ayaz’ın “*Memlûk-Kıbrıs İlişkileri*” adlı eseri⁹, Memlûk sultanlarının Kıbrıs üzerine düzenledikleri seferlerden ve bu seferlerin sonucunda adanın fethinden bahseden bir kaynaktır. Bu çalışmada hem bu kaynaktan hem de Fatih Yahya Ayaz’ın diğer çalışmalarından¹⁰ da istifade edilmiştir.

Yine çalışmamızda yararlandığımız kaynaklardan biri olan ve Cihan Yüksel Muslu tarafından kaleme alınan “*Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*”, isimli eser¹¹ Ülkemiz’de iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri inceleyen ilk kaynaklardan biridir. Yazar bu iki devletin, diğerine karşı üstünlüğünü diplomatik yollarla ve çeşitli hediyelerle göstermeye çalıştığını yazışmalarla ortaya koymuştur. Bu yönüyle eser, devletler arası güç dengelerinin nasıl değiştiğini ve değişen bu dengelerin siyasi ilişkileri nasıl etkilediğini anlamaya çalışanların başvurması gereken bir kaynaktır.

⁷ Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı: XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1961.

⁸ İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu’z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2013.

⁹ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs’ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

¹⁰ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, İstanbul, İsam Yayınları, 2015; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik*, 2. Basım, Ankara, İSAM Yayınları, 2017; Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler”, *İslam Târîhi Ve Medeniyeti*, C. 9, İstanbul, Siyer Yayınları, 2021, s. 445-514.

¹¹ Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016.

Ülkemizde Memlûkler dönemi mimari eserleri hakkında araştırmalar yapan Fulya Eruz ile Ahmet Ali Bayhan'ın çok sayıdaki makalesi¹² araştırmamızda başvurduğumuz diğer kaynaklardandır.

Ülkemizde Memlûk cildi denince akla gelen ilk isim olan Zeren Tanındı'nın çalışmaları¹³ yazma eserleri tezhibinden cildine kadar birçok açıdan inceleyen önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar içinde bizimde yararlandığımız ve Zeren Tanındı'nın Julian Raby ile birlikte hazırladığı "**Turkish Bookbinding in the 15th Century**" isimli eser II. Murat, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemlerine ilişkin çok sayıda cildi incelemektedir. Eserlerin tezyîni özelliklerinin anlatıldığı eserde, cildlerin görselleri de verilmektedir. Bu açıdan eser özellikle erken dönem Osmanlı cildleri açısından kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Türk ve İslâm Eserlerini Müzesi envanterine kayıtlı yazma eserlerin görsellerini sunan "**1400. Yılında Kur'an- Kerim: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu**" isimli çalışma¹⁴ yararlandığımız önemli kaynaklardan biridir. Kur'an-ı Kerîm'in indirilişinin 1400. yılında düzenlenen sergide, Müze'ye kayıtlı olan birbirinden güzel Mushaflar ziyaretçileriyle buluşturulmuştur. Bahsedilen kaynak bu sergide sunulan eserler hakkında konunun uzmanları tarafından hazırlanan bilgileri sunmaktadır.

¹² A. Fulya Eruz, "Memlûkler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 97-100; Ahmet Ali Bayhan, "Mısır'daki Türk Kültür Varlığından Örnekler: Kahire/ Nasır Muhammet b. Kalavun Camii", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, No: 7, Erzurum, 2001, s.23-36; Ahmet Ali Bayhan, "Bir Tarih Müzesi: Mısır", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, No: 6, 2006, s. 9-24; Ahmet Ali Bayhan, "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu Mısır", 38. ICANAS: International Congress of Asian and North African Studies, Ankara, 2007, s. 77-97; Ahmet Ali Bayhan, "Eyyubiler Devrinden Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 7, No: 2, 2017, s. 121-131; Ahmet Ali Bayhan, "Mısır'daki Arap Harfli Kitabeler Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, No: 44, 2017, s. 251-279; Ahmet Ali Bayhan, "Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır'daki Tarikat Yapılarının Gelişmesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, No: 99, 2021, s. 39-75.

¹³ Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, 1990; Zeren Tanındı, "Osmanlı Sanatında Cilt", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 11, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 103-107; Zeren Tanındı, "Two Bibliophile Mamluk Emirs: Qansuh the Master of the Stables and Yashbak the Secretary", **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, ed. Doris Behrens-Abouseif, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 267-281; Zeren Tanındı, "Kur'ani Elyazmalarda Tezhip Sanatı ve Tezyini Desenler", **Kur'an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleri**, çev. Ceylan Adar İlter, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016; Serpil Bağcı vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, 2. bs, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.

¹⁴ Ahmet Saim Arıtan, "Kur'an-ı Kerim Cildleri", s. 328-330.

Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan yazma eserler hakkında hazırlanmış kaynaklardan bir diğeri “*Kur'an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleeri*” ismiyle¹⁵ yayımlanmıştır. Hat ve tezhip sanatının geçirdiği evreler hakkında bilgilerin de bulunduğu bu eserde, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan eserlerin yanı sıra Topkapı Sarayı Müzesi, Arthur M. Sackler Galerisi, Ashmolean ve Metropoloitan Sanat Müzesi gibi çeşitli koleksiyonlardan seçkin örnekler de verilmiştir.

Literatüre Anadolu Selçuklu cildi kavramını sokan ve özellikle Türk cildiyle ilgili önemli çalışmaları¹⁶ olan Ahmet Saim Arıtan'ın “*Karamanoğulları Cild Sanatı*” isimli eseri¹⁷ kullandığımız önemli kaynaklardan biridir. Cildin tarihi gelişimi, bölümleri, üslupları gibi alt başlıkların bulunduğu eserde Anadolu Selçuklu cildi de detaylı olarak anlatılmıştır. Cidlerin kompozisyon özelliklerinden de bahseden çalışmada yeterli derecede görsel de bulunmaktadır.

Ülkemizde çok rağbet görmemesine rağmen Memlûklerle ilgili çalışmaların yabancı araştırmacılar arasında uzun zamandır oldukça popüler olduğu anlaşılmaktadır. Dönemi çeşitli yönlerden ele alan bu eserler¹⁸ araştırmacılar için detaylı bilgiler sunmaktadır.

¹⁵ Massumeh Farhad, Simon Rettig, **Kur'an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleeri**, çev. Ceylan Adar İlter, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016.

¹⁶ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları”, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1992; Ahmet Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu ve Bu Üslubu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi”, **İSTEM**, No: 1, 2003, s. 85-102; Ahmet Saim Arıtan, “Kur'ân-ı Kerim Cildleri”, **Marife**, No: 3, 2010, s. 327-364; Ahmet Saim Arıtan, “Türk Cild San'atı”, **Türk Kitap Medeniyeti**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008, s. 61-97.

¹⁷ Ahmet Saim Arıtan, **Karamanoğulları Cild Sanatı**, 2. bs, Konya, Destegül Kültür ve Sanat Derneği, 2017.

¹⁸ Katia Cytryn-Silverman, “The Mamluks Minarets in Ramla”, **Jerusalem Studies in Arabic and Islam**, No: 35, 2008. Moain Sadeq, “Mamluk Architecture and its Related Arts as Evidence for State Stability and Administration in Egypt and Syria”, **International Journal of Business, Humanities and Technology**, C. 1, No: 2, 2011, s. 106-110; **The New Cambridge History Of Islam**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011; Amalia Levanoni, “The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)”, C. 2, **The New Cambridge History Of Islam**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s.237-297; Rosalind A. Wade Haddon, “Mongol Influences on Mamluk Ceramics in the Fourteenth Century”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012; Rachel Ward, “Mosque Lamps and Enamelled Glass: Getting the Dates Right”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012; Pauli Gallin, “Mamluk Art Objects in Their Architectural Context”, 2017; Carl F. Petry, **The Mamluk Sultanate A History**, Australia, Cambridge University Press, 2022.

Bu isimlerden ilki Doris Behrens-Abouseif'tir. Yazarın "**Islamic Architecture in Cairo an Introduction**" isimli eseri¹⁹ Fatımiler, Eyyubiler, Memlûkler ve Osmanlı Kahire'sinden bahsettikten sonra bu devletler döneminde inşa edilen eserler üzerinde durur. Erken dönem İslami eserlerinden Amr b. Âs ile Tolunuğlu Camii'ne de yer verilen çalışmada en geniş alan Memlûkler dönemi mimari eserlerine ayrılmıştır. Doris Behrens Abouseif'in diğer çalışmaları²⁰ da Memlûkler'le ilgili başvurulması gereken önemli kaynaklardandır.

Memlûk mimarisi denine akla gelen isimlerden biri de Nasser Rabbat'tır. Rabbat tarafından hazırlanan çalışmalardan²¹ biri olan "**Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**" isimli eser²² sadece Memlûk mimarisiyle ilgili bilgi vermekle kalmaz, dönemin kültürüne ve siyasi politikasına ışık tutar.

İslam sanatı ve mimarisiyle ilgili araştırmalar yapan Bernard O'Kane'in çalışmaları²³ Memlûkler dönemi mimarisi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmalarda Kahire'de bulunan mimari eserlerin yanı sıra, İlhanlı İran'ı hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Çalışmamızda yararlandığımız ve Richard Yeomans tarafından kaleme alınan "**The Art And Architecture Of Islamic Cairo**" isimli eser²⁴ Tolunoğulları, Fatımiler ve Eyyubiler dönemindeki Kahire mimarisinden bahsettikten sonra Memlûk dönemi eserleri hakkında bilgiler vermektedir.

¹⁹ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, 3. bs, Leiden, Brill, 1998.

²⁰ Doris Behrens-Abouseif, "Berkuk Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 512-514; Doris Behrens-Abouseif, "Sultan al-Ghawri and Arts", **School Of Oriental And African Studies**, No: 6, 2002, s. 71-94; Doris Behrens-Abouseif, "The Jalayirid Connection in Mamluk Metalware", **Muqarnas**, C. XXVI, 2009, s. 149-160; Doris Behrens-Abouseif (ed.), **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012.

²¹ Nasser Rabbat, "In Search of a Triumphant Image: the Experimental Quality of Early Mamluk Art", **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012.

²² Nasser Rabbat, **Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**, Bloomsbury, 2010.

²³ Bernard O'Kane, "Architecture and Court Cultures of the Fourteenth Century", **A Companion to Islamic Art and Architecture**, ed. Finbarr Barry Flood, Gulru Necipoglu, London, 2017, s.585-615; Bernard O'Kane, "Orta Çağ Kahiresi'nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları", **İslam Dünyasında Hat ve Mimari**, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Albaraka Yayınları, 2022, s.547-566.

²⁴ Richard Yeomans, **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, England, Garnet Publishing, 2006.

Duncan Haldane tarafından kaleme alınan “*Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*” isimli eser²⁵ çalışmamızda istifade ettiğimiz önemli kaynaklardan bir diğeridir. Haldane bu çalışmasında cildleri, Arap, Türk, Hindistan ve İran cildleri olarak sınıflandırmıştır. 1983 gibi erken bir tarihte yayımlanan bu eser tespit edilemeyen cildlerin tarihlendirilmesi aşamasında kullanılması gereken önemli çalışmalardandır.

Yabancı araştırmacılardan bir diğeri olan David James’ın çalışmaları²⁶ Memlûk dönemi hüsn-i hattı, tezhibi ve cildleri hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Özellikle “*Qur’ans of the Mamluks*” isimli eserinde²⁷ Topkapı Sarayı Kütüphanesinden, Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nden, Dârül’l-Kütüp’ten, Chester Beatty Library’den, British Library’den ve diğer koleksiyonlardan Memlûk ve Memlûk üslûbunda yapılmış birbirinden güzel Mushaflar hakkında bilgiler görselleriyle birlikte araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Çalışmamızda da kullanılan Alison Ohta’nın “*Covering The Book: Bindings Of The Mamluk Period, 1250-1516 CE*” isimli doktora tezi²⁸ Memlûk cildleri hakkında bilgi verdikten sonra bu eserlerin İlhanlı, Timurlu ve Osmanlı cildleriyle olan ilişkileri üzerinden bazı çıkarımlarda bulunur. Alison Ohta’nın cild sanatı hakkında kaleme aldığı çalışmalarından²⁹ da yararlanılmıştır.

Kübra Dad Muhammedi ile Mehrnaz Azadi Boyağçı'nın ortaklaşa kaleme aldığı “*Berresi Tatbiki Terh ve Nakş-i Cidhayi Doreyi Timuri ve Memalik Misrû*” isimli çalışma³⁰ Memlûk ve Timurlu cildleri arasındaki farkları ele alması açısından önemli bir diğer kaynaktır.

²⁵ Duncan Haldane, *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*, England, Penshurst Press Limited, 1983.

²⁶ David James, “Some Observations on the Calligrapher and Illuminators of the Koran of Rukn al-Dīn Baybars al-Jāshnagīr”, *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture*, C. 2, 1984, s. 147-157.

²⁷ David James, *Qur’ans of the Mamluks*, London, Alexandria Press, 1988.

²⁸ Alison Ohta: “Covering the Book: Bindings of the Mamluk Period, 1250-1516 CE”, London, SOAS, University of London, PhD Thesis, 2012.

²⁹ Alison Ohta, “Filigree Bindings of the Mamluk Period”, *Muqarnas: an Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, No: XXI, 2004, s. 267-276; Alison Ohta, “Mamluk Bindings of the Late Circassian Period in the Topkapı Palace Library”, *Filiz Çağman’a Armağan*, İstanbul, Lale Yayıncılık, 2018.

³⁰ Kübra Dad Muhammedi, Mehrnaz Azadi Boyağçı, “Berresi Tatbiki Terh ve Nakş-i Cidhayi Doreyi Timuri ve Memalik Misrû”, *Negerah*, C. 11, No: 39, 2016, s. 76-89.

Önemli araştırmacılarından biri olan Doris Behrens-Abouseif'in çalışmaları ise Memlûkler döneminin sosyo kültürel ortamına ve mimarisine ışık tutmaktadır. Yazara ait *“The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market”* isimli eser³¹ Memlûk Devleti'ndeki kütüphaneler, kütüphanelerde bulunan görevliler, hattatlar ve hat okulları gibi konularda kıymetli bilgiler içermektedir.

Gerek Müze çalışmaları sonucunda elde edilen veriler kullanılarak gerekse ulaşılan bütün kaynaklardan istifade edilerek bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmamız esas olarak iki bölümden oluşmaktadır.

Memlûk Devleti (1250-1517) isimli birinci bölüme Memlûkler ve Memlûk sistemi ile başlanmıştır. Sonrasında devletin siyasi tarihine genel olarak değinilmiş, dönemin kültürel ve sosyal ortamı, mimarisi, cam, seramik, çini, metal işçiliği ile hüsn-i hat ve tezhip sanatı hakkında ulaşılan bilgiler sunulmuştur.

Çalışmanın esas kısmını **“Memlûk Devri Cild Sanatı”** isimli ikinci bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle Memlûklerin cild sanatı hakkında bilgi verilmiş, sonrasında konunun daha iyi anlaşılması için cildin ve kapağın bölümleri tanıtılmıştır. Kullanılan malzemelere de değinildikten sonra Türk ve İslam Müzesi'nde bulunan Memlûk cildleri hakkında kapsamlı bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler sunulurken öncelikle cildlerin yapıldıkları dönemde hüküm süren Memlûk sultanlarının (Baybars, Nasırüddin Muhammed b. Kalavun, Hasan en-Nasır, Berkûk, Fereç b. Berkuk, Barsbay, İnal, Seyfeddin Çakmak, Şeyh Müeyyed, Hoşkadem, Kayıtbay ve Kansu Gavri) kişilikleri, saltanatları, sanat eserlerini himayeleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise ilgili Müze'den tespit edilen Memlûk cildlerinin detaylı görselleri de kullanılarak eserlerin motif ve kompozisyon tahlili yapılmıştır. Son olarak dönemin cild üslûbu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ancak bu araştırmaya Memlûk Devleti'ni yöneten sultanların tamamı dahil edilmemiştir. Bu çalışmada, sadece dönemine ait cild örnekleri tespit edilebilen Sultanlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerin, dönemin genel karakterini yansıtacak düzeyde olmasına dikkat edilmiş ve hemen her açıdan Sultanları tanımamızı sağlayacak yeterlilikte olması amaçlanmıştır. Memlûk hakimiyetinde sadece Kahire'de gerek Sultanlar gerekse Memlûk emirlerinin himayesinde meydana

³¹ Doris Behrens-Abouseif, *The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market*, Leiden, Brill Academic Pub, 2018.

getirilen sekiz yüze yakın eserden bahsedilmektedir. Bu kadar çok eserin dahil edilmesi bu araştırmanın sınırlarını aşacağından sadece çalışmamıza konu olan Sultanlar'ın himayesiyle yapılan mimari eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Cild sanatında kullanılan birtakım kavramların çok spesifik olması nedeniyle çalışmanın ekler kısmına bir de lügatçe eklemek zarureti doğmuştur. Bu yüzden EK-1 kısmına çalışmamızda sıkça kullanılan kavramların verildiği bir lügatçe eklenmiştir.

Son olarak EK-2 kısmında verilen katalogda çalışmamıza dahil edilen cildlerle birlikte ait oldukları eserlerin özellikleri sunulmuştur. Ayrıca II. Bölümde detaylı görselleri sunulan bu cildlerin arka kapak fotoğrafları da buraya eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛK DEVLETİ (1250-1517)

1.1. Memlûkler ve Memlûk Sistemi

Memlûk kelimesi, mülk sözcüğünün ism-i mefûlû olup, sahip olunan şey anlamına gelmektedir.

Bir nevi köle olan ve parayla satın alınan Memlûkler, bazı özellikleriyle ev işlerinde ve üretimde çalışan diğer kölelerden ayrılmaktadırlar. Onları diğer kölelerden ayıran en önemli özellik beyaz ırdan, özellikle de Orta Asya ve Kafkas kökenli olmalarıdır. Diğer kölelerin aksine oldukça iyi beslenen ve iyi ortamlarda yaşayan Memlûkler satın alındıktan sonra askeri bir eğitimden geçirilmiş, eğitimleri bitince de azat edilmişlerdir. Ayrıca Memlûkler azat edildikten sonra istedikleri kişiyle evlenebilmeleri, mal edinebilmeleri ve çocuklarının da hür kabul edilmesi gibi özellikleriyle diğer kölelerden statü olarak epey yüksektirler³².

İslam fetihleriyle birlikte sınırlar genişlemiş ve yeni Müslüman olan İranlılar ve Kıptîler de İslam ordusuna katılmışlardır. Emeviler döneminde Arap olmayan ve mevâlî olarak adlandırılan bu askerlerin sayısı artmış olsa da İslam ordusunda asıl unsuru Araplar oluşturmuştur. Ordudaki bu Arap dışı unsurların varlığına rağmen, İslam devletleri içinde parayla satın alınan memlûk sistemi ilk kez Abbasiler döneminde (750-1258) ortaya çıkmıştır. Abbasi Halifesi Mem'un (813-833) devlet yönetiminde söz sahibi olan İranlılar ve Araplar arasındaki çekişmelerde dengeleyici unsur olması amacıyla orduya Türk askerler satın almıştır. Halife Mu'tasım (833-842) zamanında yapılan yeni alımlarla bu Türk askerlerin sayısı hızla artmış, bir süre sonra da devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlamışlardır³³.

Memlûk olarak başladıkları bu yolda hızla yükselen ve hatta vali olan Türklerden biri de Halife Mu'tasım tarafından Mısır'a tayin edilen Eşnâs et-Türkî (ö.230/844)'dir³⁴. Eşnas'tan sonra Mısır Türk valiler tarafından yönetilmiş böylece Mısır'daki Memlûk sayısı gittikçe artmıştır. Valilikle yetinmeyen bu köle askerler

³² Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.320-321.

³³ İsmail Yiğit, *Memlûkler: 648-923/ 1250-1517*, s. 11-12.

³⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Eşnâs et-Türkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, s. 472.

Mısır'da önce Tolunoğulları (868-905) sonra da İhşîdiler Devleti (935-969)'ni kurmuşlardır³⁵.

İhşîdiler'e son veren Fatımiler (909-1171) döneminde, başlangıçta Berberi ve Zencîler'den oluşan orduya Memlûkler de alınmıştır. Fatımiler'den sonra Mısır'a hâkim olan Eyyûbîler (1171-1462) ise satın aldıkları memlûklerle bu sistemin Mısır'da iyice yerleşmesini sağlamışlardır³⁶.

Abbassiler tarafından cesaretleri, kuvvetleri, askeri kabiliyetleri ve sadakatleri sebebiyle tercih edilen ve Eyyûbî devletinde asıl güç haline bu köle askerler sonunda orta çağ İslam devletlerinin en büyüklerinden biri sayılan Memlûkler (1250-1517)'i kurmuşlardır. Memlûk Devleti zamanında en kâmil seviyesine ulaşan bu sistem 1811 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1805-1849)'nın Memlûk beylerini öldürmesiyle son bulmuştur³⁷.

1.2. Siyasi Tarih

Mısır'da kurulan ve dönemin tarihçileri tarafından bir Türk Devleti olarak isimlendirilen Memlûkler, 1250-1517 tarihlerinde Mısır'da, Suriye'de ve Hicaz'da hüküm sürmüştür³⁸. Orta çağ İslam dünyasının en büyük devletlerinden biri olan Memlûkler: Bahrî (Türk) ve Burcî (Çerkes) Memlûkleri şeklinde iki döneme ayrılmıştır. Bu isimlerden ilki Memlûkler'in eğitim aldıkları yeri, ikincisi ise kökenlerini ifade etmektedir³⁹.

Son Eyyûbî hükümdarı Necmeddin Eyyub'un 647/1249 yılında ölümüyle yerine oğlu Turan Şah geçer. Turan Şah hem üvey annesi Şecerüddür'ü hem de babasının Memlûkleri'ni kendisine rakip olarak görüp onlardan kurtulmak isteyince Memlûk emirleri tarafından öldürülür. Turan Şah'ın öldürülmesiyle, Eyyûbiler devri (1171-1250) Mısır'da ve Şam'da sona erer. Ancak Eyyûbîler'in diğer kolları bir süre daha yönetimlerine devam etmiş, hatta Hısnıkeyfa-Amid kolu 1462 yılına kadar hüküm sürmüştür⁴⁰.

³⁵ Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", s.322.

³⁶ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 13-14.

³⁷ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler", **İslam Târîhi Ve Medeniyeti**, C. 9, İstanbul, Siyer Yayınları, 2021, s. 447-450.

³⁸ İsmail Yiğit, "Memlûkler", s. 90.

³⁹ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2015, s. 25.

⁴⁰ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul, 1995, s. 29.

Turan Şah'ı öldüren Memlûk emirleri Şecerüddür'ü sultan ilan etmişler ve böylece Kahire'de 1250 yılında Memlûk Devleti'ni kurmuşlardır. Bir kadının sultanlığı hoş karşılanmamış, özellikle son Abbasi halifesi Musta'sım'ın telkinleri ve Suriye Eyyûbi Emirleri'nin hoşnutsuzlukları yüzünden Şecerüddür atabek İzzeddin Aybek'le evlenerek tahttan feragat etmiştir. Yaklaşık seksen gün tahtta kalan, adına para bastırıp, hutbede adı okunan, fermanları "Ümmü Halil" imzasıyla onaylayan Şecerüddür, tarihçi Makrizi tarafından ilk Memlûk sultanı olarak kabul edilmiştir⁴¹.

İbn-i İyas gibi bazı tarihçiler ise yeni Sultan İzzeddin Aybek'i Memlûk Devleti'nin kurucusu saymaktadır⁴². Kuruluşundan 1382 yılına kadar olan ilk dönemde hüküm süren Bahrîler devrinde yirmi beş, 1382-1517 yıllarında hüküm süren Burcîler döneminde ise yirmi iki sultan tahta çıkmış olup, Memlûk Devleti'ni toplamda kırk yedi sultan yönetmiştir. Bazı sultanlar iki hatta üç kez tahta çıkmıştır. Bunlara örnek olarak, üç kez tahta çıkan Sultan Nasırüddin ile iki kez tahta çıkan Sultan Berkûk verilebilir.

Yönetimde bu kadar çok el değiştirmesinin sebebi, çoğu Memlûk sultanının ölmeden önce, çocuklarını varis olarak tahta çıkarmak için güçlü emirlerden biat almalarıdır. Bunun sonucu olarak küçük yaşta çocuklar tahta çıkmış, *çocuk sultan* olarak adlandırabileceğimiz hükümdarların sayısı azımsanamayacak ölçüdedir. Şeyh Müeyyed'den sonra tahta çıkan ve henüz iki yaşına bile gelmeyen oğlu Emir Ahmed (1421)⁴³ ile Seyfeddin Kalavun'un dokuz yaşında sultan ilan edilen oğlu Melik Nasır Muhammed (693-694)⁴⁴ çocuk sultanlardan bazılarıdır.

Bu kadar çok kişi tarafından yönetilmesine rağmen bazı Sultanlar'ın isimlerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Sultan Baybars, Muhammed b. Kalavun, Nasır b. Muhammed, Hasan en-Nasır, Berkûk, Ferec b. Berkûk, Seyfeddin Çakmak, Barsbay, Şeyh Müeyyed, Seyfeddin İnal, Hoşkadem, Kayıtbay, Gavri diğerlerine nispetle daha uzun süre hüküm süren yöneticilerdir.

⁴¹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 19.

⁴² İbni Tagriberdi, **En-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)**, s. 24; Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler", **İslam Tarihi Ve Medeniyeti**, C. 9, İstanbul, Sıyer Yayınları, 2021, s. 454; Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011, s. 926; İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 20.

⁴³ Carl F. Petry, **The Mamluk Sultanate A History**, Australia, Cambridge University Press, 2022.

⁴⁴ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 78-82.

Memlûk Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı XIII. yüzyılda İslam alemi karışıklıklarla doludur. Bağdat'ı yakıp, yıkan Moğollar Abbasi hilafetinin sona ermesine neden olmuşlardır. Bununla da kalmayıp, Suriye'ye girmişler sonra da Mısır'ın üzerine yürümüşlerdir.

Memlûk Devleti'nin Müslümanlar arasında itibar kazanmasını sağlayan en önemli olay şüphesiz ki 1260 yılında Moğollar'a karşı kazandıkları Ayn-ı Câlût zaferidir. Abbasi hilafetini yıkan, Suriye'yi yağmalayan, binlerce insanı katleden Moğollarla Ayn-ı Calut mevkiinde karşılaşan Sultan Kutuz yönetimindeki Memlûk ordusu Moğollar'ın yenilemeyeceği inancını yerle bir etmiştir. Moğollar'ın doğruya doğru ilerleyişini durduran bu zafer insanlık için bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir⁴⁵.

Ayn-ı Calût zaferinin ardından Moğollar hızla Suriye'den çekilmişler ve buradaki Eyyûbi kolu yerini Memlûkler'e bırakmıştır. Böylece Mısır ve Suriye birliği bu kez Memlûkler'in lehine olmak üzere sağlanmıştır⁴⁶.

Bu zaferin ardından aynı yıl Sultan Baybars akıllıca bir hamleyle yeni kurulan devletine, diğer İslam devletleri nezdinde dini bir meşruiyet kazandırmayı başarır. Bu hamle yıkılan Abbasi Devleti'nden hilafet bayrağını teslim alarak Kahire'de halifeliği yeniden tesis etmektir. Böylece Memlûk Devleti 1517 yılında Osmanlılar devralana kadar yaklaşık iki buçuk asır boyunca halifeliğin merkezi haline gelir⁴⁷.

Sultan Barsbay ise 1426 yılında Kıbrıs'ın fethiyle Memlûkler'in zaferlerine bir yenisini ekler. İslam alemindeki itibarını yineleyen Memlûkler böylece Haçlılar'a karşı önemli bir üstünlük sağlamışlardır⁴⁸.

Bu gibi zaferlerle dış siyasette yerini sağlamlaştıran Memlûk sultanları daha çok iç siyasette istikrarı sağlayarak tahtlarını güvence altına almaya çalışmışlardır. Muhalif olan emirler tarafından çıkarılan isyanlar çoğunlukla kanlı bir şekilde bastırılan bu isyanlar Sultan Hasan en-Nasır örneğinde olduğu gibi kimi zamanda saltanat değişikliklerine neden olmuştur⁴⁹.

⁴⁵ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 38-39.

⁴⁶ Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 199-200.

⁴⁷ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler", s. 457.

⁴⁸ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti**, s. 79-103.

⁴⁹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 77-78.

Emirler arasındaki bu çekişmelerin yanı sıra Memlûk sultanlarının yanlış politikaları, halktan ağır vergiler almaları, Memlûklerini kayırmaları, aşırı harcamaları, zevk ve eğlenceye düşkün olmaları gibi sebepler devletin iktisadi açıdan çöküşüne sebep olmuştur. Binlerce kişinin öldüğü salgın hastalıklar, özellikle veba, Memlûk Devleti'nin iktisadi açıdan zayıflamasının bir diğer sebebidir.

Çöküşün bir diğer sebebi de veraset usulünü yerleştirmek adına çocukların bile tahta çıkarıldığı Memlûk Devleti'nde, ne kadar uğraşılsa da bir türlü hanedan usulüyle yönetilen bir saltanat kurulamamış olmasıdır⁵⁰. Çünkü atabekler veya güçlü emirler memlûklerin desteğiyle ilk fırsatta tahtı ele geçirmişlerdir. Sultan Seyfeddin Kalavun'un oğlu Nasırüddin Muhammed'den olan torunları ve onların çocuklarının hükümdarlıkları bu durumun istisnasıdır⁵¹.

İçteki bu çöküşün farkında olan ve İslam aleminin yegane gücü olmayı arzulayan Osmanlı sultanları bu kötü gidişten yararlanmayı başarmışlardır. Fatih Sultan Mehmed'in Mısır'ı ve Kutsal toprakların koruyuculuğu görevini devralma arzusunu torunu Yavuz Sultan Selim 1517 tarihindeki Mercidabık zaferiyle gerçekleştirmiştir. Bu zaferle Memlûk Devleti ortadan kalkmış ve Memlûk toprakları Osmanlı'nın sınırlarına dahil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır zaferinden sonra deniz yoluyla İstanbul'a Mısır'ın sanatkarları, zanaatkarları, mimarları, mühendisleri, ileri gelenleri ve emirlerinden bir kısmı ile şeyhleri gönderilmiştir. Bununla da kalmayan Yavuz Sultan Selim Memlûk tarihine ilişkin kaynakları da İstanbul'a göndermiştir⁵².

1.3. Kültürel ve Sosyal Hayat

Memlûk devrinin önemli tarihçilerinden biri olan İbn Haldun yaşadığı çağda ilim ve öğretimin merkezinin Kahire olduğunu söylemektedir. Mısır'ın binlerce yıllık köklü bir medeniyete sahip olduğunu, Eyyûbiler ve Memlûkler döneminde bunun daha da güçlendiğini söyler. Çünkü İbn Haldun'a göre; bu dönemde emirler, ölümlerinden sonra mallarına el konulacağından korktukları için çocukları için bir çözüm yolu geliştirmişlerdir. İşte bunun için çok sayıda hayır kurumu yaptırmışlar (zaviye, medrese, imaret vb.) ve bu kurumların masraflarının karşılanabilmesi için gelirlerinin

⁵⁰ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 89.

⁵¹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 82-90.

⁵² M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 36.

bir kısmının çocuklarına verilmesini şart koşmuşlardır. İbn Haldun bu bilgiyi verdikten sonra emirlerin hayır kurumlarını yaptırmadaki asıl amaçlarının Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu da ekler. Böylece ilim talipleri çoğalmış Mağripten ve Irak'tan ilim tahsili için gelmişler ve iyice ilerlemiş ilim denizi⁵³.

Böyle bir kültür ortamında Memlûk sultanlarının bazılarının diğerlerine kıyasla daha entellektüel olduğu görülmektedir. Örneğin; şair İbn Nubata'yı (ö.1366) himayesine alan Sultan Şaban (h. 1363-1377) muhteşem el yazmaları sipariş etmiş, Sultan Çakmak (1438-1453) ise nadir kitaplar için abartılı fiyatlar ödemiştir. Bazıları Arapça'ya tercüme edilen geniş bir Türkçe kitap koleksiyonuna sahip Tatar (1421) gibi Türk edebiyatını da desteklemişlerdir. Sultan Alaaddin Ali (1377-1381), Anadolu şairi Mustafa Darir'i (ö. 1400'den sonra) Peygamber'in Türkçe (Siyer-i Nebi) biyografisini yazması için görevlendirmiş, bu eser bitince halefi Berkûk'a sunulmuştur⁵⁴.

Orta çağın en büyük iki tehlikesi olan Haçlılar'dan ve Moğollardan kaçan Orta Asya'lı bilim adamları Memlûkler'e sığınmış, bu da diğer bütün ilimler gibi astronominin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeyle birlikte Kahire; XIII. yüzyılın sonlarında Mısır'ın, XIV. yüzyılın ortalarında ise İslam dünyasının astronomi merkezi haline gelmiştir⁵⁵.

Memlûkler devri edebiyatına bakıldığında hem umumi tarih hem de biyografi tarzında eserlerin üretimi açısından oldukça zengin bir dönem olduğu görülmektedir. Ebu'l-Fidâ, Suyûti, Makrîzî, İbn Tagriberdi, İbn Haldun ve İbn İyas Memlûk döneminde yetişen ünlü tarihçilerden sadece bir kaçıdır⁵⁶.

Bununla birlikte Memlûkler sadece tarih yazıcılığında gelişmiş değildirler. Bu dönemde özellikle dini ilimlerin hemen her dalı oldukça gelişmiştir. Örneğin, Memlûkler dönemi Hadis ilminin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemin diğer bir özelliği, Sittü'l-Arab, Aişe bint Muhammed ve Sâra bint Cemâa gibi pek çok kadın hadisçinin yetişmiş olmasıdır⁵⁷.

⁵³ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, C. 2, çev. Halil Kendir, Ankara, Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004, s. 607-608.

⁵⁴ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 18.

⁵⁵ David A. King, "Memlûk Astronomisi", çev. Ayşe Dudu Kuşçu, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 29, 2011, s. 423-424.

⁵⁶ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 947.

⁵⁷ İsmail Yiğit, "Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", s. 752-753.

Memlûkler döneminde hadis gibi altın çağını yaşayan diğer bir ilim dalı tasavvufur. Tasavvuf o kadar güçlenmiştir ki sosyal hayata damgasını vurmuştur. Memlûk sultanları tarikat şeyhlerine büyük hürmet göstermiş ve zaviye, tekke, hangah gibi yapı gruplarının yapılmasını himaye etmişlerdir. Tasavvufun başka fıkıh, kelam, tefsir ve kırâat da Memlûkler döneminde gelişen ilimlerdendir⁵⁸.

1.4. Memlûk Sanatı

Memlûk Devleti'nin yönetici sınıfı Türk olmasına rağmen halkı çoğunlukla Araplar'dan oluştuğu için Memlûk sanatı tam anlamıyla bir Türk sanatı olarak nitelendirilememektedir⁵⁹.

Emeviler, Abbasiler ve Fatımiler gibi Mısır ve Suriye'deki daha önceki İslami hanedanların uygulamalarının ve Selçuklular ve halefleri tarafından kurulan geleneklerin aksine, erken dönemde Memlûkler figür sanatını sadece özel konutlarında ve genellikle kendilerine sakladıkları resimli kitaplarında değil, aynı zamanda kraliyet sarayları, hamamlar ve hisarlar gibi kamusal alanlarda ve umumi vakıf olarak vakfettikleri kitaplarda da kullanmışlardır. Hatta geçici yapılar veya modeller üzerindeki görüntüleri törenlerde ve festivallerde kutlama amacıyla ve birkaç durumda halka çeşitli mesajları ileten görsel sinyaller olarak kullanmışlardır⁶⁰.

Oleg Grabar Memlûkler tarafından meydana getirilen eserlerin orta çağ İslam sanatının zirvesi olmakla birlikte, kendisinden sonra meydana gelen büyük değişimlere öncülük etmediğini ifade eder⁶¹.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır zaferinden sonra deniz yoluyla İstanbul'a Mısır'ın sanatkarları, zanaatkarları, mimarları, mühendisleri, ileri gelenleri ve emirlerinden bir kısmı ile şeyhleri gönderilmiştir⁶². Ancak Yavuz Sultan Selim'in halefi olan oğlu Kanuni Sultan Süleyman sadece dört yıl sonra bu kişilere Kahire'ye dönüş izni vermiştir. Ülkelerine dönen sanatkar ve zanaatkarlar şehirlerine yeni üslûbu

⁵⁸ İsmail Yiğit, a.y.

⁵⁹ A. Fulya Eruz, "Memlûkler", s. 97.

⁶⁰ Nasser Rabbat, "In Search of a Triumphant Image: the Experimental Quality of Early Mamluk Art", s. 23-24.

⁶¹ Oleg Grabar, **İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası II: İslami Görsel Kültür 1100-1800**, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul, Albaraka Yayınları, 2022, s. 426.

⁶² M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 36.

taşımişlar böylece XVI. yüzyıl Mısıırı'nda, halıdan mimariye çeşitli sanat dallarında Memlûk-Osmanlı kaynaklı melez eserler meydana getirilmiştir⁶³.

Çalışmamızda kullanılan örnekler de cild sanatında Memlûk-Osmanlı etkileşiminin görüldüğünü ve melez ciltlerin de meydana getirildiğini kanıtlamaktadır.

1.4.1. Mimari

Kendisinden önce hüküm süren devletlerden aldığı kültürel ve mimari mirasla şekillenen Memlûk mimarisi, bir taraftan Moğol istilası sebebiyle Bağdat, Şam, Musul'dan kaçıp Mısır'a sığınan sanatkâr ve zanaatkarla gelişmiş⁶⁴, diğer taraftan ise *“sultanların gücünün ve servetinin cazibesine kapılıp, dünyanın dört bir köşesinden kalkıp gelen inşaat ustası nesillerince beslenmiş çeşitli kaynaklardan yararlanmışır”*⁶⁵.

İranlılar'dan büyük eyvanlı avlulu medreselerin haç şeklindeki planını, Anadolu Selçuklular'dan geometrik bezemeyi ve kaliteli taş oymacılığını, en önemlisi de halefi oldukları Eyyûbilerden duvar ustalığı ile süslemelerin inceliğini devralmışlardır. Bütün bu unsurları bünyesinde başarılı bir şekilde birleştiren Memlûk mimarisinin ayırt edici özelliği eklektik bir sanat olmasıdır⁶⁶.

Memlûklerin gücü, istikrarı ve bölgeler arası teması, Mısır, Suriye ve komşu bölgelerdeki çeşitli mimarlık ve dekorasyon okullarını tek potada eriten beceri ve uzmanlık alışverişi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Memlûkler, Haçlı Katedrallerinin temel çatı sistemi olan çapraz tonoz ve payandalar gibi Haçlı Seferlerinin bazı mimari ve dekoratif unsurlarını, stillerini ve tekniklerini entegre etmişlerdir⁶⁷.

Bütün bu etkileşimler sonucunda minarelerde tuğlının yerine taş kullanılmış, içerde ferahlığı sağlayıp dışarda zerafeti temsil eden kubbeler yapılmış, renkli taş kullanılmış ve geometrik bezeme ile kûfi yazı kuşakları oluşturulmuştur⁶⁸.

⁶³ Ceylan Adar İlter (çev.), “Katalog”, **Kur'an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleli**, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016, s. 330.

⁶⁴ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 954.

⁶⁵ Henri Stierlin, **İmanın ve İktidarın Hizmetinde İslam Mimarisi**, çev. Ali Berktaş, 3. bs, Ankara, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 78.

⁶⁶ Henri Stierlin, **a.y.**

⁶⁷ Moain Sadeq, “Mamluk Architecture and its Related Arts as Evidence for State Stability and Administration in Egypt and Syria”, s. 109.

⁶⁸ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 954.

Memlûkler döneminde yapılan bu mimari eserler aslında iki kaynaktan beslenirler. Bu eserlerin hamiliğini ya sultanlar üstlenmiştir ya da emirler. Emirler de sultanlar gibi bir taraftan zenginliklerini sergilemek istemiş diğer taraftan da ölümlerinden sonra mallarına el konulacağından korktukları için çocukları için bir çözüm yolu geliştirmişlerdir. İşte bunun için çok sayıda hayır kurumu yaptırmışlar (zaviye, medrese, imaret vb.) ve bu kurumların masraflarının karşılanabilmesi için gelirlerinin bir kısmının çocuklarına verilmesini şart koşmuşlardır.

Memlûkler devri mimari eserlerinin ortak özelliği; nüfusun kalabalık olduğu yerlerde, hatta mahalle aralarında yapılmış olmalarıdır. Memlûk eserlerinin yoğun olarak görüldüğü başkent Kahire'de yapılacak eserler için yer bulunması bir problem olmuş, binalar bulunan boş yerlere uydurularak yapılmıştır. Sonuç olarak düzensiz planlara ve kot farklılıklarına sahip eserler ortaya çıkmış, hatta külliyesi oluşturan binalar farklı sokaklara taşmış bütün bunlar da memlûk mimarisinin kendine has bir üslûp geliştirmesini sağlamıştır⁶⁹.

Taş kubbeler, Mısır'daki Memlûk mimarisinin karakteristik bir özelliğidir. Müslüman dünyasında başka hiçbir yerde benzerleri yoktur. Eldeki kanıtlara göre, ilk kez Bahri Memlûkler döneminde ortaya çıkmış taş kubbeler gelişmelerine XIV. yüzyılın ilk yarısında başlamış ve XV. yüzyılın ikinci yarısında doruk noktasına ulaşmış, kısa bir süre sonra düşüşe geçmiş ve 1517'deki Osmanlı fethinden kısa bir süre sonra ortadan kaybolmuş görünmektedir⁷⁰.

Devletin başkenti Kahire, Şam ve Halep Memlûk eserlerinin yoğun olduğu kentlerdir⁷¹.

Bu şehirlerden Kahire, erken dönem Memlûk mimarisinin merkezi olup Fatımi-Eyyubi geleneklerine dayalıdır. Ancak bu mimari dışarıdan gelen ilhama hiçbir zaman kapalı olmamış hatta yerli bir Kahire sanatına dönüşmüştür⁷².

Fatımîler tarafından kurulan Kahire, Memlûkler zamanında İslam dünyasının merkezi konumunu kazanmış, böylece de orta çağ İslam şehirlerinin metropolü haline gelmiştir. Coğrafi olarak oldukça elverişli bir konuma sahip olmasının yanı sıra bu

⁶⁹ A. Fulya Eruz, "Memlûkler", s. 97.

⁷⁰ Doris Behrens-Abouseif, **a.g.e.**, s.17, 20.

⁷¹ A. Fulya Eruz, "Memlûkler", s. 97.

⁷² Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 15.

yükselişin asıl sebebi Bağdat'ın hem yüksek prestijini hem de dini-otoritesini devralmış olmasıdır. Sembolik olsalar da Abbasi halifelerinin Kahire'de ikamet etmeleri hem şehri hem de şehrin hakimleri olan Memlûk sultanlarının saltanatlarına meşruluk kazandırmakta büyük rol oynamışlardır⁷³. Memlûk mimarisinde XV. yüzyılın başlarından itibaren Kahire'de eserler eskisi kadar kütsel değildir ancak daha yüksektir⁷⁴.

Görsel: 1, Kahire'nin eski görünüşü, (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90777---0049.jpg> E.T: 02.06.2022)

Kahire'den sonra en fazla Memlûk eseri bulunduran yer olması açısından önemli olan Halep Naipliği, aslında Dimaşk Naipliği'nden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Buna rağmen Şam'dan daha fazla Memlûk eserine sahip olan Halep'teki eserler emirler tarafından yaptırılmıştır ve onların isimleriyle adlandırılmışlardır⁷⁵.

Memlûkler Halep gibi Şam'ın imar faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir. Bu dönemde ikisi kadınlar için olmak üzere seksen kadar medrese ile çok sayıda türbe, han, hangah, hamam ve cami yaptırıldığı bilinmektedir. Ayrıca Memlûk sultanları

⁷³Robert Hillenbrand, **İslam Sanatı ve Mimarlığı**, çev. Çiğdem Kafescioğlu, İstanbul, Homer Kitabevi, 2005, s. 144.

⁷⁴ Henri Stierlin, **İmanın ve İktidarın Hizmetinde İslam Mimarisi**, s. 69.

⁷⁵ Abdurrahman Acar, M. Mesut Ergin, "Halep'te Memlûklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları", s. 4.

günümüze bir kısmı ulaşabilen bu hayır müesseselerini vakıflarla desteklemişlerdir⁷⁶. Henri Stierlin Memlûkler döneminde yapılan bütün bu mimari eserlerin sayısının yaklaşık sekiz yüz olduğunu ifade eder.

Elbetteki bu mimari eserlerden sayıca en fazla olan camilerdir. Memlûk camileri; mihrap önü kubbeli ve açık avlulu planlarıyla erken dönem camilerinin devamı olarak kabul edilebilir. Genel olarak bakıldığında da Hz. Muhammed (S.A.V.) dönemindeki gibi camilerin yaşamın merkezi haline geldiği görülür⁷⁷.

Camilerden sonra önemli bir yapı grubu oluşturan Memlûk medreselerinde okutulan dersler hem teorik hem de uygulamalı olarak da verilmiştir. Sayıları konusunda farklı görüşlerin olduğu⁷⁸ Memlûkler döneminde yetmiş dört adet medrese yaptırılmış olup, bu medreselerde dîni (Kur'an okuma, fıkıh, hadis, tefsir, kelam vb.), edebî (Arap edebiyatı, nahiv, sarf, şiir vb.), felsefî ve ilmî (nücum, tıp, hendese vb.) konularda eğitim verilmiştir. Memlûkler döneminde Şam'da bulunan medreselerin sayı bakımından Kahire medreselerinin iki katı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Dâru'l-Kur'anlar'ın ve müstakil tıp medreselerinin bulunması ve fıkıh medreselerinin sadece tek bir mezhebe eğitim vermesi⁷⁹ Şam medreselerini Kahire medreselerinden ayıran özelliklerdir.

Memlûk medreselerine baktığımızda, dört mezhebe farklı eğitim verilmesi gayesiyle dört eyvanlı olarak tasarlanan açık avlulu yapıların zamanla cami ve türbe unsurlarının ilave edilmesiyle bir külliye halini aldığını görmekteyiz. Dıştan bakıldığında cami olarak algılanan bu yapılar diğer külliyelerin aksine yapılar topluluğundan oluşmaz ve bu unsurlar tek binada birleşirler. Cami olarak kullanılan ana eyvandan ayrı olarak dört köşeye yerleştirilen dört medrese ve türbe ile medrese-külliye halini alır⁸⁰.

Mektepler XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlûk dini yapıları arasında göz alıcı hale gelmiş ve sebilin üzerindeki bir köşeyi işgal etmiştir. Girişleri

⁷⁶ Abdüsselam Uluçam, "Şam", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 314.

⁷⁷ A. Fulya Eruz, "Memlûkler", s. 97.

⁷⁸ İsmail Yiğit, "Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", s. 750; Bahattin Keleş, "Selçuklu Medreseleri İle Memlûk Medreselerine Genel Bir Bakış", **Türk Dünyası Araştırmaları**, No: 190, 2011, s. 206.

⁷⁹ İsmail Yiğit, "Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", s. 750.

⁸⁰ A. Fulya Eruz, "Memlûkler", s. 98.

de ayrı olan sebil-küttafların günümüze ulaşan en eski örneği, 1373'te inşa edilen Olcay el-Yusufi mektebinin üstünde bulunmaktadır. XV. Yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlaşan sebil-küttaflara verilebilecek en anıtsal örnek Sultan Kaytbay'ın Saliba Caddesi'ndeki eseridir. Sebil-küttaf yapımı Osmanlı yönetimi altında da geniş çapta yayılmıştır.

Bir diğler yapı grubu olan tarikat yapıları Memlûkler dönemi için üç başlık altında ele alınabilir. Bu yapılardan ilki; zaviye olarak adlandırılmakta olup çoğunlukla kare planlıdır. İçerisinde; ibadet mekânı, harem, halvethaneler, türbe, derviş hücreleri, hamam, sebil ve fırın gibi bölümler bulunmaktadır. Tarikat yapıları içerisinde ikinci grubu hangahlar oluşturmaktadır. Değışik plan şemasına sahip olan hangahların en önemli özelliği içinde mutlaka Sultan'ın ya da Memlûk emirlerinin türbesinin bulunmasıdır. Hangahlar Burcîler dönemini sonlarına doğru medrese-hangahın birlikte planlandığı yapı gruplarına dönüşmüşlerdir. Tarikat yapıları içinde değlerlendirilen üçüncü grubu ise Memlûk emirleri tarafından Kahire'de, özellikle de Nil Nehri'nin kıyılarındaki bahçelerde inşa edilen ve kubbe ismiyle bilinen eserler oluşturmaktadır⁸¹.

Mısır'da, Fatımiler döneminde de türbeler yapılmasına rağmen türbe mimarisi Memlûkler döneminde gelişerek en güzel örneklerini vermiştir. Orta Asya kaynaklı olan yüksek kasnaklı ve sivri kubbeli türbeler Memlûkler tarafından sevilerek uygulanmıştır⁸².

İbn Battûta'nın etrafı duvarla çevrili güzel kubbeler olarak nitelendirip evlere benzettiđi⁸³ mezar yapılarının bulunduğu Karâfe Kabristan'ı Memlûkler'in türbe yapılarını anlamamız için yeterlidir.

⁸¹ Ahmet Ali Bayhan, "Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır'daki Tarikat Yapılarının Gelişmesi", s. 58-59.

⁸² İsmail Orman, "Türbe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 465.

⁸³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, 11. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2021, s. 47.

Görsel: 2, Memlûk Türbeleri, (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90777---0024.jpg> E.T:02.06.2022).

Memlûk minareleri genel olarak ince ve zariftir. Kalavun'dan sonra ilk kez tamamen dikdörtgen minarelerin kullanıldığı Sultan Kansı Gavri saltanatı dışında, minareler ilk katta genellikle sekizgen ve ikinci katta dairedir. Üstlerinde de çift soğan bulunmaktadır. Sultan Gavri'nin Külliyesi'nde minare dört soğanlı olmasıyla diğerlerinden ayrılmıştır⁸⁴.

Eklektik bir yapıya sahip olan ve diğer devletlerden etkilenen Memlûk sanatı aynı zamanda başka toplumlar üzerinde de etkili olmuşlardır. Karamanoğulları ve Ramazanoğulları gibi Anadolu Beylikleri'nin sanatı bu etkileşim açısından verilebilecek örneklerdir.

Anadolu Beylikleri üzerindeki Memlûk etkisi mekân kavramından ziyade ağırlıklı olarak süsleme teknikleri ve mimari detaylarda görülmektedir. Yani Memlûk mimarisinin en önemli katkısı, anıtsal cephe anlayışı ve Anadolu'da ilk kez İsa Bey Camii'nde uygulanan ve daha sonra Osmanlı mimarisi çerçevesinde geliştirilecek olan ancak özenli pencere düzenidir⁸⁵.

⁸⁴ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 26.

⁸⁵ Mehmed Baha Tanman, "Mamluk Influences on the Architecture of the Anatolian Emirates", **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 284.

Karamanoğulları tarafından yapılan İbrahim Bey imaretinin minaresi, yapımında iri renkli taş kullanımı ve silindirik gövdesindeki süsleme şeritleriyle bu etkileşime verilebilecek örneklerden bir diğeridir⁸⁶.

Bütün bu etkiler, Kahire'den ziyade Suriye'de kaynaklıdır. Şam'ın Anadolu ile olan coğrafi yakınlığının yanı sıra Selçuklular döneminden itibaren Anadolu'da faaliyetleri izlenebilen Suriye asıllı mimarlar, hiç şüphesiz bu etkileşimin öncüleri olmuştur. Ayrıca anavatanlarının sanatını uzak ülkelere taşıyan, Manisa (1376–77, Saruhanoğlu) ve Bursa (1399–1400, Osmanlı) Ulu Camileri'nin ahşap minberlerini yapan Muhammed İbn Abdülaziz İbn al-Dakkî el-Ayntabi gibi gezgin ustalar bu etkileşimin mimarlarıdır⁸⁷.

1.4. 2. Metal İşçiliği

Siyasi olarak orta çağın en güçlü İslam devletlerinden biri olan Memlûkler, aynı zamanda ürettikleri çok sayıda eserle dönemlerinin sanat hamisi olmuşlardır. Cam, seramik, metal ve ahşap işçiliği bu dönemde oldukça gelişmiştir. Bu gelişimin sonucu olarak, sayısız kandil, kâse, leğen, sūrahi, kılıç, kapı gibi çok sayıda eser üretilmiştir⁸⁸. Üretilen bu eserler özenle bezenmiş olup bu ihtişamlı eserler hem devletin hem de hamilerinin zenginliğini gözler önüne sermiştir.

Memlûk dönemi metal işçiliğine baktığımızda; kapı, kılıç, silah, kâse, leğen ve kandil gibi eserlerin ön plana çıktığını görmekteyiz.

⁸⁶ Nermin Şaman Doğan, “Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları- Memluklu Sanatı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 231, No: 1, 2006, s. 135.

⁸⁷ Mehmed Baha Tanman, “Mamluk Influences on the Architecture of the Anatolian Emirates”, s. 295-297.

⁸⁸ Ahmet Ali Bayhan, “Kuzey Afrika’da Bir Türk Yurdu Mısır”, s. 89.

Görsel: 3, Askı Kandil, Memlûk Dönemi, XV. Yüzyıl, TİEM: 154 .

Görsel: 4, Bâdiye, Memlûk Dönemi, 1470-1490, TİEM: 2959.

Görsel: 5, Şamdan, Memlûk Dönemi, XIV.-XV. Yüzyıl, TİEM:1372.

Memlûk Devleti'nin ilk yarısı olarak kabul edilen Bahriler dönemi metal eserlerinde daha çok pirinç kullanılmıştır⁸⁹. Bahriler yönetiminin sonlarına doğru iseyaklaşık olarak 1360 ile 1382 arasındaki dönemde Memlûk metal işleme endüstrisinde işçilikten ziyade üretilen ürünlerin miktarında bir azalma olduğu görülmektedir. Berkûk'un tahta çıkışından XV. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde, Memlûk metal ürünlerinden günümüze çok az sayıda eser kalması bunu desteklemektedir⁹⁰.

Metal işleme endüstrisinin gerilemesindeki en önemli faktör, metalin kendisinin, özellikle de gümüş ve bakırın kıtlığıdır. Ürün miktarındaki bu düşüşün diğer sebepleri olarak, XIV. yüzyılın sonları- XV. yüzyılın başlarında Mısır'da

⁸⁹ Doris Behrens-Abouseif, "The Jalayirid Connection in Mamluk Metalware", **Muqarnas**, C. XXVI, 2009, s. 149.

⁹⁰ James W. Allan, "Sha 'ban, Barquq, and the Decline of the Mamluk Metalworking Industry", **Muqarnas**, C. 2, No: The Art of the Mamluks, 1984, s. 85-86.

yükselen enflasyon, emirler arasındaki çatışmalar ve vebadan kaynaklanan ölümler gösterilmektedir⁹¹.

1389- 1398'de Şam, rakip memlûk grupları arasındaki savaşa ve diğer şeylerin yanı sıra demirci ve zırhçıların pazarlarını tahrip eden bir dizi büyük yangına tanık olmuştur. Şam için bir başka felaket de Timur'un fethidir. Verilen zarar XV. yüzyıl tarihçilerinin iddia ettiği kadar büyük olmasa da Timur, şehirden Semerkant'a, şehrin resmi ustalarını göndermiştir. Bunlar arasında yalnızca zırhçılar değil, aynı zamanda altın ve gümüşçüler, bakırcılar ve demirciler de bulunmaktadır⁹².

Hammadde de yaşanan bu kıtlık sebebiyle Sultan Berkûk döneminde Avrupa'dan kırmızı bakır ithal edildiği ve bu bakırlarla fels ismi verilen paralar bastırıldığı görülmektedir. Hem Fransızlar'ın burada bastırılan dirhemleri uzun zaman kendi ülkelerine götürmeleri hem de yerli halkın dirhemleri eritmesi nedeniyle piyasada gümüş kıtlığı oluşmuştur. Sonrasında, Avrupa'dan yapılan ithalatın durdurulmasının yanı sıra bu kıymetli madenin atların eyerlerinde ve kap-kacaklarda kullanılması ve gümüş üretiminin azalması sonucunda XIV. yüzyıldan itibaren dirhemler bastırılmamaya başlamıştır⁹³.

XV. Yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde metal işi eserlerin yeniden ortaya çıktığını görürüz. Ancak üretilen bu eserler ilk dönemin aksine artık kalaylı bakırdan yapılırlar ve üzerlerinde bulunan yazıtlar, kap yüzeyine hâkim olmayıp daha ziyade, diğerleri arasında bir unsur olarak kompozisyon içinde entegre edilirler. Burciler döneminde üretilen bu eserler; Bahriler dönemi eserlerinden hem işçilik olarak hem de yazı kalitesi olarak düşüktürler⁹⁴.

Metal endüstrisinin önemli bir kolu olan kapılara baktığımızda Eyyubiler döneminde ve sonrasında önemli binaların kapılarını süslemek için dökme bronz veya pirinç levhaların kullanıldığı görülmektedir ve Sultan Hasan Camii'nin (1356-61) günümüze ulaşan kapıları bu gelenekteki muhteşem örneklerdir⁹⁵. Yine Berkûk Cami kapısı benzerlerini cild kapaklarında da gördüğümüz bir kompozisyonla bezenmiştir.

⁹¹ James W. Allan, **a.g.e.**, s. 90-91.

⁹² James W. Allan, **a.y.**

⁹³ Abdulhalık Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", **Belleten**, C. 61, No: 232, 1997, s. 558-560.

⁹⁴ Doris Behrens-Abouseif, "The Jalayirid Connection in Mamluk Metalware", s. 149.

⁹⁵ James W. Allan, "Sha 'ban, Barquq, and the Decline of the Mamluk Metalworking Industry", s. 86.

Görsel: 6, Sultan Berkûk Cami Kapısı

(<https://www.google.com/search?q=sultan+berkuk+camii+kap%C4%B1s%C4%B1&tbm=isch&ved=2ahUKEwi2ufzcx7f7AhWJNewKHV9wDI8Q2> E.T. 05.09.2022).

Memlûk Devleti'nde Kahire, Şam ve Halepteki demirciler çarşısında azımsanamayacak ölçüde silah üretimi yapıldığı bilinmektedir. Bu çarşılarda üretilen iyi kalitedeki silahların hammaddesi olan demir daha çok çevredeki yataklardan temin edilmektedir. Hindistan'dan ithal edilen az miktarda demir yine bu atölyeler için hammadde kaynağı olarak kullanılmıştır⁹⁶.

İlhanlı ve Memlûk arasında var olan düşmanlıklara rağmen iki devlet arasında sık sık büyükelçilikler aracılığıyla değiş tokuşlar yapılmış ve İran ile Mısır arasındaki ticaret kesintisiz bir şekilde devam ettirilmiştir. Böylece tekstil, metal işçiliği ve yazma eserler gibi yüksek kaliteli mallar ya diplomatik hediye olarak ya da alışverişin bir parçası olarak Kahire'ye gitmiştir. İlhanlı süsleme tarzlarının etkisi Memlûk metal işçiliğine, cama, tekstile ve el yazmalarına bu etkileşim nedeniyle yansımıştır⁹⁷.

⁹⁶ Ahmet N. Özdal, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Silah Ticaretine Dair Bazı Tespitler", **Tarih Okulu Dergisi**, No: XXXII, 2017, s. 661.

⁹⁷ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 426.

Metal işlemeciliğinde bir taraftan İlhanlılar'dan etkilenen Memlûkler, diğer taraftan Celayirliler'i etkilemişlerdir. Celayirli metal işlerinin Memlûk eserleri ile olan benzerliği Mısır ve Suriye kaynaklıdır⁹⁸.

1.4.3. Cam, Çini ve Seramik

Mısır'da seramik üretimi Tolunoğulları ve Fatımiler devrinde yaygınlaşmış, Memlûkler döneminde ise daha da geliştirilerek çok güzel eserler üretilmiştir⁹⁹.

Memlûkler 1250 civarında Eyyubi derebeylerini yendiklerinde, Büyük Suriye'deki fetihlerini pekiştirene kadar seramik tasarımlarında büyük bir değişiklik olmamıştır. Ancak XIV. yüzyılın başlarında artan refah ve istikrarla birlikte, şehir merkezlerinde çoğalan tüccar sınıfları ve dini kurumlar için sofra takımlarını içeren lüks ürünlere daha fazla talep olmuştur¹⁰⁰.

Memlûkler'in ilk yarısını simgeleyen Bahriler döneminde Kahire'de mimari dekorasyonda seramik kullanımı modadır. Memlûk dünyası Moğol yayılmacılığının tam etkisine maruz kalmamış olsa da seramik de dahil olmak üzere çeşitli eserlerde Moğol etkisi farkedilmektedir¹⁰¹. İlhanlı İran'ından etkilenen çini mozaik süsleme, en erken örneği Sultan Hasan olan sınırlı sayıda binada kullanılmıştır¹⁰².

XV. ve XVI. yüzyıllarda Şam'da ve Kahire'de sır altı boyalı çiniler üretilmiştir. Sultan Kayıtbay döneminde sır altı boyanmış epigrafik armalar ve lento süslemesi için çiniler üretilmiştir. Sultan Kansu Gavri'nin Külliyesi hem mavi çinilerle kaplı dört katlı minaresiyle, hem de çinili kubbesiyle yine dönemin en güzel örnekleridir. Sultan'ın bu çinilerini üreten atölye erken Osmanlı döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. Süleyman Paşa tarafından yaptırılan Şeyh Ebu'l-Suud'un türbe kubbesini kaplayan yeşil çiniler bunun en güzel örneklerindendir¹⁰³.

Memlûk döneminde altın ve renkli emayelerle süslenmiş, yazıtlı, soyut tasarımlı veya figürlü sahnelerle süslenmiş cam kaplar, orta çağda popüler lüks mallar

⁹⁸ Doris Behrens-Abouseif, "The Jalayirid Connection in Mamluk Metalware", s. 149.

⁹⁹ Ahmet Ali Bayhan, "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu Mısır", s. 89.

¹⁰⁰ Rosalind A. Wade Haddon, "Mongol Influences on Mamluk Ceramics in the Fourteenth Century", **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 96.

¹⁰¹ Rosalind A. Wade Haddon, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁰² Doris Behrens-Abouseif, "Sultan al-Ghawri and Arts", **School Of Oriental And African Studies**, No: 6, 2002, s. 82-83.

¹⁰³ Doris Behrens-Abouseif, **a.g.e.**, s. 81-82.

olarak nitelendirilebilir. Renkli kaplar, dekoratif olmalarına rağmen yerel sırlı çanak çömleklerden daha ince, hafif ve ithal Çin porselenleri veya değerli metal kaplardan daha ucuz oldukları için hazır bir pazar bulmuşlardır. Cam sert, pürüzsüz, dayanıklı ve temizlemesi kolay olduğu için şişe, kâse ve beher gibi sofrta takımlarının yapımında özellikle tercih edilmiştir. Memlûk sultanları ve emirleri tarafından Mısır ve Suriye'de inşa ettirdikleri dini kurumları süslemek ve aydınlatmak için çok sayıda kandil üretilmesi için yüzlerce kişi görevlendirilmiştir. Aydınlatmanın yanı sıra haminin kendi gücünü dünyaya gösterme araçlarından biri olan kandillere bu yüzden genellikle adı, unvanı ve arması ile birlikte yazılmıştır¹⁰⁴.

Görsel: 7, Cam Askı Kandil, Memlûk Dönemi, XIV. Yüzyıl, TİEM:1032.

¹⁰⁴ Rachel Ward, “Mosque Lamps and Enamelled Glass: Getting the Dates Right”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 55.

1.4.4. Hüsn-i Hat Sanatı

Hat sanatı askerler ve yönetici askeri aristokrasi üyeleri gibi memlûk kökenli bireyler tarafından geniş çapta uygulanan tek Memlûk görsel sanatıdır¹⁰⁵.

Hattın geçmişte Mısır'daki gelişimiyle ilgili en önemli tespit İbn-i Haldun'dan gelmiştir. İbn-i Haldun, Bağdat yazısının Mısır'a geçip, Irak'taki yazılış şeklinden ayrıldığını hatta Acemler'in de bu yazıyı Mısır halkından öğrendiğini söyler. O'na göre Abbasi Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte ilim merkezi olan Bağdat'ın misyonu Mısır ve Kahire'ye geçmiştir. İbn-i Haldun'un sayesinde Mısır'da öğrencilere harfleri yazım kurallarına uygun şekilde uygulamalı olarak öğreten muallimlerin olduğunu, hatta bu öğretmenlerin çocukların elini tutarak yazdırdıklarını öğreniyoruz¹⁰⁶.

Memlûkler döneminde yapılan çok sayıdaki mimari eser gösterişli Mushaflar'ın hazırlanmasını da sağlamıştır. Çünkü Sultanlar'ın ve emirlerin hem Allah'ın rızasını kazanmak hem de isimlerini yaşatmak için yaptırdıkları cami, medrese ve türbelere Mushaf vakfetmeleri zamanla bir adet haline gelmiştir. Sergilenen bu müheykel Mushaflar özenle yazılmış, tezhiplenmiş ve ciltlenmiştir¹⁰⁷.

Aklâm-ı sittenin bir çeşidi olan muhakkak hat, XIII. başlarında İslam dünyasında ve Kur'an-ı Kerim'lerin istinsahında en çok tercih edilen yazı çeşidi olmuştur. Memlûkler de diğer İslam devletleri gibi XVI. yüzyıla kadar gerek tek ciltlik gerekse çok ciltli cüz formundaki Mushaflar'ın yazımında muhakkak hattı yaygın olarak kullanmışlardır¹⁰⁸. Sûre başlarında ise kırık nesih veya doğu kûfisini tercih etmişlerdir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 103.

¹⁰⁶ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, C. 2, s. 580-584.

¹⁰⁷ Nida Gamze Temurçin, "Memlûk Dönemi Tezhip Sanatının İncelenerek Günümüz Tezhip Sanatında Yorumlanması", İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2016, s. 8.

¹⁰⁸ Simon Rettig, "Allah'ın Kelâmını Şekillendirmek: Kur'anın 1000 ve 1700 arası Görsel Kodifikasyonları", **Kur'an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazine**, çev. Ceylan Adar İlter, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016, s. 82.

¹⁰⁹ Bernard O'Kane, "Orta Çağ Kahiresi'nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları", s. 556.

Bunun yanı sıra Memlûkler sadece büyük boy Mushaflarda muhakkak hattı kullanmakla kalmamış, resmî yazışmalarda, tuğralarda ve Sultanların mektuplarında da bu hattı tercih etmişlerdir¹¹⁰.

Görsel: 8, Yazı Örneği, Memlûkler Dönemi, (TIEM'den).

Memlûkler devrinde diğer İslam toplumlarında olduğu gibi yazı bir süsleme unsuru olarak sıklıkla kullanılmıştır. Metal kaplardan, kılıçlara, mimari unsurlardaki yazı kuşaklarına kadar oldukça geniş bir alanda sevilerek kullanılmıştır.

İlk uygulamaları Fatımiler ve Eyyubiler döneminde görülen kitabe kuşaklarının en görkemli örnekleri Memlûkler döneminde verilmiştir. Eserlerin cephelerini boydan boya çevreleyen ve tezyîni bir unsur olan bu geniş yazı kuşakları Memlûk neshi olarak adlandırılmıştır¹¹¹.

Ayrıca Memlûk soyluları bu yazı kuşaklarını, inancın savunucuları olarak meşruiyetlerini vurgulayan ve aynı zamanda kendilerini diğer çağdaş ve rekabet halindeki yönetici seçkinlerden ayıran siyasi mesajları iletmek için verimli bir şekilde kullanmışlardır. Bu amaçla, Zengi ve Eyyubi ataları tarafından geliştirilen gelenekler üzerine inşa edilen ve aynı zamanda onlardan belirgin şekilde farklı olan ayrıntılı bir yazıt sistemi kurmuşlardır. Bu yazıt sistemlerinde kimi zaman özenle seçilmiş ayetler yerleştirilmiştir, kimi zamanda hamilerin isimleri, kraliyet ünvanları, dini erdemleri ve askeri hünerlerini vurgulayan ifadeler¹¹².

¹¹⁰ Adam Gacek, **Arapça Elyazmaları İçin Rehber**, çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, İstanbul, Klasik Yayınları, 2017, s. 226.

¹¹¹ Ahmet Ali Bayhan, “Mısır’daki Arap Harfli Kitabeler Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 255.

¹¹² Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 23.

Kısacası yazı Memlûkler’de de mimari eserlerin bezenmesinde bir araç olarak kullanılmıştır.

“Sultan Hasan Külliyesi’nin (1356-1363) sıra dışı olarak değerlendirilen yazılarından en dikkat çeken kible eyvanında bulunan yazı kuşağıdır; kuşak avlunun güneybatı köşesinde başlayıp, eyvanın üç duvarını dolaşır ve avlunun güneydoğu köşesinde sona erer”¹¹³.

Görsel: 9, Emir Sargatmış Medresesi’nin Kubbesi, Detay,
(https://en.wikipedia.org/wiki/Madrasa_of_Sarghatmish E.T.03.10.2022).

Memlûkler döneminde üretilen birçok madeni eşya üzerinde, kalemdandan kandile, ibrikten Kur’an sandığına, yazı oldukça fazla olup, bu yazılar sadece Kur’ân-ı Kerîm’den ayetleri içermemekte, imza rütbe gibi çok farklı metinleri de ihtiva etmektedir¹¹⁴.

Aynı zamanda Memlûk Devleti’nde çok sayıda hattat yetişmiştir. Çalışmamızda da iki adet eseri olan İbnü’s-Sayîğ önemli Memlûk hattatlarından biridir. Tam adı Zeyneddin Abdurrahman b. Yusuf b. es-Sayîğ (ö. 1442) olan hattat bir kuyumcunun oğludur. Aynı zamanda şair de olan İbnü’s-Sayîğ kuşağının tartışmasız ve emsalsiz şeyhü'l-küttâbı olarak tanımlanmıştır. Onun Sahavi'nin ansiklopedisindeki biyografik girişi, tarihçi tarafından bir hattata ithaf edilen en kapsamlı eserdir. Vasimi'nin öğrencisi olan İbnü's-Sayîğ içlerinde; İbn-i Hacer es-Sahavi ve Şemseddin Muhammed b. Ebi Bekir es-Sandali'nin bulunduğu pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Sahavi'ye göre İbnü's-Sayîğ'in hat becerileri rakipsizdir ve etkisi büyüktür. O, Selahaddin hangahına bağlı bir Sufi idi ve birkaç medresede birden çok öğretmenlik görevinde bulundu. Çok sayıda Kuran yazması ve başka kitaplar

¹¹³ Bernard O’Kane, “Orta Çağ Kahiresi’nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları”, s. 556.

¹¹⁴ Oleg Grabar, **İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası II: İslami Görsel Kültür 1100-1800**, s. 412-417.

kaleme almıştır. Ayrıca Sultan Fereç b. Berkûk için bir yazma Kuran ve Sultan Müeyyed'in türbesi için başka bir el yazması imzalamıştır¹¹⁵.

1.4. 5. Tezhip Sanatı

Hüsn-i hat sanatının en güzel örneklerinin verildiği Memlûkler dönemi tezhip sanatı açısından da oldukça zengindir. Özellikle Kur'an-ı Kerîmler ve cüzler özenle bezenmiş ve böylece çok güzel eserler üretilmiştir. Üretilen bu nadide eserler sayesinde Memlûkler bir ekol sahibi olmuşlardır¹¹⁶.

Memlûkler XIV. yüzyıl boyunca tezhip sanatında söz sahibi olmayı başarmışlardır¹¹⁷.

*“Memlûk el yazmalarını farklı kılan, hafif pastel renklendirilmiş geniş pervazlar (levha) içine yerleştirilmiş altın varaklı ve yapraksı oymalı tezyînatlarıdır. Zahriyelerde genellikle yıldız ve altıgen biçimli motifler öne çıkmıştır”*¹¹⁸.

Ebu Bekir, Muhammed İbn Mubadir ve Aydoğdu b. Abdullah isimli sanatçılar Memlûk devri müzehhiplerinin öne çıkan isimlerindendir. Baybars el-Çeşnigir için 1304-1306 yıllarında hazırlanan ve şu anda British Library'de bulunan yedi ciltlik büyük boy Mushaf'ın bezenmesinde bu isimlerin hepsi görev almalarına rağmen, esas tasarımcı olan Ebu Bekir'in takma adı olan Sandal'a nispetle bu uygulama *Sandal Üslûbu* olarak anılmıştır¹¹⁹.

Çalışmamızda sunulan ve TiEM'de 450 envanter numarasıyla bulunan Mushaf, Ali b. Muhammed el-Ressam ve Aydoğdu b. Abdullah el-Bedri (Sandal'ın öğrencisi) tarafından tezhiplenen¹²⁰ Sandal üslûbu örneklerinden biridir.

¹¹⁵Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 137-138.

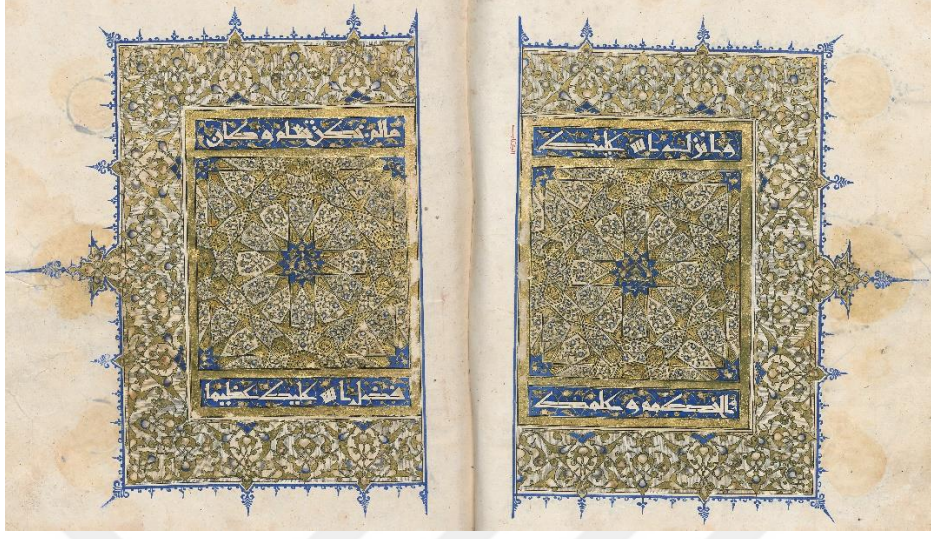
¹¹⁶Nida Gamze Temurçin, “Memlûk Dönemi Tezhip Sanatının İncelenerek Günümüz Tezhip Sanatında Yorumlanması”, s. 8.

¹¹⁷F. Çiçek Derman, “Tezhip”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 67.

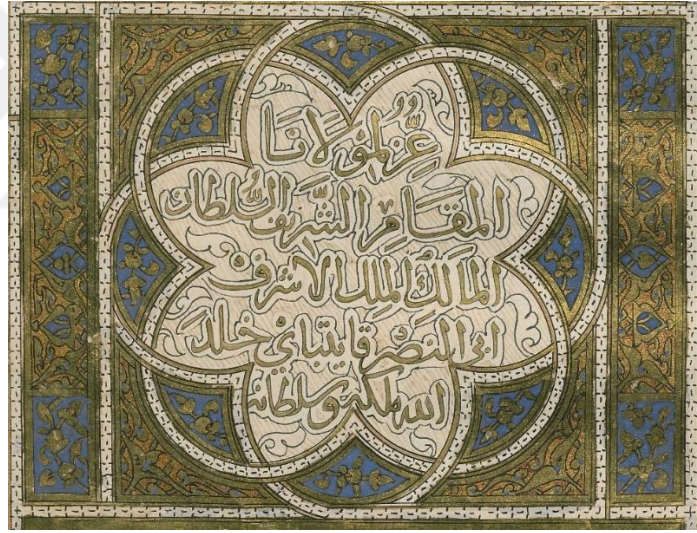
¹¹⁸“Kur'ani Elyazmalarda Tezhip Sanatı ve Tezyini Desenler”, s. 105.

¹¹⁹Gül Güney, “Memlûk Dönemi Müzehhibi Ebu Bekir'e Atf Edilen Tezyinat Üslubuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, No: 28, 2013, s. 131.

¹²⁰“Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an Koleksiyonu”, **1400. Yılında Kur'an-ı Kerîm**, A. Oğuz İçimsoy, İstanbul, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2010, s. 256.

Görsel: 10, Karşılıklı Zahriye Sayfası (TİEM'den)

Görsel: 11, Zahriye Sayfası, Sultan Kayıtbay Dönemi (TİEM'den)

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛK DEVRİ CİLD SANATI

Yazma eserlerin yapraklarının dağılmasını önlemek ve sırası ile bozulmadan bir arada tutmak gayesiyle ortaya çıkan kitap kapları, içindeki eserin kıymetine binaen zamanla bir sanat dalı haline gelmiştir. Cild sanatında kullanılan ilk kapakların ahşaptan yapıldığı bilinmektedir. Çok da kullanışlı olmayan bu tahta kapakların yerini zamanla bugün de kullanmaya devam ettiğimiz deriyle kaplı cildler almıştır.

Ancak deriyle kaplı bu cildlerin ilk kez kim tarafından ne zaman yapıldığı konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacıların büyük bir kısmı bu tarz ciltlerin ilk kez Mısır'da VI.-IX. yüzyılda Kıptîler tarafından yapıldığını, azınlıkta kalan diğer kısım da Uygurlar tarafından yapıp Türkler sayesinde İslam devletlerinde yayıldığını iddia etmektedir¹²¹.

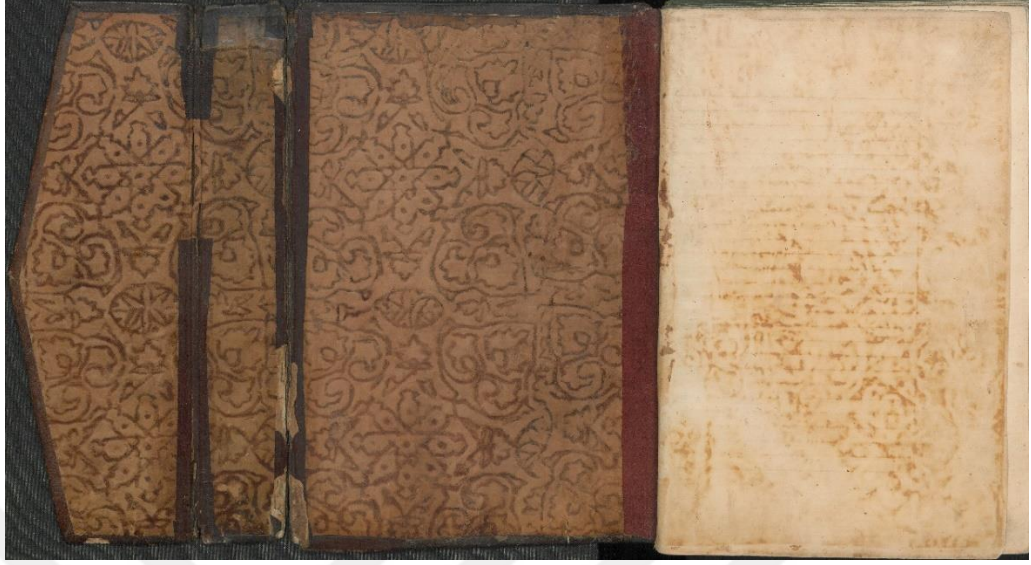
İslam devletlerinin cildlerinde sıklıkla görülen, çok kollu yıldız ile bu yıldızın uzantılarıyla oluşturulan geometrik formlarla cilt yüzeylerini tezyîn etme geleneği XI. yüzyılda başlamış ve sonrasında Memlûk, Selçuklu, İlhanlı ve Beylikler devrinde sıklıkla uygulanmıştır. Kapak içleri de çoğunlukla blok kalıpla yapılan nebati bezemelerle tezyîn edilmiştir¹²².

Görsel: 12, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb (TİEM'den).

¹²¹ Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cild San'atı", **Türk Kitap Medeniyeti**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008, s. 63-64.

¹²² Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri", s. 115.

Görsel: 13, Arka İç Kapak, Sertab- Mikleb İçi (TİEM'den).

Ahmet Saim Arıtan Memlûk, İlhanlı, Selçuklu ve Beylikler dönemi cildleri arasında görülen bu üslup birliğini Anadolu'dan Kahire'ye yapılan göçlere, Anadolu'lu gezgin mücellitlere ve özellikle Sultan Baybars'ın 1277 yılındaki Anadolu seferine bağlamakta; kısacası Memlûk cildinin Anadolu Selçuklu cildinden mülhem olduğunu söylemektedir¹²³.

Bu iddianın en önemli sebebi belki de Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları cildlerinde sıklıkla karşılaştığımız tam zeminli geometrik karakterli tasarımların Memlûk cildlerinde de sevilerek kullanılmasıdır.

Aslında Koptlar tarafından M.S. V. yüzyılda yapılan cildlerde de çoğunlukla geometrik tezyînât kullanılmıştır. Önceleri daha basit olan bu bezemeler birkaç yüzyıl içinde gelişerek daha karmaşık bir görünüm arz etmişlerdir¹²⁴.

Memlûk cildleri, bu geometrik tasarımlardan ayrı olarak gelişen çağlara ayak uydurmuş ve yeni kompozisyonlar denenmiştir. Çalışmamızda da sunduğumuz yuvarlak şemseli cildler bu gelişim içinde değerlendirilebilir. XIV. yüzyılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinde yapılan yuvarlak şemseli cildlerin oldukça iri olduğu görülmektedir. Aynı yüzyılın sonlarına doğru yuvarlak şemseli cildlerin biraz daha küçüldüğü anlaşılmaktadır. Bu küçülmeye rağmen Memlûk cildlerinde kullanılan yuvarlak

¹²³ Ahmet Saim Arıtan, **Karamanoğulları Cild Sanatı**, s. 28-29.

¹²⁴ Gürcan Mavili, "Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 13. ve 14. yy.'lara Ait Cilt Sanatı Örnekleri", Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 8.

şemseler Anadolu Selçuklular'dakiler kadar küçük değildir. Bu yuvarlak şemseli örneklerin dışında oval şemseli örneklerle özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Memlûk cildleri tarihi, dini ve edebi eserleri süslemekle birlikte en güzel örnekleri Mushaflar için hazırlanmıştır. Hazırlanan bu Memlûk Mushafları camilerde ve hangahlarda bulunan özel bir odadaki özel kaplarda saklanmıştır. Hem Kur'an-ı Kerim'ler hem de cüzler gerektiğinde Kur'an'ın hizmetkarı denilen kişiler tarafından verilmiş ve alınmıştır. Buna rağmen Kur'an cüzleri her ay yüzlerce kez okunmalarından dolayı daha çok yıpranmıştır. Bu yüzden de günümüze daha az sayıda cüz ulaşmıştır. Özenle yazılmış ve tezhiplenmiş büyük boy tek ciltlik Kur'anlar ise sadece özel günlerde camilerde ve medreselerde kullanıldığından daha az yıpranmıştır ve bu yüzden de daha çok tek ciltlik Mushaflar günümüze kadar ulaşmıştır¹²⁵.

Anadolu Selçuklu cildi zencireklerinde görülen *Post Samarra* motifi Memlûk zencireklerinde de sıklıkla kullanılmıştır¹²⁶.

Orta çağ İslam dünyasının en büyük devletlerinden biri olan Memlûkler kendinden önce kurulan devletlerden etkilenerek kendi üsluplarını oluşturmuşlar ve etkilenenden etkileyen konumuna geçmişlerdir. Kendisini Anadolu Selçuklular'ın varisi olarak gören Karamanoğulları Beyliği (1256-1474) cild sanatı Memlûk cildlerinden etkilenmiştir.

Genel olarak kahve ve kırmızı kahverengi derinin kullanıldığı Memlûk ciltlerinde iç kapaklar soğuk şemseli olup¹²⁷ desenler oldukça muntazam ve kabartma şeklindedir¹²⁸. Çalışmamızda incelenen cildlerin renk dağılımları da bu bilgiyi desteklemektedir.

Memlûk cild sanatı dönemin mimari tezyînâtlarından da etkilenmiştir. Medreselerde, camilerde ya da kubbelerde kullanılan taş tezyînât ile cild sanatında kullanılan zencirek, şemse ve diğer kısımların bezemelerinde görülen benzerlikler dikkat çekicidir. Sultan Hasan medresesinin teyzinatında görülen rûmîli bordürler ile

¹²⁵ David James, ***Qur'ans of the Mamluks***, London, Alexandria Press, 1988, s. 33.

¹²⁶ Ahmet Saim Arıtan, "Kur'an-ı Kerim Cildleri", s. 330.

¹²⁷ Soğuk şemse: kalıbın altın ve renk kullanılmadan doğrudan deriye basıldığı cilt türlerine verilen bir isimdir. Bkz: Kemal Çiğ, ***Türk Kitap Kapları***, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, 1971, s. 10.

¹²⁸ Mine Esiner Özen, ***Türk Cilt Sanatı***, 2. bs, İstanbul, İşaret Yayınları, 2017, s. 20.

Memlûk cildlerinde kullanılan rûmîli zencirekler birbirine oldukça benzemektedir (Görsel: 14-15).

Görsel: 14, Sultan Hasan Medrese Cami Bordür (Titus Burckhart'dan).

Görsel: 15, Bordür Detay (TİEM'den).

XV. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk ciltlerinde çoğunlukla biri düğümlü diğeri ise geometrik karakterli (eşkenar dörtgenlerden oluşan) zencirekler uygulanmıştır¹²⁹.

İlhanlı, Celayir, Timurlu ve Türkmen dönemlerinin ciltleri, XV. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk mücellitlerinin repertuarının bir parçası haline gelen süs ve tekniklerin kökenlerini göstermektedir. Bunlar daha çok seçkinler için üretilen zarif ciltlerde görülmektedir. Bununla birlikte, Memlûk ciltlerinin her biri, bu teknik ve desenlerin Pers geleneğinden türetilmiş olmasına rağmen, genellikle kendilerine belirgin bir Memlûk havası veren diğer unsurlarla birleştirildiğini göstermektedir¹³⁰.

XV. yüzyılın sonlarında Memlûkler'de çok güzel cildler yapıldığı görülmektedir. Bir taraftan önceki örnekler uygulanmaya devam edilmiş, diğer taraftan yeni kompozisyonlar denenmiştir.

XVI. yüzyıla geldiğimizde, Osmanlı cild sanatının etkileri görülmeye başlar. Aslında bu etki XV. yüzyılın sonlarında yapılan cildlerde de kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle dilimli köşebentlerde Osmanlı etkisi açıkça görülebilmektedir.

Memlûk topraklarının Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra bir süre daha Memlûk cildleri yapılmaya devam edilmiştir. Yapılan bu cildlerle hem Memlûk üslûbunun devam ettirildiği hem de Osmanlı etkisiyle yeni eserler yapıldığı

¹²⁹ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 467.

¹³⁰ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 479.

görülmektedir. Çalışmamızda kullandığımız elli dokuz ve altmış numaralı örnek, Memlûk devletinin yıkılmasından sonra yapılmış Memlûk cildlerinden sadece ikisidir.

Osmanlı'nın güçlenmesi ve Memlûkler'in zayıflamasıyla etkileyen ve etkilenen değişmiştir. Erken devir Osmanlı cildlerinde Memlûk etkisi görülmektedir. Osmanlılar tarafından müzehhep olarak yapılan cildlerin en erken örneği kabul edilen ve II. Murat dönemine tarihlenen örnek memlûk cildleriyle benzerlik göstermektedir. Yine Fatih döneminde Memlûk etkisinde ciltler yapıldığı bilinmektedir¹³¹.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK) Revan Köşkü'nde M.S.R. 1726 envanter numarasıyla bulunan 838/ 1435 ketebeli ve “*Makâsîdü'l- Elhân*” isimli eserin Osmanlı'ya nispet edilen cildi¹³² çalışmamızda kullanılan ve TİEM'de 1817 envanter numarasıyla bulunan eserin cildiyle benzerlik taşımaktadır. Memlûk dönemine ait olan bu cild 824/ 1421 tarihli ketebeyle TSMK'da bulunan yazmadan yaklaşık on beş yıl kadar önce kaleme alınmıştır. Zeren Tanındı bu eseri inceledikten sonra aynı dönemde bu tarz ciltlerin Memlûkler'de de yapıldığını söylemektedir. Çalışmamızda incelediğimiz yirmi numaralı örnek bu eserden yaklaşık on beş yıl kadar önce yapılmıştır. Bu da Osmanlılar'da Memlûk üslûbunda cildler yapıldığına dair bir argüman olarak değerlendirilebilir.

Timur, 1400 yılındaki Suriye seferinde Şam'ın ileri gelen alimleri, sanatkarları ve zanaatkarları ve bunların pek çok araç gerecini Semerkant'a götürmüş bu yüzden pek çok mesleğin yapılması zorlaşmıştır¹³³. Hatta Oktay Aslanapa Timur'lu cildlerinin Timur'un Mısır ve Suriye'den davet ettiği ustalarla başladığını, Şahrüh'un hamiliğiyle güçlendiğini ifade etmiş ve hatta Memlûk cild geleneğinin XV. yüzyılda Herat da çok güzel örneklerle devam ettiğini söylemiştir¹³⁴.

Aslında Memlûkler tezhip sanatında olduğu gibi cilt sanatında da kendi adlarıyla anılan bir üslûp sahibi olmayı başarmışlardır. Memlûk üslûbu Arap üslûbuyla karışıktır. XV. ve XIV. yüzyıllarda Osmanlı üslûbuyla paralellikler arz eden bu üslûpta

¹³¹ Julian Raby, Zeren Tanındı, **Turkish Bookbinding in the 15th Century**, London, Azimuth Editions, 1993.

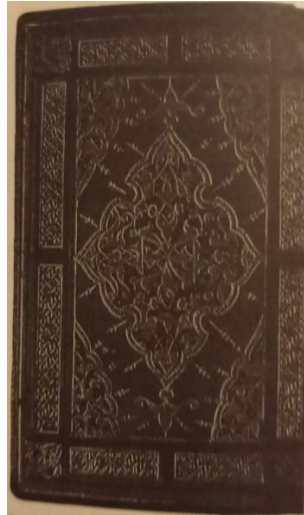
¹³² Julian Raby, Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s. 112.

¹³³ Cüneyt Kanat, “Orta Doğu'da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri”, **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.139.

¹³⁴ Oktay Aslanapa, “Orta Asya'da Cild Sanatı”, **Erdem**, C. 7, No: 20, 1991, s. 505-507.

iç kapaklar ince deriyle kaplanmıştır. Motiflerin bir kısmı daha belirgin hale getirilmek amacıyla altın yaldızla tahrirlenmiştir¹³⁵.

Memlûk cildlerinin etkisi İslam cildleriyle de sınırlı kalmamıştır. Memlûkler'in ticari olarak sıkı ilişkilerde bulundukları Venedikliler Memlûk cild geleneklerini ülkelerine taşımışlardır. Böylece İtalya'da yaklaşık olarak XV. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar üzeri kumaş ya da deri kaplı tahta kapaklı geleneksel ciltler yapılırken bu dönemden sonra İslam ciltleri de yapılmaya başlanmıştır. İlk örnekleri Floransa'da ve Padova'da yapılan İslam ciltleri XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde zirveye ulaşmıştır. İtalya'da elit bir grup, ki bunların içinde müstensihler, kitapçılar ve bilginler de vardır, önemli kişilere sunacakları yazma eserleri daha değerli kılmak için Memlûk ciltlerini örnek almış ve eserlerini onların kopyalarıyla kaplamışlardır. Floransa üslûbu olarak anılan bu yeni tarz İslami ciltler miklebsizdir. Başlangıçta soğuk şemseli ciltler taklit edilirken yaklaşık 1460'larda artık İtalyan ustalar altın varaklı ciltleri yapıyor hale gelmişlerdir. Hatta bir süre sonra Padova'da müşebbek ciltler bile taklit edilerek benzerleri yapılmış ve özellikle bu ciltler Venedik'te çok büyük etki yaratmıştır. Bu ciltlerin bir örneği 1464-1465 tarihinde Padova'da yapılmış "Commentarius Rerum in Italia Suo Tempore Gestorum" isimli eserin¹³⁶ müşebbek cildir (Görsel: 16).

Görsel: 16, İtalya'da yapılmış Memlûk tarzı bir cild örneği (Rosamond E. Mack'den).

¹³⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cild San'atı", s. 84.

¹³⁶ Rosamond E. Mack, **Doğu Mali Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600**, çev. Ali Özdamar, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2022, s. 224.

İtalya’da yeni tarz İslami cildler elit aydınlar tarafından o kadar sevilmiştir ki, bazen eserlerin ciltlenmesi için Suriye ya da Mısır’a gönderildiği de kaydedilmektedir¹³⁷.

Kayıtbay döneminde geleneksel çiçek formları arabesklerle birleştirilmiş, daha sonra düz hatlı arabesk tamamen terk edilmiştir. Bu dönem cild sanatı açısından oldukça zengin ve gösterişli geçmiştir. Ciltlerde önceki dönemlerde yapılan tasarımlar devam etmekle birlikte yeni uygulamalarla da karşılaşmıştır. Özellikle türbelerin kubbelerinde kendini gösteren geleneksel çiçek formlarının arabesklerle birleştirilmesi uygulamasının yansıması olarak özellikle köşebentlerde görülen ve kalıpla yapılan kendine özgü yaprak / palmet motifleri yalnızca XV. yüzyılın sonlarında bulunur¹³⁸.

Bunlar stilize bir Kufi yazısı biçiminde yazılmıştır. Orta bölüm, bu dönemin ahşap işçiliğinde bulunanlara yakın geometrik geçmeli desenlerden oluşur. Tamamlayıcı kapak, düğümlü süslemeli bordürlü çiçek desenlerinden oluşur. Bu, özellikle geometrik desenleme tarzında alışılmadık bir şekilde Memlûk ciltlemesidir. Diğer ciltler, bu veya benzer bir dekorasyon biçimini kullanır.

Bununla birlikte, Suriye ve Mısır’ın Memlûkler altında tek bir varlık olduğu ve Şam’ın yanı sıra Kahire’de de aynı olmasa da benzer dekorasyon stillerinin uygulandığı unutulmamalıdır. Bu bağlamalar, dal desenli uç kağıtlara sahip olduğu için daha da ilgi çekicidir. Bunlar, Mısır kitap süslemelerinde yaygın olarak kullanılmış gibi görünmektedir¹³⁹.

2.1. Cildin Bölümleri

Memlûk cildleri diğer İslam cildleriyle aynı bölümlere sahiptir. Bu bölümler; kapaklar, sırt, sertab, mikleb, şiraze, dudak ve muhattan oluşmaktadır.

Bu bölümlerin uygulananışı da yine diğer İslam cildleri gibidir.

2.1.1. Kapaklar: Cildin bölümlerinden biri olan kapaklar; alt-üst, ön-arka veya sağ-sol kapak¹⁴⁰ olarak adlandırılmaktadır. Memlûk cildlerinde hem dış hem de iç kapaklar tezyîn edilmektedir. Ön ve arka kapaklar çoğunlukla aynı bezenmiştir.

¹³⁷ Rosamond E. Mack, **a.g.e.**, s. 220.

¹³⁸ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 234.

¹³⁹ Duncan Haldane, **Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum**, s. 20.

¹⁴⁰ Gürcan Mavili, “Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki 13. ve 14. yy.’lara Ait Cilt Sanatı Örnekleri”, s.27.

Kapakların farklı tezyîn edildiği örnekler de bulunmaktadır. Ancak bu farklılık, kapaklardan birinin herhangi bir sebeple değişmediği örneklerde zencirek-bordür, salbek veya şemse içi bezemelerde ortaya çıkmaktadır.

Kapaklar kitabın ölçüsüne göre tam olarak yapılmıştır. Bir esere ait kapakların kenarlarından kesilerek başka bir esere uydurulması, yazma ile kapakların arasındaki ölçü uyumunun önemini gösteren önemli bir argümandır.

Görsel: 17, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve İç Kapak (TİEM'den).

Memlûk cildlerinde iç kapaklar da çoğunlukla deri ile kaplıdır. İç kapaklar dönemlerine göre küçük- büyük kalıplarla tam zeminli olarak tezyîn edildiği gibi, zencirek-köşebent, salbek ve şemseli kompozisyonlar da uygulanmıştır. Bazı örneklerin içi soğuk bırakılmış, bazıları da altınlanmıştır. Bezenmeyip sade bırakılan iç kapaklar olduğu gibi, kağıtla kaplanan örnekler de bulunmaktadır.

2.1.2. Sertab: Kitabın ağız kısmını örten sertaplar Memlûk cildlerinde çoğunlukla bezenmiştir. Kapaklardan farklı bezendikleri gibi kapaklarla aynı tezyîn edilen örnekler de bulunmaktadır. Zencireği, köşebenti ve salbekleriyle küçük bir kapak gibi bezenen sertabların yanı sıra, tam zeminli veya paftalı olarak tasarlanan sertablar da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yazı sertabların bezenmesinde oldukça sık tercih edilen süsleme unsurlarından bir diğeridir. Sertapta kullanılan yazı metinleri içinde Vâkıâ Sûresi 77.-80 ayetlerle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu ayetlerden başka eserin ismi ve cildi de sertaba yazılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra bezenmeyen ve sade bırakılan sertablar da bulunmaktadır.

Görsel: 18, Sertab (TİEM'den).

2.1.3. Mikleb: Memlûk cildleri miklebli ve miklebsiz olarak yapılmıştır. Kopan, kaybolan miklebleri yerine muhdes miklebler yapıldığı gibi, başka bir ciltten çıkarılan miklebler de kullanılmıştır. Özenle bezenen kapaklara yakışan miklebler yapılmış ve onlar da itina ile tezyîn edilmiştir. Kapaklarla aynı tezyîn edilen mikleblerin yanı sıra farklı bezenenler de görülmektedir. Kapakların yuvarlak şemseli tezyîn edildiği ciltlerde miklebin tam zeminli hatayili olarak tasarlanması ya da kapakların baklava dilimi şemseli olduğu ciltte miklebin hilalli şemseli olarak tezyîn edilmesi bu farklılıklara verilebilecek örneklerdendir.

Görsel: 19, Mikleb (TİEM'den).

2.1.4. Sırt: Memlûk cildlerinin sırtları bombeli olmayıp düzdür. Diğer bölümlerin aksine sırt bezenmemiş ve sade bırakılmıştır.

2.1.5. Şiraze: Kitabın dağılmasını önlemek amacıyla örülen şiraze Memlûk cildini oluşturan kısımlardan bir diğeridir.

2.1.6. Dudak-Muhat: Cildin bölümlerinden bir diğeri dudak-muhattır. Muhat payı bütün cildlerde bırakılırken, dudak sadece miklebli cildlerde bulunmaktadır. Sırt ile kapakların birleştiği yerdeki boşluk muhat olarak adlandırılır. Dudak ise sertabın arka kapağa ve miklebe birleşimini sağlar. Muhat kapakların kolay açılıp kapanmasını sağlarken, dudak da hem sertaba hem de miklebe hareket özelliği kazandırır. Bırakılan muhat ile dudak payı ciltte kullanılan mukavvanın ve derinin kalınlığına göre değişmektedir.

2.2. Kapağın Bölümleri

Memlûk cildlerinde kapaklar diğer İslam cildleri gibi: cetvel- zencirek-bordür, köşebent, salbek ve şemseden oluşmaktadır.

2.2.1. Cetvel-Zencirek- Bordür: Bazen bir sıra bazen de birkaç sıra olarak çekilen cetveller altınlı veya altınsız olarak kullanılmıştır. Memlûk cildlerinde ayrıca mavi gibi görünen cetveller de kullanılmıştır. Bu cetvellerin kirlenme veya oksidasyon sonucu bu rengi alması bir seçenektir. Asıl rengin mavi olduğu düşünülmektedir.

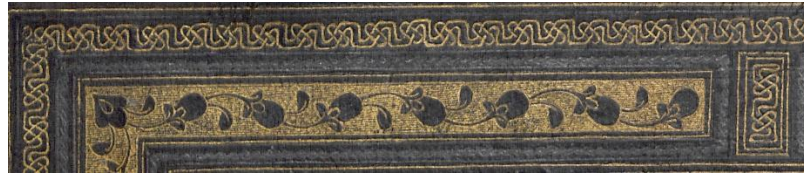
Memlûk cildlerinde, bu cetvellerin arasına yerleştirilen zencirek-bordürler bir- iki- üç hatta dört sıra olarak kullanılabilmektedir. Geometrik zencirekler Memlûk cildlerinde sevilerek kullanılmıştır. Genel bir tanımlamayla geometrik olarak adlandırılmalarına rağmen bu zencirekler tek bir formdan oluşmamaktadır. Dönemin tasarım gücünün zenginliğini gösteren bu zencirekler farklı geometrik formlarla oluşturulmuştur.

Dört kollu yıldızların peş peşe vurulmasıyla oluşturulan zencirekle de Memlûk cildlerinde sıklıkla karşılaşılacaktır. Sarmal zencirek çoğunlukla çok ince kullanılmıştır. Memlûkler sarmal zencireği genellikle tek başına kullanmayı tercih etmemiş ve çoğunlukla bir veya birkaç zencirek türüyle birlikte kullanmışlardır.

Görsel: 20, Cetvel, Zencirek, Detay (TİEM'den).

Geçmeli- örgülü zencirek ve bordürler Memlûkler'de kullanılan diğer türlerdir. Bunlardan başka, enine-boyuna simetrikli rûmîli, hatayılı, şeritli, dendanlı rûmîli ya bitkisel desenli zencirek- bordürler de kullanılmıştır.

Görsel: 21, Zencirek, Bordür (TİEM'den).

2.2.2. Köşebent: Memlûk cildlerinde köşebentler kapağın bölümlerinden bir diğeridir. Tam zeminli olarak tezyîn edilen cildlerde doğal olarak köşebent bulunmamaktadır. Bunları bir kenara bırakırsak Memlûk cildleri çoğunlukla köşebentli

olarak tezyîn edilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız cildlerden (tam zeminli olanların dışında) sadece bir tanesinde köşebent bulunmamaktadır. Köşebentlerin bulunduğu örneklerde kullanılanlar ise düz cetveli, dilimli, düğümle oluşturulan üçgen şekilli, basit bezemeli ve son olarak şemsenin ¼'üyle oluşturulan köşebentler şeklinde tasnif edilebilmektedir.

Görsel: 22, Köşebent örnekleri (TİEM'den).

2.2.3. Salbek: Tam zeminli cildlerde genel olarak köşebent olmadığı gibi salbek de bulunmamaktadır. Bunlardan bağımsız olarak Memlûk cildlerinde çok küçük salbekler yapıldığı gibi oldukça büyük salbekler de tercih edilmiştir. Memlûk cildlerinde tepelikli salbekler en çok karşılaşılan uygulamalardır. Ayrıca baklava dilimli, yuvarlak ve hilalli salbekler de kullanılmış olup, iki kademeli salbekler de yapılmıştır.

Görsel: 23, Salbek Örnekleri (TİEM'den).

2.2.3. Şemse: Memlûk cildleri arasında tam zeminli geometrik karakterli olarak yapılan çok sayıda örnek mevcuttur. Bu geometrik tezyînât merkezde bulunan sekiz, on iki, on altı kollu yıldız ile onun uzantıları ve bu uzantıları arasında oluşan geometrik formlarla yapılmıştır. Bazı geometrik formlar, diğerlerinden daha fazla

altınla noktayla doldurularak ön plana çıkarılmıştır. Yine bu yıldızlar ve geometrik formlar çeşitli geçmelerle ve örgülerle de bezenmiştir. Tam zeminli olarak yapılan hatayili ve rûmîli örnekler de mevcuttur.

Memlûk cildlerinde ayrıca baklava dilimli, yıldızlı (sekiz, on altı kollu), yuvarlak, oval ve artı formunda şemseler de yapılmıştır. Şemse içleri geçmelerle, tepeliklerle, rûmîlerle, bitkisel motiflerle ya da zencireklerde kullanılan küçük kalıplarla tezyîn edilmiştir.

Görsel: 24, Şemse örnekleri (TİEM'den).

2.3. Kullanılan Malzemeler

Memlûk cildlerinde kullanılan ana yapım malzemesi deridir. Deri çeşidi olarak da daha çok sahtiyanın tercih edildiği görülmektedir. Deriden başka mukavva (murakka), iplik-ibrişim, tutkal, altın suyu, altın yaldız, kakma altın, mühre, küçük ve büyük kalıplar, zencirek çivisi, yekşah ve bir ucunda çeşitli desenlerin olduğu metal aletler de cild yapımında kullanılmıştır.

2.4. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Memlûk Cildleri

Bu başlık altında Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan ve çalışmamız kapsamına dahil edilen altmış adet Memlûk cildi incelenecektir. Öncelikle bu eserlerin tarihlendirildikleri dönemde hüküm süren Memlûk sultanlarının hayatları, kişilikleri, dönemlerinin önemli siyasi olayları ve mimari eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Sonrasında ise tespit edilen cildler motif ve kompozisyon özellikleri açısından değerlendirilerek, dönemin genel karakteri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Sultan Baybars Dönemi (658- 676/ 1260-1277) ve Cild Sanatı

Tam adı *el-Melik ez-Zahir Rükneddin es-Salihi el- Bundukdâri* olan Baybars Borlu veya Borçoğlu kabilesindendir ve Kıpçak ülkesinde 1223 yılında doğmuştur¹⁴¹. Emir Aytekin el-Bundukdari tarafından satın alınarak Kahire'ye getirilen Baybars, Sultan Necmeddin Eyyub'un memlûkleri arasına girerek kısa zamanda kendini gösterir. Ayn-ı Calût savaşının kazanılmasında önemli bir rol oynayan Baybars, Sultan Kutuz'un öldürülmesi üzerine 27 Ekim 1260 tarihinde tahta çıkar¹⁴².

Yaklaşık on yedi yıl tahtta kalan ve Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu sayılan Sultan Baybars, Selahaddin Eyyûbî'den sonra Mısır'dan çıkan en güçlü lider olarak da nitelendirilmektedir¹⁴³.

Sultan Baybars öncelikle içteki istikrarı sağlamak adına, önemli görevlere sadık adamlarını getirmiş, kendisine itaat etmeyenleri zindana attırmıştır¹⁴⁴. Ülkesinde huzuru sağlayan Sultanın en önemli faaliyetlerinden biri de Moğollar tarafından yıkılan Abbasi hilafetini yaklaşık üç yıl sonra Kahire'de yeniden tesis etmiş olmasıdır. 1261 yılında, son Abbasi halifesi Müsta'sim Billâh'ın amcası Ebü'l-Kâsım Ahmed'i Kahire'ye getirterek Müstansir Billâh lakabıyla halife ilan eden Baybars böylece saltanatına meşruiyet kazandırmış ve diğer İslam devletleri arasında saygınlığını

¹⁴¹ Kâzım Yaşar Koprman, "Baybars I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 221.

¹⁴² İsmail Yiğit, *Memlûkler: 648-923/ 1250-1517*, s. 40-41.

¹⁴³ Richard Yeomans, *The Art And Architecture Of Islamic Cairo*, Garnet Publishing, 2006, s.127.

¹⁴⁴ İbni Tagriberdi, *a.g.e.*, s. 56.

arttırmayı başarmıştır¹⁴⁵. Bu zaferden sonra Moğollara ve Haçlı Prensliklerine karşı mücadele etmiş ve nüfuzunu Nûbe ve Arap yarımadasına yaymıştır¹⁴⁶.

Ülkesinde istikrarı sağlayan Baybars'a Anadolu'da bulunan devlet adamlarından yardım çağrısı gelir. Ülkesinde sağladığı istikrarı orada da sağlamak gayesiyle Anadolu üzerine sefere çıkmaya karar verir. Düzenlediği bu sefer neticesinde 22 Nisan 1277'de Kayseri'ye girer, adına hutbe okutur ancak devlet adamlarının verdikleri sözü tutmadıklarını görür ve Anadolu'dan ayrılır¹⁴⁷. Anadolu dönüşü Şam'da hastalanan Sultan kısa süre içinde vefat eder (30 Haziran 1277) ve burada kendisi için yaptırılan türbeye defnedilir¹⁴⁸.

Kaynaklarda mavi gözlü, uzun boylu olarak tarif edilen Baybars Berke Han'ın kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten üçü erkek on çocuğu olmuştur¹⁴⁹. Kendisini Müslümanların hamisi olarak gören ve Hâdimü'l-Harameyn sıfatını kullanan Sultan, alimlere, şeyhlere hürmet gösteren, cesur, zeki ve başarılı bir devlet adamıdır¹⁵⁰.

Aynı zamanda adil bir sultan olan Baybars'ın adaleti tesis etmeye öncelik verdiği ve hatta bazı geceler Kal'atü'l-Cebel'den Kahire'ye inerek tebdili kıyafet gezdiği bilinmektedir¹⁵¹.

Sultan kendi adını yaşatmak için çok sayıda imar faaliyetinde bulunmuş; Kahire, Kudüs, Kerek, Şebek, Remle, Lud, Hımıs ve Halep gibi merkezlerde önemli eserler meydana getirmiştir. Bu eserler arasında çok sayıda cami, mescid, türbe, zaviye- tekke, han, su deposu, bir- iki gözlü köprü, havuz, köşk ve saraylar inşa olduğu bilinmektedir¹⁵². Memlûk imparatorluğu boyunca yaklaşık iki yüz altmış dokuz adet bina inşa ettiği iddia edilse de Kale üzerine inşa ettiği saraydan sadece bir kulenin kaidesi kalmıştır¹⁵³.

¹⁴⁵Casim Avcı, "Hilâfet", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 17, İstanbul, 1998, s.543

¹⁴⁶Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", s. 221.

¹⁴⁷İbrahim Güneş, "Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20, No:2, Elazığ, 2010, s.352-354.

¹⁴⁸İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 54.

¹⁴⁹Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", s. 223.

¹⁵⁰İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 54.

¹⁵¹Altan Çetin, "Memlûk Devleti'nde Cezalar ve İşkencelere Dâir", **Belleten**, C. LXXIV, No:270, Ağustos 2010, s.358.

¹⁵²İbni Tagrıberdi, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁵³Richard Yeomans, **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, s. 127.

Eyyûbi Sultanı Selahaddin 1171'de Fatımi hanedanını devirdiğinde, el-Ezher'in cemaat camii statüsü kaldırılmıştır. Adı geçen cami Sultan Baybars tarafından 1260 yılında restore edilmiş ve böylece bir ilim merkezi olarak yeniden tesis edilip genişletilmiştir¹⁵⁴. Böylece İslam dünyasında hukuki ve dînî çalışmaların merkezi haline gelmiştir.

Bütün bu inşa faaliyetlerine rağmen Sultan'ın Kahire'de yaptırdığı eserlerden günümüze kalan tek şey kendi anıyla anılan camisidir¹⁵⁵. 1267 yılında yapımına başlanıp 1269 yılında tamamlanan Cami, surlarla çevrili eski şehrin dışında bulunmaktadır¹⁵⁶. Çıkıntılı kapıları ve köşe payandaları ile uzun yatay yüksekliği Tunus'taki Mehdiye camisini hatırlatsa da büyük kubbeli bir kutsal alana sahip planı Selçuklu etkisini gösterir¹⁵⁷. Namaz nişinin üzerindeki dokuz cumbalı kubbe, ilk olarak İran Selçuklu mimarisinde ortaya çıkmış ve daha sonra Doğu Anadolu camilerinde tekrarlanmış ve muhtemelen Mısır'a tanıtılmıştır¹⁵⁸. İşte bu yüzden Sultan Baybars Camii Kahirede'ki mihrap önü kubbeli camilerin öncüsü sayılmaktadır¹⁵⁹.

Ayrıca Sultan Baybars 1268 yılında Yafa Kalesi'ni fethedince, kaleyi yıktırarak buradan çıkan mermer ve keresteyi Kahire'ye taşıtmıştır. Zaferinin bir göstergesi olarak bu malzemeleri Baybars Camii mihrabında, kubbesinde ve maksuresinde kullanmıştır¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Richard Yeomans, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁵⁵ Richard Yeomans, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁵⁶ Doris Behrens, Abouseif, "Baybars I Camii", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s.223.

¹⁵⁷ Richard Yeomans, **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, s. 127-128.

¹⁵⁸ Doris Behrens, Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, The American University in Cairo Press, Cairo, 1998, s.94.

¹⁵⁹ Ahmet Ali Bayhan, "Mısır'daki Türk Kültür Varlığından Örnekler: Kahire/ Nasır Muhammet b. Kalavun Camii", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, No: 7, Erzurum, 2001, s.27.

¹⁶⁰ Nadir Karakuş, **Baybars**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2022, s. 105-106.

Görsel: 25, Baybars Camii (DİA'dan).

Zahir Baybars tarafından yaptırılan önemli eserlerden bir diğeri olan ve Şam Ümeyye Camii'nin kuzeybatısında bulunan Zahiriyye Medresesi'nin planı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hat sanatında önemli bir şahsiyet olan Şamlı Cemaleddin Muhammed b. Osman (ö. 1357) gibi alimlerin ders verdiği bu medrese¹⁶¹ günümüzde Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye veya el-Mektebetü'z-Zâhiriyye olarak adlandırılmaktadır¹⁶² (Görsel: 26). Çünkü 1880 yılında medrese tamir ettirilerek kütüphaneye dönüştürülmüş, kuruluşunda en önemli görevi Şeyh Tâhir el-Cezârî almıştır¹⁶³.

Görsel: 26, Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye (DİA'dan).

¹⁶¹ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 113.

¹⁶² Tâlib Yâzîcî, "Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, 1993, s.510.

¹⁶³ Mustafa L. Bilge, "Şam İlimler Akademisi", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, No:2, İstanbul, 1978, s.291-293.

Şam'daki imar faaliyetlerine devam eden Baybars, Meydânü'l-Ah'dar denilen alanda Eblak Saray'ı adını verdiği bir saray yaptırmıştır. Ancak bu yapı günümüze ulaşmamıştır¹⁶⁴.

Bunlardan başka Sultan Safed'de iki Cami yaptırmış ve Şam Emevi Camii'ndeki, uzun zamandır ihmal edilmiş olan, idari işleyişi 1269 yılında yeniden düzenlemiştir¹⁶⁵. Ravza tersanesini yeniden faaliyete geçiren Baybars burada yirmi adet gemi (şûne adı verilen) inşa ettirmiş, Ravza Kalesi'ni Mısır'a bağlayan köprüyü de onartmıştır¹⁶⁶.

Memlûk sanatının ayırt edici özelliklerinden biri olan armaların kesin olarak saptanmış ilk örneği Sultan Baybars'a ait olan aslan figürüdür. Baybars bu armayı ismini (parsların beyi) temsil için kullanmıştır¹⁶⁷. Baybars'ın aslanları, doğasının ve kraliyet ailesinin simgesidir, ancak başka türden kediler, karakterine tamamen farklı bir ışık tutar¹⁶⁸. Yine Yeomans, E. W. Lane'nin, *Modern Mısırlıların Ahlakı ve Gelenekleri (1836)* adlı kitabında, Baybars'ın sokak kedileri için bir bahçe miras bıraktığından bahseder.

Siyasi ve askeri başarıların mimariye de yansıdığı Sultan Baybars döneminin kitap sanatları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Araştırmamızda Sultan Baybars dönemine tarihlendirebileceğimiz bir adet cild incelenecektir.

Bu cild TİEM'de 2007 envanter numarasıyla kayıtlı olan ve Şevval 666/ Haziran-Temmuz 1268 tarihinde Hama'da istinsah edilen, *“Tecrîdî'l-Egâni”* isimli eserin ikinci cildine¹⁶⁹ aittir.

Eser Müze'ye 31 Mart 1330/ 13 Nisan 1914 tarihinde I. Mahmut Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

¹⁶⁴ Cengiz Tomar, “Şam”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 314.

¹⁶⁵ Hatim Mahamid, “Memlûkler Dönemi Suriye'de Yüksek Öğretim Müesseseleri Olarak Camiler”, Çev: Harun Yılmaz, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 41, No:2, İstanbul, 2011, s.255.

¹⁶⁶ Abdulhalik Bakır, “Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi”, **Belleten**, C. LXV, No: 242, Aralık 2001, s.131-132.

¹⁶⁷ Hayrunnisa Turan, “Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armaları (Renkler)”, **Belleten**, C. LXXXIII, No: 298, Aralık 2019, s.888-892.

¹⁶⁸ Richard Yeomans, **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, s. 128.

¹⁶⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 312.

Özenle tezhiplenен zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزء الثاني من تجريد الأغاني¹⁷⁰

şeklinde verilmiştir. Alttaki metin ise tam olarak okunamamıştır. (Görsel: 27).

Görsel: 27, Örnek: 1, *Tecrîdi'l-Eğâni*, 666 / 1268, TİEM: 2007, Zahriye Sayfası.

Cildin sırt kısmı ve kapak kenarları açık kahverengi bir deriyle tamir edilmiştir. Örneğin sertabı kopmuştur ve yoktur. Miklebin de kaybolduğu eser işçilik olarak da zayıftır. Bütün bunlara rağmen cild oldukça iyi durumdadır.

Eserin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Dıştaki ilk sıra zencirek boyuna simetrikli rûmîli olup, rûmîler sadedir. İkinci sırada ise içleri taramalı sarmal zencirek bulunmaktadır. Her sarmalin arasına dikey olarak yerleştirilen üçer tane altın nokta dışında zencireklerde altın görülmemektedir (Görsel: 28).

¹⁷⁰ “Tecrîdi'l-Eğâni'nin ikinci cildi”.

Görsel: 28, Örnek: 1, *Tecrîdi'l-Eğâni*, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Merkezdeki yıldızın $\frac{1}{4}$ 'üyle köşebent oluşturulmuştur. Köşebentler, taramalı geçmelerle ve bu geçmelerin aralarına yerleştirilen altınlı noktalarla bezenmiştir (Görsel: 29).

Görsel: 29, Örnek: 1, *Tecrîdi'l-Eğâni*, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Kapaklar tam zeminli geometrik karakterli olarak bezenmiştir. Merkezde on kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızın içi, geçmelerle ve altınlı noktalarla doldurulmuştur. Bu noktalardan dört tanesi daha irice olup iki kademelidir. Merkezdeki bu on kollu yıldızın uzantılarıyla zemin doldurulmuştur. Zemindeki bütün geometrik formların içi şemse gibi çeşitli geçmelerle bezenmiştir. Hem on kollu yıldızlarda hem de bazı geometrik formarda bu geçmelerin araları yoğun olarak altınlı noktalarla doldurulmak suretiyle ön plana çıkarılmıştır (Görsel: 30).

Görsel: 30, Örnek: 1, *Tecrîdi'l-Eğâni*, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Sertab ve mikleb bulunmamaktadır.

Örneğimizin kapak içleri kağıtla kaplanmıştır ve bezemesizdir.

Eserin müstensihi olan el-Halebi'nin Kahire'de döneminin en önemli hattatlarından olan ve çok sayıda Kur'an-ı Kerîm de kaleme alan *Şeyhü'l-Küttâb İbnü'l-Hafîf* (ö.1336)'in babası olabileceğini düşünmekteyiz. Doris'e göre İbnü'l-Afîf hat eğitimini, hakkında kayıtlarda bilgi bulunmayan babası el-Halebi'den almıştır¹⁷¹.

Örneğimiz, gerek tam zeminli geometrik karakterli olması gerekse altınli noktaların bolca kullanılması sebebiyle XIII. yüzyıl özelliği göstermektedir. Bu da bizi cildin ketebesıyla uyumlu olduğu sonucuna götürmektedir. Ayrıca TİEM'de 1605 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan cildin muhdes miklebinin bu esere ait olabileceği düşünülmektedir.

Sultan Baybars dönemine ilişkin tespit edilen bu cild tam zeminli geometrik karakterlidir. Altının bolca kullanıldığı bu örnek tek başına genel bir çıkarım yapmak için yeterli değildir. Yapılacak yeni çalışmalar, kataloglamalar, desen kataloglaması sonucunda bu döneme ait örneklerin tespitiyle birlikte birtakım çıkarımlarda bulunmak daha doğru olacaktır.

¹⁷¹ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 136.

2.4.2. Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun Dönemi (693-741/ 1293-1340) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Nasır Nasirüddin Ebu’l-Meâlî Muhammed b. Sultan Melik Mansûr Seyfeddin Kalavun*” olup, Memlûk Sultanı Seyfeddin Kalavun’un oğludur¹⁷². Tahta çıktığı 1293 yılında henüz dokuz yaşında bir çocuk olan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun, İslam tarihinde uzun süre saltanatı kalan padişahlardan biri olduğu gibi aynı zamanda en uzun süre hüküm süren Memlûk sultanıdır¹⁷³.

Esasen Sultan Nasırüddin’in saltanatı üç dönemde ele alınmaktadır. Birinci saltanatı 1293-1294 yıllarını kapsar ve bu saltanat, önce saltanat naibi Zeynüddin Ketboğa’nın 1294 yılında tahtı ele geçirmesiyle, sonra da 1296 yılında Hüsâmeddin Laçin’in saltanat bayrağını O’ndan devralmasıyla beş yıllık bir kesintiye uğrar. Sultan Laçin’in 1299 yılında öldürülmesinden sonra Kalavun’un memlûkleri sayesinde yeniden tahta çıkan Sultan Nasırüddin’in böylece ikinci saltanat dönemi başlar ve 1309 yılına kadar sürer¹⁷⁴.

Memlûk sultanlarının halifenin huzurunda tahta çıkması ilk kez Sultan Nasır b. Muhammed’in ikinci saltanatında gerçekleşmiştir¹⁷⁵.

Bu dönemin dış siyasetindeki en önemli olay İlhanlılarla yapılan savaşlardır. 1299 yılındaki ilk savaşta ağır bir mağlubiyet alan memlûk ordusu, 1302 yılında yapılan ve Şakhap ismiyle bilinen ikinci savaşta galibiyeti kazanmış, böylece de Suriye’deki Memlûk hakimiyeti kesinlik kazanmıştır¹⁷⁶.

Bu galibiyete rağmen hala çok genç ve tecrübesiz olan Sultan, naiblerinin sözünden çıkamaz ve göstermelik sultanlığı devam eder. Olgunlaştıkça olanların farkına varan Sultan 1309 yılında Kerek’e yerleşip tahttan feragat eder. O’nun yerine emirler tarafından Sultan ilan edilen saltanat nâibi Baybars el-Çaşnigir’in bu serüveni ancak on bir ay kadar sürer. Memlûklerin ve diğer nâiblerin desteğini alan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun 1310 yılında tahtı tekrar ele geçirir ve 1341 yılındaki ölümüne

¹⁷² İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁷³ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 66.

¹⁷⁴ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 38.

¹⁷⁵ Abdullah Mesut Ağır, “Memlûk Sultanlarının Gölgesi Altında Hilâfet Kurumu”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, No: 2, 2011, s. 643.

¹⁷⁶ Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler”, s. 462.

kadar tahtta kalır. Bu süre Sultan Nasırüddin'in yükselme devri olarak da nitelendirilebilir¹⁷⁷.

Sultan Nasırüddin bu dönemde öncelikle içeride istikrarı sağlamak ve böylece tahtını güvence altına almak için kendisine muhalif olan emirlere acımasızca davranmıştır¹⁷⁸.

İçerde istikrarı sağlayan Sultan dış siyasette de adından söz ettirmeyi başarmıştır. Bu dönemde Malatya Ermeniler'in elinden alınmış, sonrasında ise Adana ve Tarsus şehirlerine girilmiştir. Ayrıca İlhanlılar'la olan ilişkiler düzelmiş ve iki devlet arasında on yıllık barış antlaşması imzalanmıştır¹⁷⁹.

Yükselme döneminin en önemli olaylarından bir diğeri Sultan Nasırüddin'in 1337 tarihinde Mısır'ın Akdeniz ticaretindeki yerini güvence altına almak ve Moğollar'ın Anadolu limanları üzerinden Avrupa'ya uzun mesafeli ticaretini bozmak için Küçük Ermenistan üzerine sefer düzenlemesidir¹⁸⁰.

Dış siyasette Memlûk hakimiyetini sağlamlaştıran Sultan tarıma da önem vermiştir. Bu amaçla onarıma ihtiyacı olan su kanallarını onarmakla kalmamış yenilerini de açtırmış ve Kudüs'e su getirmiştir. Bunun yanı sıra saltanatı kaldığı zaman zarfında Mısır'da, Filistin'de ve Suriye'de imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Yaptırdığı eserler arasında çok sayıda cami, han, medrese, köprü, hamam, tekke, saray ve sarnıç bulunmaktadır¹⁸¹.

Bu eserlerin toplamda beş yüz civarında olduğu belirtilmekle birlikte içlerinde en önemlisi Sultan'ın kendi adıyla anılan medresesidir. İnşasına 1294 yılında başlanan ancak banisi Sultan Zeyneddin Ketboğa'nın tahttan feragatıyla yarım kalan inşaat, Nasırüddin Muhammed b. Kalavun'un satın almasıyla yeniden başlar. Medrese, türbe ve camiden oluşan ve 1303 yılında tamamlanan Nasiriyye Medresesi, Kalavun Külliye'si ile Zahir Berkûk Medresesi arasında kalmaktadır. Dört mezhebin aynı

¹⁷⁷ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 38-42.

¹⁷⁸ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 78.

¹⁷⁹ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler", s. 464-465.

¹⁸⁰ Amalia Levanoni, "The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)", C. 2, **The New Cambridge History of Islam**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 251.

¹⁸¹ Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, Ankara, 2020, s. 545.

binada eğitim verdiği ilk medrese olan¹⁸² bu abidevi yapı dört eyvanı ve avlusuyla taş işçiliğinin en güzel örneklerinden biridir (Görsel: 31).

Görsel: 31, Nasiriyye Medresesi’nin Minaresi ve Portalı (https://wblog.wiki/tr/Madrassa_of_Al-Nasir_Muhammad adresinden alınmıştır).

Bu eserden başka, kaynaklarda Sultan Nasirüddin Muhammed b. Kalavun tarafından 1312 yılında Fustat ile Fatımi şehri arasındaki kuzey Nil kıyısında Camiu’l-Cedîd ismiyle bir cami yaptırıldığı belirtilmiştir¹⁸³. Ancak bu eser günümüze ulaşamamıştır.

Ayrıca Akkâ’da bulunan Saint-Jean-d’Acre Katedrali’nin taç kapısı, Hristiyanlara karşı kazanılan zaferin bir simgesi olarak taş taş sökülerek gemiyle Kahire’ye taşınmış ve aslına uygun bir şekilde yeniden inşa edilip bu medreseye takılmıştır¹⁸⁴.

Sultan Melik Nasır Muhammed 1317 senesinde Kanâtürü’s-Sibâc adı verilen yerin yakınına Meydan-ı Mihar’ı yaptırarak buraya toprak taşıtmış ve hurma ağaçları diktirmiştir. Ayrıca Siryakus’un doğusuna (Kahire yakınlarında bir şehir) emirleriyle

¹⁸² Ahmet Sağlam, “Mısır-Kahire Nâsiriyye Medresesi Vakfıyesi”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, No: 1, 2017, s. 251-253.

¹⁸³ O’Kane, “Architecture and Court Cultures of the Fourteenth Century”, s. 596.

¹⁸⁴ Henri Stierlin, **İmanın ve İktidarın Hizmetinde İslam Mimarisi**, s. 79.

eğlenip dinlenmek için meyve ağaçlarından oluşan geniş bir bahçe, saraylar ve köşkler yaptırmıştır¹⁸⁵.

Sultan Nasırüddin Kalavun dönemine ait önemli eserlerden bir diğeri 1318 yılında Kahire Kalesi'nde inşa edilen Sultan Nasır Camii'dir. Bu eser, minaresinde bulunan çinilerin Memlûkler döneminin en eski örnekleri olması açısından ayrıca önemlidir. Kaynaklar yine bu caminin rengarenk zarif mozaiklerle bezenen, sedef ve gümüş kakmalı mihrabından özenle bahseder¹⁸⁶.

Sultan Nasırüddin bunlara ilave olarak Ramla'da 1318 yılında Beyaz Cami'nin kuzey duvarında otuz metre yüksekliğinde kare bir minare yaptırmış¹⁸⁷ (Görsel:32) ve 1327-1328 yıllarında Kubbetü's-Sahra'nın dış sahninin tavanlarını altın yaldızlarla süsletmiştir¹⁸⁸.

Görsel: 32, Ramla Beyaz Cami Minaresi,

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2f/White_t1.jpg E.T. 10.05.2021).

Bunlardan başka Sultan Nasırüddin döneminin önemli imar faaliyetlerinden bir diğeri İskenderiye Kanalı'dır. Nasırıyye Kanalı denilen bu eser 1324 yılında tamamlandığında kanalı geçebilmek için Bâbü'l- Bahr denilen bir de köprü

¹⁸⁵ Hatice Güler, **Memlûk Sultanlarının Alayları: 1250-1517**, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018, s. 112.

¹⁸⁶ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 954.

¹⁸⁷ Katia Cytryn-Silverman, "The Mamluks Minarets in Ramla", **Jerusalem Studies in Arabic and Islam**, No: 35, 2008, s. 379-381.

¹⁸⁸ Fettah Aykaç, **K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslâm Mimarisi**, C. 1, İstanbul, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020, s. 161.

yaptırılmıştır. Ayrıca bu kanalın etrafında Nasırıyye adı verilen bir de köy kurulmuştur¹⁸⁹.

Yine Muhammed b. Kalavun tarafından 1326 yılında kendi adıyla anılan medresesinin girişinin sol tarafına yaptırılan sebil, Kahire’de bulunan ve günümüze ulaşabilen en eski sebil olma özelliğine sahiptir¹⁹⁰.

Kaynaklarda Sultan Nasirüddin’in, “Allah Emelimdir” şeklinde bir mührü bulunduğu ve askerlerin-emirlerin kılıcına Sultan’ın işaretinin konulduğu şeklinde bir bilgi bulunmaktadır¹⁹¹. Ancak ne mühür ne de bu işaretin şekli hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Ava ve atlara çok düşkün olan Sultan’ın öldüğünde beş bin civarında atı, çok sayıda sunkuru, atmacası ve yüz yirmi kadar doğanı olduğu anlatılmaktadır¹⁹². Sultan Nasirüddin hakkında kaynaklarda cömert adil, mert, yumuşak huylu, zayıf koruyan, ticari kaynakları çoğaltıp, devletin hazinesini dolduran ve atamalarda rüşvete izin vermeyen biri olarak övgüyle söz edilmektedir¹⁹³.

Mimari açıdan önemli eserlerin verildiği Sultan Nasirüddin döneminin cild sanatı açısından da oldukça zengin olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Sultan Nasirüddin Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz dört adet eser incelenecektir.

Sultan Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz **ilk** eser TİEM’de 1751 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve 13 Ramazan 724/ 3 Eylül 1324 tarihinde Kahire’de istinsah edilen “*Şerhu’l-Hidâye*” isimli eserin ikinci cildine¹⁹⁴ aittir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

¹⁸⁹ Rıdvan Yiğit, “Türk Sanat Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Muhammed b. Kalavun Dönemi Memlûk Mimarisi”, s. 132.

¹⁹⁰ Ahmet Ali Bayhan, “Kuzey Afrika’da Bir Türk Yurdu Mısır”, s. 87.

¹⁹¹ Şehâbeddin Fazlullah el-Ömerî, **Memlûk Sultanlığı (Mesâlikü’l-Ebsâr fi-Memâliki’l-Ûlâ Kısım/1301-1349)**, s. 49-50.

¹⁹² İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 145-146.

¹⁹³ Baybars el-Mansûrî, **Et-Tuhfetü’l-Mulûkiyye fi’d-Devleti’t-Turkiyye: Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan (1252-1312)**, çev. Hüseyin Polat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, s. 212-213.

¹⁹⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 313.

Zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin isminin bir kısmı:

الجزء الثاني من شرح الهداية¹⁹⁵

Ortadaki madalyonun içinde müellifin ismi:

برسم المقام الشريف الأعظم العالي المولوي السلطاني الملكي الأشرف خلد الله
ملكه و سلطانه¹⁹⁶

Altındaki kitabeliğin içinde eserin isminin kalanı:

تصنيف الشيخ حسام الدين السغناقي

şeklinde verilmiştir (Görsel: 33).

Görsel: 33, Örnek: 2, Şerhu'l-Hidâye, 724/1324, TiEM: 1751, Zahriye Sayfası.

Cildin hem sırt kısmı hem de kapak kenarları açık kahverengi deriyle tamir edilmiştir. Bu tamir esnasında sertab aynı deriyle kaplanmış ve mikleb de muhdestir. Ciltte kullanılan altınli noktaların bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Eserin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda bir sıra geometrik karakterli zencirek bulunmaktadır. Buradaki geometrik formlardan birine iki kademeli

¹⁹⁵ “Şerhu'l-Hidâye'nin ikinci cildir”.

¹⁹⁶ “Mevlevî Sultanı Melikî'l-Eşref'in -Allah onun mülkünü ve sultanlığını daim kılsın- yüce azîm ve şerefli makamının fermanıyla (emriyle)”.

altınlı nokta konulup diğerine konulmaması suretiyle zencirek bezemesi tamamlanmıştır (Görsel: 34).

Görsel: 34, Örnek: 2, Şerhu'l-Hidâye, 724/1324, TİEM: 1751, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Köşebentler şemsenin $\frac{1}{4}$ 'üyle oluşturulmuştur. Kalan izlerden köşebent içlerinde de altınlı noktalar olduğu anlaşılmaktadır (Görsel: 35).

Görsel: 35, Örnek: 2, Şerhu'l-Hidâye, 724/1324, TİEM: 1751, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Şemsenin merkezinde on iki kollu bir yıldız bulunmaktadır. Zemin bu yıldızın uzantılarıyla oluşan kapalı-açık kollu yıldızlarla ve çeşitli geometrik formlarla doldurulmuştur. Merkezdeki yıldızın içi köşebentler gibi tezyîn edilmiştir. Diğer formların hepsi içleri taramalı geçmelerle ve noktalarla doldurulmuştur. Kapak bezmesinde kullanılan bu noktaların altınlı olduğu tahmin edilmektedir (Görsel: 36).

Görsel: 36, Örnek: 2, Şerhu'l-Hidâye, 724/1324, TİEM: 1751, Arka Kapak, Şemse, Detay.

Sertap sade iken, muhdes mikleb bezemelidir. Miklepte bir sıra geometrik karakterli zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek münavebeli olarak yerleştirilen altıgenlerden birinin içine düğüm diğerinin içine zincir motifi konulması suretiyle oluşturulmuştur. Mikleb köşebentleri düz cetvellidir. İçlerinde üç tane tığdan oluşan basit bir bezeme bulunmaktadır ve bu bezeme altınlanmıştır. Köşebent cetvellerinden sonra çekilen bir sıra altın cetvel tüm miklebi çevrelemektedir (Görsel: 37).

Görsel: 37, Örnek: 2, *Şerhu'l-Hidâye*, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Detay.

Mikleb şemsesi $\frac{1}{2}$ baklava dilimlidir. İçi geçmelerle doldurulmuş olup, kalan izlerden bu geçmelerin altınlandığı anlaşılmaktadır. Şemsenin kenarında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır (Görsel: 38).

Görsel: 38, Örnek: 2, *Şerhu'l-Hidâye*, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb, Şemse, Detay.

Kapak içleri deriyle kaplanmış olup bezemesizdir. Mikleb içi yine deriyle kaplanmış ancak bezemelidir. Soğuk olarak yapılan bu bezeme rûmîler, helezonlar ve bitkisel motiflerden oluşmaktadır (Görsel: 39).

Görsel: 39, Örnek: 2, *Şerhu'l-Hidâye*, 724/1324, TİEM: 1751, Mikleb İçi Detay.

Cildimizde kullanılan geometrik bezeme hem dönemin mimari eserlerinde hem de cam, seramik, ahşap gibi diğer sanat ürünlerinde karşımıza çıkmaktadır. Nasırüddin Cami minberinde karşılaştığımız tezyînât örneğimizin geometrik bezemesiyle oldukça benzemektedir (Görsel: 40). Bu da ahşap sanatının cild sanatına yansımalarının bir örneği olarak değerlendirilmelidir. Bu sebeplerle cildimizin döneminin özelliklerini taşıdığını ve 724/1324 tarihli ketebesiyle uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Görsel: 40, Sultan Nasır Muhammed Cami Minber Detay,

(https://yandex.com.tr/gorsel/search?pos=9&text=Sultan%20en-N%C3%A2sir%20Muhammed%20Camii%2C&img_url E.T. 04.10.2022).

Ketebe sayfasındaki 24 safer 727/ 19 Ocak 1327 kaydı sayesinde Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek, TİEM’de 1716 envanter numarasıyla bulunan ve Hanefî fıkından bahseden “**El-Mebsûr**” isimli eserin ikinci cildine¹⁹⁷ aittir.

¹⁹⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 314.

Eser Müze'ye 31 Mart 1330/ 13 Nisan 1914 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Oldukça yıpranan cild birkaç defa tamir geçirmiştir. Ön kapak kopmuş olmasına rağmen mevcuttur. Arka kapağın ve miklebin kopan kısımları yeniden yapıştırılmıştır. Sırtın ve kapak kenarlarının tamiri esnasında sertab aynı deriyle kaplanmıştır. Mikleb de muhdestir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda kalın ve soğuk cetvellerin arasında bir sıra zencirek bulunmaktadır. Yine soğuk bırakılan bu zencirek ters-düz post samarralıdır (Görsel: 41).

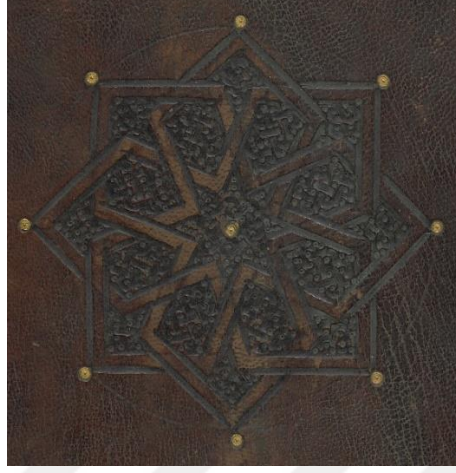
İki dilimli köşebentlerin ortasında, mekik şeklinde bir boşluk bırakılmıştır. Bu boşluğun dışında kalan alanlar içleri taramalı geçmelerle doldurulmuştur. Bu geçmelerin arasında da iki kademeli noktalar bulunmaktadır. Köşebentlerin etrafına çekilen bir sıra tahrir oldukça kalındır ve bütün kapağı çevrelemektedir. Yine bu tahririn köşebent tarafındaki dilim aralarında birer tane oldukça iri altınlı nokta bulunmaktadır (Görsel: 41).

Görsel: 41, Örnek: 3, *El-Mebsût*, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak Zencirek ve Köşebent, Detay.

Salbeğin olmadığı kapaklarda sekiz kollu yıldız şeklinde bir şemse bulunmaktadır. Ancak bu yıldız ilk bakışta iç içe geçirilmiş eşit büyüklükte iki kare olarak algılanmaktadır. Şemsenin merkezinde ortasına bir tane altınlı nokta konulan sekiz kollu bir yıldız bulunmaktadır. Şemse içi bu yıldızın uzantılarıyla oluşan kapalı kollu yıldızgeometrik formlarla doldurulmuştur. Hem merkezdeki yıldız hem de bu formlar köşebentlerdeki geçmelerle ve iki kademeli noktalarla doldurulmuştur. Özellikle ön kapaktaki bu noktalar altınlıymış hissi uyandırmaktadır. Şemsenin

kollarının ucunda yine köşebentlerde gördüğümüz altınlı iri nokta bulunmaktadır. Bu yıldızın etrafında belli belirsiz soğuk yuvarlak bir tahrir görülmektedir (Görsel: 42).

Görsel: 42, Örnek: 3, *El-Mebsût*, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak Şemse, Detay.

Muhdes sertapta bezeme bulunmamaktadır.

Miklepte soğuk cetvellerden sonra bir sıra zencirek bulunmaktadır. Geometrik karakterli olduğu tahmin edilen bu zencirek silindiğinden tam olarak tahlil edilememiştir. Köşebentleri olmayan miklebin iri, yuvarlak ve hilalli bir şemsesi¹⁹⁸ bulunmaktadır. Hilalin içi boş bırakılırken, yuvarlak alan geçmelerle ve küçük altınlı noktalarla doldurulmuştur. Miklebin zemini tamamen bezenmiştir. Silindiği için tam olarak tahlili yapılamamıştır. Ancak kalan izlerden post samarralarla doldurulduğu tahmin edilmektedir. Bunlara ilave olarak şemsenin iki ucuna doğru dokuzar adet altınlı noktayla oluşturulmuş iki baklava dilimi bulunmaktadır (Görsel: 43).

Görsel: 43, Örnek: 3, *El-Mebsût*, 727/ 1327, TİEM: 1716, Mikleb.

Kapak içleri bordo kırmızı deriyle kaplanmıştır ve bezemesizdir.

¹⁹⁸ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslubunu Taşıyan Cild Kapakları”, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s. 133.

Eserin motif ve kompozisyon özellikleri, özellikle de şemse formu değerlendirildiğinde, XIV. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden cildin, 727/1327 tarihli ketebesiyile uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örnek, TİEM’de 454 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan 383/993-994 ketebeli bir “*Kur’ân-ı Ker’im*”¹⁹⁹ cildir.

Eser Müze’ye 30 Kanunusani 1332/ 12 Şubat 1917 tarihinde Konya Alaaddin Selçuk Türbesi’nden getirilmiştir.

Yatay olan cildin sırt kısmı ve kapakların kısa kenarları, bordo rengi bir deriyle tamir edilmiştir. İç kapaklar muhdes olup, gri bir bezle kaplanmıştır. Cild yıprandığından, özellikle zencirekler yer yer silinmiştir. Bunlara rağmen eser motif ve kompozisyon tahlili yapılacak kadar iyi durumdadır.

Kapakların farklı tezyîn edildiği cildin hiçbir yerinde altın-altın yaldız kullanılmamıştır. Ön kapakta ters-düz post samarralı zencirek bulunmaktadır. Ancak bu zencirek kısa kenarlarda üç, uzun kenarlarda ise bir sıra olarak tasarlanmıştır (Görsel: 44).

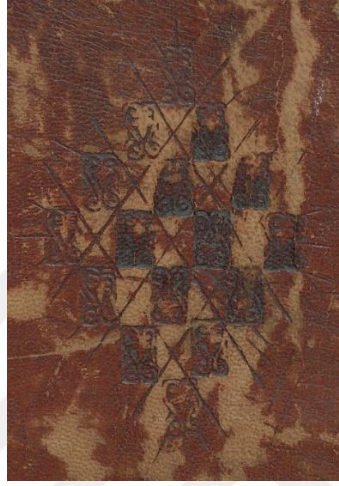
Düz cetvelli köşebentlerin içindeki tezyînât tam olarak seçilememektedir. Köşebentleri oluşturan ince-kalın cetvellerden sonra birkaç tane sade tığ görülmektedir (Görsel: 44).

Görsel: 44, Örnek: 4, *Kur’ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Ön Kapak, Zencirek ve Köşebent Detay.

¹⁹⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 315.

Salbeğin olmadığı kapaklarda üçer sıra cetvelin çapraz olarak çekilmesiyle oluşturulan baklava dilimi şeklinde bir şemse bulunmaktadır. Cetvellerin kesişmesiyle oluşan baklava dilimlerinin içine zencirekte de kullanılan post samarra motiflerinden birer adet yerleştirilmiştir. Köşebentlerde görülen sade tığlarla şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 45).

Görsel: 45, Örnek: 4, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Arka kapak zencirekleri ön kapaktakilerle aynıdır (Görsel: 46).

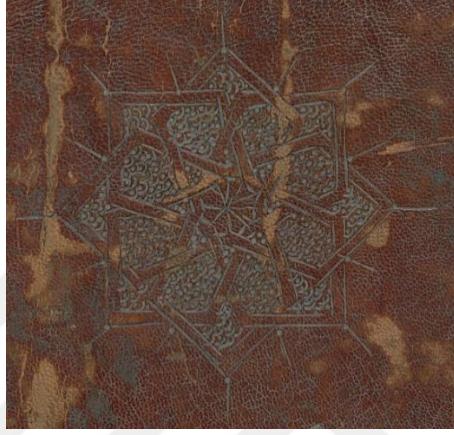
Köşebentler iki dilimli olup, içte üç parçaya ayrılmıştır. Köşelerde midye motifine benzeyen bir bezemeden sonra diğer iki kısım üstüste gelecek kadar sık yerleştirilen ve içlerinde birer tane nokta bulunan balık pulu motifleriyle doldurulmuştur. Bir sıra tahrirden sonra dilim aralarına diplerinde nokta bulunan sade birer tığ konulması suretiyle köşebent kompozisyonu tamamlanmıştır. Bu tahrir bütün kapağı çevrelemektedir. Kapağın kısa ve uzun kenar ortalarında da aynı tığlardan birer tane bulunmaktadır (Görsel: 46).

Görsel: 46, Örnek: 4, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak, Zencirek ve Köşebent Detay.

Ön kapakta olduğu gibi arka kapakta da salbek bulunmamaktadır.

Sekiz kollu yıldızdan yapılan şemse form olarak bir önceki örneğe benzemektedir. Şemsenin merkezinde sekiz kollu bir yıldız bulunmaktadır. Şemse içi bu yıldız ve uzantılarıyla oluşan kapalı kollu yıldız ve diğer geometrik formlarla doldurulmuştur. Bu formların içi köşebentteki balık pulları ve noktalarla bezenmiştir. Şemsenin etrafında yine köşebentteki tıglardan bulunmaktadır (Görsel: 47).

Görsel: 47, Örnek: 4, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak
Şemse Detay.

Sertab ve miklebin bulunmadığı ciltte iç kapaklar düz gri bezle kaplanmıştır. Herhangi bir bezeme de bulunmamaktadır.

Abbassiler döneminde istinsah edilen²⁰⁰ bu eserin cildi muhdestir. Bu cildi hem köşebent-şemse formu hem de bir önceki örnekle olan benzerliği sebebiyle XIV. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirmemiz mümkündür.

Ketebe sayfasında bulunan Zilkade 733/ Temmuz/Ağustos 1333 kaydı sayesinde Sultan Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** örnek TİEM'de 1551 envanter numarasıyla bulunan “*Mefâtîhu'l-Gayb*” isimli eserin yedinci cildine²⁰¹ aittir

Eser Müze'ye 31 Mart 1330/ 3 Nisan 1914 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

²⁰⁰“Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an Koleksiyonu”, s. 197.

²⁰¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 316.

Oldukça yıpranan örneğin özellikle arka kapağında soyulmalar görülmektedir. Cildin sırtı, kapak ve mikleb kenarları koyu kahverengi deriyle tamir edilmiş, bu tamir esnasında sertab tamirde kullanılan deriyle kaplanmıştır.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda bir sıra bordür bulunmaktadır. Hatayi grubu motiflerden oluşan boyuna simetrik bu bordür soğuk olarak bırakılmıştır (Görsel: 48).

Düz cetvelli köşebentlerin içinde üç tane sade tığla oluşturulan ve soğuk bırakılan oldukça basit bir bezeme bulunmaktadır. Köşebent cetvellerinden sonra çekilen bir sıra cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Hem köşebentleri oluşturan cetveller hem de kapağı çevreleyen cetvel soğuk bırakılmıştır (Görsel: 48).

Görsel: 48, Örnek: 5, *Mefââtü'l-Gayb*, 733/1333, TİEM: 1551, Arka Kapak Zencirek, Köşebent Detay.

Tepelik şeklinde salbek şemseye bir agrafla bağlanmıştır ve altınsızdır (Görsel: 49).

Dilimli oval şemse $\frac{1}{4}$ simetrik rûmîlidir. Köşebentler ve salbekler gibi soğuk olan şemsenin etrafı dilim aralarına yerleştirilen iki kademeli tığlarla bitirilmiştir (Görsel: 49).

Görsel: 49, Örnek: 5, *Mefââtihu'l-Gayb*, 733/1333, TİEM: 1551, Ön Kapak Salbek, Şemse Detay.

Sertab bulunmaktadır ve sadedir. Sertabın aksine bezemeli olan miklebin zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Kapaklardan farklı olan şemse ise geçmelerle oluşturulmuş küçük bir baklava dilimi şeklindedir ve etrafında da sekiz tane sade tığ bulunmaktadır. Yine kapaklarda olduğu gibi miklepteki bütün unsurlar soğuk bırakılmıştır (Görsel: 50).

Görsel: 50, Örnek: 5, *Mefââtihu'l-Gayb*, 733/1333, TİEM: 1551, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmış ve bezemelidir. Yekpare dişi kalıpla oluşturulan bu bezeme bitkisel motiflerden teşekkül etmektedir (Görsel: 51).

Görsel: 51, Örnek: 5, *Mefââtihu'l-Gayb*, 733/1333, TİEM: 1551, Ön İç Kapak Detay.

Esere ait olan cild özellikle iç kapak bezemesiyle döneminin özelliklerini göstermektedir. XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirebileceğimiz eser oval şemseye doğru gelişim seyrini göstermesi açısından da önemlidir.

Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun dönemine ait olduğu düşünülen cildlerden iki tanesinin iç kapakları soğuk olarak bırakılmıştır. İlk örnek Sultan Baybars döneminde yapılan cild gibi tam zeminli geometrik karakterli olarak tezyîn edilmiştir. İkinci ve üçüncü örneklerde görülen sekizgen şemseler de bu tam zeminli cildlerden şemseli cildlere doğru gelişimi göstermektedir. Bu döneme ait cildlerin dördünde de dikkat çeken unsur mali zenginliğe rağmen altının neredeyse yok denecek kadar az kullanılmasıdır. Hatta iki, dört ve beş numaralı örneklerde altın hiç kullanılmamıştır. Bu da bizi eserlerin zengin hamiler için hazırlanmadığı fikrine götürmektedir.

2.4.3. Sultan Hasan en-Nasır Dönemi (748-752/1347-1351, 755-762/1354-1361) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Nasır Nasırüddin, Ebu’l-Meâlî Hasan*”dır. Sultan Nasırüddin’in on çocuğundan yedincisi olan Hasan tahta çıktığında henüz on bir yaşında bir çocuktur²⁰².

Sultan Hasan 1347-1351 yıllarını kapsayan ilk saltanatında diğer çocuk Sultanlar gibi ülke yönetiminde etkin bir rol oynayamamış ve devlet emirler tarafından yönetilmiştir²⁰³.

Bu dönemin en önemli olayı; Asya’da başlayıp Mısır’a hatta İngiltere’ye kadar yayılan ve “kara ölüm” adıyla anılan büyük veba salgınıdır. Yaklaşık bir yıl kadar süren bu salgın Mısır’ın ekonomik hayatını olumsuz etkilemiştir²⁰⁴.

Sultan’ın bu dört yıllık ilk saltanat dönemi emirlerin kendi aralarındaki çekişmelerle geçmiştir. Bu çekişmelerin neticesinde 1361 yılında tahttan azledilmiş ve ikinci saltanatına kadara yaklaşık üç yıl göz hapsinde tutulmuştur²⁰⁵.

İkinci kez tahta çıktığında yaklaşık on sekiz yaşında olan Hasan en-Nasır artık devlet yönetiminde daha tecrübelidir. Başlarda emir Şeyhu’nun idaresinde olan Sultan emirin ölmesiyle devlet yönetiminde tek söz sahibi olmuştur. Sultan Hasan’ın ikinci saltanat yıllarının en önemli olayı; 1360 yılında Adana, Misis, Tarsus şehirleri ve bazı kalelerin fethedilmesi ile Çukurova’nın bir kısmının Memlûk topraklarına dahil olmasıdır²⁰⁶.

Sultan Hasan devrinde Memlûk devletinde daha önce görülmeyen yeni bir uygulama getirilmiştir. Daha önce Halep şehrinde kaza işlerinde yalnızca Şafî ve Hanefî kadıları görev yaparken, Sultan Hasan döneminde dört mezhebin de kadıları görevlendirilmiştir²⁰⁷.

²⁰² İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 197.

²⁰³ Abdülkerim Özaydın, “Hasan b. Muhammed b. Kalavun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, s. 332.

²⁰⁴ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 86.

²⁰⁵ Murat Zengin, “Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, No: 1, 2016, s. 80-84.

²⁰⁶ Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler”, s. 469.

²⁰⁷ Murat Zengin, “Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme”, s. 81.

Siyasi açıdan güçlü bir sultan olmayan Nasır Hasan tahttan azledildikten sonra Yelbuğa el-Ömeri tarafından öldürülmüştür²⁰⁸.

Hasan en-Nasır, zeki, eğlenceye- müziğe düşkün, cömert, ileri görüşlü, cesur, ilme ve ilim ehline saygı gösteren bir Sultan olarak nitelendirilmektedir. İlimle de yakından ilgilenen Sultan iki saltanatı arasında hapishanede kaldığı sürede Beyhâki (ö.458/ 1066) tarafından kaleme alınan Delâilü'n- Nübüvve isimli eseri istinsah etmiştir²⁰⁹.

Kaynaklarda imar faaliyetleri²¹⁰ için yapılan aşırı harcamalar, Sultan Hasan'ın tahttan azlinin en büyük sebebi olarak görülmüştür. Bu dönemde yapılan en önemli eser Sultan Hasan'ın adıyla anılan Külliyesi'dir²¹¹. Hatta külliye kaynaklarda Kahire'de bulunan Memlûk eserlerinin en etkileyicisi olarak nitelendirilmektedir²¹².

Sultan Hasan Camii, hiçbir zaman tamamlanamamış olmasına rağmen, İslam dünyasının önemli anıtlarından biri olarak her zaman övülmüştür. Dört mezhebe ayrı eğitim veren Medrese'nin camii ilk kez Cuma camii olma özelliği göstermiştir ve Kahire'deki en devasa camidir²¹³.

Külliye kare bir avlunun dört tarafında dört büyük eyvan ile bu eyvanların köşesinde en büyüğü Hanefi mezhebine ayrılan dört medrese bulunmaktadır. Yine bu eyvanlardan en büyüğü doğuda bulunan kible eyvanıdır²¹⁴. Bu ana eyvanda hem minber hem de mihrab bulunur ve mihrabın iki yanındaki iki kapı Sultan Hasan'ın türbesine açılır²¹⁵.

²⁰⁸ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 223.

²⁰⁹ Murat Zengin, "Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme", s. 84.

²¹⁰ Abdülkerim Özaydın, "Hasan b. Muhammed b. Kalavun", s. 333.

²¹¹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 89.

²¹² Bernard O'Kane, "Orta Çağ Kahiresi'nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları", s. 556.

²¹³ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo: An Introduction**, Leiden, E.J.Brill, 1989, s. 122.

²¹⁴ Engin Beksaç, "Sultan Hasan Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 506.

²¹⁵ Titus Burckhardt, **İslam Sanatı: Dil ve Anlam**, çev. Turan Koç, 2. bs, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012, s. 197.

Görsel: 52, Sultan Hasan Külliyesi ([https://en.wikipedia.org/wiki/Mosque-Madrasa_of_Sultan_Hassan#/media/File:Flickr_-_archer10_\(Dennis\)_-_Egypt-13A-061_\(cropped\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Mosque-Madrasa_of_Sultan_Hassan#/media/File:Flickr_-_archer10_(Dennis)_-_Egypt-13A-061_(cropped).jpg) E. T. 24. 06. 2022).

Sultan Hasan Camii'nin mimari süslemesinde kitap, hat ve tezhip sanatına duyulan olağanüstü saygı hemen hissedilir. Bu his, inşaat projesinin amiri Emir Muhsini'nin bir hattat olmasına bağlanabilir. Kaynaklarda Muhsini'nin istinsah ettiği ve Sultan el-Nasır Muhammed'e ithaf ettiği bir Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedilmektedir²¹⁶.

Görsel: 53, Sultan Hasan Medrese Camii'nin doğu eyvanını dolaşan yazı kuşağından detay (Titus Burckhardt'dan).

Memlûkler döneminde yapılmış en iddialı vakıf olan ve dört yüz öğrenci kapasiteli Sultan Hasan'ın devasa cami-medresesinin kütüphanesi hakkında herhangi

²¹⁶ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 107.

bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda binanın kendisi, on dördüncü yüzyıl Müslüman dünyasında yaptırılan en büyük dini anıttır²¹⁷.

Türbeye gelince Kahire'nin en büyük anıt mezarı, bir asırdan fazla bir süre sonra oraya bir emir gömülene kadar boş kalmıştır²¹⁸.

Çalışmamızda Sultan Hasan b. Muhammed b. Kalavun dönemine tarihlendirebileceğimiz dört adet cild incelenecektir.

Ketebe sayfasındaki 4 Şevval 749/ 26 Aralık 1348 kaydı sayesinde Sultan Hasan dönemine tarihlendirebileceğimiz **ilk** örnek TİEM'de 3865 envanter numarasıyla bulunan “*El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*” isimli eserin²¹⁹ cildidir.

Eser Müze'ye 16 Temmuz 1943 tarihinde Topkapı Sarayı Müzesi'nden getirilmiştir.

Cildin sırt kısmı, kapak ve mikleb kenarları asıl deriye yakın tonda başka bir deriyle tamir edilmiştir. Ön kapak ciltten ayrılmış olup, bir kağıtla tutturulmuştur. Bütün bu tamirlere ve kopmalara rağmen iyi durumda olan cildin miklebi muhdestir.

Eserin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda birkaç sıra soğuk cetvelden sonra, içleri taramalı dört kollu yıldızların yan yana dizilmesiyle oluşan geometrik karakterli bir zencirek görülmektedir. Bu zencireğin sadece köşelerine gelen kısımlarına dörder tane altınlı nokta konulmuştur (Görsel: 54).

Görsel: 54, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Köşebentler düz cetvelli olup, içleri zencirekte kullanılan dört kollu yıldızlar ve bu yıldızların arasına yerleştirilen yine içleri taranmış balık pullarıyla doldurulmuştur. Bu motiflerin aralarına da küçük altınlı noktalar kakılmıştır. İki sıra

²¹⁷ Doris Behrens-Abouseif, **a.g.e.**, s. 24.

²¹⁸ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo: An Introduction**, s. 122.

²¹⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 317.

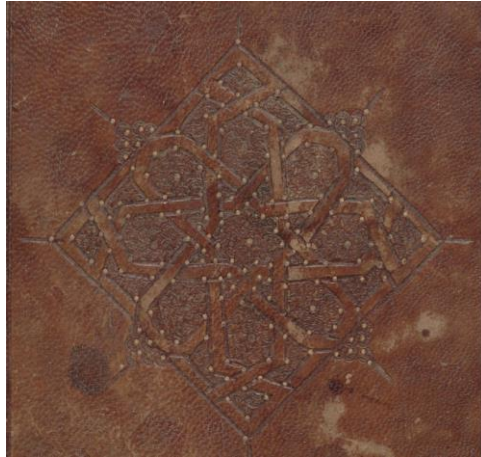
soğuk cetvelden sonra köşelere altınlı nokta ucunda sade tığ konularak köşebent kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 55).

Köşebent cetvellerinden sonra çekilen iki sıra cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Ayrıca kapakların kısa kenar ortalarında, köşebentlerde gördüğümüz balık pulu motiflerinin kademeli olarak (5-4-3-2-1) yerleştirilmesi ve aralarına yine kademeli olarak azalan altınlı noktalar vurulması suretiyle oluşturulan bir bezeme görülmektedir (Görsel: 55).

Görsel: 55, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrîci Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Salbeğin bulunmadığı kapaklarda, baklava dilimi formunda oldukça iri bir şemse bulunmaktadır. Bu şemsenin merkezine sekiz kollu bir yıldız yerleştirilmiştir. Hem bu yıldızın içinde hem de yıldız kollarının uzantılarında köşebentlerde de gördüğümüz balık pulu motifleri ile küçük altınlı noktalar bulunmaktadır. Şemse kompozisyonu, köşelere köşebentteki tığlardan, kenar ortalarına ise kapakların kenar ortalarında da görülen bezemeden konulması suretiyle tamamlanmıştır (Görsel: 56).

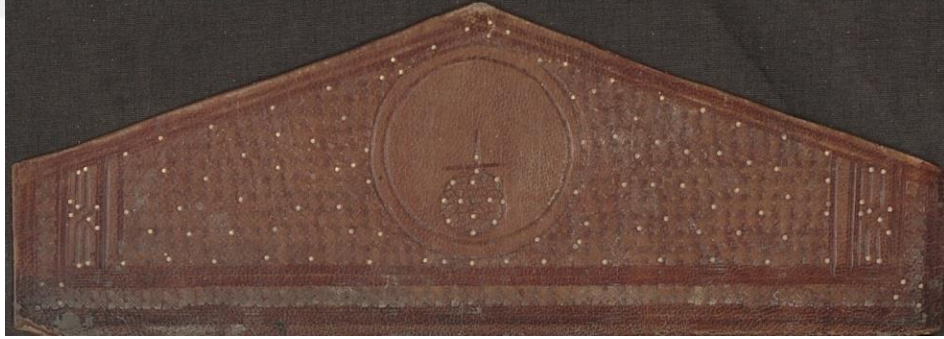
Görsel: 56, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrîci Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/1348, TİEM: 3865, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Bezemeli sertabın kısa kenarlarında kapaklarda görülen zencirek bulunmaktadır. Geriye kalan zemin ise şeritli zencireğe benzeyen ince uzun bir bezemeyle bezenmiştir. Bu bezemede de altınlı noktalar görülmektedir (Görsel: 57).

Görsel: 57, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/1348, TİEM: 3865, Sertab, Detay.

Bezemeli olan miklepte iki sıra zencirek bulunmakta olup ilki kapaklarda kullanılan zencirekle aynıdır. İkincisi ise kısa kenarlarda alınlık olarak bulunan ve sertab bezemesinde kullanılan şeritli zencirektir. Köşebent bulunmayan miklebin hilalli şemsesi iricedir. Ayrıca şemse ile zencirekler arasında kalan zemin tamamen zencirekte kullanılan dört kollu yıldızlarla ve bunların aralarına yerleştirilen altınlı noktalarla doldurulmuştur (Görsel: 58).

Görsel: 58, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrici Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/1348, TİEM: 3865, Mikleb.

İç kapaklar düz kağıtla kaplanmış ve bezemesizdir.

Örneğimizin hem şemse formu hem de mikleb kompozisyonu üç numaralı örnekle çok benzemektedir. 749/1348 tarihli ketebeşiyle uyumlu olan örneğimiz cild sanatında yeni uygulamalarla birlikte eski uygulamaların da devam ettiğinin bir kanıtıdır.

Sultan Hasan dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek TİEM’de 458 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve X. yüzyıl Abbasiler döneminde²²⁰ istinsah edilen bir “*Kur’ân-ı Kerîm*”’in²²¹ cildidir.

Eser Müze’ye 12 Nisan 1914 tarihinde Ayasofya Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Özenle bezenen zahriyede bulunan iki küçük kitabeliğin içinde Vâkıâ Sûresi’nin 78. ayeti (فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ)²²² yazmaktadır.

Görsel: 59, Örnek: 7, *Kur’ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Zahriye Sayfası.

Başka bir esere ait olan cild bu esere uydurulmak için üst tarafından kesilmiş gibi görünmektedir. Bu yüzden hem kapakların hem de sertab-miklebin üst kenar zencirekleri bulunmamaktadır ve sertabı da kapaklardan ayrılmıştır.

Yatay olarak tasarlanan cildimizde kapaklar farklı tezyîn edilmiştir.

Ön kapak tam zeminli geometrik karakterlidir. En dışta bulunan kısa ve uzun şeritli geçmeli²²³ zencirekten sonra birer sıra içleri taramalı sarmal zencireğin arasına yerleştirilen ince paftalı bir bordür gelmektedir. Bir kare bir dikdörtgen olarak

²²⁰ “Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur’an Koleksiyonu”, s. 171.

²²¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 318.

²²² “O korunmuş bir kitaptır”.

²²³ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları”, s. 142.

yerleştirilen bordür paftalarından; kare olanların içi geçmelerle²²⁴ dikdörtgen olanların içi ise geçmelerin arasında oluşan dörtgen formlarla tezyîn edilmiştir. Bordür paftalarının hepsinde geçmelerin aralarına altınlı noktalar konulmuştur (Görsel: 60).

Görsel: 60, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Zencirek, Bordür Detay.

Bu zencireklerden sonra ise hem sağ hem de sol kenarda soğuk cetvellerle üç paftaya ayrılan birer kitabelik bulunmaktadır. Kenardakilerin kare ortadakinin dikdörtgen olduğu bu paftaların içi altın cetvelli geometrik formların arasına yerleştirilen geçmelerle doldurulmuştur. Bordürde olduğu gibi geçmelerin araları altınlı noktalarla bezenmiştir (Görsel: 61).

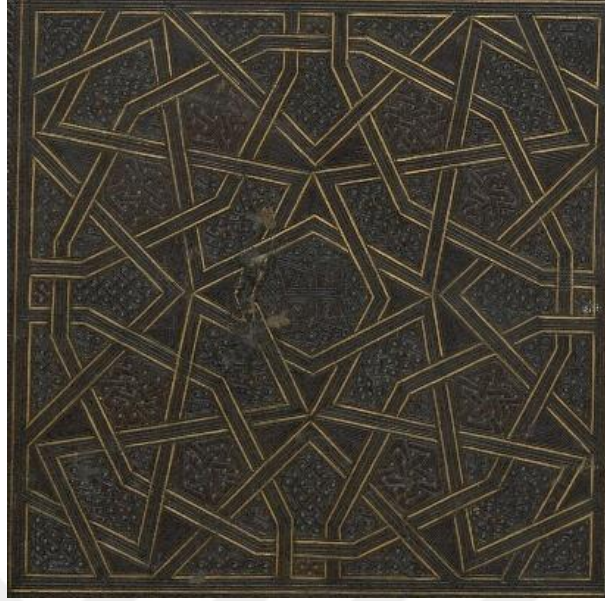

Görsel: 61, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Kitabelik.

Geriye kalan kare zemin ise, merkezinde dört kollu yıldız bulunan bir sekizgen ve onun uzantılarıyla doldurulmuştur. Burada oluşturulan bütün geometrik formlar içlerinde soğuk cetvellerin bulunduğu iki sıra altınlı cetvelle belirgin hale getirilmiştir. Geometrik formların içi iki farklı şekilde tezyîn edilmiştir. Bunlardan küçük olanlar soğuk taramalarla²²⁵ büyük olanlar ise altınlı noktalar ve geçmelerle doldurulmuştur (Görsel: 62).

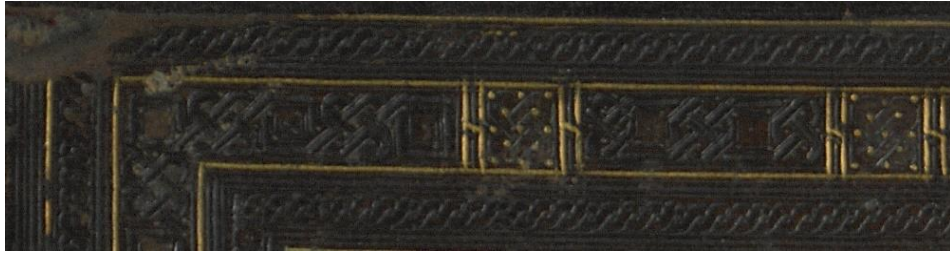
²²⁴ İnci A. Birol, *Klasik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı: Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, 1. bs, İstanbul, Kubbealtı, 2010.

²²⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları", s. 142.

Görsel: 62, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön Kapak Zemin.

Arka kapak zencirekleri ön kapaklarla aynıdır. Zencireklerden sonra görülen kitabelikler ise ön kapaktan farklıdır. Altınli cetvellerle üç paftaya ayrılan kitabelikte kenardaki iki pafta kare ortadaki ise dikdörtgendir. Kare olanların içi tamamen örgülerle ve altınli noktalarla doldurulmuştur. Ortadaki ise küçük bir kapak formunda tezyîn edilmiştir. Burada köşelere yerleştirilen üçer adet balık pulu ile köşebent, zencir-i saadet motifiyle de şemse ve salbek oluşturulmuştur (Görsel: 63).

Görsel: 63, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Zencirek, Bordür Detay.

Sağ ve sol kenarlarda zencirek-bordürden sonra birer kitabelik bulunmaktadır. Bu kitabelikler üçer paftaya ayrılmış olup; hepsinin içi küçük birer kapak gibi kompoze edilmiştir. Kenarlarda bulunan iki kare paftaya, geçmelerden oluşan köşebent ve şemse motifleri yerleştirilmiştir. Dikdörtgen olan paftaya karelerde görülen köşebentler yerleştirilmiş, zencir-i saadetle ise salbek ve şemse motifi oluşturulmuştur. Kare olan paftalarda köşebentler ve şemse arasında kalan alan tamamen geçmelerle doldurulurken, dikdörtgen paftada aynı alan boş bırakılmıştır.

Paftaların tamamında ise geçmelerin içinde altınlı noktalar bulunmaktadır (Görsel: 64).

Görsel: 64, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Kitabelik.

İki dilimli köşebentlerin içi örgülerle ve altınlı noktalarla doldurulmuştur. Bir sıra altın tahrirden sonra iki sıra soğuk tahririn köşelerine birer tane sade tığ, dilim arasına ise ucu düğümlü bir tığ yerleştirilerek köşebent bezemesi tamamlanmıştır (Görsel: 65).

Görsel: 65, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Köşebent Detay.

Oldukça iri olan on iki dilimli yuvarlak şemsenin bezemesi, merkeze yerleştirilen altı kollu yıldız ve onun uzantılarıyla oluşturulmuştur. Bu yıldızın uzantılarıyla oluşan iç içe geçen iki altıgenle kompozisyon devam ettirilmiştir. Dilimlerin içi aralarında dört tane altınlı nokta bulunan örgülerle bezenmiştir. Dilimlerin etrafına bir sıra altınlı birkaç sıra da soğuk tahrirden sonra dilim uçlarına köşebentlerde gördüğümüz ucu düğümlü tığlardan yerleştirilmiştir. Şemse o kadar iridir ki, şemsenin dört ucuna gelenler kapakların kenar ortalarına yerleştirilen aynı tığlarla birleşmiştir (Görsel: 66).

Görsel: 66, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak Şemse Detay.

Bezemeli olan sertapta iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bunlardan dıştaolanı kısa ve uzun şeritli geçmeli zencirektir²²⁶. İkinci sırada ise sarmal zencirek bulunmaktadır. Alt ve üst kenara yerleştirilen kitabelikler dört kademeli sarmal zencirekle bezenmiştir. Bu kitabelikler arasında kalan genişçe alanda ise Arapça yazılmış ve ters-düz olarak yerleştirilmiş Vâkıa sûresi 79-80. ayetler yer almaktadır. Altınlı ve çift tahrirli olan harflerin arasında hem helezonlar üzerine yerleştirilen rûmî motifleri hem de altınlı-altınsız noktalar görülmektedir (Görsel: 67).

Görsel: 67, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Sertab.

Mikleb bezemesi ön kapakla tamamen aynıdır (Görsel: 68).

Görsel: 68, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Mikleb.

²²⁶ Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi", *İSTEM*, No: 1, 2003, s. 88.

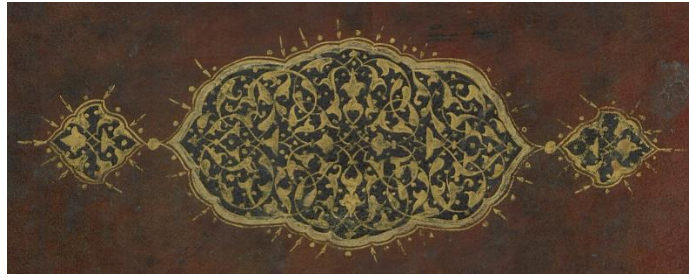
Deriyle kaplanan iç kapaklar alttan ayırma ve mülevvendir. Mülevvenliğin siyah deri ile sağlandığı iç kapaklarda, ikişer sıra altın cetvelin arasında altınlanmış dört kademeli sarmal zencirek bulunmaktadır (Görsel: 69).

Görsel: 69, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Ön İç Kapak, Zencirek Detay.

Köşebentlerin bulunmadığı iç kapaklarda salbekler tepelik şeklindedir. İçi rûmîlerle bezenen salbeğin etrafında iki sıra altın tahrirden sonra iki kademeli tığlar ve bunların arasına yerleştirilen altın nokta bulunmaktadır (Görsel: 70).

Dilimli dikdörtgen tarzındaki yatay şemse mülevvendir. Mülevvenliğin siyah deri ile sağlandığı şemsenin içi $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîli olarak bezenmiştir. Şemsenin etrafındaki iki sıra altın tahririn arası da altınlanmıştır. Şemse kompozisyonu dilim aralarına yerleştirilen iki kademeli tığlar ve onların arasında bulunan altın nokta ile tamamlanmıştır (Görsel: 70).

Görsel: 70, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka İç Kapak, Şemse ve Salbek Detay.

Bezemeli sertab içi mülevven olmayıp sadece alttan ayırma olarak yapılmıştır. Zencirekleri kapaklarla aynı karakterdedir. Köşebentlerin olmadığı sertab içinde bir altın nokta etrafına yerleştirilen altı altın nokta ile salbek oluşturulmuştur. Dikey olarak yerleştirilen şemse $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîli olarak tezyîn edilmiştir. Şemsenin etrafı yine altın tahrirler ve tığlarla bezenmiştir (Görsel: 71).

Mikleb zencireği kapaklarla aynı olup yuvarlağa yakın dilimli oval bir şemse bulunmaktadır. İç kapaklar gibi mülevven olan mikleb şemsesi yatay olarak yerleştirilmiştir ve bezemesi kapaklar gibidir (Görsel: 71).

Görsel: 71, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Sertab İç Şemse(solda) ve Mikleb İç Şemse (sağda) Detay.

Örneğin hem iç hem de dış kapakları muhdestir. Altın yaldızın çokça kullanılması ve bezemelerin oldukça gelişmiş olması gibi sebeplerle dış kapaklar Memlûk dönemi XIV. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir. İç kapaklar ise gerek köşebentlerin olmayışı gerekse şemse formu gibi sebeplerle Osmanlı dönemi XVIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Sultan Hasan dönemine atfedebileceğimiz **üçüncü** örnek TİEM'de 440 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan 760/1358 tarihli²²⁷ bir "*Kur'ân-ı Kerîm*"ın²²⁸ cildir.

Eser Müze'ye 15 Kanunuevvel 1329/ 8 Aralık 1913 tarihinde Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi'nden getirilmiştir.

Çalışmamıza konu olan bu cildin sırtı ve kapak kenarları kullanılan asıl deriyle neredeyse aynı tonda bir deriyle tamir edilmiştir. Ayrıca örneğimizin sertabı da muhdestir.

²²⁷ Eserin ketebeşi yıprandığından tarafımızca okunamamıştır. Burada verilen bilgi için bkz.: Ahmet Saim Arıtan, "Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları", s. 231.

²²⁸ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 319.

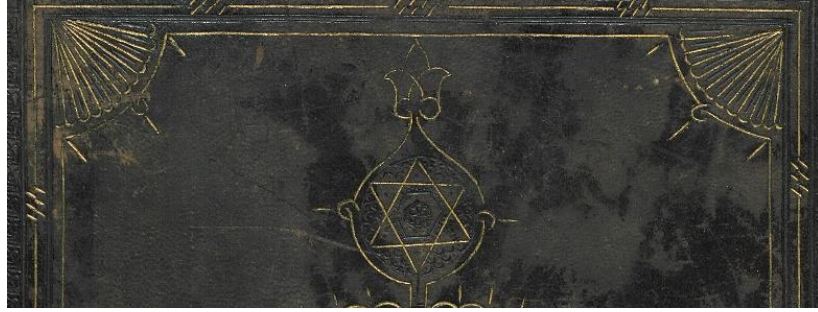
Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda üç sıra zencirek bulunmaktadır. Altınlı iki sıra basit şeritli zencireğin²²⁹ arasında bir sıra anahtarlı zencirek bulunmaktadır (Görsel: 72).

Görsel: 72, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TiEM: 440, Arka Kapak Zencirek Detay.

Köşebentler midye motifine benzemektedir. Altın yaldızlı köşebentlerin etrafına ortasında düğümlü tığ bulunan bir sıra altın tahrir çekilmiştir. Köşelere de birer tane sade tığ yerleştirilmiştir (Görsel: 73).

Bu örneğin kapaklarında farklı bir salbek kompozisyonu uygulanmıştır. İki kademeli olan bu iri salbek; içinde Mühr-i Süleyman bulunan damla formunun ucuna basit bir tepeliğin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Salbek de köşebentler gibi altın yaldızlıdır (Görsel: 73).

Görsel: 73, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TiEM: 440, Arka Kapak Köşebent ve Salbek Detay.

Kapaklarda altın yaldızlı oldukça iri, dilimli ve yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Hatta şemse o kadar iridir ki salbeğin tepeliği kapakların kısa kenar cetvellerine, şemsenin etrafındaki tığlar da uzun kenar cetvellerine dokunmaktadır. Şemsenin merkezinde beşgen motifi bulunmaktadır. Şemse bu beşgenin uzantılarıyla oluşan ve içleri iğne perdahlı geometrik formlarla doldurulmuştur. Ayrıca bu formlardan beşgen olanların içine birer tane şeş-berk konulmuştur. Kapaklardaki üç

²²⁹ Ahmet Saim Arıtan, *a.g.e.*, s. 232.

sıra zencirek şemsenin etrafında da uygulanmıştır. Bu zencireklerden sonra ise şemse içinde balık pulu bulunan altmış sekiz adet küçük dilimle çevrelenmiştir. Şemse bir sıra altın tahrirden sonra dilim aralarına yerleştirilen altınlı sade tığlarla bitirilmiştir (Görsel: 74).

Görsel: 74, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Şemse Detay.

Sertab bezenmiştir ancak bu bezeme ilk bakışta farkedilemeyecek kadar belirsizdir. Sertap iki eşit paftaya ayrılmış olup bu paftaların içi küçük birer kapak gibi tezyîn edilmiştir. Bu bezeme köşelerde içinde iri noktalar bulunan düz cetvelli köşebentler ile aynı noktalarla meydana getirilen baklava dilimi şeklindeki şemseden oluşmaktadır. Sertab bezemesi tamamen soğuk bırakılmıştır (Görsel: 75).

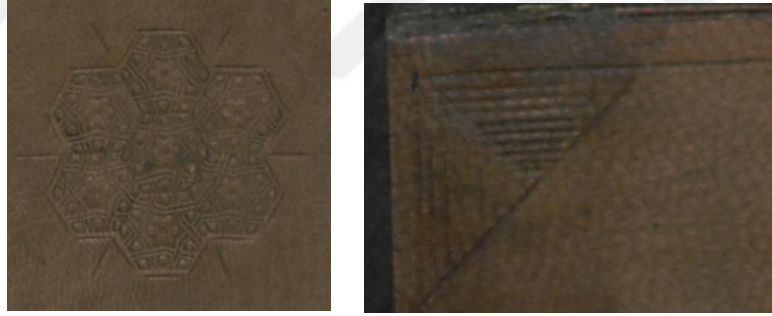
Görsel: 75, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TİEM: 440, Sertab Detay.

Sertab gibi mikleb de bezemelidir. Miklebin zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla tamamen aynıdır. Kapaklardaki gibi dilimli yuvarlak olan mikleb şemsesinin içi ise farklı bezenmiştir. Merkezde yedi kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızın uzantılarının içi kapak şemseleri gibi tezyîn edilmiştir. Şemsenin etrafında bir sıra basit şeritli zencirekten sonra dilimler bulunmaktadır. Dilimlerin hem içi hem de dışı kapak şemseleri gibi bezenmiştir (Görsel: 76).

Görsel: 76, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak Zencirek, Köşebent (solda), Şemse (sağda) Detay.

Kapak içleri oldukça açık kahverengi bir deriyle kaplanmıştır. Zencireğin bulunmadığı kapak içlerinde düz cetvelli köşebent bulunmaktadır. Köşebentlerin içi taranmıştır. Şemse ise yedi tane bal peteği motifiyle oluşturulmuştur. Her peteğin içi; içinde şaşberk bulunan altı kollu yıldız ile bezenmiş, bu yıldızların uzantılarıyla da bal petekleri birbirine bağlanmıştır (Görsel: 77).

Görsel: 77, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TİEM: 440, Arka İç Kapak Şemse (solda) ve Köşebent (sağda) Detay.

Örneğimizde kullanılan altın yaldızlar ile özellikle köşebent bezemeleri birlikte değerlendirildiğinde cildin XIV. yüzyılın ikinci yarısı karakteri taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden eserin ketebesiyile uyumlu olduğu söylenebilmektedir.

Ketebe sayfasında bulunan 27 Safer 765/ 5 Aralık 1363 kaydı sayesinde Sultan Hasan dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** örneğimiz TİEM'de 446 envanter numarasıyla bulunan Farsça tercümelî bir "*Kur'ân-ı Kerîm*"in²³⁰ cildir.

²³⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 320.

Eser Müze'ye 15 Kanunievvel 1329/ 28 Aralık 1913 tarihinde Bursa II. Murat Türbesi'nden getirilmiştir.

Özenle tezhiplenen karşılıklı zahriye sayfalarından,

1b'de bulunan üstteki kitabeliğin içinde Vâkıa Sûresi 77. ayet (إِنَّهُ لَفُرَّانٌ كَرِيمٌ)²³¹, alttaki kitabeliğin içinde Vâkıa Sûresi 79. ayet (لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ)²³²,

2a'da bulunan üstteki kitabeliğin içinde Vâkıa Sûresi 78. ayet (فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ), alttaki kitabeliğin içinde 80. ayet (تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ)²³³ yazmaktadır.

Görsel: 78, Örnek: 9, *Kur'ân-ı Kerîm*, 765/1363, TİEM: 446, Karşılıklı Zahriye Sayfası.

Cildin sırt kısmı ve kapak kenarları daha açık tonda kahverengi bir deriyle tamir edilmiştir. Bu tamir esnasında sertab aynı deriyle kaplanmıştır. Arka kapakta kullanılan altınli noktaların çoğu dökülmüştür.

Kapakların aynı bezendiği ciltte üç sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. İlk olarak paftalı bir bordür görülmektedir. Kapak kenarlarındaki ekleme nedeniyle bu bordürün bir kısmı kapanmıştır. Mikleb kapaklarla aynı bezendiğinden bu eklemenin altında miklepteki gibi bir sıra daha sarmal zencirek olmalıdır. İkinci sırada bulunan bordür altınli ince sarmal zencirekle paftalara ayrılmıştır. Bu paftaların içinde sekizgenlerin devamıyla oluşturulan geometrik bir bezeme bulunmaktadır. Hem bu

²³¹ “Kuşkusuz O, değeri çok yüce Kur'ân'dır”.

²³² “O'na ancak tertemiz olanlar dokunabilir”.

²³³ “O, alemlerin Rabbi'nden indirilmiştir”.

sekizgenlerin kolları hem de zemin altınlı noktalarla doldurulmuştur. Üçüncü sırada ise altınlanan ince bir sarmal zencirek daha bulunmaktadır (Görsel: 79).

Görsel: 79, Örnek: 9, *Kur'ân-ı Kerîm*, 765/1363, TİEM: 446, Ön Kapak, Bordür, Detay.

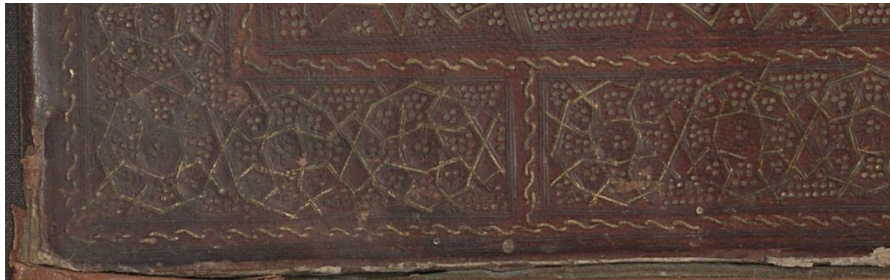
Zemin, merkezinde içi içe geçmiş iki tane sekiz kollu yıldız motifinden oluşan sekizgenler ve bu sekizgenleri birbirine bağlayan farklı formdaki sekizgenlerle doldurulmuştur. Geometrik formların tamamında kullanılan altın yaldızlı tahrir dikkat çekicidir. Bu sekizgenlerin uzantılarının kimisi boş bırakılırken kimisi altınlı noktalarla doldurulmuştur. Altının bolca kullanıldığı örneğimizde böylece derinlik hissi sağlanmıştır (Görsel: 80).

Görsel: 80, Örnek: 9, *Kur'ân-ı Kerîm*, 765/1363, TİEM: 446, Ön Kapak, Zemin, Detay.

Cildin tamirinde kullanılan deriden yapılan muhdes sertab bezemesizdir.

Bezemeli olan miklebin zencirekleri, bordürü ve zemin bezemesi kapaklarla tamamen aynıdır (Görsel: 81).

Görsel: 81, Örnek: 9, *Kur'ân-ı Kerîm*, 765/1363, TİEM: 446, Mikleb, Bordür, Detay.

Kapak içleri sarı bir kağıtla kaplanmıştır ve bezemesizdir.

Özellikle sekiz kollu yıldız motifinin XIV. yüzyıl karakterini taşıması sebebiyle kapaklar XIV. yüzyıl özelliği göstermektedir. Bu yüzden eserin ketebesiyile uyumlu olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmamızda sunulan dört adet örnek incelendiğinde, Sultan Hasan en-Nasır döneminde farklı motif ve kompozisyonlarda cildler yapıldığı görülmüştür. Bu dönemde bir taraftan sekiz numaralı örnekte olduğu gibi yeni uygulamalar denenmiş, diğer taraftan da altı numaralı örnek gibi önceki kompozisyonlar uygulamaya devam edilmiştir. Yapılan tam zeminli geometrik tezyînât bile tasarım gücünün zenginliğinin bir göstergesi olarak önceki örneklerden farklı tasarlanmıştır. Ayrıca Sultan Hasan Cami taş süslemelerindeki bordürlerin ve bezemelerin kapakların zencireklerinde de uygulandığı anlaşılmıştır. Bu da dönemin mimari tezyînâtın kitap sanatlarına yansımaları göstermektedir.

Aynı zamanda Sultan Hasan döneminde yapılan farklı kompozisyonlar, atölye geleneğinin bulunduğuna ve hatta çok sayıda atölyenin varlığına işaret etmektedir.

2.4.4. Sultan Berkûk Dönemi (784-801/1382-1399) ve Cild

Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Zâhir Ebû Sâid Seyfeddin Berkûk b. Anas el-Osmanî el- Yelbugavî el-Çerkesi*” olup Kesa kabilesindendir²³⁴. Babası Anas Kırmılı bir Hristiyan olup, sonradan Müslüman olmuştur²³⁵. Çerkezistan’da 1340 yılında doğan Berkûk, gençliğinde esir alınarak önce Kırım’a, oradan da Mısır’a satılmış, 1362 yılında Seyfeddin Yelboğa el-Umari tarafından alınarak O’nun memlûkleri arasına girmiştir²³⁶. Aslında bir bakıma 784/1382’de Berkûk’un iktidarı ele geçirmesi, hanedan olmayan Memlûk saltanatının yeniden kurulmasını ve bir Türk saltanatından Çerkes saltanatına geçişi sembolize eder²³⁷.

Bu geçişle kastedilen Bahrî Memlûkler döneminin sonlanıp Çerkes Memlûkleri döneminin başlamasıdır. Bu yeni dönemin mimarı Berkûk’un, saltanatı iki aşamada ele alınmaktadır. İlk saltanatı tahta çıktığı 1382-1389 arasındaki dönemi kapsar. Yaklaşık yedi ay sonra tahtı tekrar ele geçiren Berkûk’un ikinci saltanatı başlar ve 1399 yılında ölümüne kadar devam eder²³⁸.

Yaklaşık on yedi yıl kadar tahtta kalan Sultan Berkûk, yönetimi esnasında daha çok içerdeki karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu karışıklıklar genel olarak O’nu tahttan indirmek isteyen Türk emirlerin (Altınboğa es-Sultani, Mintaş, Yelboğa en-Nasırı vd.) ve taraftarlarının çıkardığı isyanlar olup, Berkûk bir şekilde bu isyanları bastırmayı başaramamıştır²³⁹.

Hatta bu isyanlardan birinde isyancılar Sultan Hasan Camii’nin çatısından Kale’ye ateş açmış ve Sultan Berkûk böyle bir olayın tekrarını önlemek için Cami’nin merdivenlerini yıktırmıştır²⁴⁰.

²³⁴ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 253.

²³⁵ Vilhelm Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, çev. Râgıp Hulûsi Özdem, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 145.

²³⁶ Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı: XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar**, s.

²³⁷ Amalia Levanoni, “The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)”, C. 2, **The New Cambridge History Of Islam**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 257.

²³⁸ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 54-56.

²³⁹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 100-103.

²⁴⁰ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo: An Introduction**, s. 123.

İçerdeki bu karışıklığa rağmen Berkûk döneminde Memlûk devletinin dış politikasında ciddi bir değişiklik olmadığını söyleyebiliriz. Bu dönemde de Anadolu'daki beylikler, varlıklarını güvence altına almak için Memlûk hükümdarlığı ile özerk idare arasında manevra yapmaya devam ederken, Memlûkler onların etki alanlarından kaymalarına izin vermemiştir²⁴¹.

Berkûk dönemi dış siyasetindeki en önemli olay Timur'un 1386 yılında Tebriz'i, 1393 yılında da Bağdat'ı ele geçirerek Suriye sınırlarına dayanmasıdır. Bağdat'ta hüküm süren Celayirli Sultanı Ahmed b. Üveys'in Timur'a karşı yardım talebine kayıtsız kalamayan Berkûk Celayirliler'e asker, para ve malzeme yardımı göndermiş, bu sayede Bağdat Timur ve birliklerinden kurtulmuştur. Bunun üzerine Ahmed b. Üveys verdiği sözü tutmuş ve Memlûk Devleti'ne tabi olmuştur. Bağdat'ta Sultan Berkûk adına sikke basılmış, bu ise Memlûk devletinin itibarını yüceltmıştır²⁴².

Sultan ölünce halk o kadar üzölmüştür ki cenaze alayı yola çıkınca insanlar yollara dökölmüş, devlet erkan-ı günlerce mezarı ziyaret etmiş, burada kurulan çadırlarda yine günlerce sofralar kurulmuş ve Kur'ân-ı Kerîm'ler okunmuştur. Hatta Makrızî Sultan'ın cenaze alayının yola çıktığı o günü ibretlik olarak nitelendirmiştir²⁴³.

1399'da Berkûk'un ölümünden sonra, saltanat, iktidar için on iki yıllık bir iç savaşa dalmış ve bu süre zarfında Sultan'ın saltanattaki düzeni yeniden sağlama konusundaki başarıları çökmüştür²⁴⁴.

Devrin müellifleri tarafından cesur, adil, dindar, devletin işleyişini yakından takip eden, alimlere saygı gösteren bilgili bir Sultan olarak nitelendirilen Berkûk birçok eseri Türkçe'ye çevirtmekle kalmamış, Türkçe'yi resmi dil olarak kabul etmiştir²⁴⁵.

Sultan Berkûk döneminde yapılan eserlerden en önemlisi Sultan'ın kendi adıyla anılan külliyesidir (Görsel: 82). 1384-1386 yıllarında yapılan ve döneminin ilk büyük külliyesi olan bu eser; dört eyvanlı medrese, cuma cami, türbe, hangah ve

²⁴¹ Amalia Levanoni, "The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)", s. 263.

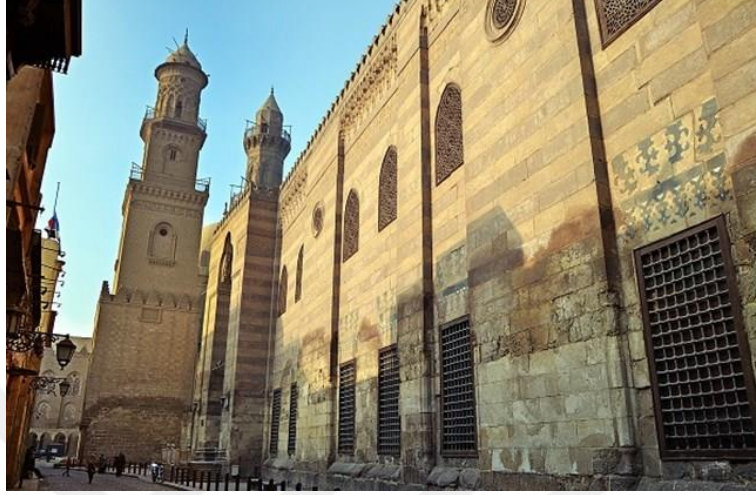
²⁴² Kâzım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 115.

²⁴³ Tölay Yörekli, "Memlûklerde Matem Geleneğı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 41, No: 71, 2022, s. 231,240.

²⁴⁴ Amalia Levanoni, "The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)", s. 263.

²⁴⁵ Şehabeddin Tekindağ, "Berkuk", s. 512.

müştemilat olarak adlandırılan müderris, talebe, sûfî odaları, mutfak ve ahırlardan oluşmaktadır²⁴⁶.

Görsel: 82, Sultan Berkûk Külliyesi (<https://egy monuments.gov.eg/monuments/mosque-madrassa-and-khanqa-of-sultan-barquq/> E. T. 07.06.2022).

Külliyenin girişi, avludaki şadırvanın soğanlı kubbesi ve portalin girintisindeki süsleme gibi ayrıntılarla Sultan Hasan Camii'ne benzemekle birlikte daha küçük yapılmıştır (Görsel: 83). Camisinin açılışında cemaate şekerleme dağıtıldığı hatta şadırvana şekerli su doldurulduğu da kaydedilmiştir. Baştan sona sekizgen olan minaresi XIV. yüzyıl minarelerinin çoğundan farklıdır²⁴⁷.

Görsel: 83., Berkûk Camisinin Avlusu, (<https://www.egypttoday.com/Article/6/38290/Barquq-Mosque-Architectural-masterpiece-in-heart-of-Cairo> E. T. 07.06.2022).

²⁴⁶ Doris Behrens-Abouseif, "Berkuk Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 512-513.

²⁴⁷ Doris Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo an Introduction*, s. 133-134.

Bu dönemde Mescidi Nebevi için Zahir Baybars tarafından yaptırılan minberin yerine 1395 yılında Sultan Berkûk tarafından yenisi gönderilmiştir²⁴⁸.

El-Ezher Camii'nin minaresini kısa bulan Berkûk onun yerine 1397'de taştan daha uzun bir minare yaptırmıştır²⁴⁹.

Sultan Berkûk ayrıca Kahire ve Şam arasında deve kervanlarının konaklamaları için menziller yaptırmıştır²⁵⁰.

Sultan Berkuk'un bunlardan başka İskenderiye'de cephanelik, Şam'da bir han ve köprüler yaptırdığı bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır²⁵¹.

Ayrıca halkın refah içinde yaşadığı Berkûk döneminde demircilik ve dericilik gelişmiştir²⁵².

Çalışmamızda Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz dört adet cild incelenecektir.

Bu eserlerden **ilki** TIEM'de 2016 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve Kalkaşendî tarafından yazılan "*Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*" isimli eserin İbnü's-Sâyiğ tarafından 4 Rabiulahir 784/ 17 Haziran 1382 tarihinde yazılan bir nüshasının²⁵³ cildidir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Eserin zahriyesi tezhiplenmiştir ve burada bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

حلية الفضل وزينة الكرم في المفخرة بين السيف والقلم²⁵⁴

Altteki kitabeliğin içinde ise müellifin ismi:

خدمته ... الفقير الى الله تعالى احمد بن عبد الله ابن احمد القلقشندي ...²⁵⁵

²⁴⁸İbrahim Ateş, "Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri", **Vakıflar Dergisi**, No: XXIV, 1994, s. 18.

²⁴⁹ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 60.

²⁵⁰ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 956.

²⁵¹ Şehabeddin Tekindağ, "Berkuk", s. 512.

²⁵² Ahmet Ali Bayhan, "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu Mısır", s. 89.

²⁵³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 321.

²⁵⁴ "Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem".

²⁵⁵ "Onun hizmetçisi... Allah'ın fakir kulu Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Kalkaşendî..."

şeklinde verilmiştir. Ortadaki madalyonun içindeki yazının çoğu silindiğinden okunamamıştır (Görsel: 84).

Görsel: 84, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TİEM: 2016, Zahriye Sayfası.

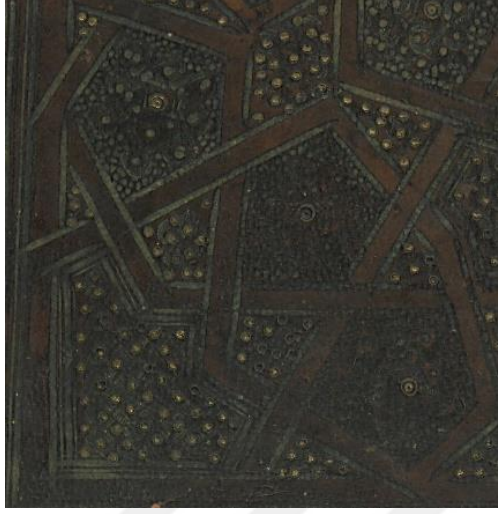
Eserin cildi oldukça yıpranmıştır. Ön kapağın kopan kısmına başka bir ciltten ekleme yapılmıştır. Ayrıca örneğimizin sırt kısmı ve kapak kenarları açık kahverengi bir deriyle tamir edilirken sertab yine aynı deriyle kaplanmıştır. Mikleb de muhdestir ve onda da eklemeler mevcuttur.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. İlk olarak ters-düz post samarralı bir zencirek görülmektedir. Bu zencirekte post samarraların aralarına sekizli penç motifleri yerleştirilmiş olup, bu motiflerin iç bükey uçları da rûmîlerle sonlandırılmıştır. İkinci olarak ise aralarına altınlı nokta yerleştirilen, içleri taramalı sarmal bir zencirek bulunmaktadır (Görsel: 85).

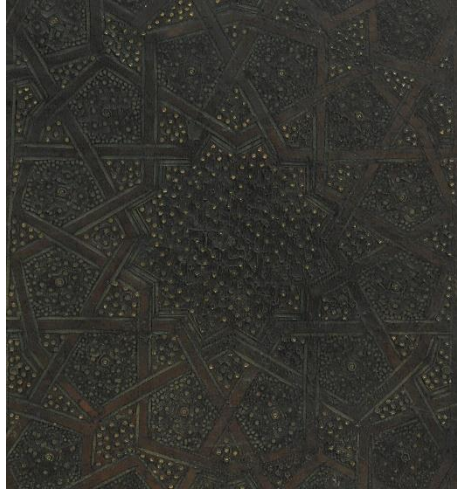
Görsel: 85, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak, Zencirek Detay.

Şemsenin $\frac{1}{4}$ ' üyle köşebent oluşturulmuştur ve köşebent içi de şemse gibi tezyîn edilmiştir (Görsel: 86).

Görsel: 86, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zinetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TiEM: 2016, Arka Kapak Köşebent Detay.

Zemin merkezdeki on iki kollu yıldız ve onun uzantılarıyla doldurulmuştur. Merkezdeki yıldızın içi altınlı noktalarla ve çok belli olmasa da geçmelerle bezenmiştir. Bu yıldızın uzantıları olan açık ve kapalı kollu yıldızlar da yine geçmelerle ve oldukça sık bir şekilde altınlı-altınsız noktalarla doldurulmuştur. Sonrasında gelen uzantılara diğerlerine kıyasla çok daha fazla altınlı nokta yerleştirilerek zemin ön plana çıkarılmıştır (Görsel: 87).

Görsel: 87, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zinetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TiEM: 2016, Arka Kapak Detay.

Sertabı sade olan cildin miklebi ise bezemelidir.

Mikleb zencirekleri kapaklarla aynı olup, şemsesi ise yuvarlaktır. Şemse içi Mühr-i Süleymanlar ve aralarında oluşan altıgenlerle doldurulmuştur. Mühr-i Süleymanlar'ın içi, merkezinde yeşil nokta bulunan dörtlü örgünün etrafının altınlı

noktalarla doldurulması suretiyle tezyîn edilmiştir. Altıgenlerin kompozisyonu ise merkezinde altınlı nokta bulunan dörtlü örgü ve altınsız noktalarla tamamlanmıştır.

Mikleb zemini geçmelerle ve bu geçmelerin arasına yerleştirilen altınlı-altınsız noktalarla doldurulmuştur. Altınsız noktalar altınlı olanlardan çok daha fazladır (Görsel: 88).

Görsel: 88, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TİEM: 2016, Mikleb.

İç kapaklar mavi, mikleb içi ise ebrulu kağıtla kaplanmıştır.

Bu örneğimizi gerek daha önce karşılaştığımız tam zeminli geometrik karakterli ciltlerle olan benzerliği gerekse altınlı noktaların bolca kullanımı sebebiyle dönemine tarihlendirebiliriz.

Ketebe sayfasındaki 28 Zilkade 788/ 21 Aralık 1386 kaydı sayesinde Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek TİEM’de 1678 envanter numarasıyla bulunan ve Peygamber Efendimiz’in yüce kişiliğini anlatan “*Kitâbü’ş-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*” isimli eserin²⁵⁶ cildir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

كتاب الشفا بتعريف حقوق المصطفى²⁵⁷

iki kitabeliğin arasında kalan alanda müellifin ismi:

صلى الله عليه و سلم تأليف الشيخ الإمام العالم العلامة الحافظ القاضي أبو الفضل عياض بن موسى بن عياض الحصبى السبتي المالكي قدس الله روحه و نور ضريحه و أثابه الجنة برحمته أمين برسم الخزانة الشريفة العالية السيدة المخدومية الإمامية الأعظمية العباسية النبوية سيدنا

²⁵⁶ Eser hakkında yarınatılı bilgi için bkz. katalog, s. 322.

²⁵⁷ “Kitâbü’ş-Şifâ bitağrifi Hukûki'l- Mustafa”.

و مولانا الإمام المتوكل على الله أبي عبد الله محمد أمير المؤمنين الخليفة أعز الله به الدين و
أمتع ببقائه المسلمين بمه آمين²⁵⁸

altta bulunan kitabeliğin içinde ketebeşi:

كتب في ثامن عشر ذي القعدة سنة ثمان و ثمانين و سبع مائة²⁵⁹

şeklinde geçmiştir (Görsel: 89).

Görsel: 89, Örnek: 11, *Kitâbü 'ş-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Zahriye Sayfası.

Örneğimizin sırt ve dudak kısmı ile kapak kenarları ciltte kullanılan esas deriyle aynı tonda bir deri kullanılarak oldukça özenli bir şekilde tamir edilmiştir. Genel olarak cilt oldukça iyi durumdadır.

Cildin kapakları aynı karakterde olup, bu kapaklarda ikişer sıra soğuk cetvelin arasında altınlanmış oldukça ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Zencirek yazma olmayıp, kalıpla yapılmıştır (Görsel: 90).

²⁵⁸“Salat ve selam onun üzerine olsun. Hazine-i şerifi aliyye Seyyide el-mahdumiyye el-imamiyye'l azamiyye'l abbasiyye'n nebeviyye'nin ve efendimiz ve seyyidimiz İmam Emirü'l-Müminîn Halife el-Mütevekkil ale'llah Ebî Abdillâh Muhammed'in -Allah dini onunla aziz kılsın ve onun ömrüyle Müslümanları nimetlendirsın, amin- fermanıyla (emriyle) Alimlerin alimi, hafız, kadı Şeyh İmam Ebu'l-Fadl İyâd b. Musa b. İyâd el-Hasbî es-Sebtî el-Mâlikî'nin – Allah onun kalbini pak eylesin, kabrini nurlandırsın, ona rahmeti ile cenneti nasip eylesin, amin- eseridir”.

²⁵⁹ “18 Zilkade 788 yılında yazıldı”.

Görsel: 90, Örnek: 11, *Kitâbü’ş-Şifâ fi Şerefi’l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Ön Kapak,
Zencirek Detay.

Bir sıra altın cetvelden sonra gelen köşebentler klasiktir ve içleri sade rûmîlerle bezenmiştir. Çeşitli kör aletlerle işlenmiş yazma²⁶⁰ köşebentin zemini iğne perdahıyla doldurulmuştur. Motiflerin içleri ise boş bırakılarak derinlik hissi uyandırılmıştır. Köşebentin etrafına iki sıra altın tahrir çekilmiş, tahrirlerin arası maviye boyanmıştır. Altın tahrirden sonra ise yine altınlanan sade tığlar yerleştirilmiştir. Köşebentlerin ucunda ise içleri boş bırakılan yarım tepelikli salbekler görülmektedir (Görsel: 91).

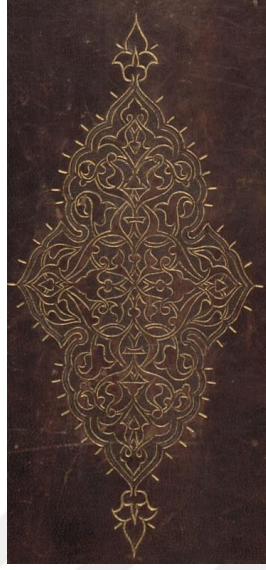

Görsel: 91, Örnek: 11, *Kitâbü’ş-Şifâ fi Şerefi’l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Arka Kapak,
Köşebent Detay.

Şemseye göre oldukça küçük olan tepelik şeklindeki salbekler şemseye doğrudan bağlanmıştır (Görsel: 92).

Kapakların şemsesi artı (+) formunda olup dilimli ve ¼ simetrlili rûmîlidir. Köşebentler gibi şemse zemini de iğne perdahıyla doldurulmuş, motif içleri boş bırakılmıştır. Şemsenin etrafı köşebentler gibi tezyîn edilmiş olup hem şemsede hem de köşebentlerde bulunan bütün bezeme unsurları altınlanmıştır (Görsel: 92).

²⁶⁰Kalıp kullanılmayan, fırçayla tezyin edilen ciltler için yazma cilt kavramı kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yasin Çakmak, “Türk Cilt Sanatında ‘Yazma’ Kavramı”, **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, No: 13, 2021, s. 221-248.

Görsel: 92, Örnek: 11, *Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Arka Kapak, Şemse Detay.

Sertap ve mikleb bulunmaktadır. Sertap üçer sıra soğuk cetvelin arasına yerleştirilen altın sarmal zencireklerle üç paftaya ayrılmıştır. Daha küçük tutulan uçlardaki iki paftada altınlanmış zencir-i saadet motifi vardır. Ortadaki paftada altınla ve Arapça olarak eserin ismi yazmaktadır. Zemin yine iğne perdahıyla doldurulmuş, harfler ve yapraklar boş bırakılarak yazı öne plana çıkarılmıştır (Görsel: 93).

Görsel: 93, Örnek: 11, *Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM:1678, Sertap.

Mikleb bezemeli olup, zencireği, köşebentleri ve şemsesi kapaklarla aynıdır. Hem mikleb şemsesi hem de salbeği $\frac{1}{2}$ olup, şemsenin karın kısmına da bir salbek yerleştirilmiştir (Görsel: 94).

Görsel: 94, Örnek: 11, *Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM:1678, Mikleb.

İç kapaklar daha açık tonda kahverengi deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Düz cetvelli köşebentlerin içi altınlanan balık pullarının kademeli olarak yerleştirilmesiyle doldurulmuştur. Köşebenti oluşturan soğuk cetvellerden sonra bir sıra da altın cetvel çekilmiştir ve bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 95).

Görsel: 95, Örnek: 11, *Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Arka İç Kapak, Köşebent Detay.

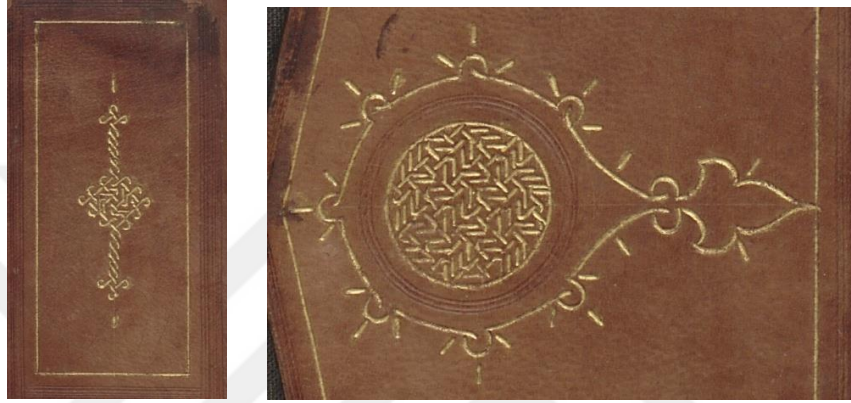
İç kapaklar düz, oval şemselidir. Şemse zemini altınla boyanan geçmelerle bezenmiştir. Üç sıra soğuk cetvelden sonra bir sıra düğümlü altınlı tahrir bulunmaktadır. Bu tahririn devamında oluşturulan salbek tepelik şeklindedir ve içi boş bırakılmıştır (Görsel: 96).

Görsel: 96, Örnek: 11, *Kitâbü's-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TİEM: 1678, Arka İç Kapak, Şemse Detay.

Sertab içi, altınlı ve altınsız cetvellerle üç paftaya ayrılmıştır. Hepsinin içinde altınlı örgülerle oluşturulan zencir-i saadet motifi bulunmaktadır (Görsel: 97).

Mikleb içi zencireği ve köşebentleri kapaklarla ayndır. Altınlanan geçmelerle bezenen mikleb şemsesi damla şeklinde olup sertaba bakan ucuna bir tane salbek motifi yerleştirilmiştir (Görsel: 97).

Görsel: 97, Örnek: 11, *Kitâbü 'ş-Şifâ fi Şerefi'l- Mustafa*, 788/1386, TiEM: 1678, Sertab (solda)ve Mikleb İçi Şemsesi (sağda) Detay.

Kapak şemselerindeki; altınlı ve ince örgüler XIV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başı kadar geniş bir zaman diliminde görülmektedir. Bu da bize örneğimizin 788/1386 ketebesıyla uyumlu olduğunu göstermektedir.

Ketebe sayfasında bulunan Receb 798/ Nisan-Mayıs 1396 kaydı sayesinde Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örnek TiEM'de 2006 envanter numarasıyla bulunan ve Abdurrahman İbnü's-Sâyiğ (ö.1442) tarafından istinsah edilen "*Riyâzü's-Sâlihîn*" isimli eserin²⁶¹ cildidir.

Eser Müze'ye 31 Mart 1330/ 13 Nisan 1914 tarihinde Fatih Murat Molla Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Eserin karşılıklı zahriye sayfalarından ikisi de tezhiplenmiştir. Bu sayfalardan 1b'de hem üstte hem de altta bulunan kitabeliklerin içinde eserin ismi:

كتاب رياض الصالحين²⁶²

Sayfa 2a'da bulunan kitabeliklerin içinde ise müellifin ismi:

²⁶¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 323.

²⁶² "Kitâbü Riyâzü's-Sâlihîn".

şeklinde verilmiştir (Görsel:98).

Sayfa 1b'nin ortasında bulunan madalyonun içindeki yazı silinirken, sayfa 2a'nın ortasına yerleştirilen madalyonun içinde Abdullah Efendi'nin mührü²⁶⁴ bulunmaktadır.

Görsel: 98, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Karşılıklı Zahriye Sayfaları.

Arka kapağın kenarlarında tamir izleri görülen cild yer yer yıpranmıştır. Bu yıpranmalar motif ve kompozisyon tahlili yapılmasını engelleyecek düzeyde değildir.

Cildin kapakları aynı bezenmiş olup bu kapaklarda iki sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. Dışta bulunan bordür birkaç sıra cetvelin arasına yerleştirilmiş 1/2 simetrikli rûmîli olup, rûmîlerin içinde çift tahrir tekniğinde işlenmiş penç motifleri görülmektedir. Yine birkaç sıra cetvelin arasına yerleştirilmiş ikinci sıra zencirek ise çok ince sarmaldır. Bordür soğuk bırakılmışken, sarmal zencirek altınlanmıştır (Görsel: 99).

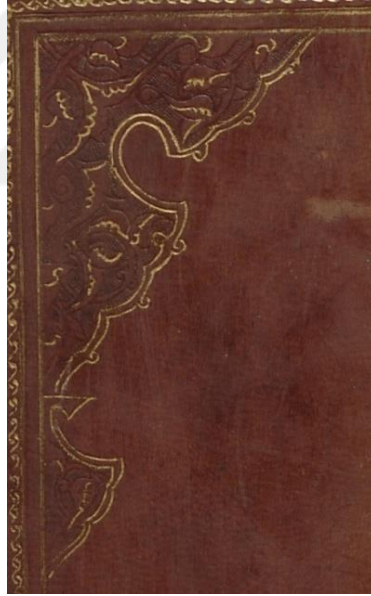
²⁶³ “Şeyh Muhyî'd-Dîn'in telifidir”.

²⁶⁴ Günay Kut, Nimet Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021, s. 233.

Görsel: 99, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Arka Kapak, Zencirek Detay.

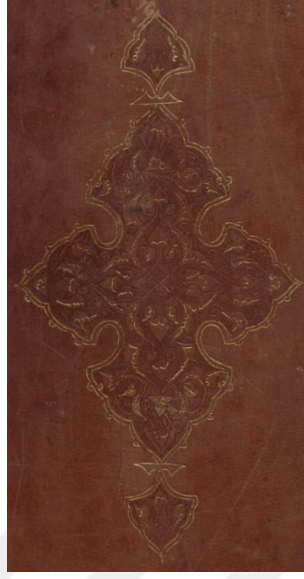
Köşebentler dendanlı rûmîlerle tezyîn edilmiştir. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da motiflerin içi iğne perdahıyla doldurulmuştur. Zeminin boş bırakıldığı örnekte böylece motifler ön plana çıkarılmıştır. Motiflerin bir kısmı altınlanırken büyük bölümü soğuk bırakılmıştır. Köşebentlerin ucuna yarım tepelikli salbekler yapılmış olup, tezyînât dilim uçları düğümlü olan iki sıra altın tahrirle tamamlanmıştır (Görsel: 100).

Görsel: 100, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Arka Kapak, Köşebent Detay.

Salbek tepelik şeklinde olup şemseye agrafla bağlanmıştır. Bezemesi şemse tarzında yapılmıştır (Görsel: 101).

Artı formundaki şemse dilimli olup $\frac{1}{4}$ simetrikli dendanlı rûmîlidir. Köşebentlerde yapılan iğne perdahı uygulamasıyla burada da karşılaşmaktayız. Şemse köşebentlerdeki gibi dilim uçları düğümlü çift sıra altın tahrirle tamamlanmıştır (Görsel: 101).

Görsel: 101, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Arka Kapak, Şemse Detay.

Bezemeli olan sertab ender rastlanılan örneklerden olup sanat değeri oldukça yüksektir. Sertabın alt ve üst ucuna kapaklardaki zencirekler yerleştirilmiştir. Orta kısımda ise kûfi hatla yazılmış (ki yazı biraz iricedir) İbrahim Sûresi birinci ayetin bir kısmı yer almaktadır.

كتاب أنزلناه إليك لتخرج الناس من الظلمة إلى النور²⁶⁵.

Sertapta şemse ve köşebentlerin aksine zemin iğne perdahıyla doldurulmuş, harflerin içi boş bırakılmıştır. Hem yazı hem de zemin altınlanmamış, soğuk bırakılmıştır (Görsel: 102.).

Görsel: 102, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Sertab.

Mikleb zencirekleri, köşebentleri ve şemsesi kapaklarla aynıdır. Mikleb şemsesi form olarak ½ olmasına rağmen neredeyse miklebin iki ucuna dokunacak kadar büyük yapılmıştır (Görsel: 103).

²⁶⁵“İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için sana indirdiğimiz bir kitap”.

Görsel: 103, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapakların bezemelerinin tamamı soğuk bırakılmıştır. İç kapaklarda birkaç sıra soğuk cetvelden sonra bir sıra post samarralı zencirek görülmektedir (Görsel: 104).

Düz cetvelli köşebentlerin içi boş bırakılmıştır. Burada da köşebenti oluşturan cetvellerden sonra sadece köşebenti değil bütün kapağı çevreleyen bir cetvel görülmektedir. Diğer örneklerin aksine bu cetvel altınlanmayıp, soğuk bırakılmıştır (Görsel: 104).

Görsel: 104, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Ön İç Kapak, Zencirek-Köşebent Detay.

Salbek tepeliklidir ve şemseye bağlantısı bir çiçek sapını hatırlatacak şekilde uzun bırakılmıştır (Görsel: 105).

Dilimli oval şemsenin içi ise ters simetrik desen tarzında hatayi grubu motiflerle bezenmiştir. Zemin iğne perdahıyla doldurulmuş olup motif içleri olduğu gibi bırakılmıştır. İki sıra tahrirden sonra dilim aralarına tığların yerleştirilmesiyle şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 105).

Görsel: 105, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Ön İç Kapak, Şemse Detay.

Sertab içi bezemesi sade olup, sertabın alt ve üst kenarına kapaklarda karşılaştığımız zencirek yerleştirilmiştir. Son olarak sertab birkaç sıra cetvelle içleri boş bırakılan üç eşit paftaya ayrılmıştır (Görsel: 106).

Görsel: 106, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Sertab İçi.

Mikleb zencireği, köşebentleri ve şemsesi kapak içleriyle aynı yapılmış olup $\frac{1}{2}$ şemselidir. (Görsel: 107).

Görsel: 107, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Mikleb İçi.

Sertaplarda sıklıkla Vâkıa sûresinden ayetlerle karşılaşılmalıdır. Bu örneğin sertabı ise Vâkıa Suresi kullanımdan ayrılmasıyla da önem arz etmektedir. Ayrıca zencirekler Sultan Hasan Camii'nde karşılaştığımız bordürlerle aynıdır (Görsel: 14). Bu benzerlik dönemin tezyîni unsurlarının mimariden kitap sanatlarına kadar hemen her alanda kullanıldığının bir kanıtıdır. Eserin müstensihi olan İbnü's-Sayîğ (ö. 1442) Memlûkler döneminde yetişmiş önemli hattatlardan biridir. Bütün bu sebeplerle cildin ketebesiyile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** örnek TİEM'de 457 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve Abbâsiler döneminde istinsah edilen bir **Kur'ân-ı Kerîm'in**²⁶⁶ cildir.

Eser Müze'ye 12 Nisan 1914 tarihinde Ayasofya Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Görsel: 108, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Zahriye Sayfası.

Genel olarak oldukça iyi durumda olan eserin sırt kısmı ve kapak kenarları kapaklarda kullanılan deriye oldukça yakın renkte bir deriyle tamir edilmiştir. Dikkatlice bakılmadan anlaşılamayan bu tamir esnasında kapak zencireklerinin bir kısmı derinin altında kalmıştır. Sertabın da sağ kenarı kesilmiş ve kapağa uydurulmuş gibi görünmektedir.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup bu kapaklarda bir sıra zencirekten sonra paftalı bordür bulunmaktadır. Soğuk bırakılan bu zencirek çift kademeli

²⁶⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 324.

sarmaldır ve aralarında nokta bulunmaktadır. Birkaç sıra altınsız, bir sıra altınlı cetvelle paftalara ayrılan bordürde bütün paftaların içi örgülerle bezenmiştir. Bordürdeki örgüler de zencirek gibi altınlanmayıp soğuk bırakılmıştır (Görsel: 109).

Görsel: 109, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Zencirek, Bordür Detay.

İki dilimli köşebentlerin içi bordür gibi örgülerle tezyîn edilmiştir. Köşebentlerin etrafına çekilen ikinci sıra altın tahrir bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 110).

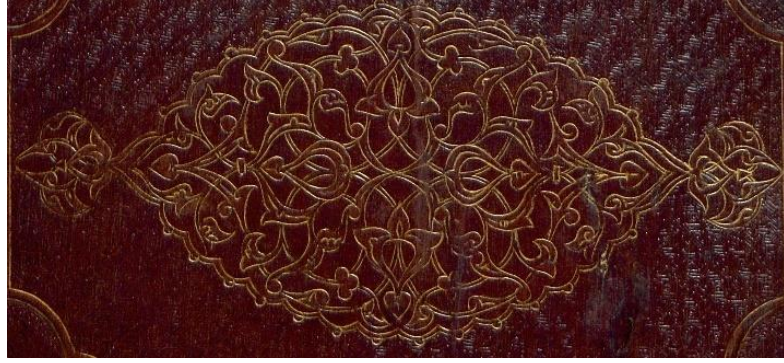

Görsel: 110, Örnek:13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki salbek oldukça yetkindir ve şemseye doğrudan birleşmiştir (Görsel:111).

Yatay olarak yerleştirilen şemse oval ve dilimlidir. Bir önceki örnek gibi iri olan şemse o kadar iridir ki salbekler sağ ve sol kenar ortalarına dokunmaktadır. Şemse içi ½ simetrlili rûmîli olarak tezyîn edilmiştir. Burada gördüğümüz rûmîler de oldukça yetkindir. Bütün motiflerin altınlandığı şemse bezemesi dilim ortalarında düğüm bulunan altın tahrirle bitirilmiştir (Görsel:111).

Şemse ve köşebentlerin arasında kalan zemin tamamen örgülerle doldurulmuştur. Ancak bu örgüler bordürde ve köşebenttekilerden farklıdır (Görsel: 111).

Görsel: 111, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön Kapak, Şemse Detay.

Bezemeli olan sertabın zencireği kapaklarla aynıdır. Bu zencirekten sonra gelen paftalı bordürdeki dikdörtgen paftalar birkaç sıra soğuk cetvelden sonra bir sıra altın cetvelle oluşturulmuştur. Paftaların içi gibi örgülerle bezenmiştir. Buradaki örgüler geometrik karakterli olmaları sebebiyle kapaktaki örgülerden ayrılmaktadır. Bordürden sonra kalan dikdörtgen kısmın içinde Vâkıâ Sûresi 78-80. ayetler çift tahrirli olarak yazılmıştır (Görsel: 112).

Görsel: 112, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Sertab.

Bezemeli olan miklebin zencireği ve bordürü kapaklarla aynıdır. Mikleb şemsesi ise tam zeminli ve rûmîli olarak tezyîn edilmiştir. Motiflerin tamamı altın ve çift tahrirlidir (Görsel: 113).

Görsel: 113, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmış ve bezemelidir. Kapak kenarlarındaki tamirin altında kalan altın cetveller tamirden sonra özensiz ve eğri bir şekilde yeniden çekilmiştir. İki kademeli sarmal zencirekten sonra düz cetvelli köşebent bulunmaktadır. Dört- beş sıra soğuk cetvelden sonra bir sıra altın cetvelle oluşturulan köşebent içleri geçmelerle doldurulmuştur. Köşebent cetvellerinden sonra çekilen bir sıra altın cetvel yine bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 114).

Görsel: 114, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Arka İç Kapak Zencirek, Köşebent Detay.

Kapak içlerindeki hilalli salbekler yatay olarak yerleştirilmiştir (Görsel: 116). Dilimli yuvarlak şemse iç içe iki yuvarlaktan oluşmaktadır. Merkezdeki yuvarlağın içi dış kapak bordürlerinde de bulunan örgülerle doldurulmuştur. Bunu çevreleyen ikinci yuvarlağın içinde ise ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Dilim içlerinin balık pullarıyla doldurulduğu şemse kompozisyonu dilim aralarına ve dilim uçlarına yerleştirilen iki farklı tığın devamıyla tamamlanmıştır (Görsel: 115).

Görsel: 115, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Ön İç Kapak Şemse Detay.

Bezemeli olan sertabın kısa kenarlarında iç kapakta görülen zencirek bulunmaktadır. Köşebentin bulunmadığı sertab içine şemse dikey olarak yerleştirilmiştir. Dilimli oval şemsenin içi kapaklardaki gibi bezenmiştir. Dilim

içlerine üçer tane balık pulu yerleştirilen şemsede sadece dilim uçlarında kapaklardaki tığlardan görülmektedir (Görsel: 116).

Mikleb içi bezemeli olup; zencireği ve köşebentleri salbekte aynıdır. Mikleb şemsesi ise kapak şemseleri gibi yuvarlaktır ve neredeyse onlar kadar büyüktür (Görsel: 116).

Görsel:116, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Mikleb (solda)- Sertab (ortada) İçi ve Arka İç Kapak (sağda) Detay.

Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **beşinci** örneğimiz ise TİEM’de 30 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan bir “*Kur’ân-ı Kerîm*”’in²⁶⁷ muhdes cildidir.

Eser Müze’ye 31 Mart 1330/ 13 Nisan 1914 tarihinde Ayasofya Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasındaki madalyonda yer alan Farsça beyitte ebced hesabıyla düşülen ketebesine göre 862/ 1457-1458 tarihlidir.

Görsel: 117, Örnek: 14, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Şemse, Detay.

²⁶⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 325.

Mushafta Fatiha Sûresi'nin tamamı ile Bakara Sûresi'nin ilk iki buçuk ayetinin yazılı olduğu sayfalar bulunmamaktadır. Kapaklar kenarlarından, özellikle uzun kenarlardan, kesilmek suretiyle esere uydurulmuştur. Kapak kenarlarında eklemeler de bulunan cild muhdestir. Sertab ve mikleb de bulunmamaktadır.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup bu kapaklarda bir sıra kalınca bordür bulunmaktadır. Şeritli olan bordürde, şeritlerin arasında kalan boşluklar geçmelerle tezyîn edilmiştir. Şeritler altın yaldızlı olup, geçmelerin arasında altınli noktalar görülmektedir (Görsel:118).

Köşebentler diğer örneklerden farklıdır. Armudi²⁶⁸ olarak adlandırılabilen bu köşebentlerin içi bordürdeki geçmelerle tezyîn edilmiştir. Köşebentin ucunda geçmelerle oluşturulmuş altınli noktali bir düğüm motifi görülmektedir (Görsel: 118).

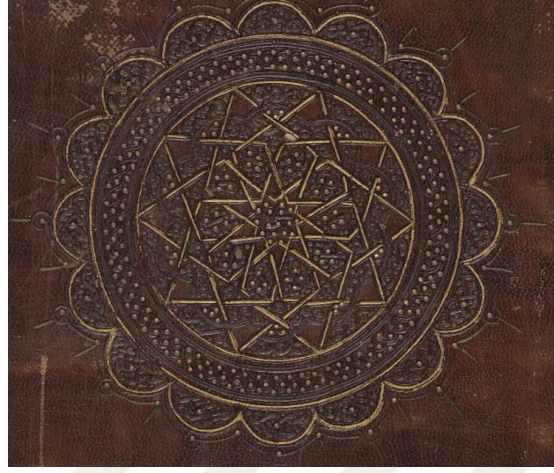

Görsel: 118, Örnek: 14, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Salbeğin olmadığı ciltte on altı dilimli yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Şemse merkezinde içi örgülü on kollu bir yıldız vardır. Şemse içi bu yıldızın uzantılarıyla oluşan kapalı kollu iki yıldızla doldurulmuştur. Bu yıldızların kolları arasında kalan boşluklar örgülerle ve altınli noktalarla doldurulmuştur. Yıldızlar altın tahrirle oluşturulmuş olup bu yıldızların arasında on dilimli bir yuvarlak bulunmaktadır. Bu yuvarlak soğuk bırakılmıştır. İçteki şemse yuvarlağından sonra içleri taramalı ve aralarında üçer tane altınli nokta bulunan sarmal zencirek şemseyi çevrelemektedir. Bundan sonra gelen dilimlerin içleri örgülerle doldurulmuş, dilimlerin etrafına bir sıra altın tahrir çekilmiştir. Son olarak dilim uçlarına düğümlü

²⁶⁸ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları”, s. 159.

tığ, dilim aralarına sade tığ konularak şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 119).

Görsel: 119, Örnek: 14, *Kur’ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak, Şemse, Detay
Sertabın ve miklebin bulunmadığı ciltte iç kapaklar kırmızı bezle kaplanmıştır ve bezemesizdirler.

Muhdes örneğimizde bulunan köşebent ve şemse formuyla özellikle XIV. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk ciltlerinde karşılaşılmaktadır.

Bezeme özellikleri dikkate alındığında Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **altıncı** örnek TİEM’de 561 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve ketebesiz olmayan büyük boy bir “***Kur’ân-ı Kerîm Cüzü***” nün²⁶⁹ cildidir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 11 Aralık 1921 tarihinde Mahmut Paşa Camii’nden getirilmiştir.

Eserin sırtı ve kapak kenarları ciltte kullanılan deriye oldukça yakın tonda bir deriyle tamir edilmiştir. Bu tamir esnasında sertab aynı deriyle kaplanmıştır. Yer yer yıpranmaların da görüldüğü cild oldukça iyi durumdadır.

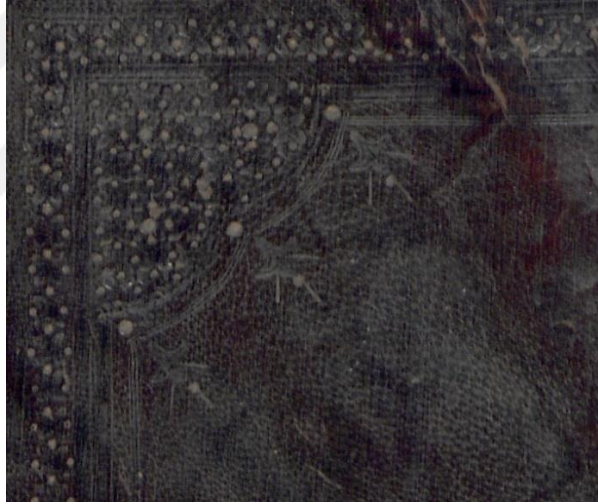
Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup bu kapaklarda soğuk cetvellerin arasında üç sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencireklerden ikisi aynı olup, kolları arasında altınli noktalar bulunan dört kollu yıldızların yan yana gelmesiyle oluşturulmuştur. Bunların arasında ise ters-düz post Samarra’lı bir zencirek bulunmaktadır (Görsel: 120).

²⁶⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 326.

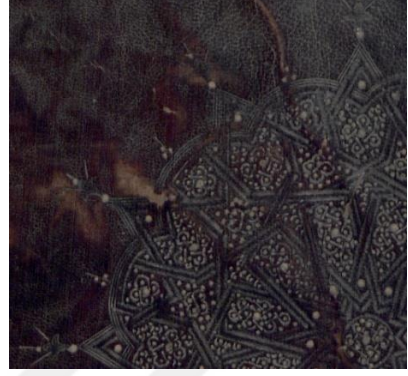
Görsel: 120, Örnek: 15, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Ön Kapak Zencirek Detay.

İki dilimli köşebentlerin içi, zencireklerde gördüğümüz dört kollu yıldızlarla ve bu yıldızların aralarına yerleştirilen küçük- büyük altınli noktalarla tezyîn edilmiştir. Köşebentlerin dilim aralarına ise birer adet tepelikli tığ yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 121).

Görsel: 121, Örnek: 15, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Ön Kapak Köşebent Detay.

Salbeğin olmadığı kapaklarda on iki dilimli oldukça iri yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Şemse içi bezemesi merkezdeki on iki kollu yıldız ve uzantılarının devam ettirilmesiyle oluşturulmuştur. Hem merkezdeki on iki kollu yıldız hem de bu yıldızın uzantıları örgülerle ve altınli noktalarla bezenmiştir. Şemse içinde oluşan bu on iki kollu yıldızın kolları şemsenin dilim aralarına denk gelmektedir. Şemsenin dilim ortalarında sade tığ ve üçer adet altınli nokta, dilim aralarında ise köşebentlerde gördüğümüz tıglardan bulunmaktadır (Görsel: 122).

Görsel: 122, Örnek: 15, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Arka Kapak Şemse Detay.

Sertabı sade olan cildin miklebi bezemelidir. Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynı tezyîn edilmiştir. Mikleb şemsesi form olarak kapak şemselerine benzemekle birlikte sekiz dilimli yuvarlaktır. Merkezdeki sekiz kollu yıldızın uzantıları da örgülerle değil sadece altınlı noktalarla bezenmiştir (Görsel:123).

Görsel: 123, Örnek: 15, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Mikleb Zencirek, Köşebent (solda) ve Şemse (sağda) Detay.

İç kapaklar, sertab ve mikleb içi oldukça açık kahverengi bir deriyle kaplanmıştır ve bezeme bulunmamaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Saim Arıtan bu cildi XIV. yüzyıla nispet etmiştir²⁷⁰. Hem bu bilgiye hem de şemsedeki Memlûkler’e özgü yıldız formuna bakarak örneğimizi XIV. yüzyılın sonuna tarihlendiriyoruz.

Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **yedinci** örnek “*Kur’ân-ı Kerîm Cüzü*”nün cildir. Onuncu cüz olan bu eser²⁷¹ TİEM’de 545 envanter numarasıyla kayıtlıdır ve ketebesini zikredilmemiştir.

Eser Müze’ye 15 Kanunuevvel 1329/ 28 Aralık 1913 tarihinde Bursa Hüdavendigâr Türbesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasındaki kayıttan cüzün, Sultan Berkûk tarafından Sultan I. Murad (1362-1389)’ın türbesine vakfedildiğini söyleyen Arapça metin şöyledir:

وقف مولانا السلطان الأعظم الملك الظاهر أبو سعيد برقوق خلد الله ملكه حاكم ديار
مصر و الشام و الحجاز... على تربة المرحوم الشهيد مراد بك ابن ارخان بن عثمان
قدس الله روحه و نور ضريحه وقفا مختسبا مؤيدا²⁷². (Görsel: 124).

Görsel: 124, Örnek: 16, *Kur’ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Zahriye Sayfası.

²⁷⁰ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları”, s. 107.

²⁷¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 327.

²⁷² “Mısır, Şam ve Hicâz beldelerinin hâkimi efendimiz, büyük Sultan Melikü’z-Zâhir Ebu Saîd Berkûk -Allah onun mülkünü uzatsın- merhum şehid Murad Bey b. Erhân b. Osman’ın -Allah ruhunu pak eylesin ve kabrini nurlandırsın- türbesine kalıcı olarak vakfetmiştir”.

Cildin sırt kısmında tamir izleri görülmektedir. Kurt yeniklerine de rastlanılan örneğin miklebi muhdes olup, tamir esnasında sertab da düz deri ile kaplanmıştır.

İlk bakışta aynıymış gibi görünmesine rağmen cildin kapakları farklı tezyîn edilmiştir. Farklılık salbeklerde ve şemse içi kompozisyonlarında görülmektedir. Kapaklarda altınlı- altınsız cetvellerin arasında bir sıra ince sarmal zencirek bulunmaktadır ve zencirek altınlanmamıştır (Görsel: 125).

Kapaklar düz cetvelli köşebentli olup, köşebentlerin içine soğuk bırakılan üç noktadan benek motifi yerleştirilmiştir. Cetvellerin iki ucunda birer tane altınlı tığ bulunmaktadır (Görsel: 125).

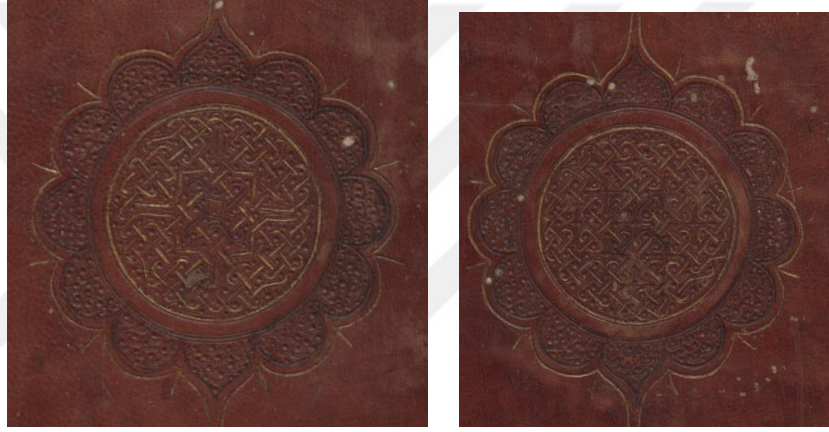
Görsel: 125, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.

Kapaklardaki ilk farklılık salbeklerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle münhani şeklindeki ön kapak salbekleri farklı kompozisyonuyla ender örneklerdendir. İçinde noktalar bulunan münhani motifinin sağından ve solundan ise sencide rûmî çıkarılmıştır. Arka kapak salbekleri ise rûmî tepeliğe benzeyen bir motiften oluşmaktadır (Görsel: 126).

Görsel: 126, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön (solda) ve Arka (sağda) Kapak Salbek Detay.

Ön ve arka kapak şemsesi form olarak aynı olmakla birlikte içleri farklı tezyîn edilmiştir. Aslında her iki şemse de on iki dilimli yuvarlak olup içleri ¼ simetrlili geçmelidir. Ancak bu geçmeler farklı yerleştirilmiştir. Bir kısmı dökülmüş olsa da geçmelerin büyük kısmı hala altınlıdır. Geçmelerin arasına yerleştirilen küçük büyüklü altınlı noktalar ise sade bırakılmıştır. Dilimlerin içi de balık pulları ve noktalarla doldurulmuştur. Bugünkü haliyle bu noktalarda altın görülmemektedir. Dilimlerden sonra bir sıra altın tahrir çekilmiş olup dilim aralarına yerleştirilen altınlı tığlarla şemse kompozisyonları sonlandırılmıştır (Görsel: 127).

Görsel: 127, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Ön (soldaki) ve Arka (sağdaki) Kapak Şemse, Detay.

Sertab bezemesiz olup mikleb de muhdestir.

Mikleb zencireği içine balık pulları yerleştirilen geometrik (kare) formlardan oluşmaktadır. Köşebentler düz cetveli olup, içlerine ortasında altın nokta bulunan birer tane gülçe yerleştirilmiştir. Cetvelin iki köşesinde altınlı üçer nokta görülmektedir (Görsel: 128).

Görsel: 128, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Detay.

Mikleb şemsesi yuvarlaktır. Şemsede Mühr-i Süleyman'ın içinde formu biraz bozulmuş olan başka bir Mühr-i Süleyman daha bulunmaktadır. Dışta olan büyük Mühr-i Süleyman'ın kollarının içinde birer tane altınlı nokta, kolların arasında kalan boşluklarda ise köşebentlerdeki gülçe motifleri görülmektedir (Görsel: 129).

Görsel: 129, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Mikleb, Şemse, Detay.

İç kapaklar kağıtla kaplanmış olup bezemesizdir. Zahriyesinde bulunan temellük kitabesinden eserin Sultan Berkûk tarafından Osmanlı sultanı I. Murat'ın türbesine hediye edildiği anlaşılmaktadır. Hem bezeme özellikleri hem de vakıf kaydı birlikte değerlendirildiğinde cildimizi XIV. yüzyıl sonuna tarihlendiriyoruz.

Sultan Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **sekizinci** ve **son** örnek yine bir “*Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*”nün cildir. Yedi numaralı örnekle takım olan bu eser on dördüncü cüz²⁷³ olup TİEM’de 546 envanter numarasıyla kayıtlıdır.

Eser Müze’ye 31 Mart 1330 (13 Nisan 1914) tarihinde Ayasofya Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasındaki kitabeliğin içinde Berkûk’un Sultan I. Murad’ın türbesine vakfı:

²⁷³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 328.

وقف مولانا السلطان الملك الظاهر أبو سعيد برقوق ملك ديار مصر و الشام و
الحجاز... خلد الله ملكه على تربة المرحوم الشهيد مراد بك ابن ارخان بن عثمان قدس
الله روحه و نور ضريحه²⁷⁴

şeklinde geçmektedir (Görsel: 130).

Görsel: 130, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Zahriye Sayfası.

Kapak kenarları tamir edilmiş olup, bu tamir esnasında sertab aynı deriyle kaplanmıştı. Bu örneğimizde sadece dış kapaklar değil iç kapaklar da birbirinden farklı olarak bezenmiştir.

Altınlı ve altınsız cetvellerin arasında bir sıra çok ince sarmal zencirek vardır ve bu zencirek soğuk bırakılmıştır (Görsel: 131).

Kapaklarda düz cetvelli köşebent bulunmaktadır ve köşebentlerin içi boş bırakılmıştır. Köşebent cetvellerinden sonra çekilen altın cetvelin her iki köşesinde birer tane altınlı tığ bulunmaktadır. Bu cetvel tüm kapağı çevrelemektedir (Görsel: 131).

²⁷⁴ “Mısır, Şam ve Hicâz beldelerinin meliki efendimiz, Sultan Melikü’z-Zâhir Ebu Saîd Berkûk -Allah onun mülkünü uzatsın- merhum şehid Murad Bey b. Erhân b. Osman’ın -Allah ruhunu pak eylesin ve kabrini nurlandırsın- türbesine vakfetmiştir”.

Görsel: 131, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Bu örneğimizde iki kapak arasındaki fark şemse içi kompozisyonları ve salbeklerde karşımıza çıkmaktadır. Her iki şemse de yuvarlak olup on iki dilimlidir. Ön kapak şemsesi $\frac{1}{2}$ simetrikli geçmeli iken, arka kapak şemsesi $\frac{1}{4}$ simetrikli geçmelidir. Her ikisinde de geçmelerin arasında noktalar bulunmaktadır ve bu noktaların çoğu günümüze ulaşmıştır. Dilimlerin içi yine balık pulları ve noktalarla doldurulmuştur. Her iki şemse de bir sıra altın tahrirden sonra dilim aralarına yerleştirilen altın tığlarla sonlandırılmıştır (Görsel: 132).

Görsel: 132, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (sağdaki) ve Arka (soldaki) Kapak Şemse, Detay.

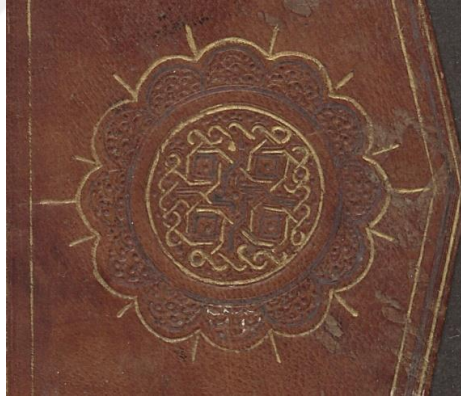
Kapaklardaki diğer farklılık salbeklerin tezyînâtında görülmektedir. Ön kapaktaki salbekler münhani şeklindedir. İçinde noktalar bulunan münhani motifinin sağından ve solundan ise sencide rûmî çıkarılmıştır. Arka kapak salbekleri rûmî tepeliğe benzemektedir. Hem ön hem de arka kapak salbekleri ilk örneğin salbeklerine benzese de aynı değildir (Görsel: 133).

Görsel: 133, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (soldaki) ve Arka (sağdaki) Kapak Salbek Detay.

Muhdes olan sertab bezemesizdir.

Mikleb bulunmaktadır ve zencireği, köşebentleri kapaklarla aynı karakterdedir. On iki dilimli yuvarlak şemsenin içi $\frac{1}{4}$ simetrlili geçmelidir. Şemse içi bezemesi kapaklardan farklı iken dilimlerin hem içi hem de dışı kapaklardaki şemselerle aynı yapılmıştır (Görsel: 134).

Görsel: 134, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Mikleb, Şemse Detay.

Deriyle kaplanan iç kapaklar bezemelidir. Her iki iç kapak da soğuk şemseli olduğu halde farklıdır. Ön kapak büyük kalıpla bezenirken arka kapakta küçük kalıplar kullanılmıştır. Bütünlüğü sağlamak adına sertab ve mikleb içi arka iç kapakla aynı bezenmiştir (Görsel:135).

Görsel: 135, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Ön (soldaki)ve Arka (sağdaki) İç Kapak Detay.

Bu cildi de hem bir önceki örnekle olan benzerliği hem de Sultan Berkûk'un vakıf kaydı sebebiyle XIV. yüzyılın sonuna tarihlendiriyoruz.

Çalışmamız kapsamında tespit ettiğimiz ve Sultan Berkûk dönemine tarihlendirdiğimiz cildlere dönemin zenginliğinin yansıdığı görülmektedir. Birbirinden farklı olan bu cildlerde işçilik de oldukça yüksektir. Yuvarlak şemselerin Sultan Hasan dönemindeki gibi iri yapıldığı bu dönemde oval şemseler de iridir. Hem yuvarlak hem de oval şemselerin dilimli yapıldığı kapaklarda salbekler ve köşebentler de şemseler kadar çeşitlidir. Özellikle Sultan I. Murat'ın türbesine vakfedilen cüzlerin salbekleri dikkat çekicidir. Bu cildlerin hepsinde görülen ortak özellik ise hem altınli noktaların hem de altın yaldızın bolca kullanılmış olmasıdır.

2.4.5. Sultan Fereç b. Berkûk Dönemi (801-815/ 1399- 1412) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Melikü Nasır Zeynüddin Ebu’s-Saâdât Farac*” olan Fereç, Sultan Berkûk’un oğlu olup annesi Anadolu’dan gelmiştir²⁷⁵.

Babası tarafından halef seçilen Fereç 1399 yılında tahta çıktığında henüz on üç yaşında bir çocuktur. Devlet yönetiminde Fereç’in yerine, O’na atabek’ül-asakir tayin edilen Emir Aytemüş etkili olunca diğer emirlerin rekabeti başlamıştır. Bu rekabet yüzünden devletin idari işleyişi bozulmuş bu karışıklıktan yararlanan Yıldırım Bayezid 1399 yılında Memlûkler’in elinden Elbistan, Darende ve Malatya’yı almıştır²⁷⁶.

Sultan Fereç dönemi dış siyasetindeki en önemli olay Timur’un 1400 yılında Halep şehrini talan ettikten sonra Şam’a girmesidir²⁷⁷. Bunu öğrenen Fereç birlikleriyle birlikte Dimeşk’e gelmiş ve Timur’un askerleriyle savaşmışlardır. Fereç b. Berkûk çatışmanın ortasında kendisine muhalif emirlerin Mısır’da yeni bir sultan seçeceği haberi üzerine, Dimeşk halkını kendi kaderine bırakıp Kahire’ye dönmüştür²⁷⁸. Timur Dimeşk’e girmiş binaları yakıp, yıkmış ve insanları katletmiştir.

Bu sıralarda Yıldırım Bayezid, Sultan Fereç’e Timur’a karşı birlik olmayı teklif ettiyse de öngörülü davranamayan Fereç bunu kabul etmemiştir. Nitekim Timur Mısır üzerine gitmekten vazgeçip bir yıl kadar sonra Anadolu üzerine yürümüştür²⁷⁹.

Bu olay sonrasında emirler arasındaki çekişmeler o kadar şiddetlenir ki Sultan Fereç kendisine suikast düzenleneceği korkusuyla tahtı bırakıp gizlenir. O’nun yerine on yaşındaki kardeşi Abdülaziz 1405 yılında sultan ilan edilir. Yaklaşık iki aylık bir kesintiden sonra tahta tekrar çıkan Fereç’in bundan sonraki saltanatı da yine emirlerin isyanlarını bastırmaya çalışmakla geçer. Sonunda emirler tarafından Suriye’de çıkarılan bir isyanı bastırmaya çalışır ve başarısız olunca da 1412 yılında öldürülür²⁸⁰.

²⁷⁵ İbni Tagrıberdî, **a.g.e.**, s. 314.

²⁷⁶ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 106.

²⁷⁷ Cüneyt Kanat, “Orta Doğu’da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri”, s.137.

²⁷⁸ Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler”, s. 474.

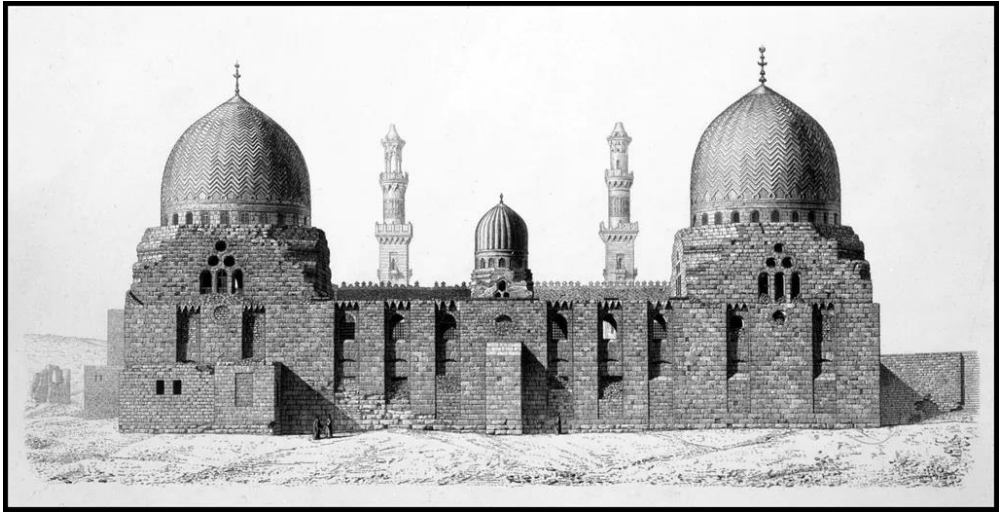
²⁷⁹ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 107.

²⁸⁰ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 56-57.

Dönemin tarihçileri tarafında ayyaş, zalim, beceriksiz ve sefih olarak nitelendirilen Fereç b. Berkûk zamanında kıtlık artmış, halk ağır vergiler altında ezilmiş ve pahalılık artmıştır. Ülkenin imar edilmediği bu dönemde Fereç'in kötü yönetimi yüzünden Suriye ve Mısır harap olmuştur²⁸¹.

Halep ve Suriye'yi yakıp yıkan Timur bile Memlûk birliklerinin askeri niteliklerini överken, yenilgiyi Sultan'ın beceriksizliğine ve emirler arasındaki uyumsuzluğa bağlamıştır²⁸².

Fereç b. Berkûk tarafından yaptırılan en önemli eser, yapımına 1400 yılında başlanan ve kitabesindeki ifadeye göre 1411 yılında tamamlanan Fereç b. Berkûk Hangahı'dır. Makrızı'nın 1410 yılında açıldığını söylediği bu eser XV. yüzyıl başlarında inşa edilmiş iki büyük camiden biridir. Memlûk Mezarlığı'nda bulunan bu eser Berkûk'un, babası Anas'ın yanına gömülmesi isteği üzerine yaptırılmıştır. Bina, dört ilginç cephesi ile bağımsızdır. Yapının ikiz minareleri, iki portalı ile güneybatı ve kuzeybatı köşesinde birer sebil-küttabı bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde bulunan iki büyük taş kubbe Kahire'deki en büyük Memlûk taş kubbeleri olup, zamanın etkilerine zarif bir şekilde direnen taş mimarının başyapıtlarıdır²⁸³.

Görsel: 136, Sultan Fereç b. Berkûk Hangahı (<https://www.archnet.org/sites/2209> E. T. 10.07.2022)

²⁸¹ Asri Çubukcu, "Fereç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, 1995, s. 371.

²⁸² Carl F. Petry, *The Mamluk Sultanate A History*, s. 1.

²⁸³ Doris Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo an Introduction*, s. 19, 135-137.

Bunlardan başka Sultan Fereç'in Kabe'nin yanan kısımlarını tamir ettirdiği²⁸⁴ ve babasının Nil Nehri üzerine yaptırdığı rıhtımın sütunlarından bir kısmını tamir ettirdiği bilinmektedir²⁸⁵.

Çalışmamızda Sultan Fereç b. Berkûk dönemine ait iki adet eser incelenecektir.

Bu eserlerden **ilki** TİEM'de 2144 envanter numarasıyla kayıtlı olan ancak ketebesini bulunmayan “*Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*” isimli eserin²⁸⁶ birinci ve ikinci cildine²⁸⁷ aittir. Biyografi türüne ait bu eser İslamiyet'in başlangıcından yazıldığı güne kadar yaşamış sekiz yüzden fazla kişinin biyografisini içermektedir²⁸⁸.

Eser Müze'ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Tezhiplenmiş zahriyesinde dört tane kitabelik bulunmaktadır. En üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزء الاول من وفيات الأعيان²⁸⁹

ikinci sıradaki kitabeliğin içinde:

و أنباء أبناء الزمان تأليف الشيخ الإمام العالم العلامة قاضي القضاة شمس الدين أبو العباس أحمد بن محمد بن إبراهيم ابن أبي بكر بن خلكان رحمه الله تعالى²⁹⁰

üçüncü sıradaki kitabeliğin içinde:

فيه من الحروف الالف والباء والتاء والثاء والجيم والحاء والخاء والذال والراء والزاء والشين والصاد والضاد والطاء والظاء والعين و الغين والفاء والقاف والكاف والام و بعض الميم²⁹¹

²⁸⁴ Asri Çubukcu, “Fereç”, s. 371.

²⁸⁵ Ahmet Ali Bayhan, “Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır'daki Tarikat Yapılarının Gelişmesi”, s. 47.

²⁸⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 329.

²⁸⁷ Eserde iki cild birleştirilmiştir. Yazmanın 260a sayfasında müzehhep zahriye sayfası ile ikinci cild başlamaktadır.

²⁸⁸ Abdülkerim Özaydın, “İbn Hallikân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul, 1999, s. 18.

²⁸⁹ “Vefeyâtü'l-Ayân'ın birinci cildir”.

²⁹⁰ “Enbâ-u Ebnâ-i Zaman, Alimlerin alimi, kâdî'l-kudât Şeyh İmam Şemsü'd-din Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân'ın -Allah ona rahmet eylesin- telifidir”.

²⁹¹ “Onda (bu ciltte) harflerden elif, be, te, se, cim, ha, hı, dal, zal, ra, zâ, şîn, sâd, dâd, ta, zâ, ayn, ğayn, fa, kaf, kef, lam ve mimin bir kısmı vardır”.

En alttaki kitabeliğin içinde yine bir yazı metin bulunmaktadır. Ancak bu metin silindiğinden okunamamıştır (Görsel:137).

Görsel: 137, Örnek:18, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, XV. Yüzyıl Baş, TİEM: 2144, Zahriye Sayfası.

Cildin sertabı ve miklebi kopmuştur ve bulunmamaktadır. Arka kapağın daha fazla yıprandığı eser yine de iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup bu kapaklarda beş-altı sıra soğuk, bir sıra altınlı cetvelden sonra geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır. Çoğu örneğin aksine bu zencirek altınlanmıştır (Görsel: 138).

Dış bükey üç dilimden oluşan köşebentlerin içi zencirekle aynı karakterde bezenmiştir (Görsel: 138).

Salbekler irice bir tepeik şeklindedir. Aynı zamanda yazma olan bu salbeklerin içi de boş bırakılmıştır (Görsel: 138).

Görsel: 138, Örnek: 18, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, XV. Yüzyıl Baş, TİEM: 2144, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent ve Salbek Detay.

Yirmi iki dilimli oval şemse o kadar iridir ki, doğrudan şemseye bağlanan salbeklerin uçları kapakların kısa kenar ortalarına dokunmaktadır. Şemse içi köşebentlerle aynı tarzda bezenmiştir (Görsel: 139).

Görsel: 139, Örnek: 18, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 2144, Ön Kapak, Şemse Detay.

Deriyle kaplanan iç kapaklar, soğuk olarak bırakılan sekiz kollu yıldızlar, tepelikler ve rûmîlerle tezyîn edilmiştir (Görsel: 140).

Görsel: 140, Örnek: 18, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 2144, Ön İç Kapak Detay.

Örneğimizin şemse içi bezemesi XIV. yüzyıl sonu- XV. yüzyıl başında karşılaştığımız bir uygulamadır. Hem şemsenin formuna hem de içinin tezyînâtına bakarak cildimizi XV. yüzyılın başına tarihlendirebiliriz.

Sultan Fereç b. Berkûk dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek TİEM’de 600 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve ketebesini olmayan bir “*Kur’ân-ı Kerîm Cüzü’nün*”²⁹² cildidir. Eser yedinci cüzdür.

Eser Müze’ye 24 Teşrinievvel 1332/ 6 Kasım 1916 tarihinde Üsküdar Mihrimah Sultan Selim Camii’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında üstte ve altta bulunan kitabeliklerin içinde:

الجزو السابع من الربعة الشريفة²⁹³

ifadesi yazmaktadır. Bu iki kitabeliğin arasında bulunan madalyonun içindeki yazı yırtıldığından okunamamıştır (Görsel: 141).

Görsel: 141, Örnek: 19, *Kur’ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Baş, TİEM: 600, Zahriye Sayfası.

Örneğin cildi birkaç kez tamir geçirmiştir. Bunlardan birinde sırt, kapak ve mikleb kenarları asıl deriye yakın renkte başka bir deriyle kabaca tamir edilmiştir. Diğer tamirde ise arka kapağın alt kenarı ile sertabın yarısı gri bir kumaşla kaplanmıştır. Ayrıca cildin yıpranmasına rağmen kullanılan altın noktaların çoğu dökülmeden günümüze kadar gelmiştir.

²⁹² Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 330.

²⁹³ “Rub’atü’ş-Şerîfe’nin yedinci cildi”.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bunlardan ilki beş-altı sıra soğuk cetvelden sonra gelen ters-düz post Samarra'lı zencirektir. İkincisi ise kolları arasında altınlı nokta bulunan ve içleri taranmış dört kollu yıldızların yan yana gelmesiyle oluşturulmuş zencirektir (Görsel: 142).

Görsel: 142, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön Kapak, Zencirek Detay.

Şemsenin $\frac{1}{4}$ 'üyle oluşturulan köşebentlerin içi de şemse gibi geçmelerle ve altınlı noktalarla bezenmiştir (Görsel: 143).

Görsel: 143, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Arka Kapak, Köşebent Detay.

Tam zeminli geometrik karakterli olan kapakların merkezine, içinde geçmelerin ve altınlı noktaların bulunduğu on iki kollu bir yıldız yerleştirilmiştir. Zemin bu yıldızın uzantılarıyla oluşturulan çeşitli geometrik formlarla doldurulmuştur. Bu yıldızın uzantılarıyla oluşturulan ikinci on iki kollu yıldızın kolları köşebentlerde de karşılaştığımız şekilde boş bırakılmıştır. Bu yıldızın sonrasında ise on iki tane küçük beş kollu yıldız görülmektedir. Kapaktaki bütün formlardan sadece bu beş kollu yıldızların içleri tamamen altınlı noktalarla doldurulmuştur. Diğer geometrik formlar geçmelerle ve çoğunlukla altınsız noktalarla bezenmiştir (Görsel: 144).

Görsel: 144, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön Kapak Zemin Detay.

Sertab bezemesizdir. Mikleb ise zencirekleri, köşebentleri ve zemini ile kapakların aynısıdır (Görsel: 145).

Görsel:145, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapaklar bezemelidir. Soğuk olarak bırakılan bu bezemeler bitkisel motiflerden oluşmaktadır (Görsel: 146).

Görsel: 146, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Ön İç Kapak Detay.

Cild sanatında bu tarz rûmîli bezemelerle XV. yüzyılın sonuna kadar karşılaşılmaktadır²⁹⁴. Bu sebeple cildimizixi XV. yüzyılın başına tarihlendirmekteyiz.

İncelenen bu eserler sonucunda, Sultan Fereç b. Berkûk döneminde ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlığın ve kötü yönetimin cilt sanatını da etkilediği görülmektedir. Sultan Berkûk dönemi cilt sanatına ilişkin elde edilen çok sayıda örneğin aksine Fereç b. Berkûk döneminde sadece iki adet esere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu eserlerden de iki numaralı örnek önceki uygulamaların tekrarı niteliğindedir.

²⁹⁴ Ahmet Saim Arıtan, “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları”, s. 190.

2.4.6. Sultan Şeyh Müeyyed Dönemi (815-824/ 1412-1421) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan el-Melik el-Müeyyed Ebu’n-Nasr Seyfeddin Şeyh b. Abdullah el-Mahmudîm’ez-Zâhirî*”dir²⁹⁵. Çerkes asıllı Karmûk kabilesinden olan ve 770/ 1368-1369 doğduğu tahmin edilen Şeyh’in ailesinden kaçırılıp Kahire’ye getirildiğinde on iki yaşlarında olduğu ifade edilmiştir²⁹⁶.

Bir esir tüccarı tarafından alınıp, Berkûk’a hediye edilen Şeyh Müeyyed el-Mahmûdî’nin eğitimiyle bizzat Sultan Berkûk ilgilenmiştir. Devlet kademelerinde hızla ilerleyen Şeyh Halife Mustain’den sonra 1412 yılında tahta çıkmıştır²⁹⁷.

Sultan Müeyyed’in tahta çıkınca ilk işi, ülkede istikrarı sağlamak için muhalif emirler tarafından çıkarılan isyanları bastırmak olmuştur. İzlediği bu politika sayesinde önce Mısır’da sonra da Suriye’de otoriteyi sağlamış, böylece devletin dış siyasetine yönelebilmıştır. Dışarda ise Anadolu Beylikleri’ni kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Dulkadiroğulları, Karamanoğulları ve Ramazanoğulları üzerine ordular gönderip, Kayseri, Adana, Niğde, Gaziantep ve Tarsus’u bu beyliklerin elinden almıştır²⁹⁸.

Ayrıca 1414 yılında Kıbrıs kralıyla, korsanların Suriye sahillerine yönelik saldırılarının önlenmesi amacıyla bir antlaşma imzalanmıştır²⁹⁹.

Siyasi açıdan oldukça sakin geçen Sultan Müeyyed dönemi, mali açıdan sıkıntılı geçmiştir. Sultan istikrarı sağlamak adına kur ayarlarıyla oynamış, piyasaya müdahale etmiş hatta kendi adına gümüş sikke kestirmiştir. Alınan bu önlemlere rağmen bu dönemin mali politikasının oldukça tutarsız olduğu görülmektedir³⁰⁰.

Alimlere saygı duyup ihsanda bulunan Sultan Şeyh Müeyyed ilimle meşgul olmuş ve Abdurrahman b. Ömer el-Bulkunî’den Buhâri icazetnamesi almıştır³⁰¹.

²⁹⁵ İbni Tagrıberdî, **a.g.e.**, s. 401.

²⁹⁶ Kâzım Yaşar Kopraman, **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al Mu’ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 17-18.

²⁹⁷ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 110.

²⁹⁸ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, s. 57-58.

²⁹⁹ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs’ta İlk Türk Hâkimiyeti**, s. 77.

³⁰⁰ Kâzım Yaşar Kopraman, “Al-Malik al-Mu’ayyad Şayh al-Mahmûdî Devrinde (1412-1421) Mısır’ın Mâlî ve İktisâdî Durumuna Umûmî Bir Bakış”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, No: 10-11, 1979, s. 159-168.

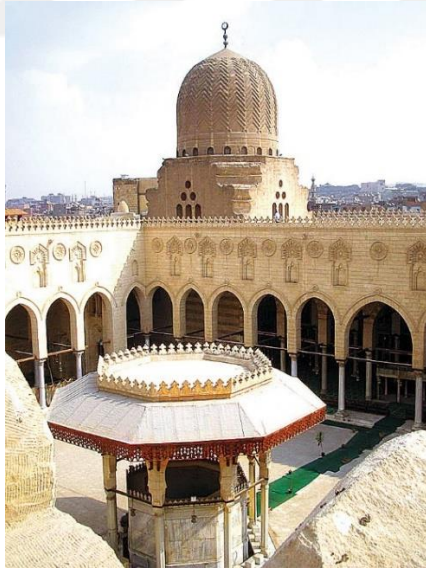
³⁰¹ İsmail Yiğit, “Şeyh el-Mahmûdî”, s. 59.

Dönemin tarihçileri tarafından cesur, ileri görüşlü, adil ve cömert gibi övgü dolu sözlerle anılan Şeyh Müeyyed aynı zamanda Memlûkler'in büyük sultanlarından biri olarak kabul edilmektedir³⁰².

Bu büyük Sultan'ın inşa ettirdiği en önemli eser kendi adıyla anılan medrese-hangahtır. Bir hapishanenin yerine yapılan bu eserin inşasına 1416 yılında başlanmış ve 1421 yılında tamamlanmıştır. Medresetü'l-Müeyyediyye olarak anılan bu yapı içerisinde bir Cuma Cami, iki türbe ve dört mezhep için medrese ve sûfî öğrenciler için yaşam alanlarından oluşmaktadır³⁰³.

Burada bulunan Müeyyed Camii, kalabalık başkentin sınırları içinde inşa edilen bu büyüklükteki son cami olarak nitelendirilmiştir³⁰⁴. Bu ihtişama yakışan iki kapı Sultan Hasan Camii'nden çıkarılıp Şeyh Müeyyed'in eserine takılmıştır³⁰⁵.

Sultan'ın, Müeyyed Camisi'nin batı tarafına bir de hamam yaptırdığını söyleyen Doris Behrens yine bu yapı içerisinde bulunan ve çeşitli kaynaklardan gelen bir kütüphanenin varlığından da bahseder³⁰⁶.

Görsel: 147, Şeyh Müeyyed Cami. (D'Á'dan ve Titus Burckhardt'dan).

³⁰² İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/1250-1517**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2015, s. 110-111.

³⁰³ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 138.

³⁰⁴ Doris Behrens-Abouseif, **a.g.e.**, s. 19.

³⁰⁵ James W. Allan, "Sha 'ban, Barquq, and the Decline of the Mamluk Metalworking Industry", s. 87.

³⁰⁶ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 25-26.

İmar faaliyetleri kapsamında bir de bimaristan inşa ettiren Sultan Şeyh ayrıca Mescid-i Nebevi’de ve Harem-i Şerif’te de onarımlar yaptırmıştır³⁰⁷.

Bunlardan başka Sultan tarihçi Aynî tarafından yaptırılmış olan Medresetü’l-Bedriyye’nin kubbesini yeniletmış, Mikyâs’da harap olarak bulunan amiyi yıktırıp yeniden inşa ettirmiş ve yine O’nun döneminde Kahire’ye gelen elçilerin konakladığı Dârü’l-Ziyâfa tamir ettirilerek yeniden kullanılır hale getirilmiştir³⁰⁸.

Çalışmamız kapsamında Sultan Şeyh Müeyyed dönemine ait bir örnek tespit edilmiştir. Tam zeminli olarak tezyîn edilen bu örnek, kompozisyon özellikleriyle diğer örneklerden ayrılmaktadır. Tam zeminli olan diğer örnekler geometrik karakterliken, bu örnek hatayili ve rûmîli olarak tasarlanmıştır. Altının da bol miktarda kullanıldığı örnek dönemin zenginliğini göstermektedir.

Bu örnek TİEM’de 1817 envanter numarasıyla bulunan 14 Recep 824/ 15 Temmuz 1421 tarihli ve “*Fusûlü’l- Bedâyi*” isimli eserin ikinci cildine³⁰⁹ aittir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1337/ 17 Mayıs 1921 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Cildin sırtı, dudağı, kapak, sertab ve mikleb kenarları açık kahverengi deriyle kabaca tamir edilmiştir. Oldukça yıpranan örnekte kullanılan altın yaldızların yer yer döküldüğü görülmektedir.

Cildimizin kapakları aynıymış gibi görünmesine rağmen farklı tezyîn edilmiştir. İki kapakta da altınlı ve altınsız cetvellerin arasında iki sıra zencirek-bordür vardır. İki kapakta da dışta geometrik karakterli bir zencirek içte ise altınlı ve altınsız cetvellerle dikdörtgen paftalara ayrılmış örgülü bir bordür bulunmaktadır. Aynıymış gibi görünmesine rağmen ön ve arka kapakta kullanılan zencirek ve örgülü bordür farklı tezyîn edilmiştir (Görsel: 148- 149).

³⁰⁷ İsmail Yiğit, “Şeyh el-Mahmûdî”, s. 60.

³⁰⁸ Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al Mu’ayyad Şeyh al-Mahmâdî Devri (1412-1421)**, s. 220-222.

³⁰⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 331.

Görsel:148, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Ön Kapak, Zencirek-Bordür Detay.

Görsel: 149, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Zencirek-Bordür Detay.

Köşebent ve sertabın bulunmadığı kapaklar tam zeminli olarak tezyîn edilmiştir. Merkezde çapraz olarak iç içe geçmiş iki tane dört kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bu şekilde oluşan sekiz yıldız kolundan çıkan rûmîler ve hatayilerle zemin $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîli ve hatayili olarak tezyîn edilmiştir. Zemindeki bütün motifler altın tahrirlidir. Motiflerin içi boş bırakılırken motif araları iğne perdahıyla doldurulmuştur (Görsel: 150).

Görsel: 150, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Zemin Detay.

Bezemeli olan sertapta bir sıra zencirek bulunmaktadır. Kapaklarda bulunan zencirek burada da uygulanmış olup sertap bu zencirekle üç dikdörtgen paftaya ayrılmıştır. Kenarlardaki iki küçük paftanın içi altınlı-altınsız geçmelerle tezyîn edilmiştir. Ortadaki uzun pafta, boyuna simetrik hatayi grubu motiflerle bezenmiştir. Kapaklarda olduğu gibi burada da motiflerin arasında kalan boşluklar iğne perdahıyla doldurulmuştur (Görsel: 151).

Görsel: 151, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TiEM: 1817, Sertap.

Bezemeli olan miklepte iki sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. Dışta ön kapakta kullanılan geometrik zencirek, içte ise arka kapakta kullanılan paftalı bordür görülmektedir (Görsel: 152).

Görsel:152, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TiEM: 1817, Mikleb, Zencirek, Bordür, Detay.

Mikleb kapaklar gibi tam zeminli olarak bezenmiştir. Buradaki bezeme ise kapaklardan farklı olarak $\frac{1}{2}$ simetrik hatayi grubu motiflerden oluşmaktadır (Görsel: 153).

Görsel: 153, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TiEM: 1817, Mikleb, Zemin, Detay.

Kapak içleri deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Dış ön kapakta bulunan geometrik karakterli zencirek burada da görülmektedir. Ancak bu zencirek soğuk bırakılmıştır. Düz cetvelli köşebentlerin içinde üçgen şeklinde bir düğüm deseni bulunmaktadır. Zencirek gibi köşebentler de altınlanmamıştır. Köşebentlerden sonra görülen bir sıra altın cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 154).

Görsel: 154, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Ön İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

İç kapaklarda iki kademeli salbek görülmektedir. Şemseye uzun bir sapla bağlanan hilalli salbeğin ucuna bir de tepelik yerleştirilmiştir. Bu haliyle salbek oldukça iridir (Görsel: 155).

Salbekten sonra on altı dilimli yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Nispeten küçük olan bu şemsenin merkezindeki yuvarlağın içi soğuk bırakılan geçmelerle doldurulmuştur. Bu yuvarlak bir sıra altın tahrirle çevrenmiştir. Sonrasında ikişer sıra soğuk tahririn arasına yerleştirilen ince sarmal zencirek görülmektedir. Bu zencirekten sonra gelen on altı dilimin içi düğüm motifiyle bezenmiştir. Şemse dilim ortalarında düğüm bulunan bir sıra altın tahrirle sonlandırılmıştır (Görsel:155).

Görsel: 155, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Ön İç Kapak, Şemse, Salbek, Detay.

Bezemeli sertab içinin alt ve üst kenarında kapaklardaki zencirek görülmektedir. Sertap yine bu zencirekle ve altın cetvelle iki eşit paftaya ayrılmıştır. Bu paftaların içinde zencir-i saadetle oluşturulan salbek ve şemse motifi bulunmaktadır (Görsel: 156).

Görsel: 156, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Sertab İçi Detay.

Bezemeli olan mikleb içinde iki farklı zencirek bulunmaktadır. Miklebin alt ve üst kenarlarında kapaklarda görülen zencirek, sağ kenarında ise ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Her ikisi de altınlanmamış ve soğuk bırakılmıştır (Görsel: 157).

Miklebin hem köşebentleri hem de şemsesi kapak içlerindekiyle aynıdır. Şemsenin sağ tarafına yerleştirilmiş iki yarım tepelikli salbekte bir bezeme oluşturulmuştur (Görsel: 157).

Görsel: 157, Örnek:20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Mikleb İçi.

Osmanlı devrinin meşhur alimlerinden Molla Fenari 1420-1421 yıllarında Şeyh Müeyyed'in davetiyle Kahire'ye gelmiştir. Şeyh tarafından oldukça iyi ağırlanan Molla Fenari'nin ilmi sohbetlerde bulunduğu da bilinmektedir³¹⁰. Bu örneğimiz British Library'de bulunan Or.13286³¹¹ numaralı eserin cildiyle çok benzemektedir. Hem bu benzerlikler hem de kompozisyon özellikleri birlikte değerlendirildiğinde eserin 824/1421 tarihli ketebesiyile uyumlu olduğu görülmektedir.

³¹⁰ Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al Mu'ayyad Şeyh al-Mahmâdî Devri (1412-1421)**, s. 184.

³¹¹ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 382.

2.4.7. Sultan Barsbay Dönemi (824-841/ 1422-1438) ve Cild

Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Eşref Seyfeddin Ebu’n-Nasr Barsbay ed-Dokmakî ez-Zâhiri*” olan Barsbay Çerkes asıllıdır. Ülkesinden getirildiğinde önce Malatya nâibi Emir Dokmak tarafından satın alınmış, bir süre sonra da Sultan Berkûk’a hediye olarak takdim edilmiştir³¹².

Sultan Baybars şiddet kullanarak iç istikrarı sağlamış, bu yüzden de bazı tarihçiler tarafından Burcî Memlûkler’in ikinci büyük sultanı sayılmıştır³¹³.

Sultan Baybars döneminde Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki ilişkiler oldukça sakin geçmiştir. İki devlet arasında gidip gelen elçiler bu kez tebrik mesajları ile çeşitli hediyeler taşımışlardır³¹⁴.

Kaynaklar Sultan Barsbay döneminde yaşanan iktisadi sıkıntıların sebepleri konusunda farklı bilgiler sunmaktadır. Kimi mal biriktirme konusunda aşırı hırslı davranan Sultan’ın karabiber gibi bazı baharatların alım-satımını tekeline aldığından bahseder³¹⁵. Şeker üretimini de sınırlandıran Barsbay hem Mısırlı hem de Venedikli tüccarların protestolarıyla karşılaşmıştır. Sultan’ı yeni bir anlaşmaya zorlayan Venedikliler’in bu çabası da sonuç vermemiş, Barsbay bu ürünlerin tekeline elinde bulundurmaya devam etmiştir³¹⁶.

Sultan’ın bu tavrı üreticilerin zarar etmesine ve devletin mali açıdan sıkıntıya girmesine sebep olmuştur.

Sultan Barsbay dönemi dış siyasetindeki en önemli olay kuşkusuz Kıbrıs’ın fethidir. Barsbay hem korsanlık faaliyetlerini engellemek hem de içerde kendisine isyan etmek isteyen emirlere göz dağı vermek niyetindedir. Bu amaçla 1424, 1425 ve 1426 yıllarında Kıbrıs üzerine üç sefer düzenlenmiş ve üçüncü seferde Kıbrıs fethedilmiştir³¹⁷.

³¹² İbni Tagrıberdî, **a.g.e.**, s. 457.

³¹³ Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler”, s. 476-477.

³¹⁴ Cihan Yüksel Muslu, **Osmanlılar ve Memlûklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**, s. 132-141.

³¹⁵ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 1000.

³¹⁶ Nadir Karakuş, “Haçlı Seferleri’nde Şeker ve Batı’ya Yolculuk”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 9, No: 2, 2022, s. 900.

³¹⁷ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs’ta İlk Türk Hâkimiyeti**, s. 79-103.

Sultan Barsbay döneminin dış siyasetindeki önemli olaylardan biri de Timurlular'la yaşanan gerginliktir. Timur'un yerine geçen oğlu Şahruh (1404-1447)'un Kabe'nin örtüsünün değiştirilmesi ve kutsal yerlere hizmet işini kendi nezirlerinden birine verilmesini talep eder. Bununla da kalmayan Şahruh Sultan Barsbay'a bir kaftan göndederek Timurlular'a tabi olmasını istemiştir. Barsbay bunu kabul etmemiş, sonrasında ise Timurlular'ın kendi aralarındaki iç çekişmeler sebebiyle bu iki devlet arasında ciddi bir problem yaşanmamıştır³¹⁸.

Sultan Barsbay 1433 yılında Diyarbakır üzerine bir sefer düzenlemiş, bu sefer sonucunda Akkoyunlu hükümdarı Karayülük barış teklifinde bulunmuştur. Bu barışla birlikte Karayülük Sultan Barsbay adına hutbe okutmayı, sikke bastırmayı ve bölgede karışıklık çıkartmamayı kabul etmiştir³¹⁹.

Tarihçi Bedreddin Aynî (ö. 855/1451)'ye tarihi kaynakları Türkçe'ye çevirtip okutan Sultan Barsbay bu sayede kendisini de geliştirmiştir³²⁰.

Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, Sultan Eşref Barsbay 1425'te Kalavun külliyesinin güneyinde bir medrese-hangah inşa ettirmiştir. Mimari olarak bu dönemin tipik özelliğini yansıtan yapı, taçkapının sol tarafında bir sebil-küttabı da bulunan olağan Memlûk cephesine sahiptir. İçi Sultan Berkûk Medresesi'ne benzeyen medresenin minaresi de Sultan Fereç'in minaresinin neredeyse aynısıdır³²¹.

Birkaç yıl sonra, 1432'de padişah, mezarlıkta Fereç Hangahı'nın güneyindeki caddenin her iki tarafını da kaplayan bir türbe ile medrese-hangahtan oluşan bir eser inşa ettirmiş ancak bu yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır³²². Bu eser aynı zamanda XV. yüzyıldan sonra Memlûk mimarisinde uygulanmaya başlayan ve medrese-hangahın birlikte görüldüğü bir plan şemasına sahip olması açısından da önemlidir³²³.

³¹⁸ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, s. 966.

³¹⁹ İlyas Gökhan, Rıdvan Yiğit, "Memlûk Sultanı el-Melik el-Eşref Barsbay'ın Diyarbakır Seferi", s. 8-11.

³²⁰ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler", s. 477.

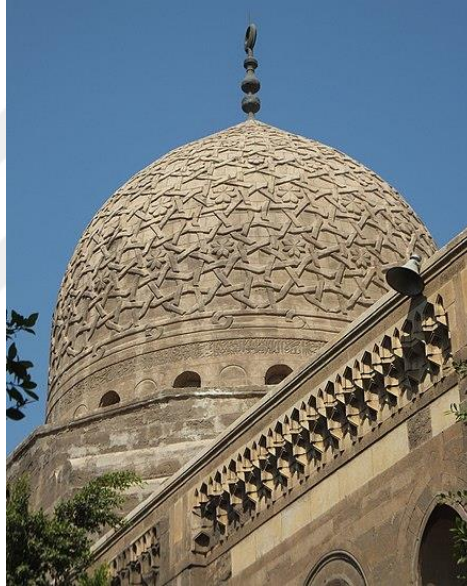
³²¹ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo an Introduction**, s. 140.

³²² Doris Behrens-Abouseif, **a.y.**

³²³ Ahmet Ali Bayhan, "Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır'daki Tarikat Yapılarının Gelişmesi", s. 59.

Görsel: 158, Sultan Baybars Türbesi.

Görsel: 159, Sultan Barsbay Türbesinin Kubbesi,

https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=1&source=serp&text=barsbay%20cami%20kap%C4%B1s%C4%B1&pos=79&rpt=simage&img_url=http%3A%2F%2Fpbs.twimg.com%2Fmedia%2FE4cqw7pXEAArnW.jpg&lr=103848 E.T. 10.10.2022)

Çalışmamızda Sultan Barsbay dönemine ait yedi adet örnek tespit edilmiştir.

Bu örneklerden **ilki** TIEM’de 2168 envanter numarasıyla bulunan, 16 Recep 822/ 6 Temmuz 1422 ketebeli, İslam tarihi konulu ve “*El- Bidâye ve’n-Nihâye*” isimli eserin on birinci cildine³²⁴ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

³²⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 332.

Cild birkaç kez tamir edilmiştir. Altta ciltte kullanılan derinin rengine oldukça yakın bir deriyle yapılan tamir izleri görülmektedir. Sonrasında ise kapak kenarları, sırt ve sertap daha açık kahverengi bir deriyle kabaca tamir edilmiştir. Ancak bu ilaveler motif tahlili yapılmasına engel teşkil etmemektedir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda birkaç sıra soğuk cetvelden sonra yine soğuk olarak bırakılmış geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır (Görsel: 160).

Görsel: 160, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Zencirek, Detay.

Kapaklarda düz cetvelli köşebentler bulunmaktadır. Bu köşebentler, içleri taramalı balık pulu motiflerinin kademeli olarak dizilmesi (1-2-3-4) ve aralarına birer tane altınlı nokta konulması sûretiyle bezenmiştir. Bu noktaların çoğunun altını ise dökülmüştür. Köşebentlerden sonra çekilen soğuk cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel:161).

Görsel: 161, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Köşebent, Detay.

Salbeğin olmadığı kapaklarda dilimli yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Şemsenin içinde, şemse yuvarlağını dolduracak büyüklükte bir Mühr-i Süleyman görülmektedir. Bu Mühr-i Süleyman'ın merkezi köşebentler gibi tezyîn edilmiştir. Mühr-i Süleyman'ın kollarında altınlı üçer nokta, kolların arasında ise tersli düzlü beş adet balık pulu ile bolca altınlı nokta görülmektedir. Şemse son olarak, içinde altınlı

nokta bulunan otuz yedi balık pulu ile dilimlenmiş olup, bu dilim aralarına birer tane sade tığ yerleştirilmesi suretiyle kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 162).

Görsel: 162, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Köşebent, Detay.

Sertapta yapılan tamir nedeniyle zencirek ve köşebent bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Sadece birkaç sıra soğuk cetvel ile balık pullarından oluşturulmuş minik basit bir bezeme görülmektedir (Görsel: 163).

Görsel: 163, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Sertab Detay.

Mikleb zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynı karakterdedir. Şemse ile köşebentler dışında kalan zemin bazı yerlerde üstüste gelecek kadar sık bir şekilde altılı gülçelerle doldurulmuştur. Sağ ve sol tarafta içleri bir deriyle kapatılmış iki küçük kare bulunmaktadır. Altında ne olduğu belli olmayan bu kareler bilerek kapatılmış gibi

görülmektedir. Miklebe hilalli şemselidir. Şemse içi köşebentler gibi tezyîn edilmiştir (Görsel: 164).

Deriyle kaplanan iç kapaklar bezemesizdir.

Görsel: 164, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Miklebe.

Sultan Barsbay dönemine tarihlendireceğimiz **ikinci** örnek, TİEM’de 2167 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve ketebesiz olmayan “*El- Bidâye ve'n-Nihâye*” isimli eserin onuncu cildi³²⁵ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Ön kapağın sol üst köşesi ciltte kullanılan derinin rengine oldukça yakın başka bir deriyle ustaca tamir edilmiştir. Hatta bu kısımda post Samarra’lı zencirek bulunmaktadır ve dikkatlice bakılmadan bu ilave farkedilememektedir. Sertab ile miklebe kopmuştur ve bulunmamaktadır. Bunlardan başka özellikle arka kapakta soyulmalar görülmektedir.

Cildin kapakları aynı bezenmiş olup, bu kapaklarda beş sıra soğuk cetvelden sonra bir sıra bordür bulunmaktadır. ½ simetrikli rûmîli olan bu bordür on iki numaralı örneğin bordürüne çok benzemesine rağmen; rûmîlerin iç tezyînatıyla ondan ayrılmaktadır (Görsel: 165).

Görsel: 165, Örnek: 22, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

³²⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 333.

Düz cetvelli köşebentlerin içleri, kademeli olarak azalan (3-2-1) ve kolları arasına altınlı nokta yerleştirilen dört kollu yıldızlarla bezenmiştir. Köşebentin cetvellerinden sonra bir sıra cetvel daha çekilmiştir ve bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Son olarak köşebentlerin iki köşesine ucunda sade tığ bulunan birer tane altınlı nokta yerleştirilmiştir (Görsel: 166).

Görsel: 166, Örnek: 22, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Salbeğin olmadığı kapaklarda iri, on dilimli yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Şemse yuvarlağında, kollarına üçer tane altınlı nokta yerleştirilen ve çift tahrirle yapılan sekiz kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızın kolları arasında kalan boşluk ortasına altınlı bir nokta yerleştirilen altılı gülçelerle doldurulmuştur. Bu yıldızın içinde bulunan sekiz kollu yıldızda ise sekizli bir penç motifi görülmektedir. İnce ve kalın cetvellerden sonra dilimler yapılmış, bu dilimlerin içleri de altılı gülçeler arasına yerleştirilen altınlı üçer nokta ile bezenmiştir. Dilim aralarına ucunda sade tığ bulunan birer altınlı nokta yerleştirilmek suretiyle şemse tamamlanmıştır (Görsel: 167).

Görsel: 167, Örnek: 22, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Ön Kapak, Şemse, Detay.

İç kapaklar deriyle kaplanmış ve soğuk bezemelidir (Görsel: 168).

Görsel: 168, Örnek: 22, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Arka İç Kapak Detay.

Cildin bordürü, Sultan Hasan dönemine ait olan on iki numaralı örneğin bordürüyle çok benzemektedir. Ancak rûmîlerin iç tezyînâtıyla ondan ayrılmaktadır. Bu da dönemin tasarım zenginliğinin bir kanıtıdır.

Ketebe sayfasındaki 22 Şaban 829/ 29 Haziran 1426 kaydı sayesinde Sultan Baybars dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örnek TİEM'de 2147 envanter numarasıyla bulunan “*Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*” isimli eserin ikinci cildine³²⁶ aittir.

Eser Müze'ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Sırt kısmı tamir edilen cildin kapak kenarlarında, sertapta ve dudakta eklemeler bulunmaktadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda bir sıra zencirek bulunmaktadır. Boyuna simetrik rûmîli olan zencirek cetveller gibi soğuk bırakılmıştır (Görsel: 169).

Düz cetvelli köşebentlerin içi bir önceki örnekle aynı bezenmiştir. Diğer örnekte olduğu gibi buradaki altın noktaların da çoğu dökülmüştür. Köşebentin cetvellerinden sonra çekilen bir sıra soğuk cetvel tüm kapağı çevrelemektedir. Son olarak köşelerde bir tane altın noktadan sonra birer tane sade tığ görülmektedir (Görsel: 169).

³²⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 334.

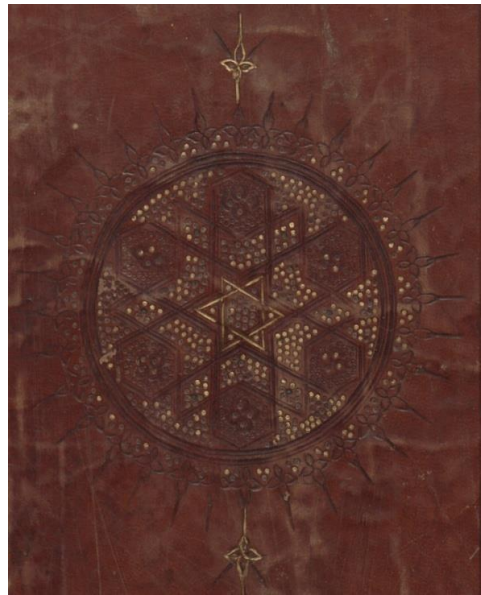
Görsel: 169, Örnek: 23, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 829/1426, TİEM: 2147,
Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Görsel: 170, Örnek: 23, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 829/1426, TİEM: 2147,
Arka Kapak, Zencirek (sağda) Köşebent (solda), Detay.

Salbek bulunmaktadır ve şemsenin etrafında da gördüğümüz üstünde tığ bulunan dörtlü desenle oluşturulmuştur. Oldukça küçük olan bu salbek altınlanmıştır (Görsel: 171).

Şemse yuvarlak olup iricedir. Şemse merkezinde bir sıra altın tahrirden sonra, çift tahrirli Mühr-i Süleyman'ın etrafında oluşan kapalı kollu yıldızlar görülmektedir. Bu kapalı kollu yıldızların içleri ise küçük altın noktalarla bezenmiştir. Birkaç sıra cetvelden sonra, üçer tane altın nokta ve dörtlü bir desen üstünde tığlar bulunmaktadır (Görsel: 171).

Görsel: 171, Örnek: 23, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 829/1426, TİEM: 2147,
Arka Kapak, Şemse, Detay.

Sertabın alt ve üst kenarları tamir edildiğinden burada bir bezeme bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Sertabın orta kısmında bulunan ve kapaktaki zencirekle yapılan bezeme tek süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Görsel: 172).

Görsel: 172, Örnek: 23, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 829/1426, TİEM: 2147, Sertab.

Mikleb bezemeli olup; zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Mikleb şemsesi kapaklarda olduğu gibi yuvarlaktır. Merkezinde çift tahrirle yapılmış Mühr-i Süleyman bulunmaktadır. Ancak kapakların aksine burası altınlanmamıştır. Mühr-i Süleyman'ın kolları dörder adet altınlı ve çok sayıda altınsız nokta ile doldurulmuştur. Diğer formlarda sadece oldukça sık vurulmuş altınlı noktalar görülmektedir. Birkaç sıra soğuk tahrirle şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 173).

Görsel: 173, Örnek: 23, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 829/1426, TİEM: 2147, Sertab.

İç kapaklar siyah deriyle kaplanmıştır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla burada soğuk olarak bırakılmış tam zeminli bir bezeme olmalıdır. Ayrıca karşı sayfaya geçen izlerden de desen takibi yapıp, iç kapakların orijinal olduğu anlaşılmaktadır.

Motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirildiğinde cildin ketebesiyile uyumlu olduğu görülmektedir.

Ketebe sayfasındaki 7 Şaban 833/ 1 Mayıs 1430 kaydı sayesinde Sultan Baybars dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** örnek TİEM’de 1601 envanter numarasıyla bulunan “*El-Câmiu’s- Sahîh*” isimli eserin birinci cildine³²⁷ aittir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

الجزو الأول من المسند الصحيح³²⁸

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

للشيخ الإمام العالم العلامة الحافظ الضابط عمدة المحدثين و قدوة المحققين أبي الحسين مسلم بن الحجاج ابن مسلم القشيري قدس الله روحه و نور ضريحه³²⁹
şeklinde verilmiştir (Görsel: 174).

Görsel: 174, Örnek: 24, *El- Câmiu’s- Sahîh*, 833/1430, TİEM: 1601, Zahriye Sayfası.

Sırt bölgesinde ve kapak kenarlarında daha açık tonda kahverengi deriyle yapılan ilaveler görülmektedir. Kalan izlerden ciltte sertab ve mikleb olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her ikisi de kopmuştur ve bulunmamaktadır. Kapaklarda bol miktarda altın kullanılmakla birlikte özellikle arka kapaktakilerde dökülmeler mevcuttur.

³²⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 335.

³²⁸ “Müsned-i Sahîh’in ilk cildi”.

³²⁹ “Şeyh, İmam, alimlerin alimi, hafız, zâbit, güvenilir muhaddis, önemli muhakkik Ebî'l-Hüseyn Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî -Allah onun ruhunu pak eylesin ve kabrini nurlandırsın”.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda ikişer sıra soğuk cetvelin arasında yine soğuk olarak bırakılan geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır. Bu zencirekten sonra ise altta ve üstte alınlık olarak dört kollu yıldız motiflerinin peş peşe vurulmasıyla oluşturulan bir zencirek görülmektedir. İçleri taramalı olan bu yıldızların kolları arasına birer tane altınlı nokta yerleştirilmiştir (Görsel: 175).

Görsel: 175, Örnek: 24, *El- Câmîu's- Sahîh*, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak, Zencirek, Detay.

Köşebentin bulunmadığı kapaklar tam zeminli geometrik karakterli olarak tezyîn edilmiştir. Burada on kollu yıldızlar ve onların uzantılarından oluşan geometrik desenler görülmektedir. Yıldızların içleri zencirekte de kullanılan küçük yıldızlarla ve altınlı noktalarla doldurulmuştur. Yıldızların uzantılarında çeşitli çokgenler karşımıza çıkmaktadır. Bu çokgenlerin içlerine, kimi yerde daha sık kimi yerde ise daha seyrek altınlı noktalar yerleştirilmesi suretiyle derinlik hissi uyandırılmıştır. Diğer çokgenlerden farklı olarak beşgenlerin içi hem altın noktalarla hem de sekizli gülçelerle bezenmiştir. Bütün tezyînat beraber değerlendirildiğinde altınlı noktaların sık kullanıldığı paftaların ön plana çıktığı görülmektedir (Görsel: 176).

Görsel: 176, Örnek: 24, *El- Câmîu's- Sahîh*, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak, Detay.

Deriyle kaplanan iç kapaklar, soğuk olarak bırakılan sekiz kollu yıldızlarla, tepeliklerle, rûmîlerle ve bitkisel motiflerle bezenmiştir (Görsel: 177).

Görsel: 177, Örnek: 24, *El- Câmiu's- Sahîh*, 833/1430, TİEM: 1601, Arka İç Kapak, Detay.

Motif ve kompozisyon özellikleri birlikte değerlendirildiğinde XV. yüzyılın ikinci çeyreği özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

Ketebe sayfasındaki Cemaziyelahir 839/ Aralık 1435- Ocak 1436 kaydı sayesinde Sultan Baybars dönemine atfedebileceğimiz **beşinci** örnek TİEM’de 2146 envanter numarasıyla bulunan “*Vefeyâtü’l-A’yân ve Enbâ’ü Ebnâ’i’z-Zamân*” isimli eserin birinci cildine³³⁰ aittir.

Bu eserin diğer ciltleri TİEM’de 2147 (2. cilt) ve 2148 (3. cilt) envanter numaralarıyla kayıtlıdır.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الاول من وفيات الاعيان و انباء أبناء الزمان³³¹

ortadaki madalyonun içinde müellifin ismi:

تأليف الشيخ العلامة قاضي القضاة الاحد الإمام العالم شمس الدين ابي العباس أحمد بن محمد بن إبراهيم بن خلكان رحمه الله³³²

şeklinde verilmiştir (Görsel: 178).

³³⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 336.

³³¹ “Vefeyâtü’l-A’yân ve Enbâ’ü Ebnâ’i’z-Zamân”ın birinci cildir.”.

³³² “Şeyh, allâme, kâdı’l-kudât, alemdeki imamlardan eşi olmayan Şemsüddin Ebi’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hallikân’ın -Allah ona rahmet eylesin- telifidir”.

Görsel: 178, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ ü Ebnâ 'i'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Zahriye Sayfası.

Eserin sertab kenarları daha açık tonda kahverengi deriyle tamir edilmiştir. Bol miktarda altınlı noktanın kullanıldığı örnekteki altınların neredeyse tamamı günümüze ulaşmıştır.

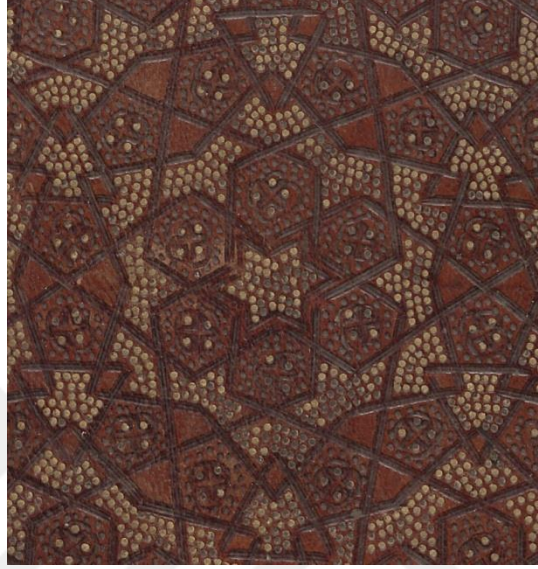
Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapakların kısa kenarlarında ikişer sıra, uzun kenarlarında üçer sıra soğuk cetvelin arasına yerleştirilen dört kollu yıldızlı zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek bir önceki örneğin zencireğiyle neredeyse aynıdır. Ancak diğer örneğin aksine burada yıldız motiflerinin içi taranmamış ve boş bırakılmıştır (Görsel: 179).

Görsel: 179, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Kapaklar tam zeminli geometrik karakterli olarak tezyîn edilmiştir. Zemin içleri altınlı noktalarla doldurulan altı kollu yıldızlarla ve bu yıldızların uzantılarının çeşitli çokgenlerle devam ettirilmesiyle oluşan ve iç içe geçen altıgenlerle bezenmiştir. Merkezdeki yıldızların uzantıları öncelikle içlerinde birer adet dört kollu yıldız bulunan altıgenlerdir. Bu altıgenlerdeki gülçelerin kollarına birer tane altınli nokta

konulurken etrafları altınsız noktalarla doldurulmuştur. Bu beşgenlerden sonra ters-düz yerleştirilen çokgenlerle oluşturulan altı kollu yıldız motifi görülmektedir. Buradaki çokgenlerin içleri de yine altınlı noktalarla doldurulmuştur. Bütün bu bezeme içinde sadece dörtgen formların içi boş bırakılmıştır (Görsel: 180).

Görsel: 180, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön Kapak, Detay.

Sertabın üst kenarında kapaklarda kullanılan zencirek görülmektedir. Geriye kalan kısmın tamamı sekiz kollu altı adet yıldız ve bunların uzantılarıyla doldurulmuştur. Merkezdeki yıldızların içinde sadece altınlı noktalar bulunurken, uzantılarındaki beşgenlerde çok sayıda altınsız noktanın ortasında bir tane altınlı nokta görülmektedir. Diğer geometrik formların içi ise yine tamamen altın noktalarla doldurulmuştur. Böylece sekiz kollu yıldızlar ve uzantılarındaki beşgenlerle oluşturulan sekizgenler ön plana çıkarılmıştır (Görsel: 181).

Görsel: 181, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Sertab.

Mikleb bulunmaktadır ve bezemelidir. Mikleb gerek zencirekleri gerekse zemin bezemesi ile kapaklarla aynı karakterdedir (Görsel: 182).

Görsel: 182, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. $\frac{1}{4}$ simetrlili bitkisel olarak tezyîn edilen iç kapaklarda sekiz kollu yıldız ve bu kolların uzantılarındaki beşgenlerle oluşturulmuş sekizgenler de görülmektedir (Görsel: 183). Burada önceki ciltlerin aksine erkek kalıp kullanılmıştır. Bu sebeple cildimizin iç kapaklarını erkek kalıp uygulamasının ilk örneklerinden biri olarak kabul edebiliriz.

Görsel: 183, Örnek: 25, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Ön İç Kapak.

Bu eserin diğer ciltlerinin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, hepsinde kullanılan altınların neredeyse tamamı dökülmeden günümüze ulaşmıştır. Diğer örneklerle kıyasla burada oldukça gösterişli bir sertab bulunmaktadır. Genellikle ciltlerde bütün ilgi kapaklara yoğunlaştığından sertab daha sade bırakılmıştır. Bu örnekte ise sertab kapaklar kadar özenli yapılmış ve tamamen doldurulmuştur. Yüksek işçilikle yapılan ve oldukça gösterişli olan bu eserler yapıldıkları dönemin iktisadi gücünü kanıtlar niteliktedirler. Cildin bütün bu özellikleri birlikte değerlendirildiğinde eserin 839/ 1435-1436 tarihli keşefiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Ketebe sayfasındaki 8 Zilhicce 840/ 13 Haziran 1437 kaydı sayesinde Sultan Barsbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **altıncı** örnek TİEM’de 1797 envanter numarasıyla bulunan “*En-Necmü’l-Vehhâc*” isimli eserin dördüncü cildine³³³ aittir.

Bu eserin dört cildi de Kütüphane’ye 1794 (1.cild), 1795 (2. cild), 1796 (3. cild) envanter numaralarıyla kayıtlıdır.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

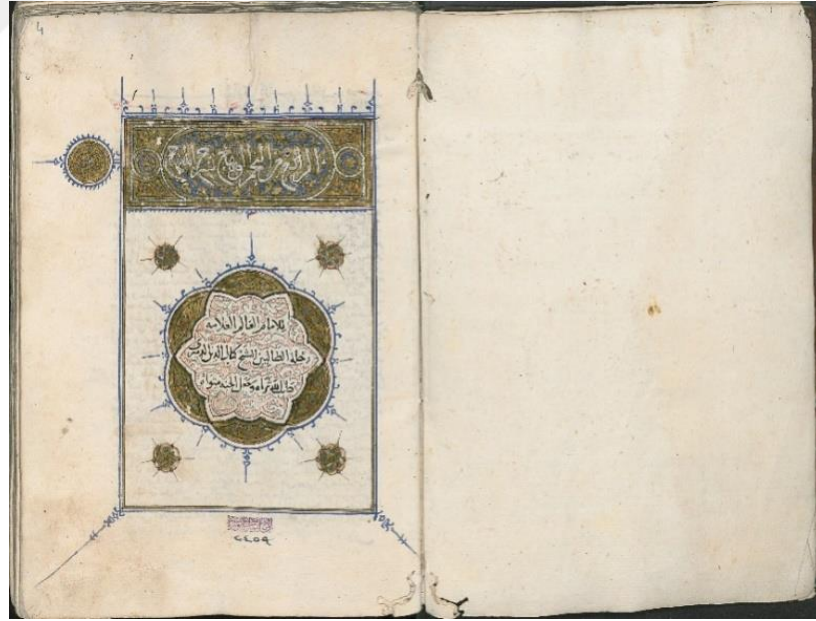
Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الرابع من النجم الوهاج شرح المنهاج³³⁴

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

للإمام العالم العلامة رحلة الطالبين الشيخ كمال الدين الدميري طيب الله ثراه و جعل الجنة
مثواه³³⁵

şeklinde verilmiştir (Görsel: 184).

Görsel: 184, Örnek: 26, *En-Necmü’l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Zahriye Sayfası.

³³³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 337.

³³⁴ “En-Necmü’l-Vehhâc”ın dördüncü cildi”.

³³⁵ “İmam, Alimlerin alimi, talebelerin uğrak yeri(?) Şeyh Kemâlü’-d-Dîn ed-Demîrî’ye -Allah onun soyunu Tayyib kılsın, cenneti yuvası kılsın- aittir”.

Kapak kenarları yıpranan cildin sertabı hem arka kapaktan hem de miklepten ayrılmıştır. Ayrıca sertabın alt ve üst kenarında başka bir deriyle yapılan tamir izleri görülen cildin arka kapağının sol üst köşesi de eksiktir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda öncelikle mavi³³⁶ ve altın cetvel görülmektedir. Sonrasında kısa kenarlarda geometrik karakterli bir zencirek uzun kenarlarda ise ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Sarmal zencirekte sadece altın; geometrik karakterli olan zencirek de ise münavebeli olarak altın ve mavi tahrir görülmektedir (Görsel: 185).

Düz cetvelli köşebentlerde altınlanmış üçgen şeklinde küçük bir düğüm deseni bulunmaktadır. Köşebentlerin cetvelinden sonra bir sıra altın cetvel daha çekilmiş olup, bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 185).

Görsel: 185, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak Zencirek, Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki salbeklerin içinde sadece üç tane sade tığ bulunmaktadır (Görsel: 185-186).

Dilimli oval şemse oldukça iridir ve bu yüzden salbekler kapakların kenar ortalarına kadar uzanmaktadır. Şemse içi $\frac{1}{4}$ simetrikli rûmîli olup, rûmîlerin arasında yapraklar bulunmaktadır. Altınlı ve çift tahrirli olan motiflerin arası iğne perdahıyla doldurulmuştur. Şemsenin etrafına bir sıra altınlı bir sıra mavi tahrirden sonra içlerinde üçlü düğüm bulunan dilimler yerleştirilmiştir. Dilim uçları düğümlü olan altın tahrirle şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 186).

³³⁶ Cildin muhtelif kısımlarında görülen grimsi tahririn aslında diğer örneklerde de karşılaştığımız mavi renk olduğunu ve zamanla bu renge dönüştüğünü düşünmekteyiz.

Görsel: 186, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak Salbek ve Şemse Detay.

Bezemeli olan sertapta, mavi ve altınlı tahrirlerden sonra alt ve üst kenarlarda kapaklardaki geometrik karakterli zencirek görülmektedir. Sertap altınlı ve mavi tahrirle üç paftaya ayrılmıştır. Kenarlardaki kare iki paftanın içi boş bırakılmıştır. Ortadaki geniş dikdörtgen paftanın sağında ve solunda sarmal zencirek, bu zencireklerin arasında kalan boşlukta eserin ismi ve cildi Arapça olarak yazılmıştır. Harfler altınla ve çift tahrirle yazılmış olup, harflerin arasında kalan boşluklar taranmıştır (Görsel: 187).

Görsel: 187, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Dilimli damla şeklinde olan mikleb şemsesi ise salbeklidir. Şemse içinin tezyînâtı kapak şemselerine benzemekle birlikte, etrafındaki dilimler iki sıra altın tahrirle oluşturulmuştur (Görsel:188.).

Görsel: 188, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Merkezdeki sekiz kollu yıldızın etrafında rûmîler, pençler, yapraklar bulunan ve dört kollu yıldızların devamıyla oluşturulan bu bezemeler soğuk bırakılmıştır (Görsel: 189).

Görsel: 189, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka İç Kapak Detay.

Sultan Barsbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **yedinci** örnek TİEM’de 1795 envanter numarasıyla kayıtlı olan ve ketebesini bulunmayan “*En-Necmü'l-Vehhâc*” isimli eserin ikinci cildine³³⁷ aittir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/30 Mayıs 1916) tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الثاني من النجم الوهاج³³⁸

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

شرح المنهاج للإمام العالم العامل الفقيه كمال الدين الدميري رحمه الله³³⁹

³³⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 338.

³³⁸ “En-Necmü'l-Vehhâc”ın ikinci cildi”.

³³⁹ “İmam, Alimlerin alimi fakih Kemalüddin ed-Demiri’nin -Allah ona rahmet eylesin- Şerhu’l-Minhâc’ı”.

şeklinde verilmiştir (Görsel: 190).

Görsel: 190, Örnek: 27, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Zahriye Sayfası.

Cildin sırtı, kapak ve mikleb kenarları ile dudak kısmı vişneçürüğü renginde bir deriyle tamir edilmiştir.

Kapaklar zencireğiyle, köşebentleriyle, salbeğiyle ve şemsesiyle bir önceki örnekle tamamen aynıdır (Görsel: 191).

Görsel: 191, Örnek: 27, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Salbek (solda) ve Şemse (sağda) Detay.

Sertab ve mikleb bezemesi önceki örnekten farklıdır. Sertabın alt ve üst kenarında kapaklardakine benzeyen bir zencirek bulunmaktadır. Ancak burada

zencirek tamamen soğuk bırakılmıştır. Altınlı ve altınsız cetvellerle üç eşit dikdörtgen paftaya ayrılan sertapta, bu paftaların içi boş bırakılmıştır (Görsel: 192).

Görsel: 192, Örnek: 27, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Miklebin damla şeklindeki şemsesi bir önceki örneğe benzese de tamamen aynı değildir. Şemse içi ½ simetrlili rûmîli olarak tezyîn edilmiştir (Görsel: 193).

Görsel: 193, Örnek: 27, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Mikleb.

İç kapaklar da bir önceki örnekle aynıdır.

Hem bu örneğimiz hem de bir önceki örneğimize benzeyen tasarımlar aynı dönem Osmanlı cildlerinde de görülmektedir. Ancak bizim örneklerimiz yaklaşık on beş yıl kadar daha erken tarihlidir. Bu da Osmanlı'da Memlûk etkisiyle cildler yapıldığını göstermektedir. Bu da bize eserin ketebesiyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Yapılan bu eserlerin birbirinden oldukça farklı olması bu dönemde cild sanatının oldukça yoğun bir üretimde olduğunu göstermektedir. Bir taraftan yuvarlak şemseli cildler yapılırken diğer taraftan çok iri oval şemselerin yapıldığı görülmektedir. Şeyh Müeyyed döneminde görülen bitkisel bezemeler burada şemse içi tezyînâtında kullanılmıştır. Bu dönemde tam zeminli geometrik tasarımların farklı uygulamaları yapılmıştır. Bu dönemde iç kapaklar daha çok bezemelidir ve soğuk bırakılmıştır. Bu dönem cildlerinde altın ve türevlerinin bolca kullanılması ortak bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

2.4.8. Sultan Seyfeddin Çakmak Dönemi (842-857/ 1438-1453) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Zâhir Seyfeddin Ebû Said Çakmak el-Alâî ez-Zâhîrî el-Çerkesi*” olup, küçük yaşta ülkesinden Mısır’a getirilmiştir. Atabek İnal’ın oğlu Emir Ali tarafından satın alınmış, eğitimi tamamlanınca devlet görevlerinde yükselmiştir. Sultan Barsbay’ın vasiyeti üzerine ölümünden sonra yerine oğlu Aziz Yusuf sultan olmuş ancak bu saltanat ancak üç ay kadar sürmüştür. Melik Aziz Yusuf hal edilince de yerine Seyfeddin Çakmak geçmiş ve Melik Zahir Çakmak ünvanıyla Sultan ilan edilmiştir³⁴⁰.

Tahta çıkar çıkmaz içte istikrarı sağlama girişimlerine başlayan Melik Zahir Çakmak dönemi iç siyaseti oldukça sakin geçmiştir. Bu dönemde Karkamas, Tagribermiş ve İnal el-Cemeki gibi emirler tarafından çıkarılan birkaç isyan başarıyla bastırılmıştır³⁴¹. Bir diğer isyan ise El- Cize’de siyahi köleler tarafından çıkarılmış, isyan bastırılınca da bu kölelerin çoğu gemilerle Osmanlı’ya götürülmüş ve orada satılmıştır³⁴².

Saltanatını güvence altına alan Sultan, selefi Barsbay gibi Memlûkler’in kendi aralarında rekabete girmelerini engellemek için cihad fikrini ön plana çıkarmıştır. Bu cihad fikri kapsamında Akdeniz’de Müslüman gemilerine saldıran Haçlı korsanlarının faaliyetlerini önlemek için Rodos üzerine üç sefer düzenlemiştir³⁴³. Düzenlenen bu seferler sonucunda Rodos alınamamış, ancak Hristiyanlar tarafından Akdeniz’deki Memlûk gücü hissedilmiş ve antlaşmalar imzalanmıştır³⁴⁴.

Sultan Çakmak komşusu olan Müslüman devletlerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Hatta Osmanlı hükümdarı II. Murat’ın 1438 yılında Semendire’yi fethetmesi üzerine O’na içinde Hz. Osman’ın elinden çıkmış bir Mushaf’ın da bulunduğu çeşitli hediyeler göndermiştir³⁴⁵. Kabe’nin örtüsünün değiştirilmesi görevini isteyen Şahrüh’un talebini selefi Barsbay’ın aksine kabul etmiştir.

³⁴⁰ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 515-516.

³⁴¹ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 516-523.

³⁴² Kâzım Yaşar Koprman, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, s. 117.

³⁴³ Fatih Yahya Ayaz, **Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs’ta İlk Türk Hâkimiyeti**, s. 118-119.

³⁴⁴ İlyas Gökhan, “Memluk Sultanı Zahir Seyfuddin Çakmak Döneminin Salgın Hastalık ve İktisadî Buhranları (H.842-857/M. 1438-1453)”, s. 342.

³⁴⁵ Cihan Yüksel Muslu, **Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**, s. 142-143.

Dindarlığı ve İslami ilimlere olan hayranlığıyla ünlenen Çakmak; memlûklere ve emirlere cimrilik ederken, resmi inancın koruyucularına cömertçe vermiştir. Halkın seleflerinin birçoğuna karşı duyduğu antipatinin aksine, Sultan seksen yaşında (3 Safar 857/13 Şubat 1453) öldüğünde, halk O'nun vefatının gerçekten yasını tutmuştur³⁴⁶.

Seyfeddin Çakmak tarafından yaptırılan mimari eserlerden en önemlisi kendi adıyla anılan medresesidir. Çakmak'ın 824/1421 tarihinde henüz bir emirken yaptırdığı bu medresenin görkemli iki cephesi bulunmaktadır Şam'daki en güzel Memlûk eserlerinden biri olan Çakmak Medresesi'nin iç mimarisi ve süslemeleri günümüze sağlam olarak ulaşabilmiştir³⁴⁷.

Görsel: 194, Çakmakiyye Medresesi (<https://www.sana.sy/tr/?p=251607> E. T. 07.08.2022)

Çalışmamızda Sultan Seyfeddin Çakmak dönemine tarihlendirebileceğimiz iki adet eser incelenecektir.

Bu eserlerden ilki TİEM'de 2172 envanter numarasıyla kayıtlı olan 15 Safer 846/ 25 Haziran 1442 tarihli ve İslam tarihi konulu "*Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*" isimli eserin birinci cildine³⁴⁸ aittir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

³⁴⁶ Carl F. Petry, *The Mamluk Sultanate A History*, Australia, Cambridge University Press, 2022, 1/18.

³⁴⁷ Abdüsselam Uluçam, "Şam", s. 322.

³⁴⁸ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 339.

Bezemeli olan zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو الأول من كتاب الروضتين في أخبار الدولتين³⁴⁹

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف الشيخ الإمام العلامة شهاب الدين عبد الرحمن الشامي رحمه الله³⁵⁰

şeklinde verilmiştir (Görsel: 195).

Görsel: 195, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Zahriye Sayfası.

Kapak kenarlarında yırtılmalar ve tamir izleri bulunmakla birlikte cild oldukça iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda soğuk cetvellerin arasına yerleştirilmiş üç sıra zencirek bulunmaktadır. En dışta bulunan ilk zencirek kapakların sadece kısa kenarlarında görülürken diğer iki zencirek bütün kapağı çevrelemektedir. En dıştaki zencirek, kolları arasına birer tane altınlı nokta yerleştirilen dört kollu yıldızların peş peşe vurulması suretiyle oluşturulmuştur. İkinci sıradaki zencirek geometrik karakterlidir. Son olarak çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır. İlk iki zencirek soğuk bırakılmışken sadece sarmal zencirek altınlanmıştır (Görsel: 196).

³⁴⁹ “Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn'in birinci cildi”.

³⁵⁰ “Şeyh imam allame Şihabüddin Abdurrahman eş-Şâmi'nin -Allah ona rahmet eylesin- telifidir”.

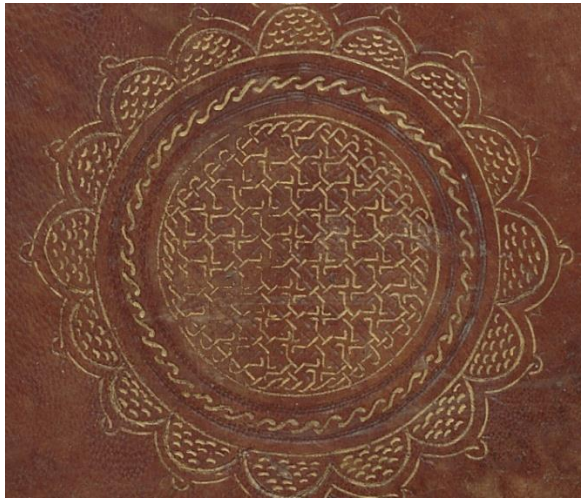
Kapaklar düz cetvelli köşebentlidir ve cetvellerin içinde sekizer tane altınlanmış balık pulu motifi bulunmaktadır. Köşebentlerin cetvellerinden sonra bir sıra altın cetvel çekilmiş olup bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 196).

Görsel: 196, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka Kapak, Zencirekler, Köşebent, Detay.

Yuvarlak salbeğin içi geçmelerle doldurulmuştur. Şemse merkezindeki geçmeler soğuk bırakılıp etrafındakiler altınlanmak suretiyle bir gamalı haç motifi oluşturulmuştur. Salbeğin etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır. Dışta bulunan tahrir üç adet düğümlü tığ yerleştirilmiştir (Görsel: 197).

Kapaklarda bulunan on altı dilimli yuvarlak şemsenin merkezi, simetrik bir şekilde yerleştirilen soğuk ve altınlı geçmelerle doldurulmuştur. Yuvarlak şemsenin etrafında ikişer sıra soğuk tahririn arasında altınlanmış sarmal zencirek bulunmaktadır. Bu zencirekten sonra şemsenin dilimleri yapılmış bu dilimlerin içleri, köşebentlerdeki altınlı balık pullarıyla doldurulmuştur. Son olarak bu dilimlerin etrafı uçları düğümlü altın tahrirle sonlandırılmıştır (Görsel: 197).

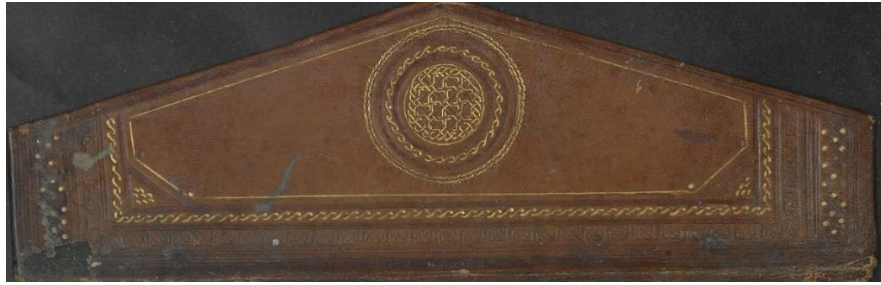
Görsel: 197, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Ön Kapak, Şemse (solda), Salbek (sağda), Detay.

Sertab bulunmaktadır ve bezemelidir. Kabaca yapılan tamir nedeniyle bu sertabın alt ve üst kenarı kapanmıştır. Kapanmayan kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla iki sıra zencirek bulunmaktadır. Sertabın sadece kısa kenarlarında alınlık olarak bulunan bu zencirekler kapaklarda da gördüğümüz dört kollu yıldızlı ve sarmal zencireklerdir. Sertab bu zencireklerden sonra altınlı ve altınsız cetvellerle üç paftaya ayrılmış, bu paftaların içine altınlanmış zencir-i saadet motifleriyle oluşturulan bir bezeme yerleştirilmiştir (Görsel: 198).

Görsel: 198, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Sertab.

Mikleb bulunmaktadır ve bezemelidir. Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynı karakterdedir. İrice olan yuvarlak mikleb şemsinin içi kapak şemseleri gibi tezyîn edilmiştir. Soğuk cetvellerin arasına yerleştirilen altınlı sarmal zencirekten sonra altın tahrirle oluşturulmuş küçük dilimler görülmektedir. Altmış yedi tane olan bu küçük dilimlerin arasına yerleştirilen sade tığların altınları dökülmüştür (Görsel: 199).

Görsel: 199, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Mikleb.

Soğuk olarak tezyîn edilen iç kapaklar ¼ simetrlili rûmîli olarak tasarlanmıştır (Görsel: 200).

Görsel: 200, Örnek: 28 *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka İç Kapak Detay.

Sultan Seyfeddin Çakmak dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek TİEM'de 2173 enavter numarasıyla kayıtlı bulunan, İslam tarihi konulu ve "*Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*" isimli eserin ikinci cildine³⁵¹ aittir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Tezhipli zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو الثاني من كتاب الروضتين في أخبار الدولتين³⁵²

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف الشيخ الإمام العلامة شهاب الدين عبد الرحمن الشامي رحمه الله³⁵³

şeklinde verilmiştir (Görsel: 201).

³⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 340.

³⁵² "*Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*"'in ikinci cildi".

³⁵³ "Şeyh imam allame Şihabüddin Abdurrahman eş-Şâmi'nin -Allah ona rahmet eylesin- telifidir".

Görsel: 201, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Zahriye Sayfası.

Sırt bölgesi daha açık kahverengi deriyle tamir edilen cildin sertab alt kenarında kopmalar görülmektedir.

Bol miktarda altının kullanıldığı cildimiz bir önceki örneğimizle çok benzese de aynı değildir.

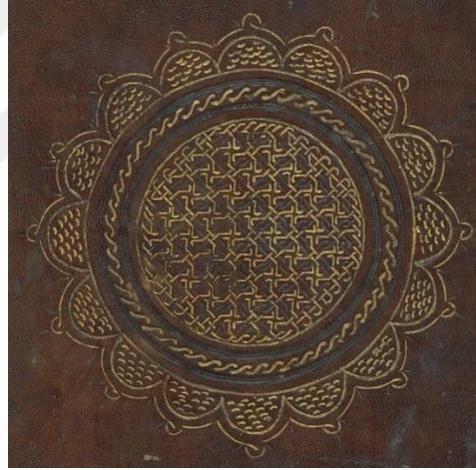
Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda yine üç sıra zencirek bulunmaktadır. Bu üç sıra zencirek bir önceki örnekle tamamen aynıdır. Ancak en dışta bulunan dört kollu yıldızlı zencireğin kolları arasına yerleştirilen noktaların neredeyse tamamının altınları dökülmüştür (Görsel: 202).

Zencireklerden sonra düz cetvelli köşebentler bulunmaktadır. Bu köşebentlerin içinde üçgen şeklinde küçük ve basit bir düğüm motifi görülmektedir. Köşebentleri oluşturan cetveller soğuk iken köşebent içlerindeki bezeme altınlanmıştır. Köşebentleri oluşturan cetvellerden sonra çekilen bir sıra altın cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel: 202).

Görsel: 202, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, ArkaKapak Zencirek, Köşebent Detay.

Salbeğin bulunmadığı kapakların on altı dilimli yuvarlak şemsesi form olarak bir önceki örnekle aynıdır. İçi de geçmelerle doldurulmuş olmasına rağmen şemse merkezi bu geçmelerin farklı yerleştirilmesi suretiyle bir önceki örnekten ayrılmaktadır (Görsel: 203).

Görsel: 203, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Ön Kapak Şemse Detay.

Bezemeli olan sertabın alt ve üst kenarlarında alınlık olarak kullanılan iki sıra zencirek bulunmaktadır. Kapaklarda da bulunan bu iki zencirekten dışta olanı dört kollu yıldızlı, içte olanı ise geometrik karakterli zencirektir. Altınlı ve altınsız cetvellerle oluşturulan üç pafta önceki örnekle aynı bezenmiştir (Görsel: 204).

Görsel: 204, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Sertab.

Mikleb bulunmaktadır ve bezemelidir. Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynı tezyîn edilmiştir. Daha küçük olan mikleb şemsesi bir önceki örneğin şemsesiyle aynı bezenmiştir (Görsel: 205).

Görsel: 205, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapak bezemeleri bir önceki örnekle aynıdır (Görsel: 206).

Görsel: 206, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Arka İç Kapak Detay.

Sultan Seyfeddin Çakmak dönemine sınıflandırılan ve birbirine çok benzeyen bu iki cildin hem zencirek hem de köşebentleri geçmişten gelen uygulamaların devamı niteliğindedir. Ancak içleri geçmeli yuvarlak salbeklerle tüm çalışma boyunca sadece burada karşılaşılmıştır. Genel olarak oldukça gösterişli olan ve bol miktarda altın kullanılan bu cildler işçilik olarak da gayet başarılıdır.

2.4.9. Sultan Seyfeddin İnal Dönemi (857-865/1453-1461) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Eşref Seyfeddin Ebu’n-Nasr İnal b. Abdullah el-Alâî en-Zâhiri en- Nasırî*” olup çerkes asıllıdır. Bir tacir tarafından abisiyle birlikte satın alınıp, ülkesinden Kahire’ye getirilmiştir. İki kardeş Kahire’de Sultan Berkûk tarafından 1396-97 yıllarında satın alınmış, iki kardeşten ağabey Tuh azat edilirken, İnal tibakta³⁵⁴ hem askeri hem de ilmi olarak yetiştirilmiştir³⁵⁵.

Başarılarıyla askeri hiyerarşide hızla yükselen İnal; Gazze, Safed, Ruha ve naiplikliklerinde bulunmuş, Kıbrıs seferinde (1444) ise başkomutan olarak görev yapmıştır³⁵⁶.

Sultan İnal, Osmanlı ve Memlûk ilişkilerini kendi güç dengesini de koruyarak dengeli ve dosthane bir şekilde sürdürebilmiştir³⁵⁷. İnal’ın İstanbul’un fethi sonrası Kahire sokaklarını süsletmesi ve Mısır’da büyük bir sevinç yaşanması bu dosthane ilişkinin bir kanıtı niteliğindedir³⁵⁸.

Seyfeddin İnal, okuma yazma bilmeyen, imzasını bile katibinin işaretleri üzerinden atabilen, ilimle ilgisi olmayan ve aşırı cimri biri olarak nitelendirilmiştir³⁵⁹.

Sultan Seyfeddin Çakmak’ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Malik Mansûr Muhammed’in sultanlığı ancak bir ay kadar sürmüş, yerine İnal Sultan olarak tahta oturmuştur (Mart 1453)³⁶⁰.

Sultan Seyfeddin’in himayesinde gerçekleştirilen imar faaliyetlerine baktığımızda kendi adıyla anılan Külliyesi’nin öne çıktığını görmekteyiz. İnşasına 1451 yılında İnal henüz bir emirken başlanmış olan Külliye 1456 yılında tamamlanmıştır. Bu eser Sultan Fereç b. Berkûk hangahının kuzeyinde yer alır ve medrese-cami, türbe ile bir hangahtan oluşur. Geleneksel Memlûk cephelerinin aksine türbe kubbesinin kaidesinin caminin çatısından daha alçak olmasıyla diğer yapılardan

³⁵⁴ Tabak olarak da kullanılan bu kavram, Kal’atu’l – Cebel’de memluklerin kaldığı askeri koğuşlara veya barınaklara verilen isimdir.

³⁵⁵ İbni Tagrıberdi, **a.g.e.**, s. 540.

³⁵⁶ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/1250-1517**, s. 865.

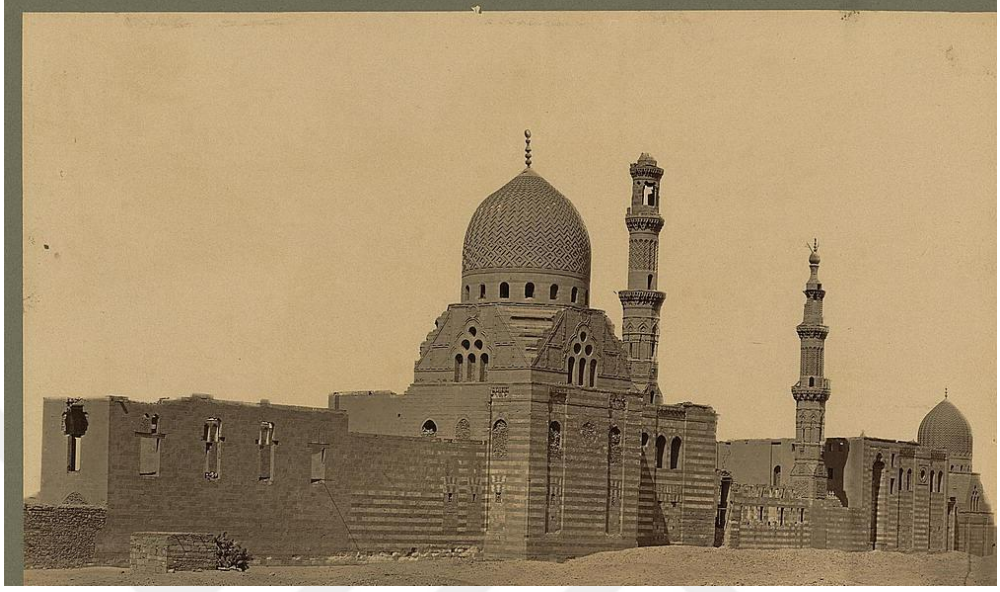
³⁵⁷ Cihan Yüksel Muslu, **Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**, s. 158.

³⁵⁸ Richard Yeomans, **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, s. 199.

³⁵⁹ İbni Tagrıberdi, **a.g.e.**, s. 549.

³⁶⁰ İbni Tagrıberdi, **a.g.e.**, s. 532-537.

ayrılır ve minaresinin ikinci katındaki zikzak oyma üç boyutluymuş hissi uyandıracak kadar ustaca yapılmıştır (Görsel: 206)³⁶¹.

Görsel: 207, Sultan Seyfeddin İnal Külliyesi,
(<https://wikimedioc.com/album/Sultan%20İnal%20complex> E.T. 3.10.2022).

Bu çalışmada Sultan Seyfeddin İnal dönemine ait bir adet cild incelenecektir.

Bu eser TIEM’de 1621 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan, 7 Safer 864/ 3 Aralık 1459 ketebeli ve Kütüb-ü Sitte’nin altıncı kitabı olan “**Sünen**” isimli eserin ikinci cildine³⁶² aittir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii’nden getirilmiştir.

Tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الثاني من السنن³⁶³

ortasında bulunan madalyonun içinde ise müellifin ismi:

للشيخ الإمام العالم العلامة أبي عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه رضي الله عنه³⁶⁴

şeklinde geçmiştir (Görsel: 208).

³⁶¹ Doris Behrens-Abouseif, **Islamic Architecture in Cairo: An Introduction**, s. 143-144.

³⁶² Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 341.

³⁶³ “Sünen’in ikinci cildi”.

³⁶⁴ “Şeyh imam alim-u allame Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce -Allah ondan razı olsun”.

Görsel: 208, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TİEM: 1621, Zahriye Sayfası.

Cildin sırt kısmı ve kapak kenarları daha açık tonda kahverengi bir deriyle tamir edilmiştir. Bu tamir esnasında sertab aynı deriyle kaplanmıştır. İç kapakların sonradan takıldığı tahmin edilen ciltte az da olsa kurt yenikleri bulunmaktadır ve altınli noktaların çoğu dökülmüştür.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. İlk olarak birkaç sıra soğuk cetvelden sonra yine soğuk olarak bırakılan geometrik karakterli bir zencirek görülmektedir. İkinci sırada ise kolları arasında altınli nokta bulunan dört kollu yıldızların peş peşe vurulmasıyla oluşturulmuş bir zencirek bulunmaktadır (Görsel: 209).

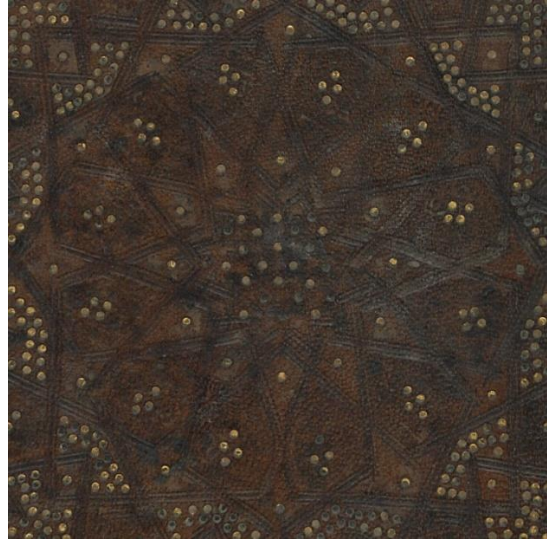
Görsel: 209, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TİEM: 1621, Ön Kapak Zencirek Detay.

Köşebentler şemsenin $\frac{1}{4}$ 'üyle oluşturulmuş olup içleri oldukça yıpranmıştır. Kalan izlerden köşebent içlerinin ikinci sırada bulunan zencirekte kullanılan yıldızlarla doldurulduğu tahmin edilmektedir (Görsel: 210).

Görsel: 210, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TIEM: 1621, Ön Kapak Köşebent Detay.

Tam zeminli geometrik karakterli olan kapakların merkezinde on iki kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızın içinin köşebentler gibi bezendiği tahmin edilmektedir. Bu yıldızın uzantılarıyla oluşturulan ikinci on iki kollu yıldızın içinde sadece birer tane altınlı nokta bulunmaktadır. Zemin bu yıldızın uzantılarıyla oluşturulan geometrik formlarla doldurulmuştur. Burada görülen beşgenlerin içleri gülçelerle ve dörder tane altınlı nokta ile doldurulmuş izlenimi vermektedir. Diğer formların içinde ise altınlı ve altınsız noktalar bulunmaktadır (Görsel: 211).

Görsel: 211, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TIEM: 1621, Ön Kapak Şemse Detay.

Cildin tamirinde kullanılan deriyle kaplanan sertab bezemesizdir.

Mikleb gerek zencirekleri gerekse zemin bezemesiyle kapaklarla aynıdır (Görsel: 212).

Görsel: 212, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TİEM: 1621, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapaklar bezenmiştir. Bu bezeme rûmîlerden ve bitkisel motiflerden oluşmaktadır (Görsel: 213).

Görsel: 213, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TİEM: 1621, Arka İç Kapak Detay.

Yıpranma nedeniyle eski ihtişamını kaybeden bu eser üslup birliğini gösterir. Cildin motif ve kompozisyon özellikleri birlikte değerlendirildiğinde eserin ketebesiyile uyumlu olduğu görülmektedir.

2.4.10. Sultan Hoşkadem Dönemi (865-872/1461-1467) ve Cild Sanatı

Tam adı “*Sultan Melik Zâhir Ebû Zâhir Seyfeddin Hoşkadem b. Abdullah en-Nasîri el- Müeyyedî*”dir. İbn Tagriberdi tarafından Rum (Anadolu) asıllı olduğu belirtilen Hoşkadem 815-816 (1412-1413) yıllarında Mısır’a getirildiğinde Melik Müeyyed Şeyh tarafından satın alınmıştır. Uzun süre tibakta ilim tahsili almış, sonrasında azat edilerek Sultan’ın memlûkleri arasına girmiştir. Aldığı görevleri başarıyla tamamlayan Hoşkadem askeri hiyerarşi içinde sürekli yükselerek atabekliğe kadar ilerlemiştir. Atabek olduktan sonra özellikle Zâhiri memlûklerin desteğiyle Sultan Melik Müeyyed Ebu’l Feth Ahmed’i tahttan indirmiş ve sonrasında yine bu memlûkler tarafından Sultan ilan edilmiştir³⁶⁵.

Saltanatı boyunca daha çok devletin iç işleriyle uğraşan Sultan Hoşkadem’in ilk işi kendisine karşı girişilen isyan hareketlerini bastırmak olmuştur. Özellikle Eşrefiyye Memlûkler’i tarafından çıkarılan olayları bastırmak için de muhalif emirlerin kimini görevinden almış, kimini de öldürtmüştür³⁶⁶.

Bu şekilde içerde istikrarı sağlayan Hoşkadem, koyduğu ağır vergilerle halkı zor durumda bırakmış, bu da huzursuzluğa sebep olmuştur. Ticareti tekelinde bulunduran Sultan ayrıca devletin idari görevlerinde bulunan gayri müslimleri görevlerinden almıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Hoşkadem’in saltanatta bulunduğu süre Mısır ve Suriye halkı için sakin bir dönem olarak nitelendirilmiştir³⁶⁷.

Sultan Hoşkadem döneminde Osmanlılar’la ilişkilerin bozulduğu görülmektedir. Kaynaklarda ilişkilerin bozulma nedenleri; Dulkadiroğullarına bey seçimi, Kahire’de Osmanlı elçisine teamüllere aykırı davranılması³⁶⁸ ve Fatih’in Hicaz su yollarının tamirinin Osmanlılarca yapılması talebinin Sultan Hoşkadem tarafından reddedilmesi olarak gösterilmiştir³⁶⁹.

³⁶⁵ İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 553-561.

³⁶⁶ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 118.

³⁶⁷ Abdülkerim Özcan, “Hoşkadem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 18, İstanbul, 1998, s. 250.

³⁶⁸ Cihan Yüksel Muslu, **Osmanlılar ve Memlûklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**, s. 160-170.

³⁶⁹ Selâhattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasî ve Askerî Faaliyeti**, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 338.

Memlûkler'in Doğu Akdeniz siyaseti için önemli bir merkez olan ve Sultan Barsbay tarafından alınan Kıbrıs'ta Sultan İnal döneminde başlayan taht kavgaları devam etmiş, Hoşkadem ada üzerine farklı tarihlerde gönderdiği seferler sonucunda 1464 yılında iç istikararı sağlamıştır³⁷⁰.

1467 yılında vefat eden Hoşkadem iyi bir savaşçı, zeki ve sabırlı bir Sultan olarak nitelendirilmiştir³⁷¹. Orta boylu, zayıf ve güzel yüzlü olarak tasvir edilen Hoşkadem'in aynı zamanda oldukça iyi Arapça konuştuğu da bilinmektedir³⁷². Ayrıca Sultan'ın iyi giyindiği, pahalı kıyafetler ile kürkler kullandığı, altın takılardan ve süslemelerden hoşlandığı ifade edilmiştir³⁷³.

Hoşkadem 1448 yılında henüz bir emirken Adana'nın Kozan ilçesinde, kendi adıyla anılan bir cami yaptırmıştır. Osmanlılar zamanında Camiu'l-Kebir olarak adlandırılan eser günümüze orijinal planıyla ulaşamamıştır³⁷⁴.

Bu eserden başka, Sultan Hoşkadem'in himayesinde yapılan bir mimari esere ulaşamamıştır.

Kitap sanatları açısından mimariden daha zengin olan bu dönemde, akademik bir geçmişe sahip olan el-Taci el-Nastaravi'nin (ö. 1467) hattat ve müzehhip olarak çalıştığı bilinmektedir. Sultan Hoşkadem tarafından 1464'de Şam'da bir zaviye için sipariş edilen bir Kur'an-ı Kerîm'i tezhiplerdiği ve yeni başlayanlar için okumayı kolaylaştırmak adına el yazmasına notlar eklediği ifade edilmektedir³⁷⁵. Ancak bu Kur'an-ı Kerîm'le ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır.

Sultan Hoşkadem dönemi cild sanatı açısından da oldukça zengindir. Çalışmamızda incelenen ve Sultan Hoşkadem dönemine ait olan altı adet cild bu fikri destekler niteliktedir.

³⁷⁰ Altan Çetin, "Memlûklerin Doğu Akdeniz Hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem'in Kıbrıs'a Müdahalesi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 21, No: 1, 2021, s. 306.

³⁷¹ Abdülkerim Özcan, "Hoşkadem", s. 250.

³⁷² İbni Tagriberdi, **a.g.e.**, s. 568.

³⁷³ Patricia Lesley Baker, "A History of Islamic Court Dress in the Middle East", London, SOAS, University of London, PhD Thesis, 1986, s. 161.

³⁷⁴ Aytül Kaplan vd., "Kozan (Sis)'daki Uu Camiler Ve Okunan Kitabeleri", **Academic Social Resources Journal**, C. 5, No: 13, 2020, s. 87-88.

³⁷⁵ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 122.

Bu cildlerden **ilki** TİEM’de 1800 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan, Cemaziyelahir 865/ Mart-Nisan 1461 ketebeli ve “*Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr*” isimli eserin³⁷⁶ cildidir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Ön kapak ciltten ayrılmış olup sırt kısmı da kapaklarda kullanılan derinin rengine çok yakın bir deriyle tamir edilmiştir. Çok açık kahverengi deriyle kaplanan sertab muhdestir.

Cildimizin ön ve arka kapağı form olarak aynı yapılmasına rağmen şemse içi tezyînâtlarıyla birbirinden farklıdır. Kapaklarda birkaç sıra soğuk cetvelin arasında yine soğuk bırakılmış bir sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek rûmîli boyuna simetrili bir desenle oluşturulmuştur (Görsel: 214).

Görsel: 214, Örnek: 31, *Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr*, 865/1461, TİEM: 1800, Ön Kapak Zencirek Detay.

Köşebentlerin olmadığı kapaklarda; oldukça küçük ve tepelik şeklinde salbek bulunmaktadır. Salbekler şemsenin etrafındaki altın tahrirle doğrudan şemseye bağlanmıştır. Cildin yuvarlağa yakın oval şemsesi de salbekler gibi küçüktür (Görsel: 215).

Ön kapak şemsesinin merkezinde iç içe iki tane penç motifi görülmektedir. Şemse içi dıştaki pençin dilim aralarına yerleştirilen daha büyük bir pençten çıkan dallar, iri yapraklar ve rûmîlerle bezenmiştir. Dallar kuvvetlendirilmek için çift tahrirle oluşturulmuş olup, motiflerin araları iğne perdahıyla doldurulmuştur. Ayrıca şemsenin etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır (Görsel:215).

Arka kapak şemsesinin merkezinde yine penç motifi bulunmaktadır. Bundan çıkan dallar irili ufaklı yapraklar ve rûmîlerle şemse içi bezenmiştir. Ön kapakta olduğu gibi burada da motiflerin arası iğne perdahıyla doldurulmuştur. Şemsenin

³⁷⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 342.

etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır. Ön kapaktan farkı şemsenin sağ ve sol uçlarına doğru birer düğüm yerleştirilmiş olmasıdır (Görsel: 215).

Görsel: 215, Örnek: 31, *Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr*, 865/1461, TİEM: 1800, Ön (solda)ve Arka (sağda) Kapak Salbek, Şemse Detay.

Muhdes sertab bezemesizken mikleb bezemelidir. Miklepte bulunan bir sıra zencirek kapaktakilerle aynıdır. Mikleb şemsesi nerdeyse $\frac{1}{2}$ olup, kapak şemseleriyle aynı olduğu tahmin edilmektedir (Görsel: 216).

Görsel:216, Örnek: 31, *Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr*, 865/1461, TİEM: 1800, Mikleb.

İç kapaklar ve mikleb içi düz kağıtla, sertab içi ise sertapta kullanılan deri ile kaplanmışır. Sertap içinde de bezeme bulunmamaktadır.

Ketebe sayfasında bulunan 868/ 1463-1464 kaydı sayesinde Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek TİEM’de 1673 envanter numarasıyla bulunan “*El-Câmiu’s-Sahîh*” isimli eserin³⁷⁷ cildidir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Eserin karşılıklı zahriye sayfaları oldukça güzel tezhiplenmiştir. Sayfa 1b’de bulunan madalyonun içinde:

برسمه المقام الشريف مولانا السلطان المالك الملك الظاهر أبي سعيد خشقدم أعز الله
أنصاره³⁷⁸

sayfa 2a’da bulunan kitabeliklerin içinde ise eserin ismi:

كتاب صحيح البخاري رحمه الله تعالى عليه³⁷⁹
şeklinde verilmiştir (Görsel: 217).

Görsel: 217, Örnek: 32, *El-Câmiu’s-Sahîh*, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Karşılıklı Zahriye Sayfaları.

Muhdes olan cilt, esere uydurulmak için kesilmiştir. Ayrıca cildin sırtı ile kapak kenarları daha açık tonda bir deri ile tamir edilmiştir. Şu anki haliyle sertabı ve miklebi bulunmayan cildin aslında miklebli olup olmadığı bu tamir nedeniyle anlaşılamamaktadır.

³⁷⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 343.

³⁷⁸ “Onun fermanıyla (emriyle) efendimiz Sultan malikü’l-mülk Zahir Ebi Saîd Huşkadem’in -Allah onun yardımcılarını izzetli kulsın- makam-ı şerifi”.

³⁷⁹ “Sahîh-i Buhârî -Yüce Allah ona rahmet eylesin- kitabı”.

Cildin kapakları aynı bezenmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. Bunlardan ilki paftalı bir bordürdür. Kısa kenarlarda, üç adet küçük kare pafta ile bunların arasında daha büyük dikdörtgen iki pafta yer almaktadır. Uzun kenarlarda ise iki uzun dikdörtgen paftanın arasında daha kısa dikdörtgen bir pafta bulunmaktadır. Bu paftalar altınlı ince sarmal zencirek ve yine altınlı cetvellerle birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan uzun olanların içi, bir gamalı haçın etrafına yerleştirilen geçmelerle oluşturulan baklava dilimi motifinin devamıyla doldurulmuştur. Gamalı haç soğuk bırakılıp geçmeler altınlanmıştır. Uzun kenarlarda bu baklava dilimlerini ön plana çıkarmak için kenarlarda kalan geçmeler de soğuk bırakılmıştır. Kısa kenarlarda ise aynı alanlar altınlanmıştır. Daha küçük olan paftalar ise merkezdeki gamalı haçın etrafının geçmelerle doldurulması suretiyle bezenmiştir. Gamalı haç yine soğuk iken geçmeler altınlanmıştır. Bu bordürden sonra ise altınlanan çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır (Görsel: 218).

Görsel: 218, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TiEM: 1673, Ön Kapak Zencirek Detay.

Kapaklarda üç dilimli bir köşebent bulunmaktadır. Soğuk olarak tezyîn edilen köşebent içleri rûmîlerle bezenmiştir. Motiflerin iç boş bırakılırken, motif araları sık bir şekilde iğne perdahıyla doldurulmuştur. Köşebentlerin etrafı iki sıra altın tahrirle çevrelenmiş olup, dilim aralarında altınlı sade tığlar bulunmaktadır (Görsel: 219).

Görsel: 219, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka Kapak Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki salbek oldukça yetkindir. İçi köşebentler gibi bezenmiştir (Görsel: 220).

Kapakların şemsesi form olarak diğer örneklerden farklıdır. On altı kollu yıldız şeklinde olan şemsenin yıldız kolları tepelik şeklinde düzenlenmiştir. Bu on altı kol, iki tane sekiz kollu yıldızın birinin kolları diğerinin kollarının arasına gelecek şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Şemse merkezinde içinde sekizli penç bulunan on altı kollu bir yıldız bulunmaktadır. Sencide rûmîlerle bezenen şemse içinde motif araları iğne perdahıyla doldurulmuştur. Şemsenin etrafında iki sıra altın tahrirden sonra sade tığlar görülmektedir (Görsel: 220).

Görsel: 220, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TiEM: 1673, Ön Kapak Şemse Detay.

Deriyle kaplanan kapak içleri müşebbektir. Kapak içlerinde iki sıra zencirek bulunmaktadır. Yapılan tamir sonucu kapak kenarlarının büyük kısmı kapanmıştır. Bu yüzden sadece arka iç kapakta kalan izlerden soğuk olarak bırakılmış bir zencireğin varlığı anlaşılmaktaysa da zencireğin formu hakkında bir şeyler söylemek mümkün değildir. İkinci olarak ise dış kapakta da rastladığımız çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek altınlanmıştır (Görsel: 221).

Müşebbek olan köşebentlerin içi $\frac{1}{2}$ simetrlili hurdeli rûmîli olarak tezyîn edilmiştir. Köşebentlerin ucunda yarım tepelikli salbekler bulunmaktadır. Bunların içi boş bırakılmıştır (Görsel: 221).

Görsel: 221, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka İç Kapak Zencirek, Köşebent Detay.

Şemsesi oval ve dilimlidir. Şemse içi $\frac{1}{4}$ salbekli olarak tezyîn edilmiştir. Salbek içleri $\frac{1}{2}$ simetrlili hurdeli rûmîlidir. Merkez yeşile, salbekler altına geriye kalan zeminin tamamı ise maviye boyanmıştır. Motifler deri olarak bırakılmıştır. Şemsenin etrafında bir sıra altın tahrir bulunmaktadır. Dilim aralarına ve dilim ortalarına ucunda sade tığ bulunan nokta yerleştirilmiştir. Hem noktalar hem de tığlar altınlanmamıştır (Görsel: 222).

Görsel: 222, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka İç Kapak Salbek, Şemse Detay.

Temellük kitabesinden, devadar Canibek tarafından Sultan Hoşkadem için hazırlandığını anladığımız bu kitabın cildi diğer örneklerden farklıdır. Ancak özellikle iç kapak bezemeleri Kayıtbay ve Gavri dönemlerinde de örnekleri görülecek müşebbek cildlerin öncüsü niteliğindedir. Bütün bu bilgiler ışığında cildin dönemine ait olduğu söylenebilmektedir.

Ketebe sayfasında bulunan 12 Safer 870/ 4 Ekim 1465 kaydı sayesinde Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örneğimiz TİEM’de 1598 envanter numarasıyla bulunan **“Kitâbü’l- Câmî’l- Müsnedi’s- Sahîh”** isimli eserin³⁸⁰ cildir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Özenle tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

كتاب الجامع المسند الصحيح³⁸¹

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

المختصر من امور سيدنا رسول الله صلى الله عليه و سلم ... للإمام الحافظ أبي

عبد الله محمد بن اسمعيل بن ابراهيم بن ... البخاري رحمه الله³⁸²

şeklinde verilmiştir (Görsel: 223).

³⁸⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 344.

³⁸¹ “Kitâbü’l-Câmi’ul-Müsnedi’s-Sahîh”.

³⁸² “Efendimiz Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in işlerinden muhtasardır. İmam Hafız Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. ... el-Buhârî’nindir -Allah ona rahmet eylesin-”.

Görsel: 223, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmii'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Zahriye Sayfası.

Cildimizin sertabı ve miklebi muhdestir. Ayrıca sırt kısmında sertapta kullanılan bordo deriyle yapılan ilaveler görülmektedir. Kapaklarda yıpranmalar ve kurt yeniklerine de rastlanmakla birlikte bu durum motif ve kompozisyon tahliline engel olacak düzeyde değildir.

Aynı karakterde bezenen kapaklarda bir sıra zencirek bulunmaktadır. Birkaç sıra soğuk cetvelin arasına yerleştirilen bu zencirek de soğuk olup geometrik karakterlidir (Görsel: 224).

Düz cetvelli köşebentlerde cetveller soğuk bırakılmıştır. Köşebentlerin içinde altınlanmış üçgen şeklinde oldukça küçük düğüm motifi bulunmaktadır. Köşebentleri oluşturan cetvellerden sonra bir sıra altın cetvel çekilmiş olup, bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Bu cetvelden sonra köşebentlerin iki köşesine birer tane sade tığ yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 224).

Görsel: 224, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmii'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Ön Kapak Zencirek, Köşebent Detay.

On adet altınlanmış S motifinin dikine yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir salbek bulunmaktadır. Salbeğin üst kısmına yakın olarak iki tarafına üçer adet balık pulu, ucuna ise üç adet sade tığ konulmak suretiyle kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 225).

Kapaklarda düz oval şemse bulunmaktadır. Şemse merkezi soğuk olarak bırakılmış altıgen geçmelerle doldurulmuştur. Bir sıra altın tahrirden sonra ikişer sıra soğuk tahririn arasına yine soğuk sarmal zencirek yerleştirilmiştir. Buradaki soğuk tahrirlerin arası grimsi bir maviye boyanmış gibi gözükmemektedir. Ancak eserlerin aslını görerek çalışma şansımız olmadığından ve tahlillerimizi dijital ortamlarda hazırlanan görseller üzerinden ortaya koyduğumuzdan bu hususta kesin bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Bir sıra altın tahrirden sonra altın küçük balık pulları ile şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 225).

Görsel: 225, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmîi'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Ön Kapak
Şemse, Salbek Detay.

Muhdes sertab bezemesizdir. Yine muhdes olan mikleb ise sertabın aksine bezenmiştir. Miklepte soğuk cetvellerin arasına yerleştirilmiş bir sıra geometrik karakterli zencirek bulunmaktadır. Soğuk bırakılan bu zencirekten sonra düz cetvelli köşebentler gelmektedir. Köşebentler üç adet tığla oluşturulan basit bir bezeme ile tezyîn edilmiştir. Köşebentleri oluşturan cetveller soğuk iken, köşebent içinde bulunan

bezeme altınlanmıştır. Köşebent cetvellerinden sonra bir sıra altın cetvel çekilmiş olup bu cetvel bütün miklebi dolanmaktadır. Mikleb ½ şemseli ve salbekli olup şemse içi zencirekteki geometrik kalıplarla doldurulmuştur. Şemsenin etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır (Görsel: 226).

Görsel: 226, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmü'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Mikleb.

Kapak içleri deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Büyük kalıplarla yapılan iç kapak bezemeleri ½ desenli olup soğuk bırakılmıştır. Desen düğüm motifleriyle paftalara ayrılmış olup, iç kısımda müstakil bir geçme deseni mevcuttur. Dışta hatayiler ve rûmîler bulunmakta, arada kalan paftada ise çift tahrir tekniğiyle oluşturulmuş hatayi grubu motifler görülmektedir (Görsel:227).

Görsel: 227, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmü'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Ön İç Kapak Detay.

Geometrik karakterli zencireğin farklı dönemlere ait örneklerde de uygulandığını görüyoruz. Ayrıca köşebent bezemesi de bu dönemde sıklıkla kullanılmıştır. Bu gibi sebeplerle örneğimizi XV. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirebiliriz.

Ketebe sayfasındaki 16 Receb 870/ 4 Mart 1466 kaydı sayesinde Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirebileceğimiz dördüncü örnek TİEM’de 2163 envanter numarasıyla bulunan ve umumi tarih konulu “*Târih-i İbn-i Kesîr*” isimli eserin ikinci cildine³⁸³ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Kapak kenarlarında yırtılmalar görülen cildin özellikle arka kapağında soyulmalar da bulunmaktadır.

Cildimizin kapakları aynı bezenmiş olup, bu kapaklarda bir sıra borüdr bulunmaktadır. Beşer sıra soğuk cetvelin arasına yerleştirilen bu bordür, ½ simetrlili sade rûmîlerden oluşmaktadır ve soğuk bırakılmıştır (Görsel: 228).

Görsel: 228, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Arka Kapak, Zencirek Detay.

Kapaklar düz cetvelli köşebentli olup, köşebentlerin içinde dört kollu yıldızlar bulunmaktadır. Üç kademeli olarak yerleştirilen bu yıldızların aralarında da altınli noktalar yerleştirilmiştir. Köşebentleri oluşturan cetvellerden sonra bir sıra daha cetvel çekilmiş olup bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Bu cetvelden sonra köşebentlerin iki köşesinde altınli noktanın ucuna konulan sade bir tığ görülmektedir. (Görsel: 229).

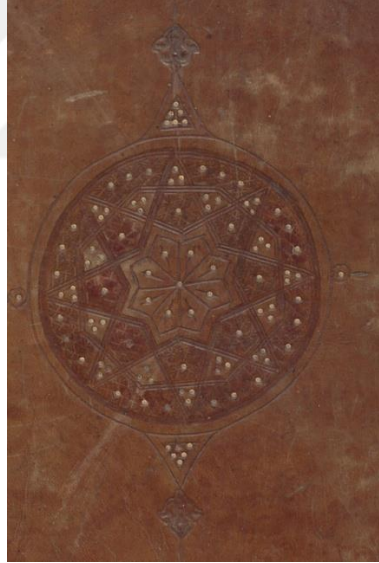

Görsel: 229, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

³⁸³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 345.

Salbek şemseye kıyasla oldukça küçük tutulmuştur. Soğuk olarak bırakılan salbekler tepelik şeklindedir ve şemseye bağlantısı içinde altınli noktalar bulunan üçgenle sağlanmıştır (Görsel: 230).

Kapakların şemsesi yuvarlak olup, bu şemsenin merkezinde sekiz kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu sekiz kollu yıldızın içinde; her kolu sade bir tığın ucuna yerleştirilen altınli nokta ile bezenen başka bir sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Şemse içi dıştaki sekiz kollu yıldızın uzantılarıyla doldurulmuştur. İçteki yıldız tek tahrirliyken hem dıştaki yıldız hem de onun uzantıları çift tahrirle oluşturulmuştur. Yıldızın uzantılarıyla oluşan geometrik formların içi iki farklı şekilde bezenmiştir. Bu iki farklı bezeme; gülçeler ve altınli noktali olanlar ile sadece altınli noktali olanlar şeklindedir. Şemsenin etrafına sağ ve solda düğümlü tığ bulunan bir sıra soğuk tahrir çekilmiştir (Görsel: 230).

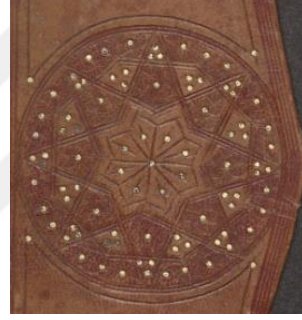
Görsel: 230, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Ön Kapak, Şemse, Salbek
Detay.

Sertab bulunmaktadır ve bezemelidir. Sertabın alt ve üst kenarında kapaklarda görülen zencirek bulunmaktadır. Sertab iki kaz ayağının bir sıra başından bir sıra ucundan birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kaz ayaklarının içine sadece dörder adet altınli nokta, bu ayaklar arasında oluşan geometrik formlara ise gülçe ve altın nokta yerleştirilmesiyle kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 231).

Görsel: 231, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Sertab, Detay.

Mikleb zencireği, köşebentleri ve şemsesi kapaklarla tamamen aynıdır. Burada görülen şemse oldukça iridir ve büyüklük olarak neredeyse kapak şemseleri ile aynıdır (Görsel: 232).

Görsel: 232, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Mikleb Zencirek, Köşebent Detay.

Kapak içleri deriyle kaplanmış ve bezemelidir. Soğuk olarak bırakılan iç kapaklar serbest rûmîli desenlerle bezenmiştir (Görsel: 232).

Görsel: 233, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Ön İç Kapak Detay.

Ketebe sayfasındaki Receb 870/ Şubat-Mart 1466 kaydı sayesinde Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirebileceğimiz **beşinci** örneğimiz TİEM’de 2164 envanter numarasıyla bulunan, Hadis-i şerifleri derleyen ve türünün en geniş hacimlisi kabul edilen “*El-Müsned*” isimli eserin³⁸⁴ cildidir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Kapaklarda yer yer soyulmaların ve kopmaların görüldüğü ciltte kullanılan altınlı noktaların bir kısmı da dökülmüştür.

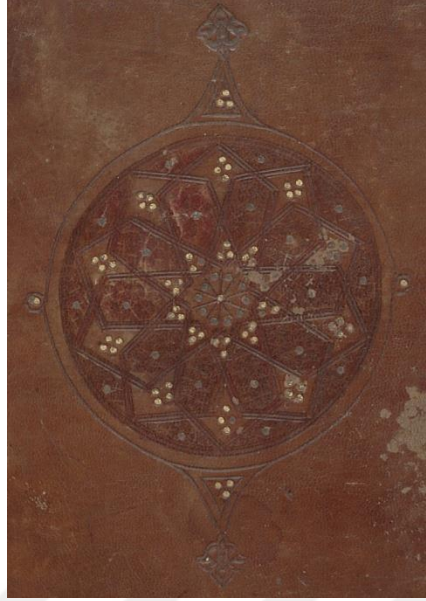
Kapakların aynı tezyîn edildiği örnekte bulunan zencirek ve köşebent bir önceki örnekle aynıdır (Görsel: 234).

Görsel: 234, Örnek: 35, *El-Müsned*, 870/1466, TİEM: 2164, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Kapaklarda görülen yuvarlak şemsenin merkezinde iç içe iki tane on kollu yıldız bulunmaktadır. İçteki yıldızın her koluna sade tığ ve bu tığın ucuna da altınlı bir nokta yerleştirilmiştir. Yıldız kollarının uzantılarının içleri ise birinin içine sadece altınlı noktalar diğerinin içine gülçeler ve altınlı noktalar konulması suretiyle münavebeli olarak bezenmiştir. Şemsenin etrafına soğuk tahrir çekilerek şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 235).

³⁸⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 346.

Görsel: 235, Örnek: 35, *El-Müsned*, 870/1466, TiEM: 2164, Ön Kapak, Şemse, Sertab, Detay.

Sertabın alt ve üst kenarında kapaklardaki zencirek bulunmaktadır. Kaz ayağı motifleri ters-düz olarak iki sıra yerleştirilmiştir. Bu motiflerin içi dörder tane altın nokta ile aralarında oluşan geometrik formlar ise vurulan gülçelerle bezenmiştir (Görsel: 236).

Görsel: 236, Örnek: 35, *El-Müsned*, 870/1466, TiEM: 2164, Sertab, Detay.

Bezemeli miklebin cetvelleri, zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Kapak şemseleri gibi yuvarlak olan miklebe şemsesinin merkezinde on kollu değil sekiz kolu bir yıldız bulunmaktadır. Şemse içi kapak şemseleri gibi bezenmiştir (Görsel: 237).

Görsel: 237, Örnek: 35, *El-Müsned*, 870/1466, TİEM: 2164, Mikleb.

Kapak içleri deriyle kaplanmış ve soğuk bezemelidir (Görsel: 238).

Görsel: 238, Örnek: 35, *El-Müsned*, 870/1466, TİEM: 2164, Mikleb.

Ketebe sayfasında bulunan Safer 871/ Eylül-Ekim 1466 kaydı sayesinde Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirebileceğimiz **altıncı** örnek TİEM’de 2166 envanter numarasıyla bulunan “*Târih-i İbn-i Kesîr*” isimli eserin dokuzuncu cildine³⁸⁵ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Genel olarak oldukça iyi durumda olan cildin dudak kısmında tamir izleri görülmektedir.

Cildimizin kapakların aynı tezyîn edilmiş olup bu kapaklarda beşer sıra soğuk cetvelin arasında üç sıra zencirek bulunmaktadır. Daha dışta olan ilk sıra zencirek ters ve düz post Samarra’lı iken daha içte olan ikinci sıra zencirek içleri taramalı dört kollu yıldızlar ve bunların kolları arasına yerleştirilen altınlı noktalardan oluşmaktadır. Bunlardan sonra ise altta ve üstte alınlık olarak uzun kollu geçmeli bir zencirek bulunmaktadır (Görsel: 239).

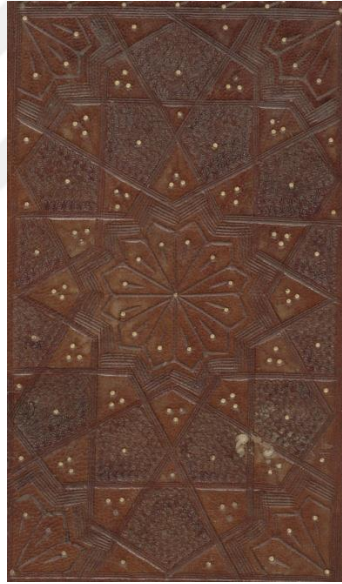
³⁸⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 347.

Görsel: 239, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Köşelerde merkezdeki yıldızın $\frac{1}{4}$ 'üyle oluşturulmuş köşebentler bulunmaktadır (Görsel: 240).

Kapaklar tam zeminli olarak bezenmiştir. Merkeze bir tane on iki kollu yıldız yerleştirilmiştir. Bu yıldızın merkezine yine on iki kollu bir yıldız motifi konulmuş olup, bu yıldızın uzantılarıyla oluşan geometrik formlarla zemin doldurulmuştur. Bu formlardan beşgen olanların içleri gülçelerle, diğerlerinin içleri üçer adet altınlı nokta ile bezenmiştir (Görsel: 240).

Görsel: 240, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Ön Kapak, Köşebent, Şemse, Detay.

Bezemeli olan sertab kapaklar gibi tam zeminli olarak tasarlanmıştır. Sertabın kısa kenarlarında iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencirekler kapaklardaki ters-düz post Samarra'lı ve dört kollu yıldızlı zencireklerle aynıdır. Sertabın zemini geometrik formlarla doldurulmuştur. Bu formların içleri de kapaklar gibi tezyîn edilmiştir (Görsel: 241).

Görsel: 241, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Sertab.

Sertab gibi mikleb de bezemelidir. Miklepte bulunan iki sıra zencirek sertaptaki zencireklerle aynıdır. Köşebent bulunmayan miklebin şemsesi, sekiz kollu yıldızdan oluşmuştur. Bu yıldızın içinde başka bir sekiz kollu yıldız daha bulunmaktadır. Yıldız kolları sadece altınla bezenmiştir. Şemse dışında kalan tüm zemin gülçelerle sık bir şekilde doldurulmuştur (Görsel: 242).

Görsel: 242, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Mikleb.

Kapak içleri deriyle kaplıdır ve bezemelidir. Soğuk olarak tezyîn edilen iç kapaklar bir önceki örnekle aynıdır (Görsel: 243).

Görsel: 243, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Arka İç Kapak Detay.

Eserin müstensihî otuz dört numaralı örneğin müstensihîyle aynı kişidir. Cildimiz kompozisyon özellikleriyle birlikte değerlendirildiğinde ketebesiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Çalışmamız kapsamında tespit edilen ve Sultan Hoşkadem dönemine tarihlendirilen yedi adet örnek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda, bu dönem cildlerinin önceki dönemlerden farklı olarak oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Bir taraftan; dördüncü, beşinci ve altıncı örnekler gibi geçmişten gelen uygulamalar doğrultusunda eserler üretilmiş, diğer taraftan yeni uygulamalar denenmiştir. Birbirinden form olarak da farklı olan bu tasarımlardan otuz iki numaralı örnekte olduğu gibi daha çok Timurlu cildlerinde karşılaştığımız şemse formu Memlûk tarzına uydurularak başarıyla uygulanmıştır. Ayrıca bu dönem cildlerinde altınlı noktaların bolca kullanıldığı tespit edilmiş, bu da siyasi olarak güçlü geçen bir dönemin sanata yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Hem dilimli hem de sade oval şemsenin, çiçekli ve arabesk süslemeyle birlikte tanıtılması, Memlûkler döneminde cilt dekorasyonunun gelişiminde açık bir değişime işaret eder. Bunlar ilk olarak Sultan Hoşkadem'in saltanatından kalma ciltlerde belirtilmiştir ve Kayıtbay altında üreilmeye devam etmektedir³⁸⁶.

³⁸⁶Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 252.

2.4.11. Sultan Kayıtbay Dönemi (873-902/ 1468-1495) ve Cild Sanatı

Mısır’da hüküm süren Memlûk sultanlarından kırk birincisi olan Kayıtbay, Burcî Memlûkler’in en büyük sultanı olarak kabul edilmektedir³⁸⁷. Ülkesinden³⁸⁸ 1435-1436 yıllarında Mısır’a getirilen Kayıtbay Çerkes asıllıdır. Barsbay el-Eşref tarafından satın alınan Kayıtbay, sonrasında mülkiyetine geçtiği Melik Zahir Çakmak tarafından azat edilir ve O’nun hasekileri arasına girer³⁸⁹. 1 Şubat 1468 yılında tahta çıkan Sultan Kayıtbay yaklaşık olarak otuz yıl hüküm sürmüştür.

Saltanatı boyunca dış siyasette Osmanlı Devleti’yle mücadele O’nu en çok uğraştıran mesele olmuştur. Sultan İnal’ın Fatih Sultan Mehmed (1432-1481)’in hac yollarındaki su havuzlarını onartma talebini reddetmesi sebebiyle iki devlet arasında başlayan gerginlik, Kayıtbay döneminde de devam etmiştir. Dulkadiroğulları (1337-1522) ve Karamaoğulları (1256-1474) Beylikleri’ne bey tayini gibi konularla perçinlenen bu gerginlik, Kayıtbay’ın Cem Sultan (1459-1495)’ı ülkesine kabul etmesi ve O’nu Sultan Bayezid (1448-1512)’e karşı desteklemesiyle savaşa dönüşmüştür. 1485 yılında başlayan Osmanlı-Memlûk savaşı beş yıl kadar sürmüş, Kayıtbay’ın talebiyle 1490 tarihinde iki devlet arasında on beş yıl sürecek barış antlaşması imzalanmıştır³⁹⁰. Bu süre boyunca Osmanlı-Memlûk ilişkileri karşılıklı iyi niyetin göstergesi olarak gönderilen elçi ve heyetler aracılığıyla daha dengeli bir şekilde devam etmiştir³⁹¹.

Kaynaklarda Sultan Kayıtbay’ın sert bir mizaca sahip olduğu belirtilirken, bu özelliğinin yaşadığı dönemin sıkıntılarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ekonomik sıkıntılarla birlikte özellikle yağmalamalar ile sahte para basımına verilen cezaların caydırıcılık açısından oldukça şiddetli olduğu görülmektedir³⁹².

³⁸⁷ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/1250-1517**, s. 121.

³⁸⁸ İbn-i İyas Sultan Kayıtbay’ın doğum yeri hakkında bilgi vermezken, İsmail Yiğit Kayıtbay’ın Kafkasya’da doğduğunu ifade eder, İsmail Yiğit, “Kayıtbay”, s. 80.

³⁸⁹ İbni Tagrıberdî, **a.g.e.s.** 580.

³⁹⁰ İsmail Yiğit, “Kayıtbay”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, 25, s.80.

³⁹¹ Cihan Yüksel Muslu, **Osmanlılar ve Memlûklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**.

³⁹² Altan Çetin, “Memlûk Devleti’nde Cezalar ve İşkencelere Dâir”, **Belleten**, 74/270, Ağustos 2010, s.364.

Daha ziyade dini şiirler yazan Sultan Kayıtbay'ın dua mahiyetinde olan şiirleri dini merasimlerde okunmaktadır. Sultan yazdığı şiirlerde; Anadolu Türkçesi'ni kullanmakla birlikte, Arapça ve Arapça-Türkçe eserler de kaleme almıştır³⁹³.

Sultan Kayıtbay'ın saltanatıyla birlikte, Mısır'da İslam mimarisinin en görkemli çağı başlar. Çünkü Sultan Kayıtbay döneminde yapılan eserler Memlûk mimarisini doruğa ulaştırmış bir biçimde sunar. Kayıtbay'ın en önemli eserlerinden biri hiç şüphesiz Kahire'de 1474/1476 tarihinde yaptırdığı ve kendi adıyla anılan Külliyesi'dir. Külliye, cami- medrese, sebilküttab, türbe ve bazı tali birimlerden oluşmaktadır³⁹⁴. Günümüzde, geç dönem Memlûk eserlerinden en çok ziyaret edilenlerinden biri olan Külliye'de küçük de bir saray olabileceği düşünülmektedir³⁹⁵.

Cami maharetli planlaması, bölümlerinin ahenkli dizilişi, narin ve zarif minaresi, kubbesinin özenli çiçekli geometrik süslemesi ve genel süslemesinin ihtişamı ile dikkat çekicidir. Caminin minaresi ve kubbesi, hatlarının saflığı ve sadeliği nedeniyle türünün mükemmel örneklerindendir³⁹⁶ (Görsel: 244).

Görsel: 244, Kayıtbay Camisi ve Türbesi, Kahire/Mısır,

(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90777---0017.jpg> E.T.: 03.06.2022).

³⁹³ Orhan Yavuz, **Kansu Gavri'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)**, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2002, s.23.

³⁹⁴ Doris Behrens-Abouseif, "Kayıtbay Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, 2002, s. 81.

³⁹⁵ Oleg Grabar, **İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası II: İslami Görsel Kültür 1100-1800**, s. 364.

³⁹⁶ Sheikh Ahmed, **Muslim Architecture**, Lahor, The Academy Of Oriental Arts, 1941, s.193.

Görsel: 245, Sultan Kayıtbay Mescidi Girişi (<https://www.wikiwand.com/ar> E.T. 13.09.2022).

Sultan Kayıtbay'ın yaptırdığı eserlerden bir diğeri de Kudüs'te bulunan Eşrefiyye Medresesi'dir. 1482 yılında tamamlanan medrese o denli güzeldir ki; tarihçi Mucirüddin el-Uleymî (1456- 1522)³⁹⁷ Eşrefiyye Medresesi'ni Kudüs'ün tepesindeki üçüncü inci olarak nitelendirir³⁹⁸. Çerkez Memlûkleri dönemi sultanlarının Kudüs'te yaptırdığı ve bilinen tek vakıf eseri³⁹⁹ olan medresede bir kütüphanenin varlığı da bilinmemektedir⁴⁰⁰.

Görsel: 246, Eşrefiyye Medresesi, (https://tr.wikipedia.org/wiki/E%C5%9Frefiyye_Medresesi#/media/Dosya:TM_alashrafiyya1.jpg E.T. 01.08.2022).

³⁹⁷Ebü'l-Yümn el-Uleymî olarak bilinen tarihçi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülkerim Özaydın, "Ebü'l-Yümn el-Uleymî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 352-353.

³⁹⁸ Hatim Mahamid, "Memlûkler Dönemi Suriye'de Yüksek Öğretim Müesseseleri Olarak Camiler", çev.: Harun Yılmaz, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2011, 4/2, s.263.

³⁹⁹ Hayrunnisa Turan, "Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armaları (Renkler)", **Belleten**, 83/ 298, Aralık 2019, s.902.

⁴⁰⁰ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 28.

Mescid-i Nebevî'nin bakımını üstlenen diğer Memlûk sultanları gibi Kayıtbay da Mescid-i Nebevi'de onarımlar ve yenilemeler yaptırmıştır. 1476 yılında kubbe-i saâdet yenilenmiştir⁴⁰¹. Hücre-i Nebeviyye'nin üzerinin ilk kez bir kubbeyle örtüldüğü bu onarımda Hz. Osman'ın mihrabı yenilenmiş, Hücre-i Nebeviyye ile minber arasına bir peygamber mihrabı inşa edilmiştir⁴⁰². Yine bu onarımda yenilenen ve Mescid'in güneydoğu köşesinde bulunan Kayıtbay minaresi bugün hala ayakta olup Memlûk sanatının en önemli örneklerinden biridir⁴⁰³ (Görsel: 247).

Görsel: 247, Mescid-i Nebevi Kayıtbay Minaresi

(<https://kolayarapca1.files.wordpress.com/2014/03/genisaci.jpg> E.T. 01.08.2022).

Sultan Kayıtbay 1477 yılında Kahire Saliba'da bir de sebil-küttab yaptırmıştır. Osmanlı döneminde yaygınlaşacak bir kombinasyon olan ve en eski bağımsız⁴⁰⁴ sebil-küttab şeklinde nitelendirilen eser ile hanın yakınlarında 1486 yılında bir de havuz yaptırılmıştır. Yol kenarında bulunan bu su havuzunun bir de deposu bulunmaktadır⁴⁰⁵.

⁴⁰¹ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Nebevî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 283.

⁴⁰² Bu dönemde yapılan onarım ve yenilemeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbrahim Ateş, "Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri", s. 5-50, Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Nebevî", s. 283-290.

⁴⁰³ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Nebevî", s. 286.

⁴⁰⁴ Bu sebil-küttab Bir camiye bağlı olmadığı için bağımsız olarak tarif edilmiştir.

⁴⁰⁵ Ahmet Ali Bayhan, "Bir Tarih Müzesi: Mısır", s. 13.

Görsel: 248, Sultan Kayıtbay'ın Salıba'daki Sebil-Küttabı.

Sultan Kayıtbay ayrıca Şam Ümeyye Camii'nin bir yangın sonrası yanan⁴⁰⁶ batı kulesinin yerine tuğla ve sıva malzemedan yeni bir minare yaptırmıştır. Güneybatı köşesinde bulunan 1488 tarihli bu minare banisine nispetle Sultan Kayıtbay Minaresi olarak adlandırılmıştır⁴⁰⁷ (Görsel: 249). Sultan Kayıtbay'ın isminin geçtiği rozet, minarenin gövdesinde bulunmaktadır⁴⁰⁸.

Görsel: 249, Sultan Kayıtbay Minaresi,

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Emev%C3%AE_Camii#/media/Dosya:Minaret_of_Qayt_Bey,_Umayyad_Mosque.jpg E.T. 10.06.2021).

⁴⁰⁶ Çıkan yangının tarihiyle ilgili farklı görüşler için bakınız: Fettah Aykaç, **K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslâm Mimarisi**, 1, İstanbul, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020, s.235, Ali Boran, "Şam Emeviye Camisi'ne Türkler'in Katkıları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Prof.Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, Kasım-Aralık 2009, s.269.

⁴⁰⁷ Fettah Aykaç, **K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslâm Mimarisi**, 1, İstanbul, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020, s.235.

⁴⁰⁸ Ali Boran, **a.y.**

Fatımiler tarafından 970-972 yıllarında Kahire’de yaptırılan el-Ezher Cami bu dönemde yenilenen eserlerden bir diğeridir. 1469, 1476 ve 1495 yıllarındaki bu yenilemelerde Kayıtbay, caminin ana girişini (Bâbü’l- Müzâyinin) yeniden inşa ettirmiş ve kendi adıyla anılacak muhteşem minaresini portalin güney çerçevesini oluşturan büyük bir kaide üzerine diktirmiştir⁴⁰⁹. Bununla yetinmeyen Sultan Camii’nin bulunduğu külliye mektep, sebil, fiskiyeli bir havuz ve abdesthane yaptırmış, Revâku’l- Megaribe’yi tamir ettirmiş⁴¹⁰, Türk ve Suriyeli öğrencilerin barınması için Revaku’l-Etrâk ve Revâku’ş-Şam’ı yaptırmıştır⁴¹¹.

Görsel: 250, El-Ezher Camii Kayıtbay Minaresi (DİA’dan).

Bunlardan başka yine bu dönemde Kahire’de bulunan Nasır Muhammed b. Kalavun Camii’nde de onarımlar yapılmıştır. Caminin tahrip olan ve üzerindeki çinileri dökülen mihrab önü kubbesi ile mermer minberi yenilenmiştir⁴¹².

Kayıtbay’ın Kalatü’l- Cebel’de yenilemeler yaptığına ilişkin bir kitabe bulunsa da⁴¹³ çalışmalarımız esnasında onarım veya yenilemeye ilişkin bir bilgi bulunamamıştır.

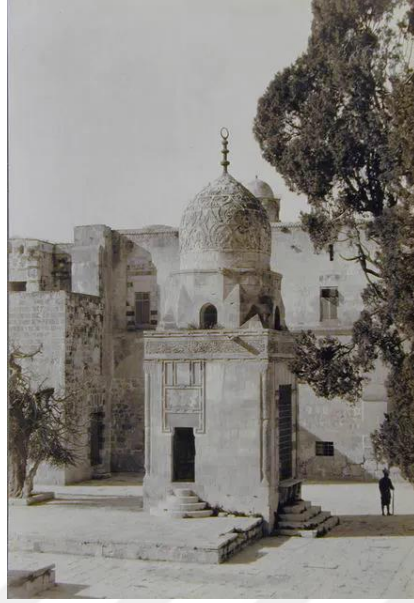
⁴⁰⁹Nasser Rabbat, **Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**, 2010, s.80.

⁴¹⁰Mustafa İsmet Uzun, “Ezher”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 56.

⁴¹¹Nasser Rabbat, **Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**, s. 90.

⁴¹² Ahmet Ali Bayhan, “Bir Tarih Müzesi: Mısır”, s. 24.

⁴¹³ Nasser Rabbat, **Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**, s. 21.

Görsel: 251, Sultan Kayıtbay Sebili, (<https://www.archnet.org/sites/2983>'dan E.T. 15.05.2022).

Sultan Kayıtbay okutacağı mevlütler için de bir çadır yaptırmıştır. Sultan Kayıtbay öyle güzel ve ihtişamlı bir çadır yaptırmıştır ki salon gibidir. Üç eyvanlı, dört sütunlu ve bu sütunların üzerinde her tarafı kumaşla süslü bir de kubbesi bulunan, 30.000- 36.000 dinara mal olan bu çadır kurulurken 300-500 gemici görev almıştır⁴¹⁴.

Sultan Kayıtbay'ın himayeleriyle oldukça güzel eserler üretilen bu dönem cild sanatı açısından da oldukça gösterişli ve zengindir. Çalışmamızda incelediğimiz ve Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz on dört adet cild bu zenginliği desteklemektedir.

Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz örneklerden **ilki** TİEM'de 1737 envanter numarasıyla bulunan 3 Zilkade 872/ 25 Mayıs 1468 ketebeli ve **“Şerh’ul-Menâr”** isimli eserin⁴¹⁵ cildidir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Sırtı ve sertabının üst kenarı bordo bir deriyle tamir edilen ciltte kurt yenikleri de görülmektedir. Buna rağmen eser oldukça iyi durumdadır.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. İnce-kalın cetvellerden sonra görülen ilk zencirek geometrik

⁴¹⁴İbn İyas, **Yavuz'un Mısır'ı Fethi Ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedâ'î'üz-Zühûr Fî Vekayî'id-Duhûr)**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 32, 161.

⁴¹⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 348.

karakterlidir. İkinci sırada ise birer sıra altınlı cetvelin arasına yerleştirilen ince sarmal zencirek bulunmaktadır. İki zencirek de altınlanmamıştır (Görsel: 252).

Düz cetvelli köşebentlerin içinde üç adet tığla yapılan oldukça basit bir bezeme bulunmaktadır. Köşebent içi bezemesi zencireklerin aksine altınlanmıştır. Ayrıca köşebentleri oluşturan cetvellerden sonra çekilen altın cetvel bütün kapağı çevrelemektedir (Görsel:252).

Görsel: 252, Örnek: 37, *Şerh'ul- Menâr*, 872/ 1468, TiEM: 1737, Ön Kapak Zencirek, Köşebent, Detay.

Tepelik şeklindeki salbek altınlanmış olup şemseye bir agrafla bağlanmıştır (Görsel: 253).

Dilimli oval şemsenin içi, zencirekte kullanılan geometrik form ile içi dolu altıgenin münavebeli olarak yerleştirilmesi suretiyle doldurulmuştur. Bu altıgenlerin içlerinin altınlanmasıyla şemse içinde dikey olarak üç tane baklava dilimi oluşturulmuştur. Şemse bezemesi dilim aralarında tığlar bulunan iki sıra altın tahrirle tamamlanmıştır (Görsel: 253).

Görsel: 253, Örnek: 37, *Şerh'ul- Menâr*, 872/ 1468, TiEM: 1737, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

Bezemeli sertabın alt ve üst kenarına konulan iki sıra zencirek kapaktakilerle aynıdır. Sertab altınlı cetvellerle ve ince sarmal zencirekle üç eşit paftaya ayrılmış olup paftaların içinde birer tane baklava dilimi şeklinde zencir-i saadet motifi bulunmaktadır (Görsel: 254).

Görsel: 254, Örnek: 37, *Şerh'ul- Menâr*, 872/ 1468, TİEM: 1737, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynıdır. Form olarak kapak şemselerinden farklı olan mikleb şemsesi on dilimli yuvarlaktır. Şemse içi kapaktaki şemseler gibi tezyîn edilmiştir. Şemse kompozisyonu iki sıra altın tahrirden sonra dilim aralarına yerleştirilen sade tığlarla tamamlanmıştır (Görsel: 255).

Görsel: 255, Örnek: 37, *Şerh'ul- Menâr*, 872/ 1468, TİEM: 1737, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapaklar soğuk olarak tezyîn edilmiştir. Çok büyük sekiz kollu yıldızlar ve bunların aralarında oluşan geometrik formlarla oluşan bu bezeme sertab-mikleb içinde de görülmektedir (Görsel: 256).

Görsel: 256, Örnek: 37, *Şerh'ul- Menâr*, 872/ 1468, TİEM: 1737, Arka İç Kapak Detay.

Ketebe sayfasındaki 24 Zilkade 876 /3 Mayıs 1472 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **ikinci** örnek, TİEM'de 1691 envanter

numarasıyla bulunan ve Bedreddin Aynî (1361-1451) tarafından Buhârî (810-870)'nin Câmi'us-Sâhihi'ne bir şerh olarak yazılan “*Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*” adlı eserin ikinci cildine⁴¹⁶ aittir.

Eser Müze'ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Oldukça gösterişli bir şekilde tezhiplenen zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

الثاني من عمدة القاري في شرح صحيح البخاري⁴¹⁷

Alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف الشيخ الإمام قاضي القضاة شيخ الإسلام العلامة بدرالدين محمود العيني
الحنفي تغمده الله برحمته⁴¹⁸

şeklinde verilmiştir (Görsel: 257).

Görsel: 257, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Zahriye Sayfası.

Cildin sırt kısmında, sertapta ve miklepte vişneçürüğü renginde deriyle yapılan tamir izleri görülmektedir. Buna rağmen cild iyi durumdadır.

⁴¹⁶ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. katalog, s. 349.

⁴¹⁷ “*Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*’nin ikinci cildi”.

⁴¹⁸ “Şeyh imam kâdî'l-kudât şeyhülislam allâme Bedrüddin Mahmud el-Aynî el-Hanefî’nin -Allah onu rahmetiyle kuşatsın- telifidir”.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencireklerden dışta olanı geometrik karakterlidir. İçte ise oldukça ince sarmal zencirek bulunmaktadır. İki zencirek de altınlanmıştır (Görsel: 258).

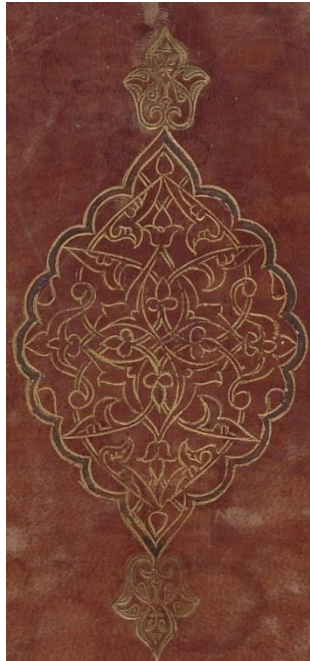
Kapaklarda üç dilimli rûmî desenli köşebent bulunmaktadır. Hem dilimler hem de köşebent içi bezemesi altınlanmıştır (Görsel: 258).

Görsel: 258, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Salbek bulunmaktadır ve tepelik şeklindedir. İçinde rûmîler bulunan bu salbek şemseye doğrudan bağlanmıştır (Görsel: 259).

Kapakların dilimli oval şemsesi şişkince olup, biraz iricedir. ¼ simetrlili şemse içindeki tepelik rûmîler birbirine geçmiştir. Şemsenin dışında iki sıra tahrir bulunmakta olup, bu iki tahririn arası mavi renge boyanmıştır (Görsel: 259).

Görsel: 259, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Bezemeli olan sertab, altın cetvelle ve ince sarmal zencirekle paftalara ayrılmıştır. Sertabın alt kısmında kapaklarda kullanılan zencirek tekrarlanmış olup, zencireğin hemen üstünde bulunan küçük paftanın içine zencir-i saadet motifi yerleştirilmiştir. Ortadaki daha uzun paftanın içinde eserin ismi ve cildi Arapça olarak yazmaktadır (Görsel: 260).

Görsel: 260, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Sertab.

Sertab gibi mikleb de bezemelidir. Mikleb zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynı karakterdedir. Mikleb şemsesi ve salbekleri ½ formunda olup kapaklardan farklıdır (Görsel: 261).

Görsel: 261, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Mikleb.

Kapak içleri deriyle kaplanmış ve bezemelidir. Soğuk olarak tezyîn edilen iç kapaklarda yer yer silinmeler görülmektedir (Görsel: 262).

Görsel: 262, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zencirek Detay.

Birkaç sıra soğuk cetvelden sonra kalınca bir bordür bulunmaktadır. Bordür ters ve düz tepeliklerin yan yana gelmesi ile (dendanlı) oluşturulmuştur ve içlerinde bitkisel motifler görülmektedir. Bu bordürden sonra geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır. Zencireğin ortasına yerleştirilen kitabeliğin içinde ise, aralarında bitkisel motiflerin bulunduğu tepelikli bordür görülmektedir (Görsel: 263).

Görsel: 263, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zencirek Detay.

Görsel: 264, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka İç Kapak, Zemin Detay.

Hem sertabın hem de miklebin içi kapaklarla aynı bezenmiştir (Görsel: 265).

Görsel: 265, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Sertab-Mikleb İç.

Cildimizi incelediğimizde şemsede ve salbekte bulunan rûmî motiflerinin gelişimlerini tamamladığı ve ayırma rûmîlerin içindeki hurdelerin de oldukça yetkin olduğunu görülmektedir. Ayrıca bu örneğimiz TSMK A.643 envanter numarasıyla kayıtlı olan Alâeddin İbnü't-Türkmani'nin "*el-Cevherü'n-nakî fî'r-reddi ale'l-*

Beyhakî” adlı eserinin 888/1483 tarihli bir nüshasının cildiyle⁴¹⁹ neredeyse aynıdır. Hem bu eserle olan benzerliği hem de cildimizin kompozisyon özelliklerini birlikte değerlendirdiğimizde cildin ketebesiyile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirildiğinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örnek TİEM’de 2125 envanter numarasıyla kayıtlı olan ve ketebesi bulunmayan “**Mir’âtü’z-Zamân fi’t-Târih**” isimli ve umumi tarih konulu eserin ikinci cildine⁴²⁰ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Eserin zahriye sayfası özenle tezhiplenmiştir. Bu sayfanın üst kısmında bulunan kitabeliğin içinde eserin ismi ile müellifin isminin bir kısmı:

الجزء الثاني من مرآة الزمان في التاريخ تأليف الشيخ الإمام العالم العلامة شمس الدين⁴²¹

ortadaki madalyonun içinde:

يسوف سبط بن الجوزي أبي المظفر رحمه الله⁴²²

alttaki kitabeliğin içinde ise haminin ismi:

برسمه الخزانة الجنب العالي محب الدن محمد بن المرحوم الشهابي أحمد بن اينال العلال الحنو الدوادار⁴²³

şeklinde geçmiştir (Görsel: 266).

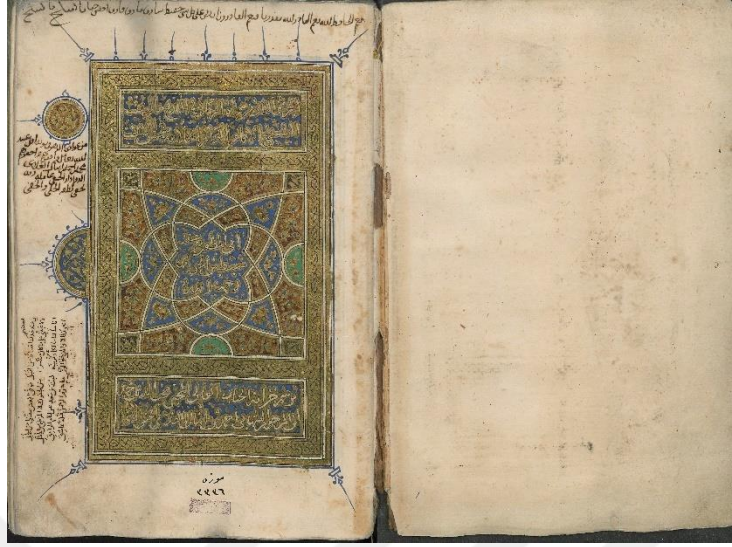
⁴¹⁹Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 232.

⁴²⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 350.

⁴²¹ “Şeyh, imam, alimlerin alimi Şemsüddin’in telifi Mir’âtü’z-Zamân fi’t-Târih’inin ikinci cildi”.

⁴²² “Yusuf Sıbt b. El-Cevzî Ebu’l-Muzaffer-Allah ona rahmet eylesin”.

⁴²³ “Onun fermanıyla (emriyle) âli cenâb el-Âlî Muhibbuddin Muhammed b. el-Merhum eş-Şihabi Ahmed b. İbnal (?) el-Alâyi ??’nin hazinesi”.

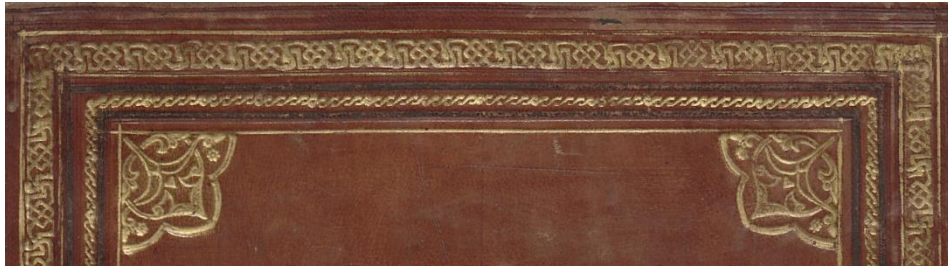

Görsel: 266, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TIEM: 2125, Zahriye Sayfası.

Deri cildin kapaklarında herhangi bir tamir izine rastlanmamaktadır. Bu haliyle eser oldukça iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Dıştaki ilk sıra zencirek geometrik karakterli olup altınlanmıştır. Daha içte ise, birer sıra mavi tahririn arasına yerleştirilmiş ince sarmal zencirek bulunmaktadır ve o da altınlanmıştır (Görsel: 267).

Üç dilimli köşebentlerin içi ½ simetrlili rûmîli desenle tezyîn edilmiştir. Hem dilimler hem de köşebent içleri altınlanmıştır (Görsel: 267).

Görsel: 267, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TIEM: 2125, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Salbek bulunmaktadır ve gerdanlıktan çıkan yapraklar şeklinde tasarlanmıştır (Görsel: 268).

Kapaklarda dilimli, oval şemse bulunmaktadır. Şemse içi ters simetrlili hatâi grubu motiflerle oluşturulan kompozisyonla bezenmiştir. Motiflerin tahriri zemin rengi görülecek şekilde altınla çekilmiştir. İki sıra altın tahririn arası maviye

boyanmıştır. Bu renk ön kapak şemsesinde neredeyse tamamen silinmişken, arka kapak şemsesinde daha iyi durumdadır. (Görsel: 268).

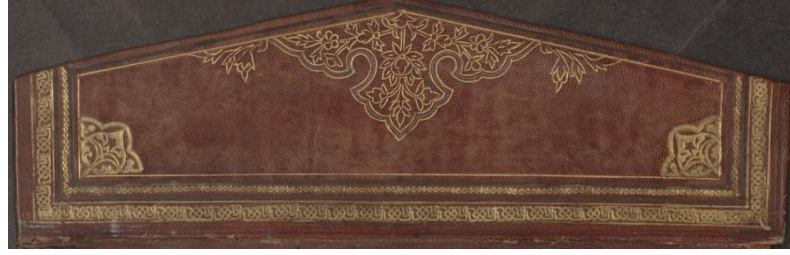
Görsel: 268, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

Sertab ve mikleb bulunmaktadır. Sertapta kullanılan zencirekler kapaklarla aynı karakterdedir. Dıştaki geometrik karakterli zencirek sadece kısa kenarlara yerleştirilmişken, içteki ikinci sıra zencirek dört kenarda da görülmektedir. Sertab bu ince sarmal zencirekle üç paftaya ayrılmıştır. Kenardaki daha kısa olan paftalarda zencir-i saadet motifiyle oluşturulan şemse ve köşebent bezemeleri görülürken, ortadaki daha uzun paftada eserin ismi ve cildi Arapça olarak yazmaktadır (Görsel: 269).

Görsel: 269, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynı karakterdedir. Mikleb şemsesi ½ olup içinde bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Görsel: 270).

Görsel: 270, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmış ve bezemelidir. Soğuk olarak tezyîn edilen iç kapaklarda yer yer silinmeler görülmektedir. Birkaç sıra soğuk cetvelden sonra kalınca bir bordür bulunmaktadır. Bordür ters ve düz tepeliklerin yan yana gelmesi ile (dendanlı) oluşturulmuştur ve içlerinde bitkisel motifler görülmektedir (Görsel: 271).

Görsel: 271, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Bordür Detay.

Bu bordürden sonra geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır. Zencireğin ortasına yerleştirilen kitabeliğin içi ortadaki kare alanla aynı tezyîn edilmiştir (Görsel: 272).

Görsel: 272, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Zencirek, Detay.

Görsel: 273, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Ön İç Kapak, Zemin, Detay.

Hem sertab içi hem de mikleb içi bezemesi kapaklarla aynı karakterdedir (Görsel: 274).

Görsel: 274, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 2125, Sertab-Mikleb, Zemin, Detay.

Ketebesini bulunmayan bu örneğimizi hem önceki örnekle hem de TSMK A.643 envanter numaralı eserin cildiyle benzerliğinden dolayı XV. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirebiliriz.

Ketebesini bulunmayan ancak motif ve kompozisyon özellikleri göz önüne alındığında Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** örnek TİEM'de 560 envanter numarasıyla kayıtlı bir "*Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*"nün⁴²⁴ cildir.

Eser Müze'ye 29 Nisan 1330/ 12 Mayıs 1914 tarihinde Mahmut Paşa Camii'nden getirilmiştir.

⁴²⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 351.

Özellikle arka kapağında soyulmaların görüldüğü cildin; sırtı ve kapak kenarları tamir edilmiştir. Tamir sırasında sertab bu deriyle kaplanmıştır.

Kapakların aynı tezyîn edildiği ciltte yapılan tamir nedeniyle bazı yerlerde ilk zencirek görülememektedir. Görülen kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla kapaklarda üç sıra zencirek bulunmaktadır. İlk olarak bir sıra altınli birkaç sıra soğuk cetvelden sonra çok ince sarmal zencirek görülmektedir. Maviyle boyanan cetvelden sonra ters-düz tepelikli ve rûmîli bir zencirek ile son olarak dıştaki gibi sarmal bir zencirek vardır. İki zencirek de altınlanmamış ve soğuk bırakılmıştır (Görsel: 275).

Görsel: 275, Örnek: 40, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Düz cetvelli köşebentlerin içinde üçgen şeklinde zencir-i saadet motifi bulunmaktadır. Köşebent içi bezemesi grımsi mavi renge boyanmıştır. Köşebentten sonra bütün kapağı çevreleyen bir sıra altın tahrir çekilmiştir (Görsel: 276).

Görsel: 276, Örnek:40, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Örneğin yuvarlak şemsesinin içi gamalı haçlar ve bu haçların arasına yerleştirilen geçmelerle bezenmiştir. Altınlanmış geçmelerle baklava dilimi oluşturulmuş, bunların arasına ise maviye boyanmış gamalı haçlar yerleştirilmiştir. Bir sıra altın tahrirden sonra soğuk tahrirlerin arasına kapaklardaki ikinci zencirek yerleştirilmiştir. Son olarak şemseyi kuşatan ve sağ-solda düğümlü birer de tığ bulunan altın tahrir tepelik şeklindeki salbekleri şemseye bağlamıştır (Görsel: 277).

Görsel: 277, Örnek: 40, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Ön Kapak, Salbek, Şemse Detay.

Örneğimizin muhdes sertabı sade iken mikleb bezenmiştir. Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Daha küçük olan mikleb şemsesi hem formuyla hem de içinin tezyînâtıyla kapak şemsesi gibidir. Hatta soluna bir tane salbek de yapılmıştır. Mikleb sayesinde, köşebent ve şemse bezemesinde karşılaşılan grımsi rengin aslında mavi olduğu anlaşılmaktadır (Görsel: 278).

Görsel: 278, Örnek: 40, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Mikleb.

Şuanki haliyle kapak içleri ebrulu kağıtla kaplıdır. Mikleb içinde görülen bezemesiz, açık kahverengi deri kapakların da aslında deriyle kaplı olduğunu göstermektedir.

Ketebe sayfasında bulunan 19 Ramazan 880/16 Ocak 1476 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **beşinci** örneğimiz TİEM’de 1749 envanter numarasıyla bulunan “*el- İnâye Şerhu’l- Hidâye*” isimli eserin⁴²⁵ cildidir.

⁴²⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 352.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Sırt kısmında ve kapak kenarlarında tamir izleri görülen cildin ön kapağında kurt yenikleri bulunmaktadır. Sertab arka kapaktan ayrılmasına rağmen mevcuttur ve oldukça iyi durumdadır. Eserin başında eksik sayfalar bulunmaktadır.

Cildimizin kapakları farklı tezyîn edilmiştir. Ön kapakta iki sıra zencirek bulunmaktadır. Dışta olan ilk sıra zencirek üç sıra soğuk cetvelden sonra düz simetricali rûmîli desenle oluşturulmuştur. İçte ise ikişer sıra soğuk cetvelin arasına yerleştirilmiş ve altınlanmış çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır (Görsel: 279).

Görsel: 279, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Köşelerde üçgen şeklindeki düğüm motifleriyle köşebent oluşturulmuştur. Bu küçük köşebentler ayrıca altınlanmıştır (Görsel: 280).

Görsel: 280, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Örneğimizde salbek bulunmaktadır ve tepelik şeklindedir. İçinde rûmîli bir bezeme bulunmaktadır. Bu salbek şemseye bir penç motifleriyle bağlanmıştır (Görsel: 281).

Kapaklarda düz oval bir şemse bulunmaktadır ve nispeten küçüktür. Şemse içi, zencirekleri oluşturan küçük kalıplarla doldurulmuştur. Bu geometrik formlardan sadece merkezde bulunan dört tanesi altınlanarak baklava dilimi oluşturulmuştur, diğerleri soğuk bırakılmıştır. İki sıra altın tahririnin arasına yine altınlanmış ince sarmal zencirek yerleştirilmiştir. Altınlı küçük düğümlerle şemse etrafı çevrelenerek şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 281).

Görsel: 281, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak, Şemse, Salbek Detay.

Arka kapakta altışar sıra soğuk cetvelin arasında yine soğuk olarak tezyîn edilen geometrik karakterli bir sıra zencirek bulunmaktadır (Görsel: 282).

Düz cetvelli köşebentlerde üç adet balık pulu ve bunların arasına yerleştirilen dört adet altınlı noktayla oluşturulan basit bir bezeme bulunmaktadır (Görsel: 282).

Görsel: 282, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.

Salbeğin bulunmadığı kapaklarda, kolları arasına altınlı nokta yerleştirilen dört kollu yıldız motifleriyle oluşturulan baklava dilimi formunda bir şemse karşımıza çıkmaktadır. Şemsenin etrafına köşelerde gördüğümüz balık pulu motifleri yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 283).

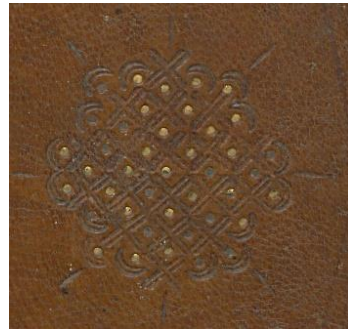
Görsel: 283, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Arka Kapak, Şemse Detay.

Bezemeli olan sertab soğuk cetvellerle üç paftaya ayrılmıştır. Küçük birer kapak gibi bezenen her paftada köşebentler ve şemse bulunmaktadır. Köşebentler arka kapakta gördüğümüz balık pulları ve altınlı noktalarla oluşturulmuştur. Arka kapak şemsesinde gördüğümüz dört kollu yıldızlardan dört tanesiyle oluşturulmuş, sekiz dilimli bir şemse motifi bulunmaktadır (Görsel: 284).

Görsel: 284, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Sertab, Detay.

Mikleb de sertab gibi bezemelidir. Mikleb zencirekleri, köşebentleri ve şemsesi arka kapakla aynıdır (Görsel: 285).

Görsel: 285, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Mikleb Zencirek, Köşebent, Şemse Detay.

Deriyle kaplanan iç kapaklar da dış kapaklar gibi farklı tezyîn edilmiştir. Ön iç kapaklarda rûmîlerle ve hatayi grubu motiflerle oluşturulmuş serbest bir desen görülmektedir. Arka kapak ve sertab- mikleb içi bezemesi ise otuz üç numaralı örnekle aynıdır (Görsel: 286).

Görsel: 286, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön İç Kapak (solda) ve Sertab-Mikleb içi (sağda) Detay.

Ketebe sayfasındaki 15 Zilkade 881/ 1 Mart 1477 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **altıncı** örneğimiz Burhâneddin el-Merginânî'nin meşhur eseri el-Hidâye'nin şerhi olan ve TİEM'de 1745 envanter numarasıyla bulunan “*Mî'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*” isimli eserin ikinci cildine⁴²⁶ aittir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Kenarlarında tamir izleri görülen ön kapak, kopmuş olmasına rağmen mevcuttur. Sırt ve dudak kısmında da tamir bulunan cildin arka kapağı ön kapağa kıyasla daha iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda soğuk cetvellerin arasında yine soğuk olarak bırakılan geometrik karakterli bir sıra zencirek görülmektedir (Görsel: 287).

Köşelerde, içlerine birer tane altınlı nokta yerleştirilen üç adet balık puluyla köşebent oluşturulmuştur. Oldukça basit olan bu köşebentler aynı zamanda çok da küçüktür. Salbeğin bulunmadığı kapaklardaki şemse bir önceki örneğin arka kapak şemsesiyle aynıdır (Görsel: 287).

⁴²⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 353.

Görsel: 287, Örnek: 42, *Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*, 881/ 1477, TİEM: 1745, Ön Kapak
Zencirek, Köşebent ve Şemse Detay.

Bezemeli olan sertab, içleri aynı tezyîn edilen iki paftaya ayrılmıştır. Küçük birer kapak görünümündeki bu paftalardabeş- altı sıra cetvelin arasında alınlık olarak iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bunlardan ilki kapaklardaki zencirekle aynıdır. İkincisi ise kapakların şemselerinde karşılaştığımız, kolları arasında altınlı nokta bulunan dört kollu yıldız motifleriyle oluşturulmuştur. Paftaların köşebentleri ve şemsesi kapaklarla aynı karakterdedir (Görsel: 288).

Görsel: 288, Örnek: 42, *Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*, 881/ 1477, TİEM: 1745, Salbek.

Mikleb bulunmaktadır ve bezemelidir. Bu miklebin zencireği, köşebentleri ve şemsesi kapaklarla aynı tezyîn edilmiştir (Görsel: 289).

Görsel: 289, Örnek: 42, *Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*, 881/ 1477, TİEM: 1745, Miklebin.

Deriyle kaplanan kapak içleri bezemelidir. Arka kapak bezemesi silinmiştir. Soğuk olarak tezyîn edilen kapak içleri bir önceki örneğin arka iç kapağıyla aynı tezyîn edilmiştir (Görsel: 290).

Görsel: 290, Örnek: 42, *Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*, 881/ 1477, TİEM: 1745, Ön İç Kapak Detay.

Bu eser bir önceki örneğimizin arka kapağı ve miklebi ile aynı tezyîn edilmiştir. Hem önceki örnekle aynı yapılması hem de tezyîni özellikleri birlikte değerlendirildiğinde eserin ketebesiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Ketebe sayfasındaki 13 Rabiulahir 887/ 1 Haziran 1482 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **yedinci** örneğimiz TİEM'de 1811 envanter numarasıyla kayıtlı olan “*Tebyînü 'l-Hakâik*” isimli eserin⁴²⁷ cildidir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Deri cildin sırt kısmında kopmalar bulunmaktadır. Ön kapak kopmuş olmasına rağmen mevcuttur. İç ve dış kapaklar motif tahlili yapılmasına imkân verecek kadar iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Daha dışta olan ilk sıra zencirek ters- düz post Samarra'lıdır. İçteki ikinci sıra zencirek ise geometrik karakterlidir (Görsel: 291).

Düz cetvelli köşebentlerin içi üçer adet balık pulu arasına yerleştirilen altın kakmalarla bezenmiştir. Köşebenti oluşturan cetvellerden sonra çekilen ve soğuk bırakılan bir sıra cetvel tüm kapağı çevrelemektedir. Bu cetvelden sonra köşebentlerin iki köşesine dörder tane altınlı nokta yerleştirilmiştir (Görsel: 291).

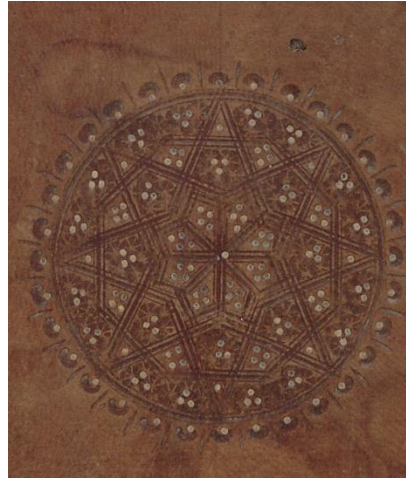
⁴²⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 354.

Görsel: 291, Örnek:43, *Tebyñü'l-Hakâik*, 887/ 1482, TİEM: 1811, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Salbek, Detay.

Şemse uçlarında içleri taramalı dört kollu yıldızlarla oluşturulmuş bir salbek bulunmaktadır. Bu yıldızların arasına da altınli noktalar yerleştirilmiştir (Görsel: 292).

Kapaklarda yuvarlak şemse bulunmaktadır. Şemse merkezinde çift tahrirli sekiz kollu yıldızın etrafında oluşan kapalı kollu yıldızlar görülmektedir. Bu kapalı kollu yıldızların içleri ise; merkezinde iki kademeli altın bir nokta etrafında küçük altın noktalar vurulması suretiyle bezenmiştir. Birkaç sıra cetvelden sonra, köşebentte kullanılan balık pulunun ve tığın münavebeli dizilmesiyle şemse kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 292).

Görsel: 292, Örnek:43, *Tebyñü'l-Hakâik*, 887/ 1482, TİEM: 1811, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Sertab ve mikleb bulunmaktadır. Yapılan tamir sonucunda sertabın alt ve üst kısmı kapanmışsa da kapaklarda kullanılan iki sıra zencirek burada da seçilebilmektedir. Sertab cetveller arasına yerleştirilen ikinci sıra zencirekle üç paftaya

ayrılmıştır. Bu paftaların içi köşelere birer adet, ortaya ise dörder adet balı pulu koyulması sûretiyle bezenmiştir (Görsel: 293).

Görsel: 293, Örnek:43, *Tebyñü'l-Hakâik*, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynı karakterdedir. Mikleb şemsesi yuvarlaktır ve içinde Mühr-i Süleyman bulunmaktadır. Yıldızın hem merkezi hem de kolları arasında kalan kısmı gülçelerle ve altınlı noktalarla doldurulmuştur. Yıldızın kollarında ise sadece altın noktalar görülmektedir (Görsel: 294).

Görsel: 294, Örnek: 43, *Tebyñü'l-Hakâik*, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Mikleb, Zencirek, Köşebent, Şemse, Detay.

Kapak içleri deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir (Görsel: 295).

Görsel: 295, Örnek: 43, *Tebyñü'l-Hakâik*, 887/ 1482-1483, TİEM: 1811, Ön İç Kapak Detay.

Cildin şemse ve zencirek kompozisyonu ile bol miktarda altınlı nokta kullanımı birlikte değerlendirildiğinde örneğin döneminin özelliklerini gösterdiğini ve eserin ketebesiyle uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Ketebe sayfasındaki 893/ 1487-1488 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **sekizinci** örnek, TİEM’de 2157 envanter numarasıyla bulunan ve umumi tarih konulu “*İkdü’l Cümân Fî Târîhi Ehli’z-Zamân*” isimli eserin on altıncı cildine⁴²⁸ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Oldukça iyi durumda olan cildin kapakları aynı tezyîn edilmiştir. Soğuk cetvelden sonra altın cetveller arasında iki sıra zencirek bulunmaktadır. Dıştaki zencirek soğuk bırakılmış olup; özellikle ön kapakta motif tahlili yapılmasına imkân vermeyecek kadar silinmiştir. Arka kapak zencireği daha iyi durumda olup; küçük kare kalıpların sırt sırta vurulmasıyla oluşturulan dört kollu paftalardan oluşmaktadır. İçleri ise taramalı balık pullu şeklindedir. Bu zencirekten sonra mavi cetvellerin arasına yerleştirilmiş çok ince sarmal zencirek gelmektedir. Bu zencirek altınlanmıştır (Görsel: 296).

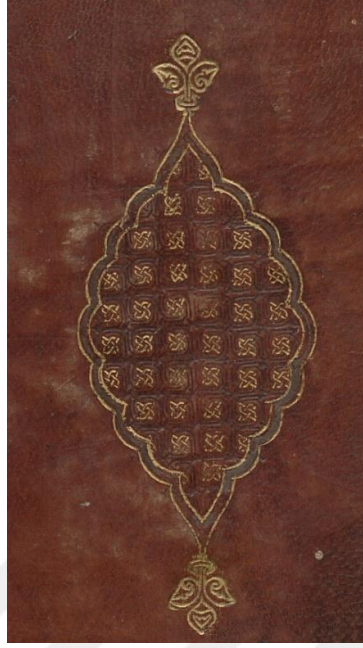
Köşelerde üçgen şeklinde bir düğüm motifiyle köşebent oluşturulmuştur. Altınlanan köşebentler oldukça küçüktür (Görsel: 296).

Görsel: 296, Örnek:44, *İkdü’l Cümân fî Târîhi Ehli’z- Zamân*, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Salbek bulunmaktadır ve tepelik şeklindedir. Şemse ise iri dilimli ve ovaldır. Şemse zemini iç içe geçen altıgenlerle doldurulmuş olup; mevcut bezeme altıgenlerin içine dört kollu altınlı yıldızların dizilmesiyle oluşturulmuştur. Şemsenin etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır ve bu iki tahririn arası maviye boyanmıştır (Görsel: 297).

⁴²⁸ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. katalog, s. 355.

Görsel: 297, Örnek: 44, *İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân*, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

Sertabın ve miklebin bulunmadığı ciltte iç kapaklar deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Ön ve arka kapak soğuk bırakılmıştır ve iki kapakta da aynı kalıp kullanılmıştır. Farklılık bu kalıpların yerleştirilişinde karşımıza çıkmaktadır. Ön kapağa enine üç kere vurulan kalıp; arka kapağa dikine iki kez vurulmuştur. Bitkisel motiflerin içine birer tane sekiz kollu yıldız yerleştirilmek suretiyle tezyînat oluşturulmuştur (Görsel: 298).

Görsel: 298, Örnek: 44, *İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehli'z- Zamân*, 893/ 1487-1488, TİEM: 2157, Ön İç (solda) ve Arka İç (sağda) Kapak Detay.

Bu tarz şemse içi kompozisyonları özellikle XV. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkmaktadır. TSMK A.360 envanter numaralı ve 16 Şaban 900/ 12 Mayıs

1495 tarihli eserin⁴²⁹ cildiyle olan benzerliği dikkate alındığında örneğimizin ketebesıyla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Motif ve kompozisyon özellikleri dikkate alındığında Sultan Kayıtbay dönemine tarihlenidirebileceğimiz **dokuzuncu** örnek TIEM’de 2104 envanter numarasıyla bulunan, Cemaziyelevvel 727/ Mart- Nisan 1327 ketebeli olan ve İslam tıp tarihinin en büyüğü sayılan “*Kitâbü’l-Kânûn fî İlmi’t-Tıb*” isimli eserin⁴³⁰ muhdes cildir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi:

كتاب القانون في العلم الطب⁴³¹

alttaki madalyonun içinde müellifin ismi:

تأليف الرس أبي علي الحسين بن عبد الله بن الحسن بن علي بن سينا البخاري⁴³²

şeklinde geçmiştir (Görsel: 299).

Görsel: 299, Örnek: 45, *Kitâbü’l-Kânûn fî İlmi’t-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TIEM: 2104, Zahriye Sayfası.

⁴²⁹ Alison Ohta, **a.g.t.**, s. 238-239.

⁴³⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 356.

⁴³¹ “*Kitâbü’l-Kânûn fî İlmi’t-Tıb*”.

⁴³² “Reis Ebi Ali el-Hüseyn b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Sinan el-Buhari’nin telifidir”.

Tamir izleri bulunan cildin sertabının üst uç kısmında kopmalar görülmekteyse de genel olarak motif tahlili yapılmasına imkân verecek kadar iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. İlk olarak birkaç sıra soğuk cetvelin arasında geçmeli kalınca bir bordür bulunmaktadır. Soğuk olarak bırakılan bu bordürden sonra çok ince sarmal zencirek gelmektedir. Altınlanan bu zencirek birer sıra mavi cetvelin arasına yerleştirilmiştir (Görsel: 300).

Köşelere üçgen şeklinde düğüm motifi yerleştirilerek köşebent oluşturulmuştur (Görsel: 300).

Görsel: 300, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent Detay.

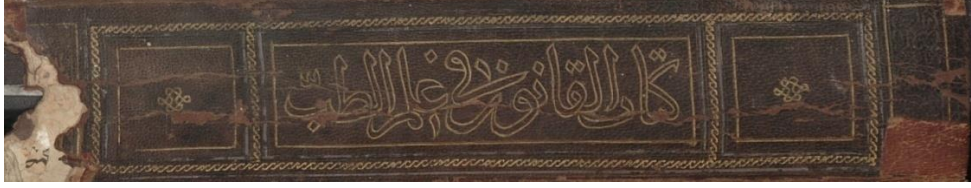
Salbek tepelik şeklinde olup $\frac{1}{2}$ simetridir sade rûmîlidir. Sadece rûmîlerin içi maviye boyanmıştır (Görsel: 301).

Şemsesi dilimli, oval olup iç içe iki paftalıdır. Her iki pafta da $\frac{1}{4}$ simetridir olarak tezyîn edilmiştir. Ancak içteki pafta sade rûmîlerle, dıştaki pafta hatayi grubu motiflerle bezenmiştir. Her iki paftanın dışına iki sıra altın tahrir çekilmiş ve bu tahrirlerin arası maviye boyanmıştır (Görsel:301).

Görsel: 301, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Şemse (solda) ve Salbek (sağda) Detay.

Bezemeli olan sertabın alt ve üst kenarlarında kapaklarda görülen geçmeli bordür bulunmaktadır. Geriye kalan kısım sarmal zencirek ve cetvellerle (altın, mavi) üç paftaya ayrılmıştır. Uçtaki paftalarda altınla birer zinciri saadet motifi bulunurken, orta paftada eserin ismi Arapça olarak yazmaktadır. Bu yazı altınlanmıştır (Görsel: 302).

Görsel: 302, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 2104, Sertab.

Bezemeli miklebin bordürü, zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. ½ olarak yapılan salbek ve şemse içi bezemesi kapaklarla aynı karakterdedir (Görsel: 303).

Görsel: 303, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapaklar soğuk bezemelidir. Sekiz kollu yıldızlar ve bitkisel motiflerle tezyîn edilmiştir (Görsel: 304).

Görsel: 304, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, 727/1327, TİEM: 2104, Arka İç Kapak, Detay.

Ketebe sayfasındaki Rabiulahir 895/ Ocak-Şubat 1490 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **onuncu** örnek TİEM’de 53 envanter numarasıyla bulunan bir “*Kur’ân-ı Kerîm*” in⁴³³ cildir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Cildin sırt ve dudak kısmında daha açık tonda bir deriyle yapılan eklemeler görülmektedir. Sertab arka kapaktan ayrılmış olup, bu haliyle mevcuttur. Eser oldukça yıpranmış olduğundan bazı motifler seçilememektedir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, kapaklarda iki sıra ince sarmal zencireğin arasında paftalı bir bodür bulunmaktadır. Bordür ters-düz tepeliklerle oluşturulmuştur. Yuvarlak paftaların içinde on ikili bir gülçe ile etrafını dolanan ince sarmal zencirek görülmektedir. Kalan izlerden hem bordürün hem de sarmal zencireğin altınlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu altınların çoğu dökülmüştür (Görsel: 305).

Görsel: 305, Örnek: 46, *Kur’ân-ı Kerîm*, 895/ 1490, TİEM: 53, Ön Kapak, Zencirek, Detay.

Oldukça iri iki iç bükey dilimden oluşan köşebent içleri hatayi grubu motiflerle bezenmiştir. Motif içleri sade bırakılırken, motiflerin arasında kalan boşluklar iğne perdahıyla doldurulmuştur. Köşebentin etrafını saran iki sıra altın tahririn arası maviye boyanmıştır. Bu tahrirlerden sonra üç kademeli altınlı tığlarla köşebent kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel: 306).

⁴³³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 357.

Görsel: 306, Örnek: 46, *Kur'ân-ı Kerîm*, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Köşebent, Detay.

Kapaklarda salbek bulunmaktadır ve bu salbek tepelik şeklindedir. Altınlanan salbek $\frac{1}{2}$ rûmîli olup şemseye bağlantısı küçük bir pençle yapılmıştır (Görsel: 307).

Dilimli oval şemse $\frac{1}{4}$ simetridir ve salbeklidir. Buradaki salbekler asıl salbek gibi tezyîn edilmiştir. Bu salbeklerin araları rûmîlerle bezenmiş olup, motiflerin arasında kalan kısım iğne perdahıyla doldurulmuştur. Köşebentlerde de gördüğümüz gibi şemse etrafı arası maviye boyanmış iki sıra altın tahrirle çevrelenmiş, bu tahrirlerden sonra da dilim aralarına üç kademeli altın tığlar yerleştirilmiştir (Görsel: 307).

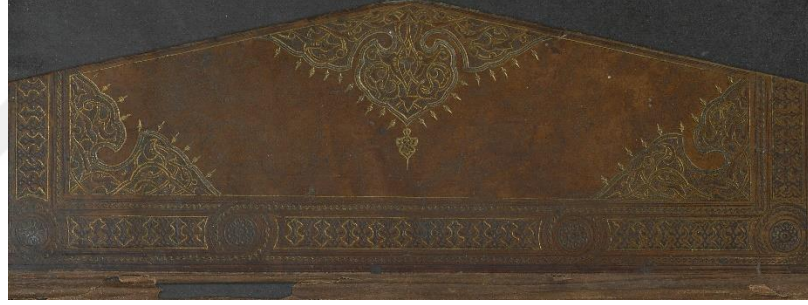
Görsel: 307, Örnek: 46, *Kur'ân-ı Kerîm*, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Şemse, Detay.

Bezemeli olan sertab paftalıdır. Üç dikdörtgen paftanın arasına kapak bordürlerinde gördüğümüz yuvarlak paftalardan birer tane yerleştirilmiştir. Yuvarlak olan paftalar kapaklarla aynı karakterdedir. Dikdörtgen olanlardan kenardakiler aynı teyzin edilmiş, ortadaki farklı bezenmiştir (Görsel: 308).

Görsel: 308, Örnek: 46, *Kur'an-ı Kerim*, 895/ 1490, TiEM: 53, Sertab, Detay

Mikleb de sertab gibi bezemelidir. Mikleb zencirekleri, bordürü ve köşebentleri kapaklarla aynı yapılmıştır. Mikleb şemsesi kapaktakilerden farklı olup ½ olarak tasarlanmıştır (Görsel: 309).

Görsel: 309, Örnek: 46, *Kur'an-ı Kerim*, 895/ 1490, TiEM: 53, Mikleb.

Kapak içleri deriyle kaplanmış olup bezemelidir. Dış kapaklar kadar gösterişli olmayan iç kapaklarda zencirek bulunmamaktadır (Görsel: 310).

Oldukça küçük tutulan düz cetvelli köşebentlerin içinde üçgen şeklinde bir düğüm motifi bulunmaktadır ve bu motif altınlanmıştır. Köşebentleri oluşturan cetvellerden sonra bir sıra altın cetvel çekilmiş olup, bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Kapakların kenar ortalarında küçücük bir tepelik motifi bulunmaktadır ve bunlar da altınlanmıştır (Görsel: 310).

Görsel: 310, Örnek: 46, *Kur'an-ı Kerim*, 895/ 1490, TiEM: 53, Arka İç Kapak, Köşebent Detay.

Şemse sekiz kollu yıldızlıdır. Bu yıldızın kolları ise dendan şeklindedir. Şemse içi ¼ simetrlili rûmîli olup, rûmîler oldukça yetkindir. Şemsenin etrafında bir sıra altın tahrirden sonra sade tığlar görülmektedir (Görsel: 311).

Görsel: 311, Örnek: 46, *Kur'ân-ı Kerîm*, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka İç Kapak, Şemse ve Mikleb İç Şemse Detay.

Cildin motif ve kompozisyon özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, eserin ketebesiyile uyumlu olduğu görülmektedir.

Ketebe sayfasında bulunan 12 Şevval 898 /27 Temmuz 1493 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **on birinci** örnek TİEM’de 2149 envanter numarasıyla bulunan ve Mısır tarihi hakkında bilgi veren “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*” isimli eserin birinci cildine⁴³⁴ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Örneğimizin tezhipli zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو الأول من بدائع الزهور في وقائع الدهور⁴³⁵

Ortasında bulunan madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف كاتبه و مؤلفه فقير رحمة ربه محمد بن أحمد بن إياس⁴³⁶ الحنفى عامله الله تعالى بلطفه

الحنفى و غفر له و الجميع المسلمين اجمعين بمَنِّه و كرمه آمين⁴³⁷

şeklinde geçmiştir (Görsel:312).

⁴³⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 358.

⁴³⁵ “Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr’un birinci cildi”.

⁴³⁶ İbn İyâs Memlûkler’in önemli tarihçilerinden biridir. Onun eserleri özellikle Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır’da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Razûk, “İbn İyâs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, 1999, s. 97-98.

⁴³⁷ “Katibi ve müellifi Rabbi’nin rahmetine muhtaç Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Hanefî’nin-Allah ona pünhan lütfuyla muamele etsin, onu ve tüm Müslümanları nimetiyle affetsin, amin-telifidir”.

Görsel: 312, Örnek:47, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Zahriye Sayfası.

Yer yer tamir izleri görülen cild genel olarak iyi durumdadır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda soğuk cetvellerin arasına yerleştirilen iki sıra zencirek bulunmaktadır. Dışta bulunan ilk sıra zencirek geometrik karakterli, ikinci sıradaki ise ince sarmaldır. Geometrik karakterli zencirek soğuk bırakılırken sarmal zencirek altınlanmıştır (Görsel: 313).

Düz cetvelli köşebentlerin içinde üç tane altın tığla oluşturulan basit bir bezeme bulunmaktadır. Köşebentlere çekilen altın cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Bu cetveldən sonra köşebentin köşelerinde üç kademeli birer tane tığ ortasında ise ucunda sade tığ bulunan üç balık pulu görülmektedir. Bu bezeme kapakların kısa kenar ortalarında da bulunmaktadır. Hem tığlar hem de balık pulları altınlanmıştır (Görsel: 313).

Görsel: 313, Örnek:47, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Arka Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Salbek tepelik şeklindedir ve oldukça sadedir (Görsel: 314).

Örneğimizin dilimli oval şemsesi dıştaki zencirekte kullanılan minik kalıplarla doldurulmuştur. Zencirekten farklı olarak şemse zemini bu formlardan birinin soğuk bırakılıp diğerinin altınlanması ve bunun devam ettirilmesiyle bezenmiştir. Dilim uçları ucunda sade tığ bulunan düğümlerle sonlandırılmıştır (Görsel: 314).

Görsel: 314, Örnek: 47, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Ön Kapak, Şemse (sağda) ve Salbek (solda) Detay.

Sertab ve mikleb bulunmaktadır. Alt ve üst ucunda altınlı sarmal zencirek bulunan sertab, uçlardaki daha küçük ortadaki daha büyük tutulan üç dikdörtgen paftaya ayrılmıştır. Uçlardakinin ortasında dilim aralarına tığlar yerleştirilen penç bulurken ortadakinde ise çarkıfelek motifi görülmektedir (Görsel: 315).

Görsel: 315, Örnek: 47, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Sertab.

Mikleb zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynı karakterdedir. Kapaklardaki oval şemseden farklı olarak burada daha çok on kollu yıldızı andıran bir şemse bulunmaktadır. Hem şemse içi hem de şemse dışı bezemesi kapaklarla aynı formdadır (Görsel: 316).

Görsel: 316, Örnek: 47, *Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Mikleb, Zencirek- Köşebent (solda) ve Şemse (sağda), Detay.

Kapak içleri kağıtla kaplanmıştır ve bezemesizdir. Sertab-mikleb içi ise deriyle kaplanmıştır ve soğuk bezemelidir. Bu bezeme ise geometrik formlarla oluşturulmuştur (Görsel: 317).

Görsel: 317, Örnek: 47, *Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Sertab-Mikleb İçi Detay.

Motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirildiğinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirilebilecek **on ikinci** örnek TİEM’de 450 envanter numarasıyla bulunan Ramazan 713/ Ocak 1314 tarihli bir “*Kur’ân-ı Kerîm*”⁴³⁸ muhdes cildir.

Eser Müze’ye 16 Şubat 1329/ 1 Mart 1914 tarihinde II. Selim’in Türbesi’nden getirilmiştir.

Bu nüshayı ender kılan özellik ise hattatın ismiyle birlikte yapılan yanlışları düzelten kişinin de isminin verilmesidir, hatta Mushaf’ta yapılan yanlışların üzeri müzehhep şeritle kapatılmıştır⁴³⁹.

⁴³⁸ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 359.

⁴³⁹ “Allah’ın Kelâmını Şekillendirmek: Kur’anın 1000 ve 1700 arası Görsel Kodifikasyonları”, s. 90.

Görsel: 318, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Karşılıklı Zahriye Sayfası.

Cildin sırtı, kapak ve mikleb kenarları bordo deriyle tamir edilmiş bu tamir esnasında da sertab aynı deriyle kaplanmış. Ayrıca cild bu esere uydurulmak için hem kapakların hem de miklebin kısa kenarlarından özensizce kesilmiştir. Ön kapak şemsesi ile bazı köşebentlerde mülevvenliği sağlayan renklerin döküldüğü görülmektedir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda oldukça geniş bir bordür bulunmaktadır. Bu bordür boyuna simetrikli rûmîli ve hatayili olup üstten ayırma olarak tezyîn edilmiştir. Ön kapakta bu bordürdeki motiflerin hepsi altınlanmışken, arka kapakta bir kısmı deri renginde bırakılmıştır. Bu bordürden sonra ise bir sıra çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Altınlanan bu zencirek ön kapakta mavi cetvellerin arasına yerleştirilmiştir (Görsel: 319).

Görsel: 319, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Ön (solda) ve Arka (sağda) Kapak, Bordür, Zencirek, Detay.

Köşebentler $\frac{1}{2}$ simetrikli bulutludur. Dolantı bulutla birlikte hatai grubu motifler bulunmaktadır. Alttan ayırma mülevven olarak tezyîn edilen köşebentlerde mülevvenlik; bulutta siyah, hatai grubu motiflerde bordoya yakın kırmızı renk ile sağlanmıştır. Altınlanan zeminde ise iğne perdahları görülmektedir. Köşebentlerin

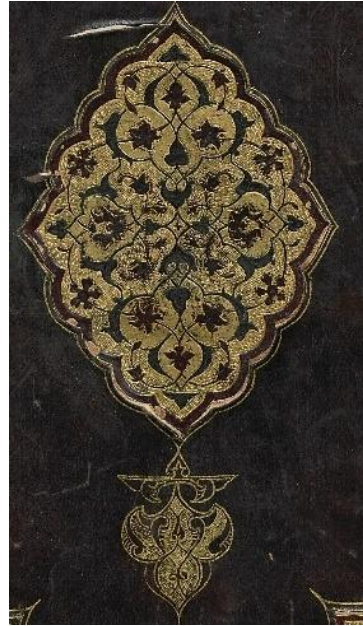
etrafına önce bir sıra kırmızı tahrir sonra daha ince iki sıra altın tahrir çekilmiştir (Görsel: 320).

Görsel: 320, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 450, Ön Kapak,
Zencirek, Köşebent, Salbek, Detay.

Oldukça iri olan ve içinde $\frac{1}{2}$ hurdeli rûmîli bulunan salbekte de iğne perdahı görülmektedir (Görsel: 321).

Alttan ayırma mülevven şemse dilimli, ovaldır. Şişkince olan şemsenin göbek kısımlarındaki dilimleri sivri tutulmuştur. $\frac{1}{4}$ simetrik rûmîli şemsede kompozisyon hatai gurubu motiflerle tamamlanmıştır. Burada mülevvenlik rûmîlerde siyah, hatailerde köşebentlerde kullanılan kırmızı renk ile sağlanmıştır. Köşebentlerde olduğu gibi zeminde de iğne perdahları bulunmaktadır. Şemsenin etrafında bulunan tahrir köşebentlerdeki gibidir (Görsel: 321).

Görsel: 321, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Arka Kapak,
Salbek, Şemse, Detay.

Sertab ve mikleb bulunmaktadır. Muhdes olan sertabın ortasında küçük bir kartuşun içinde Vâkıa Sûresi 79-80. ayetler yazmaktadır. Mülemma kartuşun zemininde iğne perdahları bulunmaktadır (Görsel: 322).

Görsel: 322, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Sertab.

Mikleb bordürü ve zencireği ön kapakla tamamen aynıdır. Burada bulunan sarmal zencireğin etrafında ön kapakta olduğu gibi hem altın hem de mavi tahrirler görülmektedir. Mikleb köşebentleri form olarak kapaktakilere benzetmekle birlikte motif özellikleriyle onlardan ayrılmaktadır. Kapaklardaki köşebentlerin aksine burada bulut motifi görülmeyip köşebent içleri sadece bitkisel desenlerle bezenmiştir. Miklebin şemsesi ve salbeği ½ olup salbekleri de kapaklarla aynı tarzdadır (Görsel: 323).

Görsel: 323, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği TİEM: 450, Mikleb.

İç kapaklar sarı kağıtla kaplanmış ve bezemesizdir.

David James tarafından döneminin karakteristiği olan tek ciltlik güzel bir nüsha olarak nitelendirilen bu eser⁴⁴⁰ Sultan Nasır Muhammed için hazırlanmıştır. Gerek salbekler gerek diğer formlarda kullanılan bezemeler oldukça yetkindir. Hem bu yetkinlik hem de özellikle şemse formu birlikte değerlendirildiğinde cildimizi XV. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmemiz mümkündür.

⁴⁴⁰ David James, "Some Observations on the Calligrapher and Illuminators of the Koran of Rukn al-Dîn Baybars al-Jāshnagîr", *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture*, C. 2, 1984, s. 153-154.

Ketebe sayfasındaki Rabiulevvel 903/ Ekim-Kasım 1497 kaydı sayesinde Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendireceğimiz **on üçüncü** örnek TİEM’de 2151 envanter numarasıyla bulunan “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*” adlı eserin altıncı cildinin⁴⁴¹ müellif nüshasına aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو السادس من بدائع الزهور في وقائع الدهور⁴⁴²

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف كاتبه و مؤلفه فقير رحمة ربه تعالى محمد بن أحمد بن اياس الحنفي عامله الله تعالى
بلطفه الخفي و المسلمين اجمعين آمين⁴⁴³

şeklinde verilmiştir (Görsel: 324).

Görsel: 324, Örnek: 49, *Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*, 903/1497, TİEM: 2151, Zahriye Sayfası.

Örneğimizin sertabı ve miklebi kopmuştur ve bulunmamaktadır. Ayrıca cild yer yer de yıpranmıştır.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bunlardan ilki soğuk cetvellerin arasına yerleştirilen geometrik

⁴⁴¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 360.

⁴⁴² “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*”un ikinci cildidir”.

⁴⁴³ “Katibi ve müellifi fakir, Rabbi ona rahmet etsin, Muhammed b. Ahmed b. İyas tarafından te’lif edilmiştir. Cenâb-ı Hak ona ve bütün Müslümanlara gizli ihsanıyla muamele etsin. Amin”.

karakterli bir zencirektir. İkincisi ise bir sıra altınlı üç sıra altınsız cetvelden sonra gelen ince sarmal zencirektir. İlk zencirek soğuk bırakılmışken ikincisi altınlanmıştır (Görsel: 325).

Düz cetvelli köşebentlerin içinde üçgen şeklinde bir düğüm motifi bulunmaktadır. Bu motif cetveller gibi altınlanmıştır (Görsel: 325).

Görsel: 325, Örnek: 49, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 903/1497, TİEM: 2151, Ön Kapak
Zencirek, Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki sade salbek altınlanmıştır ve şemseye bağlantısı yine altınlanan bir ortabağla yapılmıştır (Görsel: 326).

Kapaklarda mekik şeklinde bir şemse bulunmaktadır. İççe iki mekikten oluşan şemsenin bezemesi tam olarak seçilememektedir. İlk mekikten sonra bir sıra sarmal zencirek yerleştirilmiştir. Şemsenin etrafına iki kademeli altınlı tığlar yerleştirilmek suretiyle kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 326).

Görsel: 326, Örnek: 49, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 903/1497, TİEM: 2151, Ön Kapak
Salbek ve Şemse Detay.

Kapak içleri düz deriyle kaplanmıştır ve bezemesizdir.

Cildin kompozisyon özellikleri açısından XV. yüzyıl sonu özellikleri göstermektedir.

Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **on dördüncü** örnek TİEM’de 533 envanter numarasıyla bulunan ve düşülen kayıttan⁴⁴⁴ Sultan için hazırlandığı anlaşılan bir “*Kur’ân-ı Kerîm*” in⁴⁴⁵ cildir.

Eser Müze’ye 24 Teşrinievvel 1332/ 6 Kasım 1916 tarihinde Üsküdar Valide Atik Camii’nden getirilmiştir.

Çok iyi durumda olan cildin sadece arka kapak şemsesinin altın sıvaması dökülmüştür. Eserin sırtı, kapak-sertab kenarları ve dudak kısmı ciltte kullanılan asıl derinin rengine yakın bir deriyle başarılı şekilde tamir edilmiştir. Bol miktarda altının kullanıldığı mülemma şemseli cild dönemin eşsiz örneklerindendir.

Cildimizin kapakları aynı tezyîn edilmiştir. Diğer örneklerde karşılaşmadığımız derecede ince iki sıra sarmal zencireğin arasında, onlara nispetle biraz daha büyük bir sarmal zencirek bulunmaktadır. Bu zencireklerden sonra ise alttan ayırma mülevven bordür görülmektedir. Bu paftalı bordürden sonra ise yine üçlü sarmal zencirek gelmektedir (Görsel: 327).

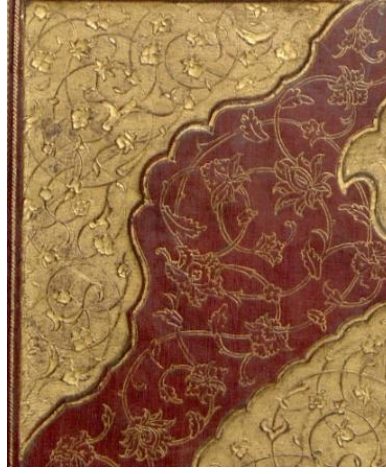

Görsel: 327, Örnek: 50, *Kur’ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka Kapak, Zencirek, Bordür Detay.

Mülemma olarak tezyîn edilen dilimli köşebentlerin içinde rûmîler ve hatayi grubu motifleri görülmektedir. Köşebentlerin etrafında bir sıra altın tahrir bulunmaktadır. Köşebentler ile şemse arasında kalan zemin üstten ayırma mülevvendir. Oldukça gelişmiş olan hatayiler ve hançeri yapraklarla bezenen zeminde mülevvenlik koyu kırmızı deri ile sğlanmıştır (Görsel:328).

⁴⁴⁴ “Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur’an Koleksiyonu”, s. 264.

⁴⁴⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 361.

Görsel: 328, Örnek: 50, *Kur'an-ı Kerim*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Ön Kapak, Köşebent ve Zemin Detay.

Tepelik şeklindeki mülemma salbek iricedir. Oldukça yetkin görünen bu salbekler $\frac{1}{2}$ simetrlili rûmîli ve hatayilidir (Görsel: 329).

Şişkince olan oval şemse o kadar iridir ki salbekler kapakların kısa kenar ortalarına kadar uzanmaktadır. Elli dört küçük dilimi bulunan şemse içi $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîli ve hatayilidir. Şemse de köşebentler gibi mülemmadır (Görsel: 329).

Görsel: 329, Örnek: 50, *Kur'an-ı Kerim*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Ön Kapak, Salbek, Şemse.

Bezemeli sertapta; kapaklarda kullanılan sarmal zencirekten sonra uçları dilimli oldukça uzun dikdörtgen bir pafta bulunmaktadır. Sertabın alt ve üst kenarında zencirekle pafta arasında kalan alan; alttan ayırma mülevven olup, $\frac{1}{2}$ simetrlili rûmîli hatayîli olarak bezenmiştir. Paftada ise; altın zemin üzerine yine altın ile Arapça olarak

Vâkıa Sûresi 77-80. ayetler yer almaktadır. Ayrıca harflerin zemininde rûmîli helezonlar dolanmaktadır (Görsel: 330).

Görsel: 330, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Sertab.

Oldukça gösterişli olan miklebin, zencirekleri ve paftalı bordürü kapaktakilerle aynıdır. Aynı zamanda tam zeminli olan mülemma mikleb ½ simetrlili rûmîli ve hatayili olarak bezenmiştir (Görsel: 331).

Görsel: 331, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Mikleb.

Deriyle kaplanan iç kapaklar müşebbektir. Birer sıra iki kademeli çok ince sarmal zencireğin arasında paftalı bir bordür bulunmaktadır. Uçları dilimli dikdörtgen paftaların zemini mavi renklidir. Dilimleri altınlanan paftalardan köşede bulunanlar ½ simetrlili rûmîli iken, arada kalan paftaların içi ¼ simetrlili rûmîlidir (Görsel: 332).

Görsel: 332, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak, Zencirek, Bordür Detay.

Köşebentler şemsenin ¼'üyle oluşturulmuştur. Köşebentlerin uçlarında yarım tepelikli salbekler bulunmaktadır (Görsel:333)

Tepelik şeklindeki salbekler ½ simetrlili rûmîlidir. Hem etrafındaki kalın altın tahrir hem de altın tığlar köşebentlerdekiyle aynıdır (Görsel: 333).

Görsel: 333, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak Köşebent, Salbek Detay.

Dilimli oval şemse form olarak çalışmamızda kullanılan diğer örneklerden farklıdır. Şemse içi mavi zemin üzerine müşebbek olarak tezyîn edilmiştir ve $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîlidir. Bunun üstüne ise iri rûmîlerle dört kollu yıldız motifine benzer bir bezeme oluşturulmuş, bunlar şemsenin üçlü dilimlerinden dışarı taşırılmıştır. İki tanesi şemsenin alt ve üst uçlarına, diğer ikisi sağ ve sol tarafına yerleştirilen altınlı iri rûmîler bu dört kollun arasına yerleştirilmiştir. Şemse etrafında altın tahrirden sonra iki ve üç kademeli tığlarla şemse bezemesi tamamlanmıştır. Dış kapaklardaki şemseden daha şişkince olan oval şemse o kadar büyüktür ki salbeklerin ucundaki tığlar kapak kenarlarına dokunmaktadır (Görsel: 334).

Görsel: 334, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka İç Kapak Şemse Detay.

Deriyle kaplanan sertab içi sadedir.

Mikleb içi zencireği ve paftalı bordürü kapak içlerindekiyle aynıdır. Müşebbek köşebentler kapaktakilere benzemekle birlikte aynı değildir. Miklepteki köşebentler biri büyük diğeri küçük iki dandanla iç bükey olarak dilimlenmiştir. Mikleb içi ½ salbekli ve şemseli olup kapak içindeki şemse gibi tezyîn edilmiştir (Görsel: 335).

Görsel: 335, Örnek: 50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Mikleb İçi Köşebent Detay.

Sultan Kayıtbay dönemine tarihlendirebileceğimiz **on beşinci** örneğimiz TİEM'de 508 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan ve ketebesiz olmayan bir "*Kur'ân-ı Kerîm*"⁴⁴⁶ cildidir. Bu eserin satır aralarında tercüme verilmektedir.

Eser Müze'ye 5 Nisan 1914 tarihinde Sultan I. Ahmet Türbesi'nden getirilmiştir.

Görsel: 336, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Zahriye Sayfası.

⁴⁴⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 362.

Cilt çok iyi durumdadır. Arka kapak yüzeyinde yıpranmalar, sertab ve ön iç kapak köşebent içi müşebbek bezemesinde birkaç yerde kopmalar olmasına rağmen bunlar motif tahlili yapılmasına engel teşkil edecek düzeyde değildir.

Alttan ayırma şemseli deri cildin ön ve arka kapağı aynı karakterdedir. Ciltte sadece salbekler ile köşebent uçlarındaki yarım tepelikli salbekler tezyîni açıdan birbirinden farklıdır.

Kapaklarda bir sıra geometrik karakterli zencirekten sonra oldukça dar bir bordür bulunmaktadır. Zencirekte kullanılan geometrik formların iki tanesiyle paftalara ayrılan bordür bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Paftaların dört kenarında çok ince sarmal bir zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek diğerlerinden farklı olarak maviye boyanmıştır (Görsel:337).

Görsel: 337, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Zencirek, Bordür Detay.

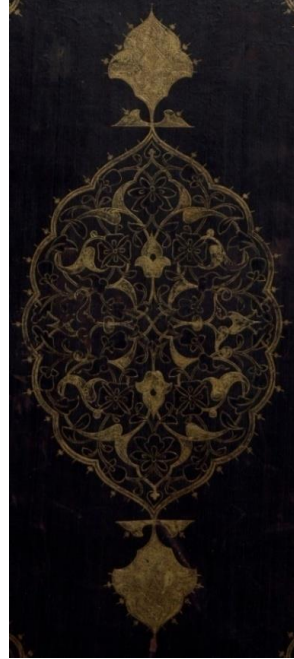
Dilimli köşebentlidir. Köşebentlerde sade rûmîlerle birlikte hatayi grubu motifleri görülmektedir. Köşebentin etrafında iki sıra altın tahrir bulunmaktadır. Tahrirden sonra bir ve iki kademeli tığların münavebeli dizilmesi sûretiyle köşebent bezemesi tamamlanmıştır. Köşebentlerin ucuna yarım tepelikli salbekler yapılmıştır. Ön kapakta bu alanlar tamamen mülemma iken, arka kapakta alttan ayırma olarak tezyîn edilmiştir. Hem ön hem arka kapakta bu yarım tepelikli salbekler köşebentlerde olduğu gibi tığlarla bitirilmiştir (Görsel: 338).

Görsel: 338, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Salbek tepelik şeklindedir. Ön kapaktaki salbekler tamamen altınlanmıştır, bu yüzden motifler seçilememektedir. Arka kapaktaki salbekler ise alttan ayırma olarak tezyîn edilmiştir (Görsel: 339).

Hem şemsesi hem salbekleri iricedir. Dilimli oval şemse $\frac{1}{4}$ simetridir hatayili ve rûmîli olarak bezenmiştir. Şemsenin etrafında kalınca bir kalınca bir tahrir bulunmaktadır. Bu tahririn ucuna köşebentlerde görülen tığlar yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Görsel: 339).

Görsel: 339, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön Kapak, Şemse, Detay.

Sertab ve mikleb bulunmaktadır ve her ikisi de bezemelidir. Sertab zencireği kapaklarla aynı karakterdedir. Ancak sertabın kısa kenarlarında alınlık olarak bulunan ince bordürde bir çarberk ile iki yaprak bulunmaktadır. Sertabın ortasında uçları dilimli dikdörtgen bir pafta yer almaktadır. Bu paftada alttan ayırma olarak Vâkıa Sûresi 79-80. ayetler yazmaktadır. Bu paftanın uçlarında ise rûmîler bulunmaktadır. (Görsel: 340).

Görsel: 340, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Sertab.

Mikleb tam zeminli olarak tezyîn edilmiştir. Zemin tamamen bitkisel motiflerle işlenmiş olup bu motiflerin arasına şemse ve köşebentler yerleştirilmiştir. Mikleb zencireği bordürü ve köşebentleri kapaklarla aynı karakterdedir. Köşebentlerin ucundaki yarım tepelikli salbekler ön kapakta olduğu gibi mülemma olarak yapılmıştır. Basık damla şeklinde olan şemsesi dilimlidir. Şemse içinde zeminden farklı olarak rûmîler de görülmektedir (Görsel: 341).

Görsel: 341, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Mikleb.

İç kapaklar deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Müşebbek, mülevven şemseli olan iç kapaklarda çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır ve bu zencirekler dış kapaktakilerin aksine altınlanmıştır (Görsel: 342).

Dilimli köşebentlerin içi rûmîlerle bezenmiştir. Köşebentlerin etrafına bir sıra bordo ve bir sıra mavi tahrir çekilmiş olup, bu iki tahririn arası farklı tonda bir maviyle boyanmıştır. Aslında iç kapaklarda kullanılan bütün formların etrafında bu uygulamanın tekrarlandığı görülmektedir. Köşebent kompozisyonunda bu tahrirlerden sonra bir ve iki kademeli altın tığlar münavebeli olarak yerleştirilmiştir. Köşebentlerin

ucuna yapılan yarım tepelikli salbeklerin içi köşebentler gibi tezyîn edilmiştir. Etrafında bir sıra mavi tahrirden sonra tığlar bulunmaktadır (Görsel:342).

Görsel: 342, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Köşebentler gibi müşebbek olan tepelikli salbeklerin içi rûmîlidir (Görsel: 343).

Dilimli oval şemse de müşebbek ve mülevvendir. Mülevvenlik vişneçürüğü bir deri ile sağlanmıştır. Şemsede müşebbek olan kısım merkeze yerleştirilen paftalarda görülmektedir. Bunlar, uçlardaki dört kollu paftaların arasında enine yerleştirilmiş uçları dilimli dikdörtgen pafta şeklindedir. Şemse içi ¼ simetrlili rûmîli olup, rûmîler sadedir (Görsel:343).

Görsel: 343, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Şemse, Detay.

Sertab içinde alt kısımdaki bezemeler dökülmüştür. Sertab zencireği kapaklardaki gibidir. Şemsede kullanılan dört kollu paftaların uç uca eklenmesiyle oluşturulan kompozisyon rûmîlerle tamamlanmıştır. Sertabın ortasında da arka kapak şemsesinde bulunan müşebbek dikdörtgen pafta görülmektedir (Görsel: 344).

Görsel: 344, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Sertab İçi.

Mikleb zencireği, köşebentleri ve köşebentlerin ucundaki yarım tepelikli salbekler kapaklarla aynı karakterdedir. Madalyon şeklindeki şemse içi rûmîlerle bezenmiştir. Şemsenin ortasında ucu dilimli müşebbek dikdörtgen bir pafta bulunmaktadır. Burada da Arapça yazı bulunmaktadır. Şemse etrafındaki tahrirlerden köşebentlerde de karşılaştığımız ve münavebeli olarak yerleştirilen tığlar bulunmaktadır. Mikleb içinde iki tane yarım şemse formunda motif bulunmakta olup tezyînatları köşebentlerle aynı karakterdedir (Görsel:345).

Görsel: 345, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Ön İç Kapak, Şemse Detay.

Görsel: 346, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Arka İç Kapak, Sertab-Mikleb İçi Detay.

Görsel: 347, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 508, Mikleb İçi Detay.

Dad Muhammedi ile Azadi Boyağçı bu örneğin neredeyse aynısı bir ciltten bahsederler ve onu da XV. yüzyıla tarihlendirirler⁴⁴⁷. Bu eser Emir Kansu için yapılmıştır. Ancak o dönemde birden çok Kansu bulunmaktadır. Bu kişinin Sultan Kayıtbay'ın ölümü üzerine tahta çıkan ve tahtta sadece üç gün kalabilen Sultan Emir Kansu olabileceği gibi⁴⁴⁸ Kayıtbay döneminde henüz bir emir olan Kansu Gavri olması da kuvvet dahilindedir⁴⁴⁹. Sultanın tahtta kaldığı süre zarfı göz önünde bulundurularak bu eser Sultan Kayıtbay dönemi içinde değerlendirilmeye karar verilmiştir.

Sultan Kayıtbay dönemi cild sanatına baktığımızda, TİEM'e kayıtlı olan ve çalışmamızda kullandığımız eserler üzerinden birtakım değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu ciltlerde; deriyle kaplanmış iç kapakların bezenmesi ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ketebe kayıtları da bulunan örneklerin tamamının motif ve kompozisyon özellikleri açısından ketebeleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Ketebesi bulunmayan 2125 envanter numaralı eserin cildi, 1691 numaralı eserin cildiyle neredeyse aynı olduğundan o da XV. yüzyılın sonuna tarihlendirilebilmektedir.

Ayrıca Sultan Hoşkadem döneminde örneği bulunan müşebbek iç kapak uygulamasının, bu dönemde gelişerek devam ettiği görülmektedir.

⁴⁴⁷Washington Smithsonian American Art Museum'da olduğu söylenen eserin envanter numarasıyla ilgili bilgi verilmemiştir. Kübra Dad Muhammedi, Mehrnaz Azadi Boyağçı, "Berresi Tatbiki Terh ve Nakş-i Cidhayi Doreyi Timuri ve Memalik Misrû", s. 82.

⁴⁴⁸Fatih Yahya Ayaz, **Memlükler Döneminde Vezirlik**, 2. Basım, Ankara, İSAM Yayınları, 2017, s. 123.

⁴⁴⁹ Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", **1400. Yılında Kur'an-ı Kerim**, İstanbul, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2010, s. 100.

2.4.12. Sultan Kansu Gavri Dönemi (906-922/ 1501-1516) ve Cild Sanatı

Kansu Gavri 850/1446 civarında doğmuş olup, tahta çıktığında altmış yaşlarındadır⁴⁵⁰. Daha çok Seyfeddin ve Kansuh lakaplarıyla tanınmakta olup; asıl ismi Cündeb'dir. Çerkes diyarından getirilen Cündeb; Afganistanda'ki Gur bölgesine nispetle Gûri olarak da tanınır. Ancak bu nispet yanlış olup; daha çok Mısırda bulunan ve Gavr ismiyle anılan bir askeri ocağa nispetle Gavrî olarak bilinmektedir. Kavri kelimesi ise Türkçe kanısav (kanı saf)'dan türemiştir⁴⁵¹.

Başlangıçta tahta çıkmayı kabul etmeyen Kansu Gavri kendisini güçsüz gören ve istedikleri yönetebileceklerine inanan emirlerin ısrarıyla Sultan olur. Kendisinden beklenenin aksine şiddet politikasına başvuran Sultan Kansu'nun gümrük vergilerini birkaç kat arttırması Portekizliler'in Ümit Burnu'nu keşfetmesine sebep olmuştur. Memlûk ticaret yollarının kullanılmaması ise devletin içinde bulunduğu mali çöküşü hızlandırmıştır⁴⁵².

Bir taraftan mali krizlerle uğraşan Sultan diğer taraftan da Osmanlı tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yavuz Sultan Selim (1470-1522)'in kendisine saldırmayacağına inanan Sultan Kansu Halep'e giderken hazineye bulunan her şeyi (1.000.000 altın dinar ile eski hükümdarlara ait eşyalar, kıymetli silahları, billur akik eğerleri vb.) yanına almış ve Halep Kalesi'ne yerleştirmiştir⁴⁵³.

20 Ağustos 1516 tarihinde Mercidabık'a gelen Sultan ile Memlûk ordusu dört gün sonra Osmanlı ordusunun saldırısına uğrar. Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanan savaşta Sultan Kansu'nun akıbetini kimse bilmemektedir. Onun bütün hazinesi de Mısır toprakları gibi Yavuz Sultan Selim'in eline geçmiştir⁴⁵⁴.

Sultan Kansu Timurlu, Safevi ve Osmanlı prensleri tarafından geliştirilen, ancak Memlûk sarayının kültürüne aşina olmayan bir tür prens imajını takip ederek, bir şair ve bilgin ve laik sanatların hamisi olarak imajını inşa etmek için dikkatli bir

⁴⁵⁰ İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/ 1250-1517**, s. 125.

⁴⁵¹ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Kansu Gavri", İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 314.

⁴⁵² İsmail Yiğit, **Memlûkler: 648-923/1250-1517**, s. 126.

⁴⁵³ İbn İyas, **Yavuz'un Mısır'ı Fethi Ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedâ'iyü'z-Zühûr Fî Vekayi'id-Duhûr)**, s. 46.

⁴⁵⁴ İbn İyas, **a.g.e.**, s. 67-73.

şekilde çalışır. Bununla birlikte Sultan'ın kültürel yaşamında inkâr edilemez bir İran etkisi vardır ve O İran tarihi ve kültürüne olan ilgisini Timurlu prenslere referanslar ve Hüseyin Baykara'nın şiirlerinden alıntılarla göstermeye çalışır⁴⁵⁵.

Sultan yenilikçi bir hami olup; resimli elyazmalarına büyük ilgi gösteren tek Memlûk sultanıdır. Edebiyatta yeni bir türün gelişimini teşvik eden Sultan döneminde ilk imparatorluk resim atölyesi kurulur. Osmanlılar Kahire'yi fethettiğinde Yavuz Sultan Selim'in Kansu Gavri'nin ressamlarını kütüphanesiyle birlikte İstanbul'a gönderdiği düşünülür⁴⁵⁶. İlhanlılar, Timurlular, Safeviler ve Osmanlılardan farklı olarak, Sultan Gavri dışında, Memlûk sultanlarının resimli elyazmalarının hamisi olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁵⁷.

Kendisi de şair olan Sultan Kansu Gavri edebiyat ve ilimle yakından ilgilenmiş Kal'atü'l- Cebel'de bizzat kendisinin de katıldığı ilim meclisleri düzenlemiştir⁴⁵⁸. Bu meclislere katılan ve Anadolu Türkçesi ile şiirler yazan edebî çevre Sultan'ın himayesiyle zamanla gelişmiştir. Sultanla yakın ilişkiler içinde olan bu edebi çevrenin içinde, Yaş Bek, İbrâhim Gülşenî, Nasrî ve Diyarbakirli Şerîfi gibi isimler zikredilmektedir. Türkçe, Arapça, Farsça dîvanları bulunan Sultan Kavri'nin Farsça dîvanı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Şerîfi'nin O'nun Farsçayı acemlerden daha iyi bildiğine dair ifadeleri ile Türkçe dîvanı içinde bulunan Türkçe-Farsça mülemması Sultan Kansu'nun Farsçaya da hâkim olduğunu göstermektedir⁴⁵⁹.

Bahsedilen bu dîvânların dışında “*Munakkahu'z-Zarîf alâ Muvaşşahi's-Şerîf*”, “*El-Kasâidü'r-Rabbâniyye ve'l-Muvaşşahatü's-Sultâniyyetü'l-Gavriyye*” gibi eserler de kaleme alan Sultan Kansu Gavri'nin⁴⁶⁰, “*Nefâisü-mecâlisi's-Sultâniyye*” isimli eserinin tamamı ile “*el-Kevkebü'd-dür'î fî Mesâili'l-Gavr'i*” isimli eserinin bir kısmı “*Mecâlisü Sultan el-Gavri*” adıyla Abdülvehhâb Azzam tarafından da

⁴⁵⁵ Doris Behrens-Abouseif, “Sultan al-Ghawri and Arts”, s. 84-85.

⁴⁵⁶ Esin Atıl, “Mamluk Painting in the Late Fifteenth Century”, **Muqarnas**, C.II, 1984, s.169.

⁴⁵⁷ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 19.

⁴⁵⁸ Anonim, **Tuhfetü'l-Memlûk: Siyâsetnâme**, çev. Yakup Kara, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 45.

⁴⁵⁹ Orhan Yavuz, **Kansu Gavri'nin Türkçe Dîvanı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)**, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2002, s. 28-30.

⁴⁶⁰ Orhan Yavuz, Mahmut Kafes, “Kansu Gavri'nin Arapça Dîvanı”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2012, s. 64.

yayınlanmıştır⁴⁶¹. Sultan sadece dîni konularda şiirler yazmakla yetinmemiş hatta Firdevsi'nin Şehnamesi'nin ilk kafiye Türkçe çevirisinin resimli bir elyazmasını da yaptırmıştır⁴⁶².

Sultan Gavri; güzel kıyafetleri-parfümleri-kokuları-mücevherleri-çiçekleri çok seven, kıymetli taşlı birçok yüzük takan, geleneksel drapeli ba'albaki kumaşını tercih eden ve altın kaplardan yemek yiyen biri olarak tarif edilir⁴⁶³.

Kansu Gavri hayırsever bir Sultan olarak anılmakta olup; hilafeti döneminde birçok eser yaptırmıştır. Kahire'de çocuklar için mektep, medrese, hangah, kendisine türbe, beş minareli cami ve su kemerleri bu yapılar arasında sayılmaktadır. Ayrıca Camii'nin arka kısmına kendi adına yaptırdığı han zamanla Kansu Gavri adıyla anılan bir çarşı haline gelmiştir⁴⁶⁴.

Sultan Gavri'nin şehir merkezindeki binaları cesur ve benzeri görülmemiş bir düzenleme sergilemektedir. Külliyyede cami ana caddenin batı tarafında yer alırken türbe, hangah, sebîl ve mekteb doğu tarafında bulunmaktadır. Vakfiye hangah olarak tanımlasa da burada bulunan yapı yatılı imkânları olan geleneksel bir hangah değildir. Sufiler için yaşam üniteleri olan geleneksel hangah çoktan ortadan kalkmış, yerini öğrenciler için bir öğretim müfredatı ve tasavvuf hizmetleri içeren bir Cuma camii olarak hizmet veren çok işlevli bir kurum almıştır⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Anonim, *Tuhfetü'l-Memlûk: Siyâsetnâme*, a.y.

⁴⁶² Doris Behrens-Abouseif, *The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market*, s. 18.

⁴⁶³ Doris Behrens-Abouseif, "Sultan al-Ghawri and Arts", s. 72.

⁴⁶⁴ Şem'i, *Tezkiretü'l-Hulefâ*, haz.: Mustafa Uğur Arslan, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020, s.41.

⁴⁶⁵ Doris Behrens-Abouseif, "Sultan al-Ghawri and Arts", s. 80-81.

Görsel: 348, Kansu Gavri Camii'nin Minaresi ile Kansuh Gavri Medresesi, Kahire/Mısır (DİA'dan).

Sultan Kansu Gavri'nin Külliyesi'nde; Cuma hutbesinin vaizi 1.200 dirhem, on altı müezzinin her biri 30 dirhem, ilkokul hat öğretmeni 300 dirhem ve ilkokul Kuran öğretmeni 600 dirhem alırken, kütüphaneci aylık 1500 dirhem maaş almıştır. Bu vakfiyedeki hükümlere göre kütüphaneci, kitapların bakımını yapacak, bir listesini tutacak ve haftada iki gün kitapların bina dışına çıkarılmasına izin vermeyecek şekilde kullanıcılara hizmet verecektir. Ayrıca kitapları restore etmesi bekleniyordu. Bir kütüphaneci yardımcısı için bazı bağışlar sağlanmış olsa da bu durumda kütüphanecinin yalnızca masrafları kendisine ait olmak üzere birini işe almasına izin verilmiştir. Sultan el-Gavri'nin vakıf senedi, kütüphanecinin nezaretindeki kitapların bir listesini tutmasını şart koşar, ancak bunun ne ölçüde bir katalog olduğu açık değildir⁴⁶⁶.

1504-1505 yıllarında Sultan Kansu Gavri tarafından Kahire'de yaptırılan han, türbe-medresenin yanında bulunmaktadır. Handan elde edilen gelir medrese-türbenin giderleri için harcanmaktadır. Beş katlı hanın üstteki üç katı misafirlerin konaklanması için kiralanırken, alttaki iki katı depo ve atölye olarak kullanılmaktadır⁴⁶⁷.

⁴⁶⁶ Doris Behrens-Abouseif, **The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250-1517): Scribes, Libraries and Market**, s. 30-33.

⁴⁶⁷ Robert Hillenbrand, **a.g.e.**, s.148.

Görsel: 349, Kanku Gavri Hanı (Henri Sterlin'den).

Sultan Kanku ayrıca el-Halili Hanı'nın kapılarını yaptırmıştır ve bunlar orijinal şekilleriyle günümüze ulaşmıştır⁴⁶⁸.

Çalışmamızda Sultan Kanku Gavri dönemine ait olduğu düşünülen yedi adet cild incelenecektir.

Bu eserlerden **ilki** TİEM'e kayıtlı 1832 envanter numaralı "**Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb**" isimli eserin⁴⁶⁹ cildidir. Ketebeşi bulunmaya eser müellifin (İbn Ebü'l- İz) kendisine sorulan çeşitli sorulara verdiği cevapları içermektedir.

Eser Müze'ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Camii'nden getirilmiştir.

Görsel: 350, Örnek: 52, Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb, XVI. Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Zahriye Sayfası.

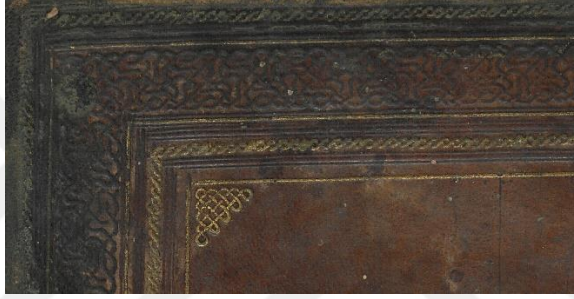
⁴⁶⁸ Ahmet Ali Bayhan, "Bir Tarih Müzesi: Mısır", s. 12.

⁴⁶⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 363.

Eserin cildi daha koyu kahverengi bir deriyle tamir edilmiştir. Mikleb kopmuştur ve sertab da mevcut değildir. Bunlara rağmen eser motif tahlili yapılabilecek kadar iyi durumdadır.

Kapakların aynı bezendiği ciltte, iki sıra ince sarmal zencireğin arasında bir sıra bordür bulunmaktadır. Bordürün içi geometrik karakterlerle oluşturulan tezyînâtla bezenmiştir. Sarmal zencirekler altınlanmış bordür soğuk olarak bırakılmıştır (Görsel: 351).

Köşelerde altınlanmış üçgen şeklinde küçük bir düğüm motifiyle köşebent oluşturulmuştur (Görsel: 351).

Görsel: 351, Örnek: 52, *Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb*, XVI.Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Arka Kapak, Zencirek, Bordür Köşebent.

Salbekler tepelik şeklindedir ve $\frac{1}{2}$ rûmîlidir. Salbek şemseye düğümlü rûmî motifiyle bağlanmıştır (Görsel: 352).

Kapaklarda dilimli oval şemse bulunmaktadır. Şemse zemini iç içe geçen altınlı altıgenlerle doldurulmuş olup; mevcut bezeme altıgenlerin birinin içinde dört kollu altın yıldız, birinin içinde mavi altıgenlerin münavebeli olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur (Görsel: 352).

Görsel: 352, Örnek: 52, *Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb*, XVI. Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Arka Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

Sertab kopmuştur ve bulunmamaktadır. Mikleb bezemesi kapaklarla aynı karakterdedir. Tek fark $\frac{1}{2}$ olarak yerleştirilen mikleb şemsesinin oval olmamasıdır (Görsel: 353).

Görsel: 353, Örnek: 52, *Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb*, XVI.Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Mikleb, Zencirek, Bordür, Köşebent, Salbek, Şemse, Detay.

Kapak içleri bezemesizdir ve sarı kağıtla kaplanmıştır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Halil Hamid Paşa Koleksiyonu'na kayıtlı 4695 envanter numaralı eserle özellikle şemse içi kompozisyonu açısından çok benzemektedir. Bu eserle benzerliği dikkate alındığında cildi XVI. yüzyılın başlarına tarihlendirmek mümkündür.

Ketebe sayfasındaki 15 Muharrem 914/16 Mayıs 1508 kaydı sayesinde Sultan Gavri dönemine tarihlendirebileceğimiz ikinci örneğimiz TİEM'de bulunan 2153

envanter numaralı, Mısır tarihi konulu ve “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*” isimli eserin yedinci cildine⁴⁷⁰ aittir.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو السابع من بدائع الزهور في وقائع الدهور⁴⁷¹

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف كاتبه العبد الفقير الى الله تعالى محمد بن أحمد بن اياس الحنفي عامله الله تعالى بلطفه

الحنفي و غفر له ولوالديه ولجميع المسلمين يا رب العالمين⁴⁷²

şeklinde verilmiştir (Görsel: 354).

Görsel: 354, Örnek: 53, *Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Zahriye Sayfası.

Cildin sırt kısmı başka bir deriyle tamir edilmiş olup, özellikle dudak kısmında kopmalar bulunmaktadır. Genel olarak yıpranmış olan cildin özellikle zencirek ve şemse içi tezyînatı silinmiştir. Motif tahlili silinmeden kalan kısımlardan yapılmıştır.

⁴⁷⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog s. 364.

⁴⁷¹ “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*’un yedinci cildi”.

⁴⁷² “*Kâtibi Allah’ın fakir kulu Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi’nin -Allah ona pünhan lütfuyla muamele etsin, onu, anne-babasını ve tüm Müslümanları affetsin ya Rabbe’l-âlemîn- telifidir*”.

İşçiliğin zayıf olduğu örnekte kapaklar aynı tezyîn edilmiştir. Kapaklarda iki sıra zencirek bulunmakta olup dıştaki ilk zencirek diğerine göre oldukça belirsizdir. Bu nedenle soğuk olarak bırakılan bu zencireğin tahlili tam olarak yapılamamaktadır. Kalan izlerden içinde altılı gülçe bulunan sekiz kollu yıldızlarla oluştuğu tahmin edilmektedir. İçte bulunan ikinci sırayı ise altınlanmış çok ince sarmal zencirek oluşturmaktadır (Görsel: 355).

Görsel: 355, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Zencirek, Detay.

Düz cetvelli köşebentlerin içi altınlı geçmelerle doldurulmuştur. Cetvellerin köşesinde, ucuna sade tığ yerleştirilen birer balık pulu ve ortada yine ucunda sade tığ görülen üç adet balık pulu motifi bulunmaktadır. Bu motiflerin tamamı altınlanmıştır (Görsel: 356).

Görsel: 356, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Köşebent, Salbek Detay.

Tepelik şeklinde salbek bulunmaktadır ve salbekler şemseye dört kollu yıldız motifi ile bağlanmıştır (Görsel: 357).

Kapakların mekik şeklindeki şemsesi iç içe geçen iki mekikten oluşmuştur. İçteki mekiğin bezemesi silinmeler ve yıpranmalar nedeniyle tam olarak tahlil edilememektedir. Ancak kalan izlerden küçük kalıplarla doldurulduğu izlenimi oluşmaktadır. Şemse içinde altın izleri olup; buradaki motiflerin tamamının mı yoksa münavebeli olarak bir kısmının mı altınlandığı bilinmemektedir. Birinci ve ikinci

mekiğin arasında kalan alanda altınlı çok ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Sonrasında ucunda sade tığ bulunan üçlü balık pulu ve yine ucunda sade tığ bulunan bir tane balık pulu motifinin münavebeli olarak dizilmesiyle şemse kompozisyonu tamamlanmıştır. Hem balık pulları hem de tığlar altınlanmıştır (Görsel: 357).

Görsel: 357, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak Köşebent, Şemse Detay.

Bezemeli sertabın alt ve üst kenarında belli belirsiz bir zencirek görülmektedir. Sonrasında sertab cetvellerle ve altınsız ince sarmal zencireklerle üç paftaya ayrılmıştır. Bu paftalardan kenarda bulunan ikisi daha küçük ortadaki ise daha büyüktür. Küçük olanların köşelerine birer tane sade tığ ortalarına ise birer tane çarkıfelek yerleştirilmiştir. Büyük olan paftanın köşelerinde de sade tığ görülürken ortasında şaş berk motifi bulunmaktadır (Görsel: 358).

Görsel: 358, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Sertab.

Bezemeli miklebin zencirekleri ve köşebentleri kapaklarla aynı olduğu halde, formu kapak şemselerinden farklıdır. Kapaklardaki mekik şemsenin yerini burada oldukça iri yuvarlak bir şemse almıştır. Buna rağmen mikleb şemsesi gerek iç kompozisyonuyla gerekse etrafını çevreleyen tığlarla kapak şemseleriyle aynı karakterdedir (Görsel: 359).

Görsel: 359, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Mikleb
Şemse, Zencirek, Köşebent Detay.

İç kapaklar düz kağıtla, sertab ve mikleb içi deri ile kaplanmıştır. Deri ile kaplanan bu alanlar geometrik formlarla tezyîn edilmiştir (Görsel: 360).

Görsel: 360, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Sertab-
Mikleb İçi Detay.

Ketebe sayfasındaki 18 Muharrem 919/ 26 Mart 1513 kaydı sayesinde Sultan Kansu Gavri dönemine tarihlendirebileceğimiz **üçüncü** örneğimiz TİEM'de 1606 envanter numarasıyla bulunan “*Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*” isimli eserin ikinci cildine⁴⁷³ aittir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

⁴⁷³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 365.

Ön kapağın ciltten ayrıldığı örneğin arka kapağında soyulmalar bulunmaktadır. Dudak kısmının oldukça yıprandığı eserde, sertabın uç kısımları başka bir deri ile tamir edilmiştir.

Cildin kapakalrı aynı tzeyin edilmiş olup, bu kapaklarda bir sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencirek bitkisel karakterli olup küçük kalıplarla yapılmıştır (Görsel: 361).

Görsel: 361, Örnek: 54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Arka Kapak, Zencirek Detay.

Dilimli köşebentlerin içleri helezonlar üzerine yerleştirilmiş bitkisel bezemelerle tezyîn edilmiştir. Zencirek gibi soğuk bırakılan köşebent içleri bir sıra altın tahrirle çevrelenmiştir. Kapakların kenar ortalarına altınlanmış birer tane şeş berk motifi yerleştirilmiştir (Görsel: 362).

Görsel: 362, Örnek: 54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Ön Kapak, Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki salbeklerin içleri boş bırakılmıştır (Görsel:363).

Dilimli oval şemsenin içi ¼ simetrlili bitkisel bezemelidir. Şemsenin etrafına çekilen bir sıra altın tahrir kesilmeden salbkle devam etmektedir (Görsel: 363).

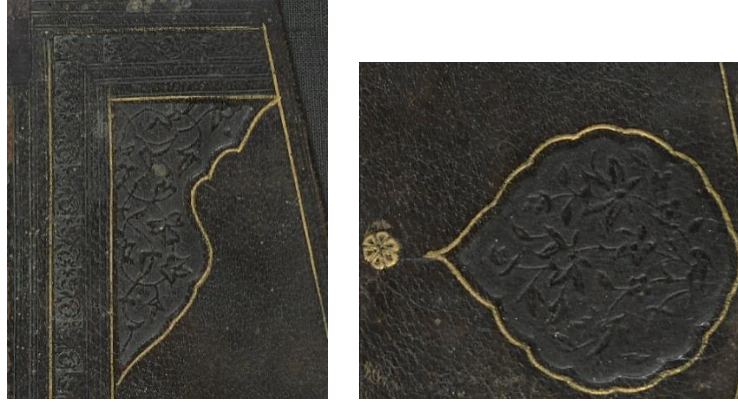
Görsel: 363, Örnek: 54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Ön Kapak,
Şemse ve Salbek Detay.

Bezemeli olan sertabın zencireği kapaklarla aynıdır. Sertab bu zencirekten sonra altınlı-altınsız cetvellerle üç paftaya ayrılmıştır. Kenarlarda bulunan paftalarda, kapak kenarlarına yerleştirilen şaş berklerle köşebent ve şemse oluşturulmuştur. Bunların aralarına ise altınlı iki kademeli altı tane nokta yerleştirilmiştir. Ortadaki pafta ise kapak şemseleri ile aynı bezenmiştir (Görsel: 364).

Görsel: 364, Örnek: 54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Sertab.

Bezemeli olan mikleb zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Damla şeklinde olan mikleb şemsesinin ucuna bir tane şaş berk yerleştirilmiş olup şemse içi bitkisel motiflerle bezenmiştir (Görsel:365).

Görsel: 365, Örnek: 54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Mikleb, Zencirek, Köşebent ve Şemse.

İç kapaklar oldukça açık tonda kahverengi bir deriyle kaplanmış ve bezeme bulunmamaktadır.

Motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirildiğinde Sultan Kansu dönemine tarihlendirebileceğimiz **dördüncü** TİEM'de 1633 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan “*Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*” eserin⁴⁷⁴ cildidir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Örneğin oldukça sade olan zahriye sayfasında üstte bulunan kitabeliğin içinde eserin ismi Arapça olarak yazmaktadır.

Görsel: 366, Örnek: 55, *Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*, 920/1514-1515, TİEM: 1633, Zahriye Sayfası.

⁴⁷⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 366.

Kapaklarda özellikle kenarlarda aynı renk, sırt ve sertapta vişneçürüğü renk deriyle yapılmış tamirler görülmektedir. Sertab ve mikleb muhdestir.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Daha dışta olan ilk sıra zencirek iç içe geçen altıgenlerin yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Altıgenlerin içine dört kollu yıldız motifi yerleştirilmiş olup hem altıgenler hem de yıldızlar altınlanmamıştır. İçte ise altınlanmış ince sarmal zencirek bulunmaktadır (Görsel: 367).

Köşebentler düz cetvelli olup içlerinde üç adet sade tığla oluşturulan oldukça basit bir bezeme bulunmaktadır (Görsel: 367).

Görsel: 367, Örnek: 55, *Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*, 920/1514-1515, TİEM: 1633, Ön Kapak, Zencirek, Köşebent, Detay.

Tepelik şeklinde oldukça sade bir salbek bulunmaktadır ve şemseye ortabağla bağlanmıştır. Hem salbek hem de ortabağ altınlanmıştır (Görsel: 368).

Kapaklarda dilimli oval şemse bulunmaktadır. Şemse içi bezemesi yıpranmalardan dolayı tam olarak belli değildir. Ancak hem şemse içi bezemesi hem de ilk sıra zencirek bu bezemenin kırk dört numaralı örneğin şemsesiyle aynı bezendiğini düşündürmektedir. Ayrıca şemsenin etrafında dilim ortalarında düğüm bulunan iki sıra altın tahrir vardır (Görsel: 368).

Görsel: 368, Örnek: 55, *Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*, 920/1514-1515, TİEM: 1633, Ön Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

Daha kızılımsı bir deriden yapılan salbek ve mikleb muhdestir ve bezemesizdir (Görsel: 369).

Görsel: 369, Örnek: 55, *Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*, 920/1514-1515, TİEM: 1633, Sertab, Mikleb, Detay.

Kapak içleri deriyle kaplanmıştır ve bezemesizdir. Mikleb içi de sarı kağıtla kaplanmıştır ve herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Ketebe sayfasında bulunan 14 Rabiulevvel 921/ 28 Nisan 1515 kaydı sayesinde Sultan Kansu dönemine tarihlendirebileceğimiz **beşinci** örnek TİEM’de 1608 envanter numarasıyla bulunan hadis konulu ve “*Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*” isimli eserin dördüncü⁴⁷⁵ cildine aittir.

⁴⁷⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 367.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Özellikle kapak kenarlarının yıprandığı ciltte, muhat ve dudak kısımlarında kopmalar mevcuttur.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda bir sıra zencirek bulunmaktadır. Soğuk olarak bırakılan bu rûmî tepelikli zencirekteki tüm formlar tam olarak seçilememektedir (Görsel: 370).

Görsel: 370, Örnek: 56, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Ön Kapak, Zencirek Detay.

Dilimli köşebentlerin içi rûmîli ve hatayilidir. İki sıra soğuk, bir sıra altın tahrirle köşebent bezemesi tamamlanmıştır (Görsel: 371).

Görsel: 371, Örnek: 56, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Ön Kapak, Köşebent, Salbek ve Şemse Detay.

Tepelik şeklindeki salbeğin içinde bir tane hatai motifi bulunmaktadır (Görsel: 372).

Şemse ½ simetrlili rûmîli ve hatayilidir. Köşebent ve salbek gibi şemse de soğuk olarak tezyîn edilmiştir (Görsel: 371).

Birbirine eşit üç dikdörtgen paftaya ayrılan bezemeli sertabın alt ve üst kenarında kapaklarda kullanılan zencirek bulunmaktadır. Kenarlardaki paftalar altınla cetvelle oluşturulmuş, ortadaki pafta soğuk olarak bırakılmıştır. Kenarlardaki iki pafta

aynı bezenmiştir. Köşelere birer tane sade tığ ortaya ise onlu gülçe konulmuştur. Ortadaki pafta $\frac{1}{4}$ rûmîli olup ortasında oluşan baklava dilimi altınlanmıştır (Görsel: 372).

Görsel: 372, Örnek: 56., *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Sertab.

Sertab gibi mikleb de bezemelidir. Miklebin zencireği ve köşebentleri kapaklarla aynıdır. Damla şeklindeki mikleb şemsesi ise $\frac{1}{2}$ rûmîli ve hatayili olmasına rağmen bu motiflerin kompozisyonu kapaklarınkinden farklıdır (Görsel: 373).

Görsel: 373, Örnek: 56, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Sertab.

İç kapaklar deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Soğuk olarak bırakılan iç kapaklar sekiz kollu yıldızlarla bezenmiştir. Kolları tepelik şeklinde olan bu yıldızların içinde hatayi grubu motifler bulunmaktadır (Görsel:374).

Görsel: 374, Örnek: 57, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhî'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Ön İç Kapak Detay.

İç kapak bezemesinde görülen sekiz kollu yıldızlar otuz iki numaralı örneğin şemse formuna benzemektedir. Bu benzerlik eski uygulamaların yapılmaya devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ketebe sayfasında bulunan 23 Ramazan 921/ 31 Ekim 1515 kaydı sayesinde Sultan Kansu Gavri dönemine tarihlendirebileceğimiz **altıncı** örnek TİEM’de 1907 envanter numarasıyla bulunan ve sevgi konulu “*Ravzatü’l- Muhibbîn ve Nüzhetü’l- Müştakîn*” isimli eserin⁴⁷⁶ cildir.

Eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Cildin sırt kısmı asıl deriye yakın tonda başka bir deriyle tamir edilmiş ve bu tamir esnasında sertab yenilenmiştir. Lekeler ve sıyrılmalar görülen kapaklar aynı zamanda yıpranmıştır. Özellikle şemse içi bezemeleri silinmiş ve altınları dökülmüştür.

Eserin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. İlk olarak içlerine birer tane düğüm motifi konulan sekizgenlerle oluşturulan geometrik karakterli bir zencirek bulunmaktadır. İkinci sırada ise altınlanmış ince sarmal zencirek görülmektedir. Kalan izlerden kalın soğuk cetvellerin aslında maviye boyandığı izlenimi oluşmaktadır (Görsel: 375).

Görsel: 375, Örnek: 57, *Ravzatü’l- Muhibbîn ve Nüzhetü’l- Müştakîn*, 921/1515, TİEM: 1907, Arka Kapak Zencirek Detay.

Köşebentler düz cetvellidir ve içlerinde üç tane tığla oluşturulan basit bir bezeme bulunmaktadır. Köşebent içi bezemesi altınlanmış. Köşebenti oluşturan cetveldi sonra bir sıra da altın cetvel çekilmiştir ve bu cetvel bütün kapağı çevrelemektedir. Bu cetveldi sonra yerleştirilen üç adet iki kademeli tığla köşebent kompozisyonu tamamlanmıştır (Görsel:376).

⁴⁷⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 368.

Görsel: 376, Örnek: 57, *Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn*, 921/1515, TİEM: 1907,
Arka Kapak Zencirek Detay.

Örneğimizde salbek bulunmaktadır ve bu salbek tepelik şeklindedir. Oldukça sade olan altınlı salbek şemseye uzun ince bir sapla bağlanmıştır (Görsel: 377).

Kapaklarda dilimli oval bir şemse bulunmaktadır. Bu şemsenin içi; iki farklı düğüm motifinin münavebeli olarak yerleştirilmesi suretiyle bezenmiştir. Burada kullanılan altınların çoğu dökülmüş olup, kalan izlerden zencirekte kullanılan düğüm motiflerinin soğuk bırakılıp diğerlerinin altınlandığı anlaşılmaktadır. Şemse, etrafına çekilen bir sıra altın tahrirden sonra, dilim aralarına yerleştirilen iki kademeli altınlı tığlarla tamamlanmıştır (Görsel: 377).

Görsel: 377, Örnek: 57, *Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn*, 921/1515, TİEM: 1907,
Arka Kapak, Salbek ve Şemse Detay.

Muhdes sertabın sade bırakıldığı ciltte mikleb bezenmiştir. Mikleb zencirekleri ve köşebentleri kapaktakilerle aynıdır. Hatta kapaklarda gördüğümüz boyalı cetveller burada daha da belirgindir.

Mikleb şemsesi küçük baklava dilimi şeklindedir. Bu şemse merkeze yerleştirilen ve maviye boyanan gamalı haç motifinin etrafının altınlı geçmelerle

çevrelenmesiyle oluşturulmuştur. Son olarak mikleb şemsesinin etrafında kapak şemsesindeki tığlardan bulunmaktadır (Görsel: 378).

Görsel: 378, Örnek: 57, *Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn*, 921/1515, TİEM: 1907, Mikleb.

İç kapaklar açık kahverengi deriyle kaplanmıştır ve herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Sultan Gavri dönemine tarihlendirebileceğimiz **yedinci** örnek TİEM’de 2150 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan İbn-i İyas’ın “*Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*” isimli eserin sekizinci cildi olup, Mısır tarihi hakkında ayrıntılı bilgi veren bu kaynak aynı zamanda müellif nüshasıdır⁴⁷⁷.

Eser Müze’ye 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Sultan Selim Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Oldukça sade bir şekilde tezhiplenmiş zahriye sayfasında bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزو الثامن من بدائع الزهور في وقائع الدهور⁴⁷⁸

alttaki madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف كاتبه و مؤلفه فقير رحمة ربه سبحانه و تعالى محمد بن أحمد بن إياس

الحنفي غفر الله له ولوالديه و للمسلمين اجمعين بمنه⁴⁷⁹

şeklinde verilmiştir (Görsel: 379).

⁴⁷⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 369.

⁴⁷⁸ “Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr’un sekizinci cildi”.

⁴⁷⁹ “Kâtibi ve müellifi tüm noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Rabbinin rahmetine muhtaç Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefî’nin -Allah onu, anne-babasını ve tüm Müslümanları nimetiyle affetsin-telifidir”.

Görsel: 379, Örnek: 58, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TIEM: 2150, Zahriye Sayfası.

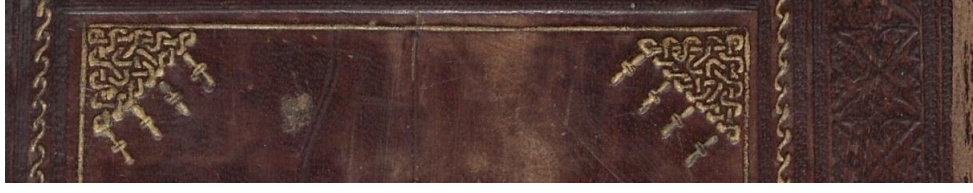
Cildimiz genel olarak iyi durumda olup, sertap-mikleb kopmuştur ve bu parçalar mevcut değildir. Özellikle dışta bulunan zencirek ile kapakların yüzeyinde yer yer yıpranmalar görülmektedir.

Eserin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bu zencireklerden dışta bulunan ve genişçe tutulmuş zar zor seçilmektedir. Kare formların aralarına rûmîlerin yerleştirilmesiyle oluşturulan bu zencirek soğuk bırakılırken, içte bulunan çok ince sarmal zencirek altınlanmıştır (Görsel: 380).

Görsel: 380 Örnek: 58, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TIEM: 2150, Arka Kapak, Zencirek, Detay.

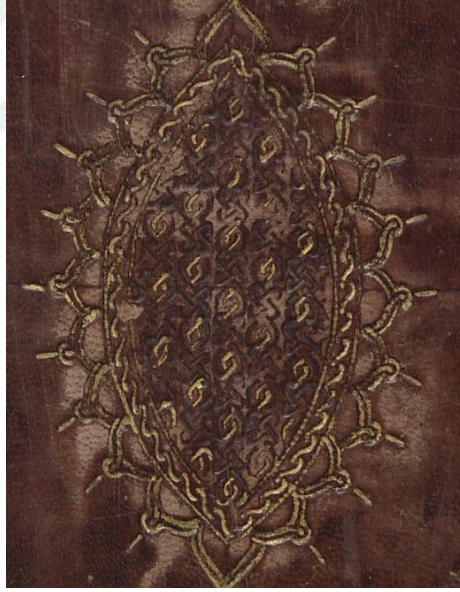
Köşelerde üçgen şeklinde düğüm motifiyle oluşturulmuş köşebentler bulunmaktadır. Altınlanan bu köşebentlerin ucu üç kademeli altın tığlarla sonlandırılmıştır (Görsel: 381).

Görsel: 381, Örnek: 58, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak, Köşebent, Detay.

Salbek bulunmaktadır ve tepelik şeklindedir (Görsel: 382).

Şemse ise dilimli oval olup elli beş numaralı örneğin şemsesine benzemektedir. Şemse zemini iç içe geçen altınlı altıgenlerle doldurulmuş olup; mevcut bezeme altıgenlerin birinin içinde dört kollu altın yıldız, birinin içinde mavi altıgenlerin münavebeli olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Oval şemsenin dışı sarmal zencirekle çevrelendikten sonra dilimlenmiştir. Oldukça sık yerleştirilen bu uçları düğümlü dilimlerden sonra tığlar görülmektedir. Şemse dışı bezemesinin tamamı altınlanmıştır (Görsel: 380).

Görsel: 382, Örnek: 58, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Arka Kapak, Şemse (sağda) ve Salbek (solda), Detay.

Kapak içlerine gelince deriyle kaplanmıştır ve bezemelidir. Soğuk olarak tezyîn edilen bu kısım geometrik formlarla tezyîn edilmiştir (Görsel: 383).

Görsel: 383, Örnek: 58, *Bedâiu’z-Zuhûr fî Vekâii’d-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TİEM: 2150, Ön İç Kapak Detay.

Sultan Kansu Gavri dönemi cildlerine baktığımızda devletin içinde bulunduğu durumun da etkisiyle işçilik açısından daha zayıf olduğu görülmektedir. Sultan Kayıtbay dönemi cildleri kadar gösterişli de değildirler. Bunun yanı sıra Sultan Gavri dönemine tarihlendirdiğimiz elli beş numaralı örnek ile Sultan Kayıtbay dönemine tarihlenen kırk dört numaralı örnek hem zencirek hem de şemse içi bezemesi açısından birbirine oldukça benzemektedir. Bu da bize Sultan Kayıtbay dönemi cild uygulamalarının Sultan Gavri döneminde de devam ettiğini göstermektedir.

2.13. Memlûk Üslûbu Taşıyan Cildler

Memlûk Devleti 1517 yılında resmen sona ermesine rağmen özellikle sanat alanında Memlûk gelenekleri hemen terkedilmeyerek bir süre daha devam ettirilmiştir.

Bunun kanıtı sayılabilecek ilk örnek TİEM’de 1781 envanter numarasıyla bulunan 29 Safer 925/ 2 Mart 1519 ketebeli “*el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*” isimli eserin ikinci cildine⁴⁸⁰ aittir. Bu eserin diğer cildleri de TİEM’de 1780 (1.cild), 1782 (3. cild) ve 1783(4. cild) envanter numaralarıyla kayıtlı bulunmaktadır. Bu eserlerin hepsinin cildleri aynı bezenmiştir.

Çalışmamıza konu olan eser Müze’ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi’nden getirilmiştir.

Zahriyesinde bulunan üstteki kitabeliğin içinde eserin ismi ve cildi:

الجزء الثاني من فتاوى التاتارخانية⁴⁸¹

Ortasında bulunan madalyonun içinde:

على مذهب الإمام الأعظم والمجتهد المقدم أبي حنيفة النعمان بن ثابت الكوفي
التابعي رضي الله عنه و نفعنا به⁴⁸²

Altta bulunan kitabeliğin içinde ise müellifin ismi:

تأليف الإمام العلامة عالم ابن العلامة رحمه الله⁴⁸³

şeklinde geçmiştir (Görsel: 384).

⁴⁸⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 370.

⁴⁸¹ “Fetâva’t-Tatarhâniyye’nin ikinci cildi”.

⁴⁸² “İmam-ı Azam ve baş müctehid Ebu Hanife en-Numan b. Sabit el-Kûfi et-Tabîi’nin -Allah ondan razı olsun ve bizi ondan faydalandırsın- mezhebi üzerine”

⁴⁸³ “İmam allame alim b. allamenin -Allah ona rahmet eylesin-telifidir”.

Görsel: 384, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Zahriye Sayfası.

Cildin sırtında, kapak kenarlarında ve muhat kısmında başka bir deriyle yapılan tamir izleri görülmektedir. Kapak kenarları sıyrılan örneğin özellikle sertapta ciddi derecede kurt yenikleri bulunmaktadır. Bu kurt yenikleri eserin sayfalarında da görülmektedir.

Eserin kapakları aynı teyîn edilmiş olup, bu kapaklarda soğuk ve altınlı cetvellerin arasında üç sıra zencirek bulunmaktadır. İki sıra ince sarmal zencireğin arasına geçmeli bir zencirek yerleştirilmiştir. Üç zencirek de altınlanmıştır (Görsel: 385).

Görsel: 385, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Ön Kapak Zencirek Detay.

Köşebentler dilimli olup, hatayili ve rûmîli olarak bezenmiştir. Altan ayırma köşebentlerin kenarlarına bir sıra altın tahrir çekilmiştir. Bu tahrirden sonra köşebentlerin dış bükey dilim uçlarında ve iç bükey dilim aralarında iki kademeli tığlar görülmektedir (Görsel: .386).

Bezemeli olan sertapta altınlı ve altınsız cetvellerin arasında bir sıra ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Aynı zamanda kapaklarda da kullanılan bu altınlı zencirekle, sertab üç paftaya ayrılmıştır. Kenarlardaki iki pafta daha küçük olup aynı tezyîn edilmiştir. Bunlar, bir sıra altınlı cetvelden sonra köşelere ve ortaya yerleştirilen birer tane penç motifiyle tezyîn edilmiştir. Ortadaki uzun paftada ise eserin ismi ve cildi Arapça olarak yazılıdır. Bu paftada başka bir bezeme bulunmamaktadır (Görsel: 388).

Görsel: 388, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Sertab.

Mikleb de sertab gibi bezenmiştir. Miklebin zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynıdır. Neredeyse ½ olan miklebe şemsesinin hem içi hem de dışı kapak şemseleri gibi tezyîn edilmiştir (Görsel: 389).

Görsel:389, Örnek:59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Miklebe.

Deriyle kaplanan kapak içleri mülevven şemselidir ve mülevvenlik siyaha yakın koyu kahverengi deriyle sağlanmıştır. Bezemeli iç kapaklarda altınlı ve altınsız cetvellerin arasında iki sıra zencirek bulunmaktadır. İlk sırada hatayi grubu motiflerle oluşturulan kalınca bir zencirek görülmektedir. İkinci sırada ise ince sarmal zencirek bulunmaktadır ve diğer zencireğin aksine altınlanmıştır (Görsel:390).

Görsel: 390, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TiEM: 1781, Arka İç Kapak Zencirek Detay.

Dilimli köşebentler şemsenin $\frac{1}{4}$ 'üyle oluşturulmuştur. Köşebentlerin uzun kenar uçlarında yarım tepelikli salbekler bulunmaktadır (Görsel: 391).

Görsel: 391, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TiEM: 1781, Ön İç Kapak Köşebent Detay.

Tepelik şeklindeki salbekler içleri $\frac{1}{2}$ simetrlili rûmîli ve hatayili olarak bezenmiştir. Salbeklerin içinde sadece motiflerin arasında oluşan baklava dilimi şeklindeki iki boşluk altınlanmıştır. Salbeğin etrafında iki sıra altın tahrirden sonra iki kademeli tığlar bulunmaktadır (Görsel: 392).

İç kapaklarda dilimli oval bir şemse bulunmaktadır. Koyu kahverengine boyanan şemse içleri dış kapaklardaki gibi $\frac{1}{4}$ simetrlili rûmîli ve hatayilidir. Hatayî grubu motiflerin merkezine birer tane altınlı nokta yerleştirilmiştir. Salbekte olduğu gibi şemse içinde de motiflerin arasında oluşan baklava dilimi şeklindeki boşluklar altınlanmıştır. Şemsenin etrafına çekilen iki sıra altın tahrirden sonra, dilim aralarına köşebentteki ve salbekteki tığlardan konulmuştur (Görsel: 392).

Görsel: 392, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Ön İç Kapak Köşebent Detay.

Bezemeli sertab içinde altınlı ve altınsız cetvellerden sonra bir sıra altınlı sarmal zencirek bulunmaktadır. Sertab hem bu zencireklerle hem de cetvellerle üç dikdörtgen paftaya ayrılmıştır. Ortadaki biraz daha büyük tutulan bu üç paftanın içi aynı bezenmiştir. Köşelere birer tane altınlı küçük gülce yerleştirilmiştir. Paftaların ortasına ise uçları dilimli dikdörtgen bir pafta daha yerleştirilmiştir. Paftanın içi hatayi grubu motiflerle, etrafı ise altın tahrirden sonra kapak içlerinde de gördüğümüz tığlarla bezenmiştir (Görsel: 393).

Görsel: 393, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Sertab İçi.

Mikleb içi bezemesi gerek zencirekleri ve köşebentleri gerekse şemsesi ile kapak içleriyle tamamen aynıdır (Görsel: 394).

Görsel: 394, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Mikleb İçi.

Bu örnek, Osmanlı cild tasarımına benzetmekle beraber kullanılan geçmeli bordür ile kendi farklılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca iç kapaklara yapılan mülevven uygulamasıyla da döneminin nadir örneklerindendir.

Bu döneme tarihlendirilebilecek **ikinci** eser TİEM'de 2117 envanter numarasıyla kayıtlı olan ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) tarafından telif edilen “*El-Kâmûsü'l- Muhîr*” isimli eserin Ramazan 926/ Ağustos-Eylül 1520 tarihinde yazılan bir nüshasının⁴⁸⁴ cildidir.

Eser Müze'ye 17 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1916 tarihinde Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden getirilmiştir.

Örneğin tezhiplenmiş zahiriye sayfasındaki kitabeliklerin içinde eserin ismi:

كتاب القاموس المحيط و القابوس الوسيط في اللغة⁴⁸⁵

Ortada bulunan madalyonun içinde ise müellifin ismi:

تأليف الإمام العالم العلامة فريد دهره و وحيد عصره الملتجي الى حرم الله محمد

يعقوب بن محمد الفير و زآبادي نور الله ضريحه⁴⁸⁶

şeklinde verilmiştir (Görsel: 395).

⁴⁸⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. katalog, s. 371.

⁴⁸⁵ “Kitâbü'l- Kâmûsü'l- Muhîr Muhîr ve'l-Kâbüsu'l- Vasîr fi'l-Luğa”.

⁴⁸⁶ “Zamanının eşsiz, asrının biricik alimü'l- allamesi, Allah'ın haremine sığınan İmam Muhammed Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî'nin -Allah kabrini nurlandırın- telifidir.

Görsel: 395, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Zahriye Sayfası.

Sırt kısmında, kapak kenarlarında ve sertapta tamir izleri görülen ciltte az da olsa kurt yenikleri görülmektedir. Bunlara rağmen eser iyi durumdadır.

Cildin kapakları aynı tezyîn edilmiş olup, bu kapaklarda iki sıra zencirek bulunmaktadır. Bunlardan ilki soğuk olarak bırakılan zencirektir. Ön kapakta çok seçilemeyen bu zencireğin formu özellikle arka kapağın üst kenarı sayesinde tespit edilebilmektedir. Helezonlar, küçük sade yapraklar ve rûmîlerden oluşan bu zencirek küçük kalıplarla yapılmıştır. İkinci sırada ise altınlanmış küçük sarmal zencirek bulunmaktadır (Görsel: 396).

Görsel: 396, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Arka Kapak, Zencirek, Detay.

Dilimli köşebentler şemsenin $\frac{1}{4}$ şeklinde tezyîn edilmiştir (Görsel:395).

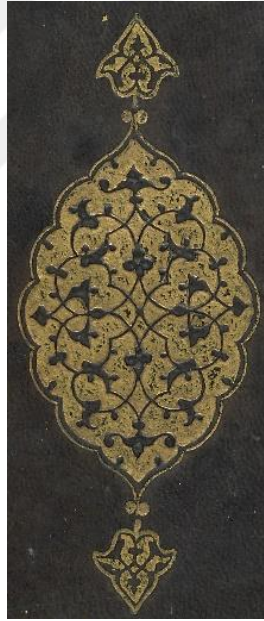
Kapakların kenar ortalarında çift kademeli ve altınli birer nokta bulunmaktadır (Görsel: 397).

Görsel: 397, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Ön Kapak, Köşebent, Detay.

Tepelik şeklindeki salbek $\frac{1}{2}$ simetrlili rûmîli olarak tezyîn edilmiştir. Ayrıca sertab şemseye kenar ortalarında görülen altınlı noktalardan iki tensi ile bağlanmıştır (Görsel: 398).

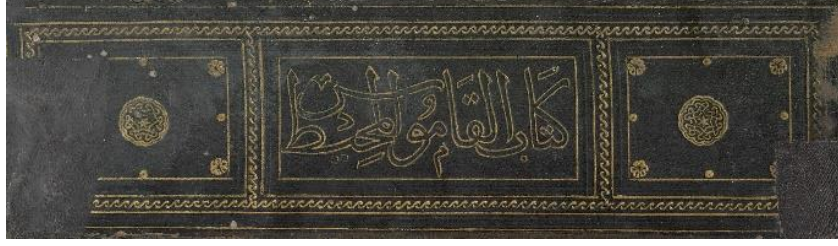
Oval şemse on altı dilimlidir. Köşebentler gibi alttan ayırma olarak tezyîn edilen şemse $\frac{1}{2}$ rûmîlidir. Etrafında bir sıra altın tahrir bulunmaktadır (Görsel: 398).

Görsel: 398, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Ön Kapak, Salbek, Şemse, Detay.

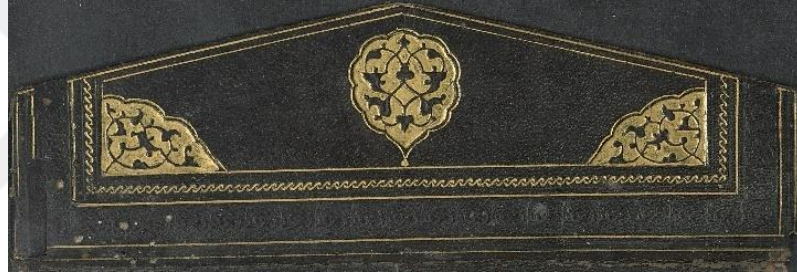
Bezemei sertapta bir sıra zencirek görülmektedir. Kapaklarda da uygulandığı gibi soğuk- altınlı cetvellerin arasına yerleştirilen altınlanmış ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Sertap yine bu zencirekle kenarlardakilerin daha küçük, ortadakinin daha büyük tutulduğu üç paftaya ayrılmıştır. Kenarlardaki paftalar aynı tezyîn edilmiştir. Bu paftalarda köşelere birer tane altınlanmış şaş berk motifi yerleştirilerek köşebent yapılmıştır. Kenar ortalarına yine altınlanmış iki kademeli birer nokta

konulmuştur. On iki dilimli yuvarlak şemsenin merkezinde altı kollu yıldız bulunmaktadır. Şemse içi bu yıldızın uzantılarının geçmelerle devam ettirilmesiyle bezenmiştir. Ortadaki paftada ise eserin ismi Arapça, çift tahrirli ve altınlı olarak yazmaktadır (Görsel: 399).

Görsel: 399, Örnek: 60, El- Kâmûsü'l- Muhît, 926/1520, TİEM: 2117, Sertab.

Bezemeli miklebin, zencirekleri ve köşebenti kapaklarla aynıdır. Damla şeklindeki mikleb şemsesinin içi kapaklarla aynı karakterdedir (Görsel: 400).

Görsel: 400, Örnek: 60, El- Kâmûsü'l- Muhît, 926/1520, TİEM: 2117, Mikleb.

Daha açık tonda bir deriyle kaplanan iç kapaklar ile sertab-mikleb içi bezemelidir. Altınlı-altınsız cetvellerin arasına yerleştirilen iki sıra zencirek görülmektedir. İlk sırada geometrik karakterli bir zencirek bulunurken ikinci sırada ince sarmal zencirek görülmektedir. Bu zencireklerden geometrik karakterli olan soğuk bırakılırken sarmal olan altınlanmıştır (Görsel: 401).

Görsel: 401, Örnek: 60, El- Kâmûsü'l- Muhît, 926/1520, TİEM: 2117, Arka İç Kapak, Zencirek, Köşebent, Şemse, Detay.

Köşelerde üçgen şeklinde düğüm motifiyle köşebent oluşturulmuştur.

Şemse ise sertaptaki paftalarda köşebent olarak bulunan altınlı şaş berklerden bir tanesinden oluşmaktadır (Görsel: 399).

Sertab içi sertaptaki gibi üç paftaya ayrılmıştır. Burada da altınlı-altınsız cetvellerin arasında bir sıra ince sarmal zencirek bulunmaktadır. Cetvellerle ve bu zencirekle üç paftaya ayrılan sertab içinde kenarlardaki paftalar daha küçük iken ortadaki pafta daha büyüktür. Paftaların köşebentleri ile küçük paftaların şemseleri iç kapaklarda gördüğümüz şemse motifi ile aynıdır. Ortadaki paftada ise on iki dilimli yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Merkezinde altı kollu yıldız olan şemse içi bu yıldızın uzantılarının geçmelerle devam ettirilmesiyle doldurulmuştur (Görsel: 402).

Mikleb içi kapaklarla aynı tarzda bezenmiştir (Görsel: 403).

Görsel: 402, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Sertab İçi.

Görsel: 403, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Mikleb İçi.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamız kapsamında tespit ettiğimiz **altmış** adet cildin incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucu aşağıda sunulan verilere ulaşılmıştır:

Bu eserlerden **yirmi altı** tanesi (2, 3, 5, 10, 11, 20, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 37, 41, 42, 43, 45, 46, 54, 55, 56, 57, 59, 60) Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nden, **on beş** tanesi (18, 21, 22, 23, 25, 34, 35, 36, 38, 39, 44, 47, 49, 53, 58) Edirne Sultan Selim Kütüphanesi'nden, **dört** tanesi (7, 13, 14, 17) Ayasofya Kütüphanesi'nden, **iki** tanesi (15, 40) Mahmut Paşa Camii'nden, **bir** tanesi (6), Topkapı Sarayı Müzesi'nden, **bir** tanesi (30) Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii'nden, **bir** tanesi (48) II. Selim Türbesi'nden, **bir** tanesi (52) Edirne Sultan Selim Camii'nden, **bir** tanesi (9) Bursa II. Murat Türbesi'nden, **bir** tanesi (12) Fatih Murat Molla Kütüphanesi'nden, **bir** tanesi (16) Bursa Hüdavendigâr Türbesi'nden, **bir** tanesi (8) Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi'nden, **bir** tanesi (19) Üsküdar Mihrimah Sultan Selim Camii'nden, **bir** tanesi (50) Üsküdar Valide Atik Camii'nden, **bir** tanesi (1) I. Mahmut Kütüphanesi'nden, **bir** tanesi (51) Sultan I. Ahmet Türbesi'nden, **bir** tanesi (4) Konya Alaaddin Selçuk Türbesi'nden getirilmiştir.

Örneklerden sadece **üç** tanesi (4, 7, 13) yatay olarak tasarlanmıştır. Geriye kalan örneklerin tamamı dikey olarak yapılmıştır.

Örneklerden sadece **yedi** tanesinin (4, 7, 13, 14, 32, 46, 48) cildi muhdestir. Geriye kalan **elli üç** adet (1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60) cild orjinaldir.

Bu eserlerden **kırk sekiz** tanesi (2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60) mikleblidir. Bu eserlerden **altı** tanesinin (2, 3, 10, 16, 33, 55) miklebi muhdesken diğerleri orjinaldir. **On üç** adet eserin (4, 14, 30, 32, 44, 58) ise miklebi yoktur. Miklebi olmayan bu eserlerden **yedi** tanesi (1, 18, 22, 24, 49, 52) miklebli olduğu halde miklebi kopmuştur ve bulunmamaktadır.

İncelenen örneklerden **elli üç** tanesinin (1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60) kapakları aynı

tezyîn edilmiştir. Geriye kalan **yedi** örneğin (4, 7, 16, 17, 20, 31, 41) ön ve arka kapakları farklı tezyîn edilmiştir. Farklı tezyîn edilen örneklerden **üç** tanesinin (4, 7, 41) kapakları tamamen farklı iken, **dört** tanesi (16, 17, 20, 31) zencirek, salbek ve şemse içi bezemelerde birbirinden ayrılmaktadır.

Çalışmamızda kullanılan örneklerin tamamında zencirek-bordür bulunmaktadır. Bu örneklerden **yirmi iki** tanesinde (2, 3, 5, 6, 11, 14, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 33, 34, 35, 42, 54, 56) bir sıra zencirek-bordür, **yirmi dört** tanesinde (1, 10, 12, 13, 19, 20, 24, 30, 32, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 58, 60) iki sıra zencirek-bordür, **on** tanesinde üç sıra (8, 9, 15, 28, 29, 36, 40, 46, 52, 59) üç sıra zencirek-bordür ve sadece **bir** tanesinde (7) dört sıra zencirek-bordür görülmektedir.

Çalışmamızda sadece **beş** örnekte (9, 20, 24, 25, 31) köşebent görülmemektedir. Geriye kalan örneklerin tamamında köşebent bulunmaktadır. Bu köşebentlerden **yirmi iki** tanesi (6, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 35, 37, 40, 43, 47, 49, 53, 55, 57) düz cetveli, **on sekiz** tanesi (3, 5, 11, 12, 13, 15, 18, 32, 38, 39, 46, 48, 50, 51, 54, 56, 59, 60) dilimli, **dört** tanesi (44, 45, 52, 58) üçgen şeklinde düğümlü, **bir** tanesi midye (8), **bir** tanesi balık pullu (42), **bir** tanesi armudi (14) olup **dört** tanesi (1, 2, 10, 19) de şemsenin ¼'üyle oluşturulmuştur.

Örneklerden **on sekiz** tanesinde (1, 2, 3, 6, 9, 10, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 29, 30, 36, 42) salbek bulunmazken, **otuz dokuz** tanesinde (5, 8, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 23, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60) salbek bulunmaktadır.

Örneklerden **yirmi dört** tanesi (5, 13, 18, 26, 27, 31, 33, 37, 38, 39, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60) oval şemseli, **on dört** tanesi (8, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 28, 29, 34, 35, 40, 43) yuvarlak şemseli, **dokuz** tanesi (1, 2, 9, 10, 19, 24, 25, 30, 36) tam zeminli geometrik karakterli, **iki** tanesi (6, 42) baklava dilimli, **iki** tanesi (49, 53) mekik şeklinde, **bir** tanesi (20) tam zeminli rûmîli-hatayılı, **bir** tanesi (3) sekiz kollu yıldızlı, **bir** tanesi (12) artı formunda **bir** tanesi (32) altı kollu yıldız şemselidir.

Bu cildlerden **bir** tanesi (50) vişneçürüğü, **bir** tanesi (15) kestane, **bir** tanesi (51) de koyu kestane rengindedir. Diğer cildlerin tamamı kahverengi ve tonlarından oluşmaktadır.

Bu eserlerden **kırk dokuz** tanesinin (1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 20, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60) ketebe kaydı bulunmaktadır. Bu eserlerden **bir** tanesinin (14) ketebesi ebced hesabıyla düşülmüştür. **On bir** adet eserin (4, 7, 13, 15, 16, 17, 39, 40, 50, 51, 52) ise ketebe kaydı bulunmamaktadır.

On beş adet eser (4, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 40, 46, 48, 50, 51) Kur'ân-ı Kerîm veya Kur'ân-ı Kerîm Cüzü'dür. Geriye kalan örneklerden yirmi beş tanesi (2, 3, 5, 6, 11, 12, 20, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 54, 55, 56, 59) dînî, on iki tanesi ((21, 22, 28, 29, 34, 36, 39, 44, 47, 49, 53, 58) târihî, üç tanesi (18, 23, 25) biyografi, bir tanesi (1) mûsikî, bir tanesi (10) siyasi, bir tanesi (45) tıp, bir tanesi (57) sevgi konulu iken bir tanesi (52) soru cevapları içermektedir. Bir eser de (60) sözlüktür.

Eserlerin tamamında kullanılan dil Arapça'dır.

Bu cildlerde kullanılan yapım malzemesi eserlerin hepsinde deridir.

Bu örneklerin içinde iç kapakları deriyle kaplı olanlar çoğunluktadır. **Kırk dört** adet örneğin (2, 3, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57) iç kapakları deriyle kaplanmıştır. **On dört** adet örneğin (1, 6, 9, 10, 16, 31, 40, 47, 48, 52, 53, 58, 59, 60) iç kapakları kağıtla, **iki** örneğin ise (4, 14) bezle kaplanmıştır.

Çalışmamızda Sultan Baybars dönemine ait **bir** adet cild (1) bulunmaktadır. Tam zeminli geometrik karakterli olan bu cild, Memlûkler döneminde yapılan çok erken tarihli bir örnek olması açısından önemlidir.

Sultan Nasırüddin Muhammed b. Kalavun dönemine ait ise **dört** adet cild (2, 3, 4, 5) tespit edilebilmiştir. Bu cildlerden sekiz kollu yıldızlı şemseli olan iki örnek, şemselerin gelişim formunu göstermektedir. Bu dönemde tam zeminli geometrik karakterli cildlerle birlikte, sekiz kollu yıldızlı ve oval şemseler de yapılmıştır. Sultan Nasırüddin döneminde yapılan bu cildlerden iki tanesinin deriyle kaplı iç kapakları dönemin gereği olarak soğuk bezemelidir.

Çalışmamızda Sultan Hasan dönemine ait **dört** adet cild (6, 7, 8, 9) bulunmaktadır. Sultan Nasuriddin dönemine kıyasla oldukça gösterişli olan bu cildlerde hem altınli noktalar hem de altın yaldız bolca kullanılmıştır. Ayrıca şemseli

cildlerde şemselerin oldukça iri olduğu görülmektedir. Farklı kompozisyonlarla karşılaşılan bu dönemde bir taraftan sekiz numaralı örnekte olduğu gibi yenilikler denenmiş, diğer taraftan da altı numaralı örnek gibi önceki örnekler uygulamaya devam edilmiştir. Yapılan tam zeminli geometrik tezyînat bile tasarım gücünün zenginliğinin bir göstergesi olarak önceki örneklerden farklı tasarlanmıştır. Ayrıca Sultan Hasan Cami taş süslemelerindeki bordürlerin ve bezemelerin kapakların zencireklerinde de uygulandığı anlaşılmıştır. Bu da dönemin mimari tezyînatın kitap sanatlarına yansımaları göstermektedir.

Sultan Berkûk dönemine ait **sekiz** adet örnek (10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17) tespit edilmiştir. Sultan Berkûk dönemi cildlerinde dikkat çeken bir detay salbeklerin çeşitliliğidir. Sultan Hasan döneminde görülen iki kademeli salbek, bu dönemde de görülmüştür. Ayrıca bu dönemde münhani ve rûmî şeklinde salbekler de yapılmıştır. Bu dönemin cildlerinde yuvarlak şemselerin sultan Hasan dönemindeki gibi iri olduğu görülmektedir. Yüzyılın sonuna doğru şemselerin biraz daha küçüldüğü ve oval şemseye geçiş hazırlıklarının başladığı görülmektedir. Bu şemselerin içlerinin bezenmesinde geçme motifleri tercih edilmiştir. Ayrıca cild sanatı açısından oldukça zengin olan bu dönemde tam zeminli geometrik karakterli örneklere yine rastlamaktayız.

Sultan Berkûk dönemindeki çok sayıda örneğin aksine Fereç b. Berkûk döneminde sadece **iki** adet esere (18, 19) ulaşılmıştır. Siyasi, askeri ve mali açıdan yaşanan zorluklar cild sanatını da etkilemiş gibi görünmektedir. Ulaşılan bu eserlerden bir tanesi bir Kur'ân-ı Kerîm Cüzü için hazırlanmıştır ve tam zeminli geometrik karakterlidir.

Bu çalışmada Sultan Şeyh Müeyyed dönemine ait sadece **bir** adet örnek (20) bulunmaktadır. Tam zeminli olarak hazırlanan bu örnekte altın yaldız bol miktarda kullanılmıştır. Oldukça gösterişli olan bu eserde zemin geometrik formların aksine rûmîlerle ve hatayilerle doldurulmuştur. Kapaklarla aynı bezenen mikleb de görülmeye değerdir. Bu eserin iç kapaklarında Sultan Hasan döneminde de karşılaştığımız iki kademeli salbekler kullanılmıştır. İç kapak şemselerinin öncülleri de Sultan Hasan döneminde görülmüştür. Bu da cild sanatındaki sürekliliği kanıtlar niteliktedir.

Cild sanatı açısından oldukça zengin bir dönem de Sultan Barsbay'ın saltanatıdır. Çalışmamızda Sultan Barsbay dönemine ait **yedi** adet örnek (21, 22, 23, 24, 25, 26, 27) bulunmaktadır. Yapılan bu eserlerin birbirinden oldukça farklı olması bu dönemde cild sanatının oldukça yoğun bir üretimde olduğunu göstermektedir. Bir taraftan yuvarlak şemseli cildler yapılırken diğer taraftan çok iri oval şemselerin yapıldığı görülmektedir. Şeyh Müeyyed döneminde görülen bitkisel bezemeler burada şemse içi tezyînatında kullanılmıştır. Bu dönemde tam zeminli geometrik tasarımların farklı uygulamaları yapılmıştır. Ancak bu dönem cildlerinde önceki dönemlerde örnekleri görülen sekiz kollu yıldızlı şemselerle karşılaşmamaktadır. Bu dönemde iç kapaklar daha çok bezemelidir ve soğuk bırakılmıştır. Bu dönem cildlerinde altın ve türevlerinin bolca kullanılması ortak bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Sultan Seyfeddin Çakmak dönemi cild sanatı açısından selefi kadar zengin değildir. Çalışmamızda bu döneme ait **iki** adet örnek (28, 29) tespit edilmiştir. Birbirine çok benzeyen bu örneklerin ikisi de yuvarlak şemselidir ve şemse içi bezemelerinde geçmeler kullanılmıştır. Altının yine bolca kullanıldığı örneklerden sadece birinde görülen yuvarlak salbekler başka örneklerde kullanılmamıştır.

Yine çalışmamızda Sultan Seyfeddin İnal dönemine ait **bir** adet cild (30) bulunmaktadır. Bu ciltte de geçmiş uygulamalar devam ettirilmiştir.

Seyfeddin İnal'ın halefi Sultan Hoşkadem dönemine ait ise **altı** adet örneğe (31, 32, 33, 34, 35, 36) ulaşılmıştır. Bu dönemde müşebbek olarak yapılan iç kapaklar bir yenilik olarak görülmektedir. Hem dilimli hem de sade oval şemsenin, çiçekli ve arabesk süslemeyle birlikte tanıtılması, Memlûkler döneminde cilt dekorasyonunun gelişiminde açık bir değişime işaret eder. Bunlar ilk olarak Sultan Hoşkadem'in saltanatından kalma ciltlerde belirmiştir.

Çalışmamızda Sultan Kayıtbay dönemine ait **on beş** adet eser (37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51) bulunmaktadır. Bu eserlerin ışığında bu dönemin, yaşanan siyasi ve mali zorlukların aksine cilt sanatı açısından oldukça zengin ve gösterişli geçtiğini söyleyebiliriz. Ciltlerde önceki dönemlerde yapılan tasarımlar devam etmekle birlikte yeni uygulamalarla da karşılaşmaktayız. Özellikle türbelerin kubbelerinde kendini gösteren geleneksel çiçek formlarının arabesklerle birleştirilmesi uygulamasının yansıması olarak özellikle köşebentlerde görülen ve kalıpla yapılan kendine özgü yaprak/ palmet motifleri yalnızca XV. yüzyılın sonlarında bulunur.

Sultan Gavri dönemine ait **yedi** adet örnek (52, 53, 54, 55, 56, 57, 58) tespit edilmiştir. Bu dönem örneklerinde dilimli oval şemseler ve yine dilimli köşebentler görülmektedir. Genel olarak Sultan Gavri döneminin cild sanatı açısından Kayıtbay dönemi kadar parlak geçmediği söylenebilir.

Memlûkler'in Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra bir süre daha Memlûk cildleri yapılmaya devam edilmiştir. Bu çalışmada Memlûk üslûbunda yapılan **iki** adet (59, 60) cild bulunmaktadır. Bu cildlerde Osmanlı etkisi hissedilmektedir. Özellikle dilimli köşebent, tepelikli salbek ve oval şemselerin formunda bu etki kendini göstermektedir. Bu örneklerin iç kapak tasarımlarıyla XV. yüzyıl sonu Osmanlı cildlerinde de karşılaşılmaktadır. Bütün bu etkilere rağmen Memlûk cildlerinin kendine has özellikleri özellikle zencirek-bordürlerde kendini göstermektedir.

Kendine has bir üslûbu olan Memlûk cildleri, kimi zaman çağdaşlarından etkilenen Memlûk cild sanatı aynı zamanda Timurlu, Beylikler ve Osmanlı cildlerini de etkilemiştir. Bu etki özellikle II Murad ve Fatih dönemlerinde kendini göstermektedir.

Şemselerin irice olduğu Memlûk cildlerinde geometrik formlar sevilerek uygulanmıştır. Zencireklerde ve şemse içi bezemelerinde kullanılan bu formlar aynı zamanda tüm zemini de kaplamıştır. Tam zeminli olarak yapılan bu cildlerden başka yuvarlak şemseli cildlerle de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu şemseler genel olarak Anadolu Selçuklular'ın yuvarlak şemseleri kadar küçük değildir. Hatta bazı örneklerde çok iridir. Hem bu şemselerin tezyînatında hem de zencirek, bordür ve köşebentlerde geçmeler- örgüler çokça kullanılmıştır. Bir süre sonra dönemin gelişim seyrine ayak uyduran Memlûk cildlerinde oval şemseler yuvarlak şemselerin yerini almıştır. Bitkisel formlar hem zencireklerde hem de şemse köşebent-şemse içi bezemelerde kullanılmıştır. Denenen yeniliklere rağmen hemen her dönem geçmiş uygulamalarda örnekler verilmeye devam edilmiştir. Üretilen eserlerle güçlerini ve servetlerini sergilemek isteyen Memlûk sultanları, hazırlattıkları bu cildlerde de bol miktarda altın kullanmışlardır. Yılların tahribatı sonucu özellikle altın kakmalı örneklerde dökülmeler mevcuttur. Altın yaldızlı eserler ise oldukça iyi durumdadır.

Sonuç olarak Memlûkler döneminde üretilen yazma eserlere çok güzel cildler yapılmıştır. Çalışmamızda incelediğimiz eserler dünyanın çeşitli müze ve

kütüphanelerinde bulunan çok sayıdaki Memlûk yazmasının bu külliyyatın sadece küçük bir parçasıdır. Memlûkler dönemi cild sanatına dair daha net ve detaylı bilgiler verilebilmesi için daha çok çalışmaya ihtiyaç vardır. Yapılacak bu yeni çalışmalarla birlikte daha çok eser ilgilenenlerin istifadesine sunulacak ve Memlûkler dönemi cildlerine ilişkin daha kapsamlı bilgilere ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdurrahman: “Halep’te Memlûklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 2, 2012, s. 1-36.
- M. Mesut Ergin:
- Aktan, Ali: “Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 10, 1991.
- Allan, James W.: “Sha’ban, Barquq, and the Decline of the Mamluk Metalworking Industry”, **Muqarnas**, C. 2, No: The Art of the Mamluks, 1984, s. 85-94.
- Anonim: **Tuhfetü’l-Memlûk: Siyâsetnâme**, Çev.: Yakup Kara, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Arıtan, Ahmet Saim: “Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Uslûbunu Taşıyan Cild Kapakları”, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.
- : “Anadolu Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi”, **İSTEM**, No: 1, 2003, s. 85-102.
- : “Kur’ân-ı Kerim Cildleri”, **Marife**, No: 3, 2010, s. 327-364.
- : “Türk Cild San’atı”, **Türk Kitap Medeniyeti**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008, s. 61-97.
- : **Karamanoğulları Cild Sanatı**, 2. bs, Konya, Destegül Kültür ve Sanat Derneği, 2017.
- Aslanapa, Oktay: “Orta Asya’da Cild Sanatı”, **Erdem**, C. 7, No: 20, 1991, s. 505-517.
- Ateş, İbrahim: “Mescid-i Nebvî’nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri”, **Vakıflar Dergisi**, No: XXIV, 1994, s. 5-50.

- Ayaz, Fatih Yahya: **Memlûkler (1250-1517)**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2015.
- : **Memlûk-Kıbrıs İlişkileri: Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- : **Memlûkler Döneminde Vezirlik**, 2. Basım., Ankara, İSAM Yayınları, 2017.
- : "Memlûkler", **İslam Tarihi Ve Medeniyeti**, C. 9, İstanbul, Siyer Yayınları, 2021, s. 445-514.
- Aykaç, Fettah: **K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslâm Mimarisi**, C. 1, İstanbul, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020.
- Baker, Patricia Lesley: "A History of Islamic Court Dress in the Middle East", London, SOAS, University of London, PhD Thesis, 1986.
- Barthold, Vilhelm: **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, çev. Râgıp Hulûsi Özdem, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Bayhan, Ahmet Ali: "Bir Tarih Müzesi Mısır", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, No: 6, 2000, s. 9-24.
- : "Mısır'daki Türk Kültür Varlığından Örnekler: Kahire/ Nasır Muhammet b. Kalavun Camii", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, No: 7, Erzurum, 2001, s.23-36.
- : "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu Mısır", Ankara, 38. ICANAS: International Congress of Asian and North African Studies, 2007, s. 77-97.
- : "Mısır'daki Arap Harfli Kitabeler Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, No: 44, 2017, s. 251-279.

- : “Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır’daki Tarikat Yapılarının Gelişmesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, No: 99, 2021, s. 39-75.
- Behrens-Abouseif, Doris: “Berkuk Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 512-514.
- : **Islamic Architecture in Cairo: An Introduction**, Leiden, E.J.Brill, 1989.
- : “Kayıtbay Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, 2002, s. 81-82.
- : “Sultan al-Ghawri and Arts”, **School Of Oriental And African Studies**, No: 6, 2002, s. 71-94.
- : “The Jalayirid Connection in Mamluk Metalware”, **Muqarnas**, C. XXVI, 2009, s. 149-160.
- Beksaç, Engin: “Sultan Hasan Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 505-50.
- Bilge, Mustafa L.: “Şam İlimler Akademisi”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, No:2, İstanbul, 1978, s.289-298.
- Birol, İnci A.: **Klasik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri**, 1. bs, İstanbul, Kubbealtı, 2010.
- Boran, Ali: “Şam Emeviye Camisi’ne Türkler’in Katkıları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, Kasım-Aralık 2009.
- Bozkurt, Nebi: “Mescid-i Nebevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 281-290.
- Mustafa Sabri Küçükaşcı: **İslam Sanatı: Dil ve Anlam**, çev. Turan Koç, 2. bs, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012.
- Burckhardt, Titus: **İslam Sanatı: Dil ve Anlam**, çev. Turan Koç, 2. bs, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012.
- Cytryn-Silverman, Katia: “The Mamluks Minarets in Ramla”, **Jerusalem Studies in Arabic and Islam**, No: 35, 2008.
- Çakmak, Yasin: “Türk Cilt Sanatında ‘Yazma’ Kavramı”, **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, No: 13, 2021, s. 221-248.

- Çetin, Altan: “Memlûklerin Doğu Akdeniz Hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem’in Kıbrıs’a Müdahalesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 21, No: 1, 2021, s. 297-310.
- Çığ, Kemal: **Türk Kitap Kapları**, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, 1971.
- Çubukcu, Asri: “Ferec”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul, 1995, s. 370-371.
- Derman,F. Çiçek: “Tezhip”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 65-68.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî: **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, 11. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- El-Mansûrî, Baybars: **Et-Tuhfetu’l-Mulûkiyye fî’d-Devleti’t-Turkiyye: Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan (1252-1312)**, çev. Hüseyin Polat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- El-Ömerî, Şehâbeddin Fazlullah: **Memlûk Sultanlığı (Mesâlikü’l-Ebsâr fî-Memâliki’l-Ûlâ Kısmı/1301-1349)**, çev. Hatice Güler, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019.
- Eruz, A. Fulya: “Memlûkler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 97-100.
- Esiner Özen, Mine: **Türk Cilt Sanatı**, 2. bs, İstanbul, İşaret Yayınları, 2017.
- Gacek, Adam: **Arapça Elyazmaları İçin Rehber**, çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, İstanbul, Klasik Yayınları, 2017.
- Gökhan, İlyas: “Memluk Sultanı Zahir Seyfuddin Çakmak Döneminin Salgın Hastalık ve İktisadî Buhranları (H.842-857/M. 1438-1453)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 15, 2006, s. 341-366.

- : “Memlûk Sultanı el-Melik el-Eşref Barsbay’ın
Rıdvan Yiğit: Diyarbakır Seferi”, **Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 1, 2013, s.1-13.
- Grabar, Oleg: **İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası II: İslami Görsel Kültür 1100-1800**, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul, Albaraka Yayınları, 2022.
- Güler, Hatice: Hatice Güler: **Memlûk Sultanlarının Alayları: 1250-1517**, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018.
- Güney, Gül: “Memlûk Dönemi Müzehhibi Ebu Bekir’e Atf Edilen Tezyînat Üslubuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, No: 28, 2013, s. 129-137.
- Hillenbrand, Robert: **İslam Sanatı ve Mimarlığı**, çev. Çiğdem Kafescioğlu, İstanbul, Homer Kitabevi, 2005
- Hitti, Philip K.: **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- İbn-i Haldun: **Mukaddime**, C. 2, çev. Halil Kendir, Ankara, Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004.
- İbn İyas: **Yavuz’un Mısır’ı Fethi Ve Mısır’da Osmanlı İdaresi (Bedâyi’üz-Zühûr Fî Vekayi’id-Duhûr)**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.
- İbni Tagriberdi: **En-Nücûmu’z-Zâhire:Parlayan Yıldızlar**, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2013.
- James, David: “Some Observations on the Calligrapher and Illuminators of the Koran of Rukn al-Dîn Baybars al-Jāshnagîr”, **Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture**, C. 2, 1984, s. 147-157.
- : **Qur’ans of the Mamluks**, London, Alexandria Press, 1988.

- Kanat, Cüneyt: “Orta Doğu’da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri”, **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 134-143.
- Kâsım, Abduh Kâsım: “Muhammed b. Kalavun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, Ankara, 2020, s. 544-545.
- Keleş, Bahattin: “Selçuklu Medreseleri İle Memlûk Medreselerine Genel Bir Bakış”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, No: 190, 2011, s. 195-207.
- Kızıltoprak, Süleyman: “Memlûk Sistemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 320-336.
- King, David A.: “Memlûk Astronomisi”, çev. Ayşe Dudu Kuşçu, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 29, 2011, s. 421-460.
- Koprman, Kâzım Yaşar: “Al-Malik al-Mu’ayyad Şayh al-Mahmûdî Devrinde (1412-1421) Mısır’ın Mâlî ve İktisâdî Durumuna Umûmî Bir Bakış”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, No: 10-11, 1979, s. 153-176.
- : **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al Mu’ayyad Şeyh al-Mahmâdî Devri (1412-1421)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- : “Baybars I”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 221-223.
- : “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, **Türkler**, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 99-126.
- Kut, Günay, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Nimet Bayraktar:
- Levanoni, Amalia: “The Mamluks in Egypt and Syria: the Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)”, C. 2, **The New Cambridge History Of Islam**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 237-297.

- Mack, Rosamond E.: **Doğu Malı Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600**, çev. Ali Özdamar, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2022.
- Mahamid, Hatim: “Memlükler Dönemi Suriye’de Yüksek Öğretim Müesseseleri Olarak Camiler”, Çev: Harun Yılmaz, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 41, No:2, İstanbul, 2011, s.253-274.
- Mavili, Gürcan: “Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki 13. ve 14. yy.’lara Ait Cilt Sanatı Örnekleri”, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Ohta, Alison: “Covering the Book: Bindings of the Mamluk Period, 1250-1516 CE”, London, SOAS, University of London, PhD Thesis, 2012.
- O’Kane, Bernard: “Architecture and Court Cultures of the Fourteenth Century”, **A Companion to Islamic Art and Architecture**, ed. Finbarr Barry Flood, Gulru Necipoglu, London, 2017, s.585-615.
- : “Orta Çağ Kahiresi’nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları”, **İslam Dünyasında Hat ve Mimari**, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Albaraka Yayınları, 2022, s. 547-566.
- Orman, İsmail: “Türbe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 464-466.
- Özaydın, Abdülkerim: “Ebü’l-Yümn el-Uleymî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 352-353.
- : “Hasan b. Muhammed b. Kalavun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, s. 332-333.

- --: “İbn Hallikân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, 1999, s. 17-19.
- Özcan, Abdülkerim: “Hoşkadem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 18, İstanbul, 1998, s. 249-250.
- Özdal, Ahmet N.: “Ortaçağ İslâm Dünyasında Silah Ticaretine Dair Bazı Tespitler”, **Tarih Okulu Dergisi**, No: XXXII, 2017, s. 659-674.
- Petry, Carl F.: **The Mamluk Sultanate A History**, Australia, Cambridge University Press, 2022.
- Rabbat, Nasser: **Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria**, Bloomsbury, 2010.
- “In Search of a Triumphant Image: the Experimental Quality of Early Mamluk Art”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 21-35.
- Raby, Julian,
Zeren Tanındı: **Turkish Bookbinding in the 15th Century**, London, Azimuth Editions, 1993.
- Razûk, Muhammed: “İbn İyâs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, 1999, s. 97-98.
- Rettig, Simon: “Allah’ın Kelâmını Şekillendirmek: Kur’anın 1000 ve 1700 arası Görsel Kodifikasyonları”, **Kur’an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri**, çev. Ceylan Adar İlter, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016, s. 82.
- Sadeq, Moain: “Mamluk Architecture and its Related Arts as Evidence for State Stability and Administration in Egypt and Syria”, **International Journal of Business, Humanities and Technology**, C. 1, No: 2, 2011, s. 106-110.

- Sağlam, Ahmet: “Mısır-Kahire Nâsırıyye Medresesi Vakfiyesi”, **Manisa Celal Bayer Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, No: 1, 2017, s. 250-268.
- Sheikh, Ahmed: **Muslim Architecture**, Lahor, The Academy Of Oriental Arts, 1941.
- Stierlin, Henri: **İmanın ve İktidarın Hizmetinde İslam Mimarisi**, çev. Ali Berktaş, 3. bs, Ankara, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Şaman Doğan, Nermin: “Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memluklu Sanatı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 231, No: 1, 2006, s. 131-149.
- Şeşen, Ramazan: “Eyyûbiler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul, 1995, s. 20-31.
- Şem’i: **Tezkiretü’l-Hulefâ**, haz.: Mustafa Uğur Arslan, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020.
- Tanman, Mehmed Baha: “Mamluk Influences on the Architecture of the Anatolian Emirates”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 283-300.
- Tanıncı, Zeren: “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Ortaçağ İslam Ciltleri”, **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, 1990, s. 102-149.
- : “Kur’an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri”, **1400. Yılında Kur’an-ı Kerim**, İstanbul, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2010, s. 190-121.
- : “Kur’ani Elyazmalarda Tezhip Sanatı ve Tezyîni Desenler”, **Kur’an Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazine**, çev. Ceylan Adar İlter, İstanbul, Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian, 2016, s. 99-117.

- Tansel, Selâhattin: **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti**, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Tekindağ, Şehabeddin: **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı: XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1961.
- : "Berkuk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 511-512.
- Tomar, Cengiz: "Şam", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 311-315.
- Turan, Hayrunnisa: "Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armaları (Renkler)", **Belleten**, C. LXXXIII, No: 298, Aralık 2019, s.887-912.
- Uluçam, Abdüsselam: "Şam", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 320-325.
- Uzun, Mustafa İsmet: "Ezher", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 53-58.
- Yavuz, Orhan: **Kansu Gavri'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)**, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2002.
- Yavuz, Orhan, Mahmut Kafes: "Kansu Gavri'nin Arapça Dîvânı", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2012, s. 63-158.
- Yâzîcî, Tâlib: "Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, 1993, s.510-511.
- Yeomans, Richard: **The Art And Architecture Of Islamic Cairo**, England, Garnet Publishing, 2006.
- Yıldız, Hakkı Dursun: "Eşnâs et-Türkî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, s. 472.
- Yiğit, İsmail: "Kayıtbay", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, 2002, s. 80-81.

- : “Memlûkler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 90-97.
- : “Şeyh el-Mahmûdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 58-60.
- : **Memlûkler: 648-923/1250-1517**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2015.
- Yiğit, Rıdvan: “Türk Sanat Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Muhammed b. Kalavun Dönemi Memlûk Mimarisi”, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, C. 5, No: 1, 2022, s. 130-146.
- Yüksel Muslu, Cihan: **Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet**, çev. Zeynep Rona, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016.
- Yürekli, Tülay: Tülay Yürekli: “Memlûklerde Matem Geleneği”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 41, No: 71, 2022, s. 225-245.
- Zengin, Murat: “Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, No: 1, 2016, s. 79-90.
- Wade Haddon, Rosalind A.: “Mongol Influences on Mamluk Ceramics in the Fourteenth Century”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 95-113.
- Ward, Rachel: “Mosque Lamps and Enamelled Glass: Getting the Dates Right”, **The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria-Evolution and Impact**, Goettingen, Bonn University Press, 2012, s. 55-75.

EK-1 LÜGATÇE

Altan Ayırma: Cild sanatında motif zemininin altınla doldurulduğu, motiflerin kabartma şeklinde üstte ve deri renginde bırakıldığı süsleme şeklidir.

Bordür: Kenarlık anlamına gelen bu kelime, cild sanatında kapağı en dışta dört taraftan çevreleyen süslemeye verilen isimdir. Zencirekten daha geniştir.

Cild: Deri anlamına gelen cild; yazma eserlerin sayfalarını dağılmaktan korumak ve sırasıyla bir arada bulundurmak amacıyla yapılan koruyucu kaplara verilen isimdir.

Dudak: Sertabın iki yanında, arka kapak ve mikleb boyunca bırakılan boşluğa verilen isimdir. Miklebe ve sertaba hareket etme özelliği kazandırmak için yapılır.

Kapak: Cildin bölümlerinden olup, kitabın alt ve üst kısmını örten parçalara verilen isimdir. Her ciltte ön (sol, üst) ve arka (sağ, alt) kapak olmak üzere iki adet bulunur.

Köşebent: Köşe bağı, köşe çiçeği gibi anlamlara gelir. Köşelerde ve zencireklere bitişik olarak yapılan tezyîni unsurlardır.

Meşin: Koyun cildine verilen isimdir.

Mikleb: Kitabın ağız kısmını örten, alt kapağa bağlı, üçgen bazen de yamuk dörtgen şeklinde ucu üst kapakla kitabın iç kapağı arasına giren bölüme verilen isimdir. Kitabın yapraklarını koruyan miklebe, *miklâb* veya *cild kanadı* da denilmektedir.

Muhat: Sırtla kapaklar arasında bırakılan boşluğa verilen isimdir. Kapakların rahatça açılıp kapanmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

Muhdes: Sonradan meydana gelmiş, eskiden olmayan.

Müheykel: Heykel gibi, büyük.

Mühr-i Süleyman: Hz. Süleyman'a isnat edilen mucizevî yüzüğe verilen isimdir. Bu yüzüğün üzerinde bulunan, iki eşkenar üçgenin iç içe geçmesiyle oluşmuş altı kollu yıldız motifine de Mühr-i Süleyman denmektedir.

Mülemma: Parlak ve sıvanmış gibi anlamlara gelen bu kelime süsleme sanatlarında hem motiflerin hem de zeminin altınlandığı süsleme şeklidir.

Mülevven: Renkli ve boyalı gibi anlamlara gelen bu kelime cild sanatında, köşebent, salbek ve şemse gibi bezemelerin kapaklarda kullanılan deriden başka bir deri ile kaplandığı uygulamaları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Müşebbek: Ağ ve kafes gibi örölmüş veya oyulmuş demektir. Cild sanatında; derinin oyularak dantel gibi işlenmesi sonucu oluşın süslemenin bordür, köşebent şemse gibi kısımlara yapıştırılması işlemine verilen isimdir.

Salbek: Şemsenin alt ve üst kısmında bulunan tezyîni unsurlara verilen isimdir.

Sahtiyan: Keçi derisine verilen isimdir.

Sertab: Miklebin arka kapağa bağlandığı yere verilen isim olup, miklebe hareket etme özelliğı kazandırır.

Sırt: Kitabın arkasını örten bölüme verilen isimdir. Dip de denilmektedir.

Şemse: Güneş anlamına gelen şems kelimesinden gelmektedir. Kapakların orta kısmında yer alan ve daire, oval, yıldız vb. olarak yapılan tezyîni unsurlara verilen isimdir.

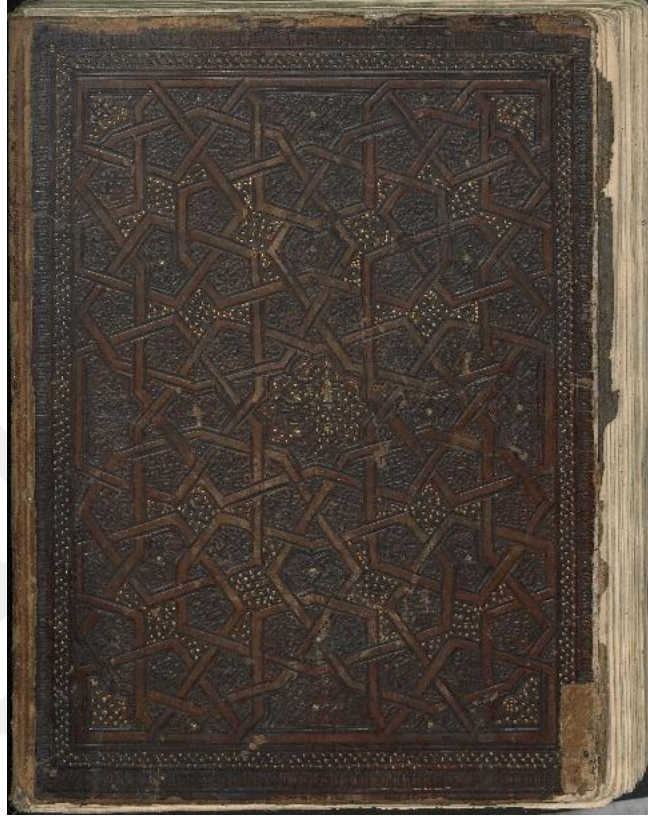
Şiraze: Kitab sırtının iki ucuna konulan ve yaprakları muntazam bir surette tutan ibrişimden örölmüş örgüye, ince bağa verilen isimdir.

Üstten Ayırma: Cild sanatında zeminin deri renginde bırakıldığı yalnızca motiflerin altınlandığı süsleme şeklidir.

Zahriye: Yazma eserlerde esas metin başlamadan önce bırakılan sayfaya denir. Bu sayfaya yapılan süslemeye zahriye tezhibi adı verilir.

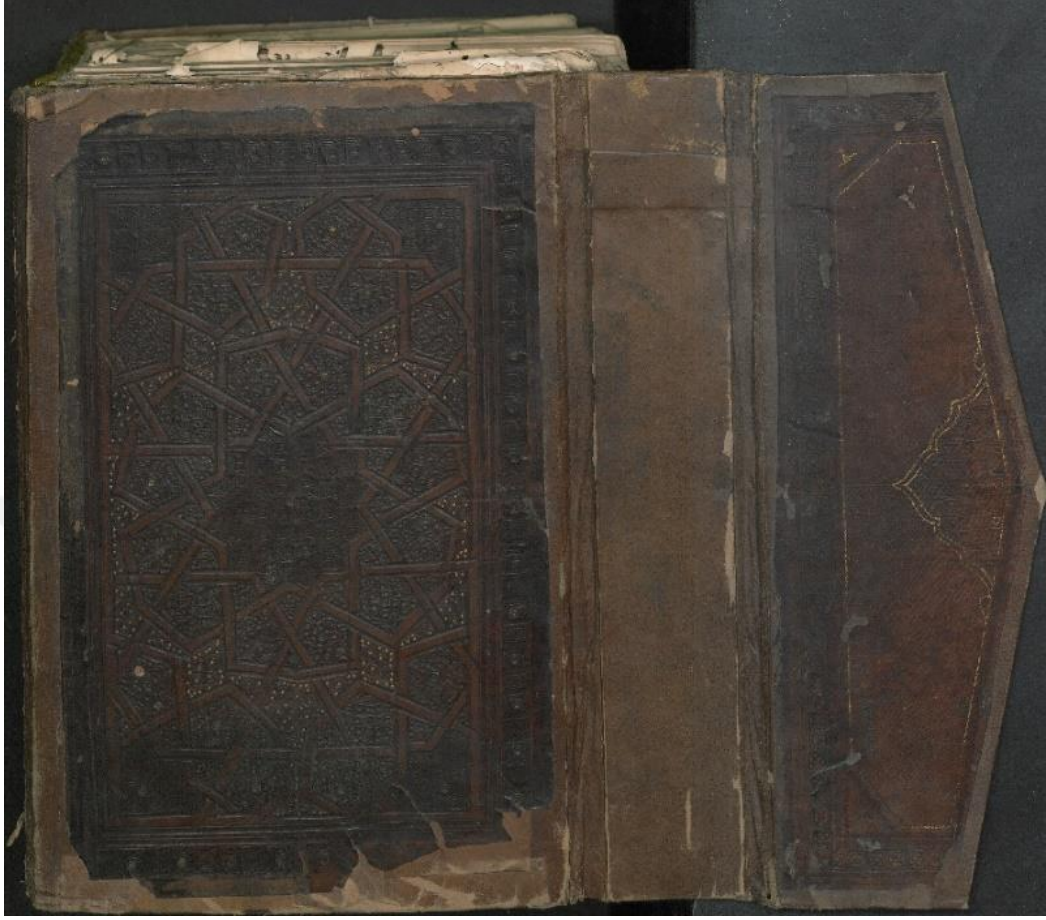
Zencirek: Kenarlık anlamına gelen bu kelime, cild sanatında kapağı en dışta dört taraftan çevreleyen süslemeye verilen isimdir. Genellikle 4-5 mm civarında olup, bordürden daha dardır.

EK-2 KATALOG

Görsel: 404, Örnek:1, *Tecrîdi'l-Eğâni*, 666 / 1268, TİEM: 2007, Ön ve Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 1
ESERİN ADI	: Tecrîdi'l-Eğâni (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2007
GÖRSEL NO.	: 27, 28, 29, 30, 404.
DİL	: Arapça
KONU	: Mûsiki, müzisyenler ve müzik aletleri
ÖLÇÜLER	: EBAD: 26.4 cm. x 34 cm. SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 296
KETEBESİ (TARİH)	: 13 Zilkade 666/ 25 Temmuz 1268
MÜELLİFİ	: Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/ 967)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Muhammed b. en-Nusaybi el-Halebî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 405, Örnek: 2, *Şerhu'l-Hidâye*, 724/1324, TİEM: 1751, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb

ÖRNEK NO.	: 2
ESERİN ADI	: <i>Şerhu'l-Hidâye</i> (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1751
GÖRSEL NO.	: 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 405.
DİL	: Arapça
KONU	: Hanefî Fıkıhı
ÖLÇÜLER	: EBAD: 17 cm. x 26.5 cm. SATIR SAYISI: 19
YAPRAK/ VARAK	: 316
KETEBESİ (TARİH)	: 13 Ramazan 724/ 3 Eylül 1324
MÜELLİFİ	: Hüsameddin es-Seğâfî
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Yusuf b. Tâcî b. İlyas El-Hanefî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 406, Örnek: 3, *El-Mebsût*, 727/ 1327, TİEM: 1716, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 3
ESERİN ADI	: El-Mebsût (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1716
GÖRSEL NO.	: 41, 42, 43, 406.
DİL	: Arapça
KONU	: Hanefî Fıkhı
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19.4 cm. x 27 cm. SATIR SAYISI:21
YAPRAK/ VARAK	: 343
KETEBESİ (TARİH)	: 24 safer 727/ 19 Ocak 1327
MÜELLİFİ	: Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed se-Serahsî (ö.483/1090 ?)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

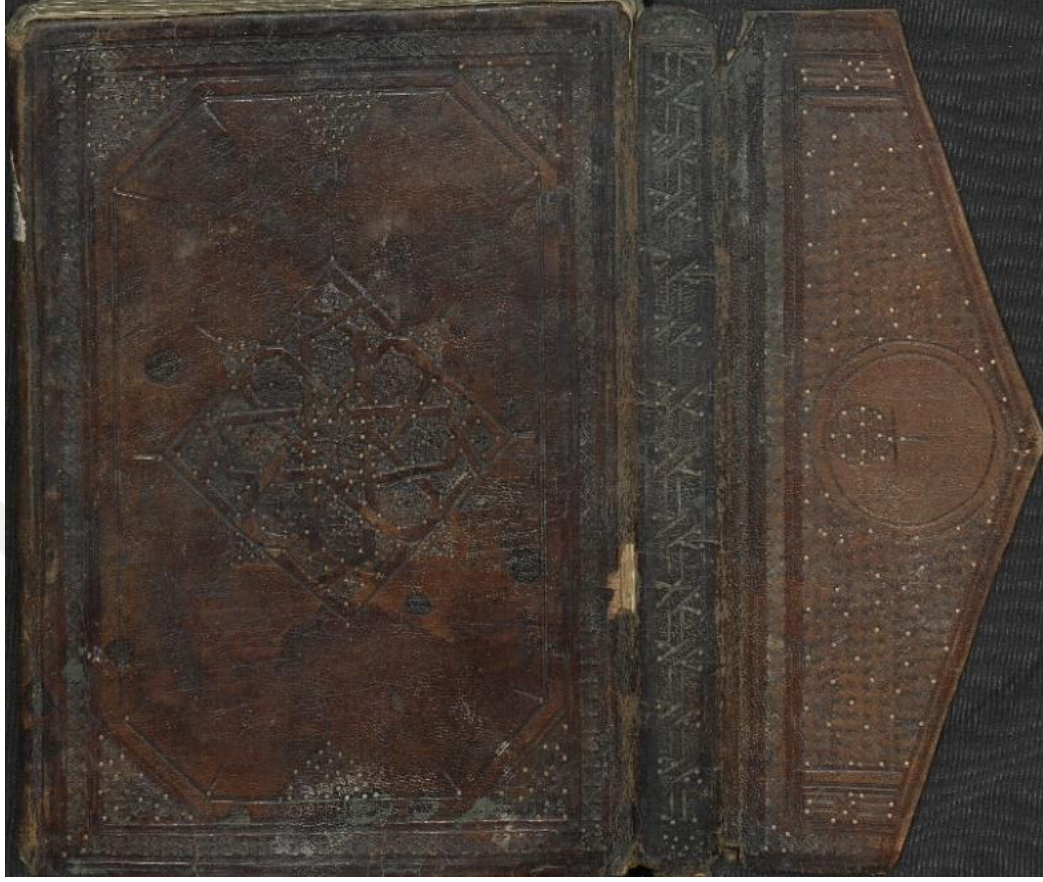
Görsel: 407, Örnek: 4, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyılın İkinci Çeyreği, TİEM: 454, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 4
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 454
GÖRSEL NO.	: 44, 45, 46, 47, 407.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 33.4 cm. x 23.5 cm.
YAPRAK/ VARAK	SATIR SAYISI:4 : 320
KETEBESİ (TARİH)	: 383/993-994
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Ahmed b. Yasin b. İsbehân (ö.?)
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Sahtiyan RENGİ: Kestane ÖZELLİĞİ: Deri Cild

Görsel: 408, Örnek: 5, *Mefâtihu'l-Gayb*, 733/1333, TİEM: 1551, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 5
ESERİN ADI	: Mefâtihu'l-Gayb (7. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1551
GÖRSEL NO.	: 48, 49, 50, 51, 408.
DİL	: Arapça
KONU	: Tefsir
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19 cm. x 21.4 cm. SATIR SAYISI:25
YAPRAK/ VARAK	: 146
KETEBESİ (TARİH)	: Zilkade 733/ Temmuz/Ağustos 1333
MÜELLİFİ	: Fahreddin er-Râzî (ö.606/ 1210)
MÜSTENSİHİ	: Yakut b. Abdullah
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 409, Örnek: 6, *El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrîci Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr*, 749/ 1348, TİEM: 3865, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 6
ESERİN ADI	: El-Bedrü'l- Münîr fî Tahrîci Ehâdisi's- Şerhi'l-Kebîr
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 3865
GÖRSEL NO.	: 54, 55, 56, 57, 58, 409.
DİL	: Arapça
KONU	: Hadis-i Şerif
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.2 cm. x 26.7 cm. SATIR SAYISI:25
YAPRAK/ VARAK	: 152
KETEBESİ (TARİH)	: 4 Şevval 749/ 26 Aralık 1348
MÜELLİFİ	: İbnü'l- Mülakkın (ö.804/ 1401)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

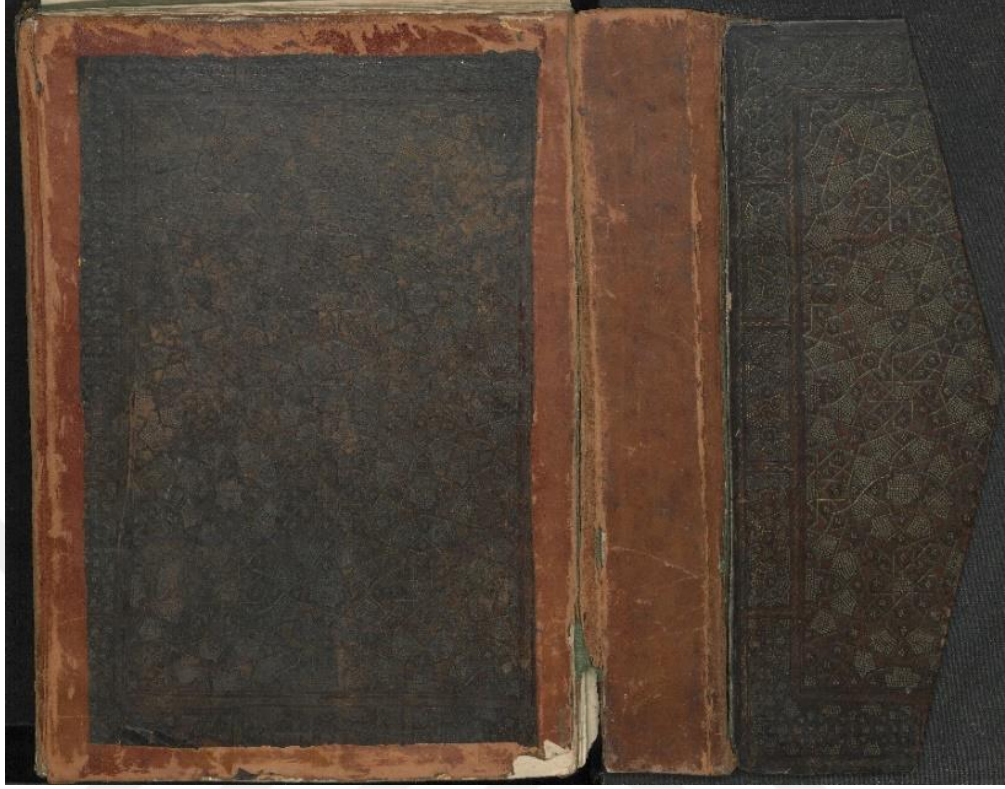
Görsel: 410, Örnek: 7, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Ortası, TİEM: 458, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 7
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 458
GÖRSEL NO.	: 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 410.
DİL	: Arapça
KONU	: ----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 30 cm. x 21 cm. SATIR SAYISI: 16
YAPRAK/ VARAK	: 382
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 411, Örnek: 8, *Kur'ân-ı Kerîm*, 760/1358, TİEM: 440, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 8
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 440
GÖRSEL NO.	: 72, 73, 74, 75, 76, 77, 411.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD:26.5 cm. x 37.3 cm.
	SATIR SAYISI: 15
YAPRAK/ VARAK	: 305
KETEBESİ (TARİH)	: 760/ 1358
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Koyu kahve

Görsel: 412, Örnek: 9, *Kur'ân-ı Kerîm*, 765/1363, TİEM: 446, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 9
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 446
GÖRSEL NO.	: 78, 79, 80, 81, 412.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD:32 cm. x 44.2 cm.
	SATIR SAYISI: 11
YAPRAK/ VARAK	: 299
KETEBESİ (TARİH)	: 27 Safer 765/5 Aralık 1363
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: Hacı Abdülaziz b. Şeyh Cemaleddin el-Hocendi el-Kübrevî
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

Görsel: 413, Örnek: 10, *Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l-Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem*, 784/1382, TİEM: 2016, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 10
ESERİN ADI	: Hilyetü'l- Fazl ve Zînetü'l- Kerem fi'l- Mufâhere Beyne's- Seyf ve'l-Kalem
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2016
GÖRSEL NO.	: 84, 85, 86, 87, 88, 413.
DİL	: Arapça
KONU	: Devâdâr Zeynüddin Ebü'z-Zâhirî'nin önemli bir göreve atanması
ÖLÇÜLER	: EBAD:20.3 cm. x 30.4 cm.
YAPRAK/ VARAK	: 17
KETEBESİ (TARİH)	: 4 Rabiulahir 784/ 17 Haziran 1382
MÜELLİFİ	: Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî (ö. 821/1418)
MÜSTENSİHİ	: Abdurrahman İbnü's-Sâyiğ
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 414, Örnek: 11, *Kitâbü’ş-Şifâ fi Şerefi’l- Mustafa*, 788/1386, TİEM:1678, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 11
ESERİN ADI	: Kitâbü’ş-Şifâ fi Şerefi’l- Mustafa
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1678
GÖRSEL NO.	: 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 414.
DİL	: Arapça
KONU	: Hz. Muhammed (S. A.V.)’in Yüce Kişiliği
ÖLÇÜLER	: EBAD:19.5 cm. x 26.6 cm.
	SATIR SAYISI:15
YAPRAK/ VARAK	: 327
KETEBESİ (TARİH)	:18 Zilkade 788/11 Aralık 1386
MÜELLİFİ	: Kâdî İyâz (ö.544/ 1149)
MÜSTENSİHİ	: Yusuf b. Ahmed b. Eş-Şâdilî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

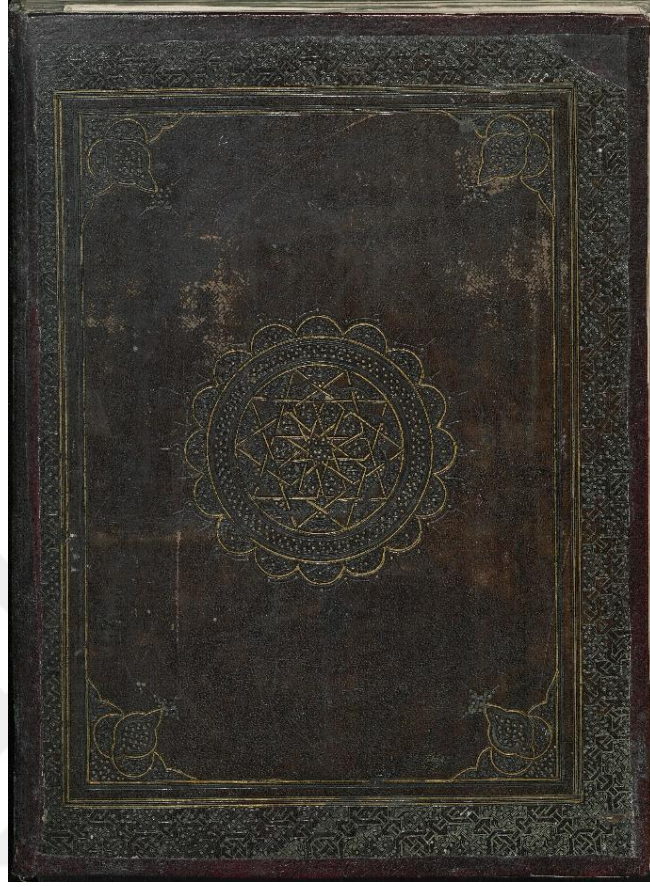
Görsel: 415, Örnek: 12, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 798/ 1396, TİEM: 2006, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	:12
ESERİN ADI	: Riyâzü's- Sâlihîn
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2006
GÖRSEL NO.	: 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 415.
DİL	: Arapça
KONU	: Hadîs-i Şerif
ÖLÇÜLER	: EBAD:21.5 cm. x 29 cm. SATIR SAYISI:15
YAPRAK/ VARAK	: 284
KETEBESİ (TARİH)	: Receb 798/ Nisan-Mayıs 1396
MÜELLİFİ	: Nevevî (ö.676/ 1277)
MÜSTENSİHİ	: Abdurrahman İbnü's-Sâyiğ
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

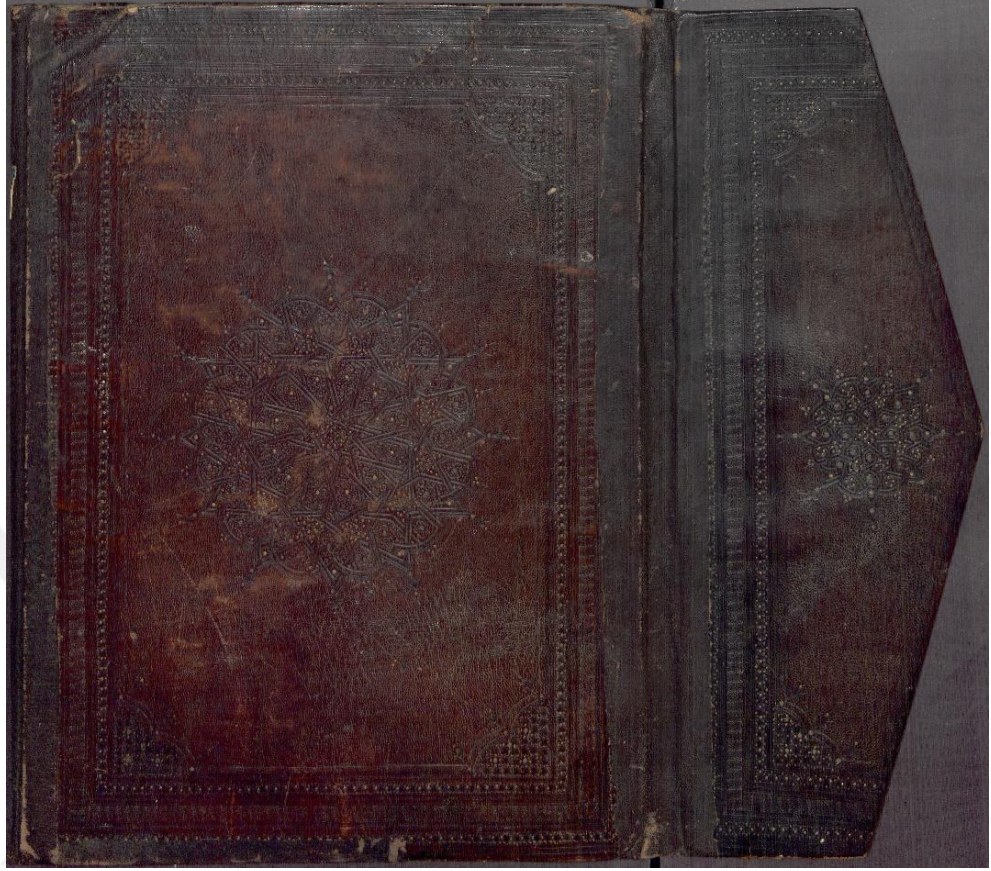
Görsel: 416, Örnek: 13, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 457, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 13
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 457
GÖRSEL NO.	: 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 416.
DİL	: Arapça
KONU	: ----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 31.4 cm. x 23 cm.
	SATIR SAYISI: 15
YAPRAK/ VARAK	: 439
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

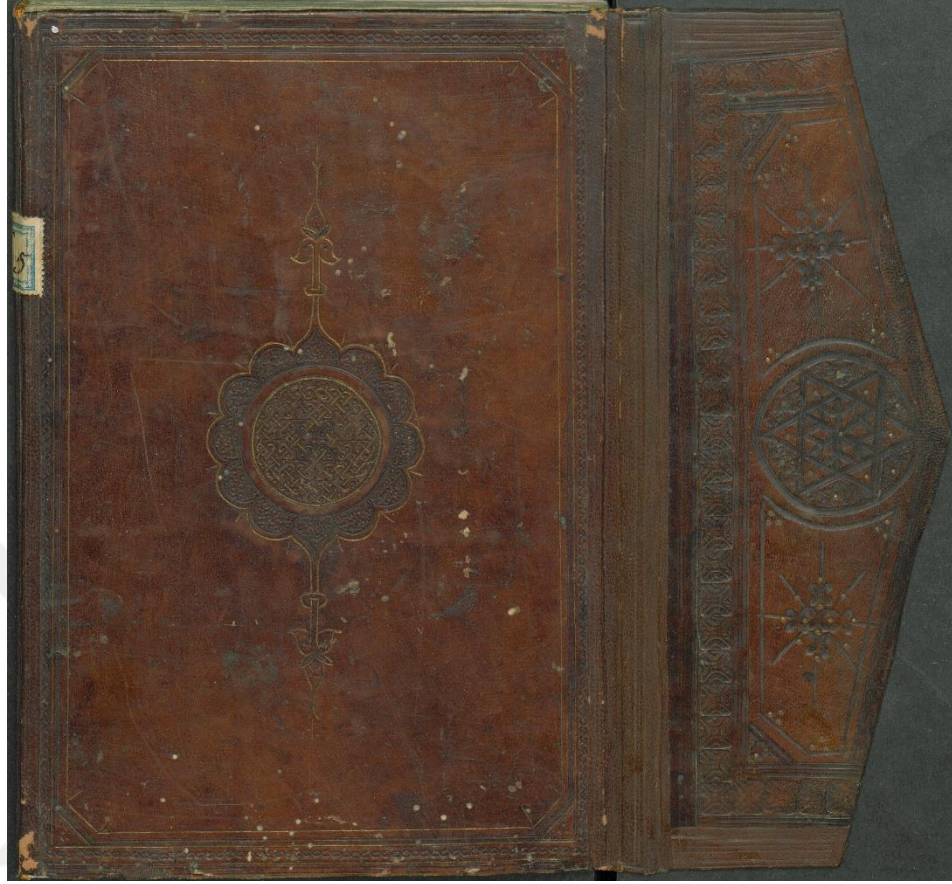
Görsel: 417, Örnek: 14, *Kur'ân-ı Kerîm*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 30, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 14
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 30
GÖRSEL NO.	: 117, 118, 119, 417.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 26.5 cm. x 35.9 cm.
	SATIR SAYISI: 7
YAPRAK/ VARAK	: 636
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Koyu Kahve

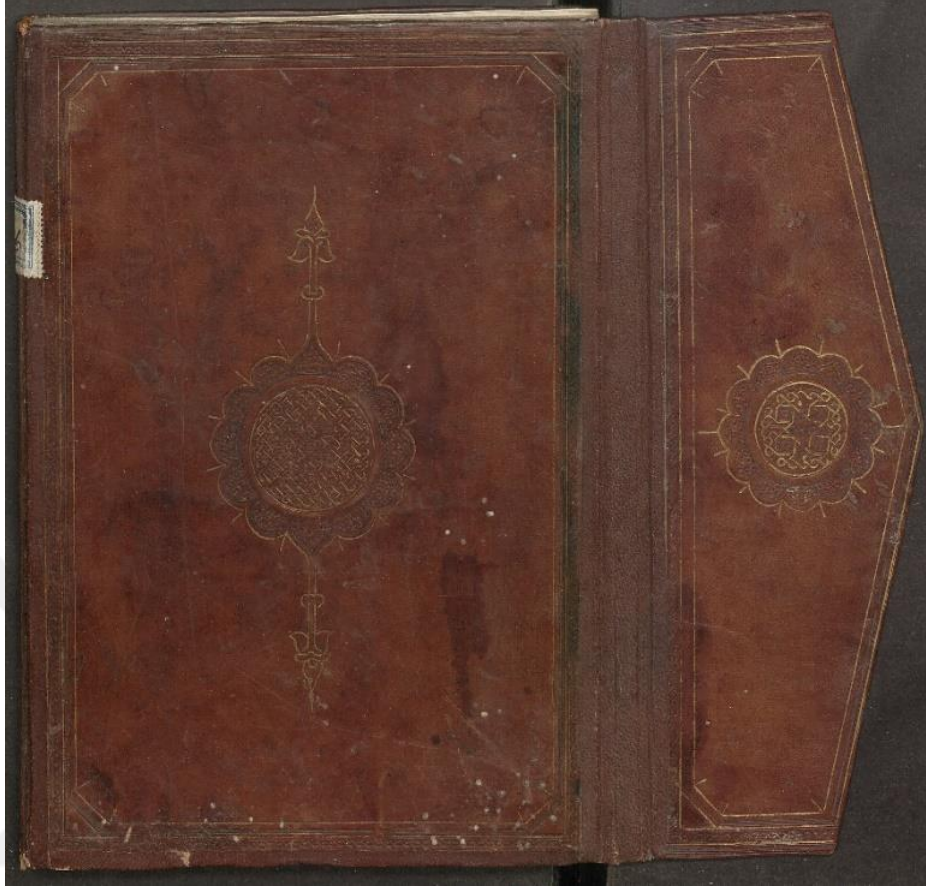
Görsel: 418, Örnek: 15, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 561, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 15
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (24. Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 561
GÖRSEL NO.	: 120, 121, 122, 123, 418.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 35 cm. x 46 cm.
	SATIR SAYISI: 5
YAPRAK/ VARAK	: 47
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kestane

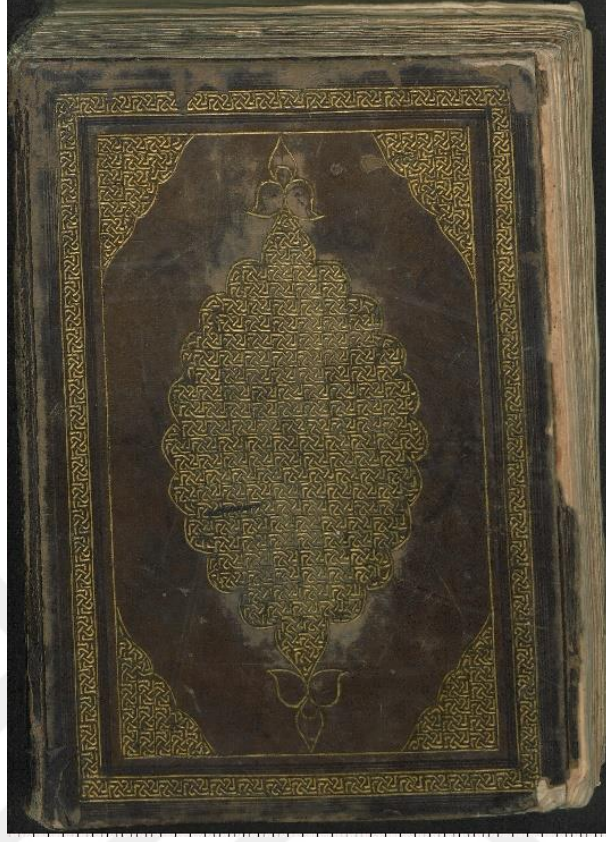
Görsel: 419, Örnek: 16, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 545, Arka Kapak, Sertab, Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 16
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (10.Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 545
GÖRSEL NO.	: 124, 125, 126, 127, 128, 129, 419.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD:19.3 cm. x 27.8 cm.
	SATIR SAYISI:5
YAPRAK/ VARAK	: 49
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 420, Örnek: 17, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XIV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 546, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 17
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (14.Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 546
GÖRSEL NO.	: 130, 131, 132, 133, 134, 135, 420.
DİL	: Arapça
KONU	: ----
ÖLÇÜLER	: EBAD:19.5 cm. x 27.7 cm.
	SATIR SAYISI:5
YAPRAK/ VARAK	: 52
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 421, Örnek: 18, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM:2144, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 18
ESERİN ADI	: <i>Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân</i> (1-2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2144
GÖRSEL NO.	: 137, 138, 139, 140, 421.
DİL	: Arapça
KONU	: Biyografi
ÖLÇÜLER	: EBAD:18.1 cm. x 25.2 cm. SATIR SAYISI:21
YAPRAK/ VARAK	: 640
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: İbn Hallikân (ö.681/ 1282)
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

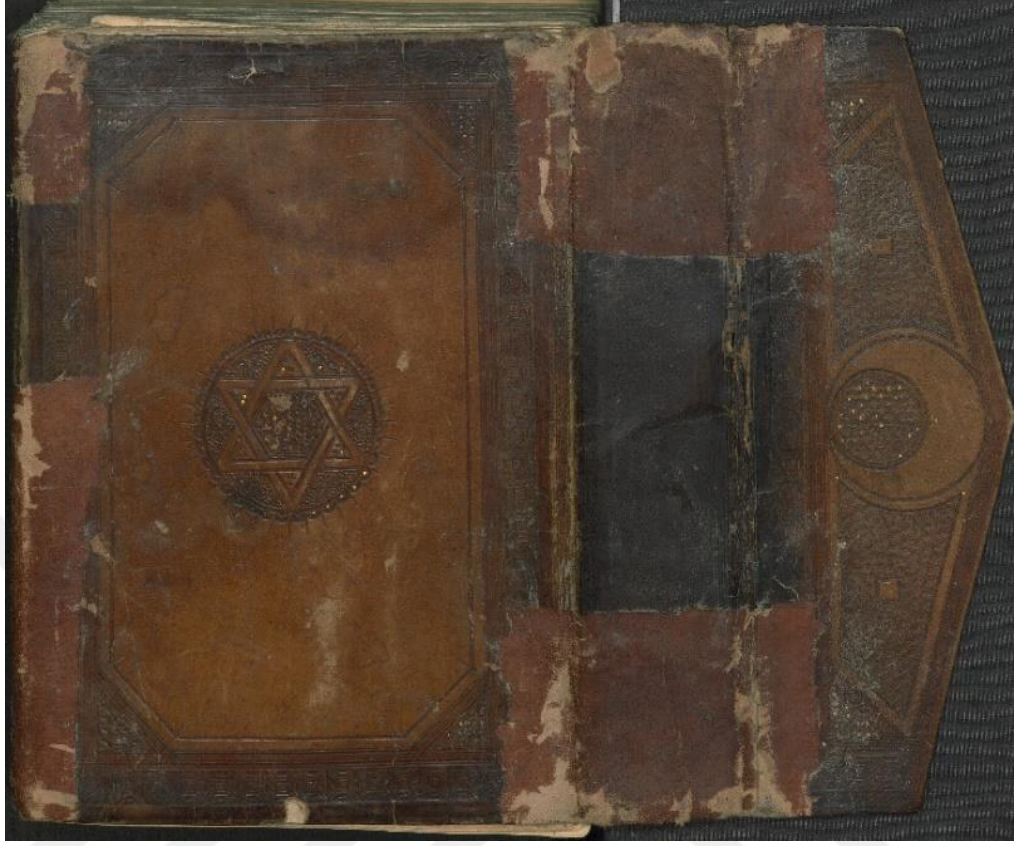
Görsel: 422, Örnek: 19, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Başı, TİEM: 600, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 19
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (7.Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 600
GÖRSEL NO.	: 141, 142, 143, 144, 145, 146, 422.
DİL	: Arapça
KONU	: ----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 21.2 cm. x 32.3 cm.
	SATIR SAYISI: 5
YAPRAK/ VARAK	: 58
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

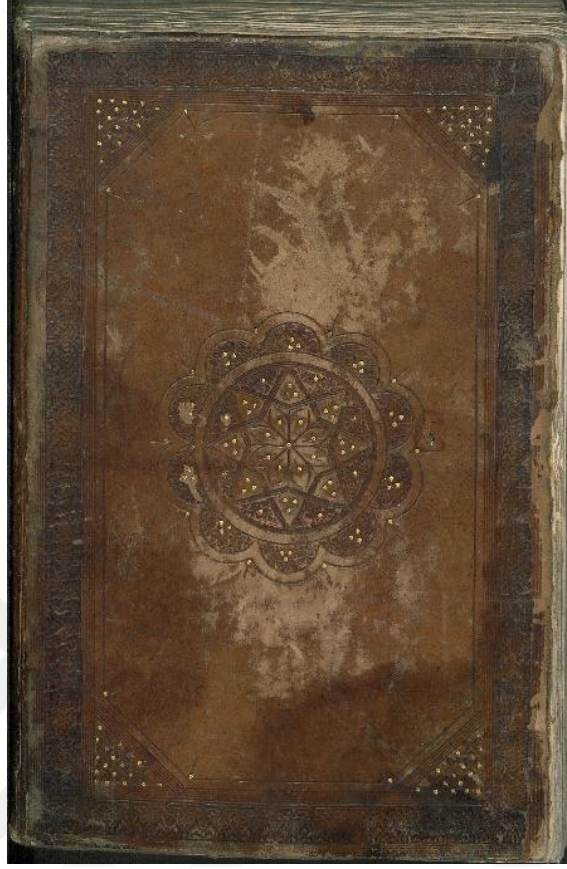
Görsel: 423, Örnek: 20, *Fusûlü'l- Bedâyi*, 824/1421, TİEM: 1817, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 20
ESERİN ADI	: Fusûlü'l- Bedâyi (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1817
GÖRSEL NO.	: 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 423.
DİL	: Arapça
KONU	: Fıkıh Usûlü
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19 cm. x 28.1 cm. SATIR SAYISI: 31
YAPRAK/ VARAK	: 378 Varak
KETEBESİ (TARİH)	: 14 Recep 824/15 Temmuz 1421
MÜELLİFİ	: Molla Fenâri (ö. 834/ 1431)
MÜSTENSİHİ	: Celal b. Eşrefî el-Hanefi
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 424, Örnek: 21, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 825/1422, TİEM: 2168, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 21
ESERİN ADI	: El- Bidâye ve'n-Nihâye (11. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2168
GÖRSEL NO.	: 160, 161, 162, 163, 164, 424.
DİL	: Arapça
KONU	: İslam tarihi
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18.3 cm. x 26.5 cm.
	SATIR SAYISI: 23
YAPRAK/ VARAK	: 268
KETEBESİ (TARİH)	: 16 Recep 822/ 6 Temmuz 1422
MÜELLİFİ	: İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Açık Kahve

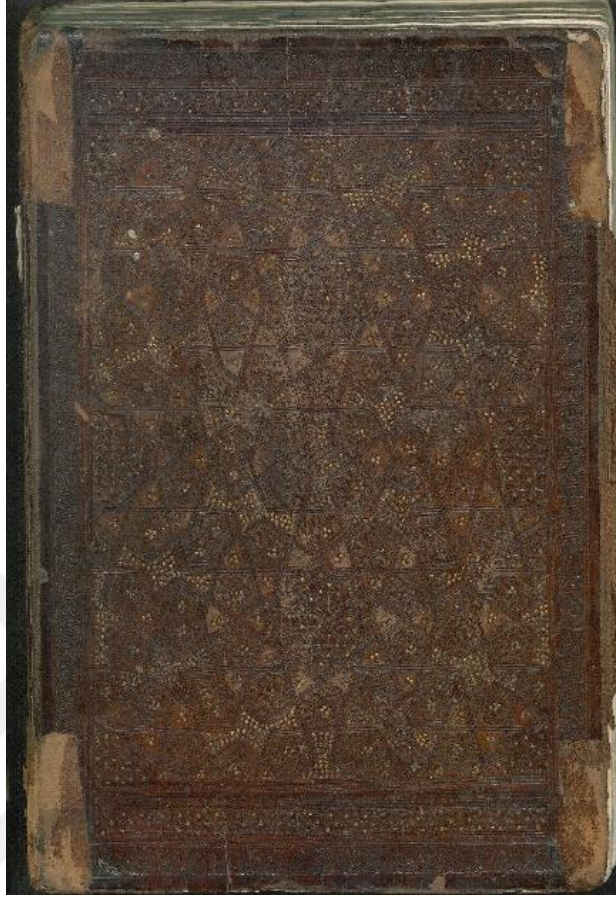
Görsel: 425, Örnek: 22, *El- Bidâye ve'n-Nihâye*, 1421-1422 Civarı, TİEM: 2167, Arka Kapak ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 22
ESERİN ADI	: El- Bidâye ve'n-Nihâye (10. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2167
GÖRSEL NO.	: 165, 166, 167, 168, 425.
DİL	: Arapça
KONU	: İslam tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.2 cm. x 27.1 cm.
	SATIR SAYISI: 23
YAPRAK/ VARAK	: 283
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 426, Örnek: 23, *Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, 829/1426, TiEM: 2147, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 23
ESERİN ADI	: Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2147
GÖRSEL NO.	: 169, 170, 171, 172, 173, 426.
DİL	: Arapça
KONU	: Biyografi
ÖLÇÜLER	: EBAD:18.8 cm. x 27. 4 cm. SATIR SAYISI:27
YAPRAK/ VARAK	: 221
KETEBESİ (TARİH)	: 22 Şaban 829/ 29 Haziran 1426
MÜELLİFİ	: İbn Hallikân (ö.681/ 1282)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Ahmed b. Osman b.Abdullah b. Süleyman b. Ömer b.Muhammed b. Et-Tekrûdî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 427, Örnek: 24, *El- Câmiu's- Sahîh*, 833/1430, TİEM: 1601, Arka Kapak ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 24
ESERİN ADI	: El- Câmiu's- Sahîh (El-Müsnedü's- Sahîh 1. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1601
GÖRSEL NO.	: 174, 175, 176, 177, 427.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahih Hadisler
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19.9 cm. x 32.5 cm SATIR SAYISI: 23
YAPRAK/ VARAK	: 197
KETEBESİ (TARİH)	: 7 Şaban 833/ 1 Mayıs 1430
MÜELLİFİ	: Müslim b. Haccâc (ö.261/ 875)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Muhammed b. Yusuf eş-Şâfii el- Menzîlî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 428, Örnek: 25, *Vefayâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân*, 839/1435-1436, TİEM: 2146, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 25
ESERİN ADI	: Vefayâtü'l-Âyân Ve Enbâü Ebnâî'z-Zamân (1. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2146
GÖRSEL NO.	: 178, 179, 180, 181, 182, 183, 428.
DİL	: Arapça
KONU	: Biyografi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19.1 cm. x 27.3 cm. SATIR SAYISI: 27
YAPRAK/ VARAK	: 233
KETEBESİ (TARİH)	: Cemaziyelahir 839/Aralık 1435- Ocak 1436
MÜELLİFİ	: İbn Hallikân (ö.681/1282)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Abdullah b. Süleyman b. Ömer b. Muhammed b. Et-Tekrûdî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

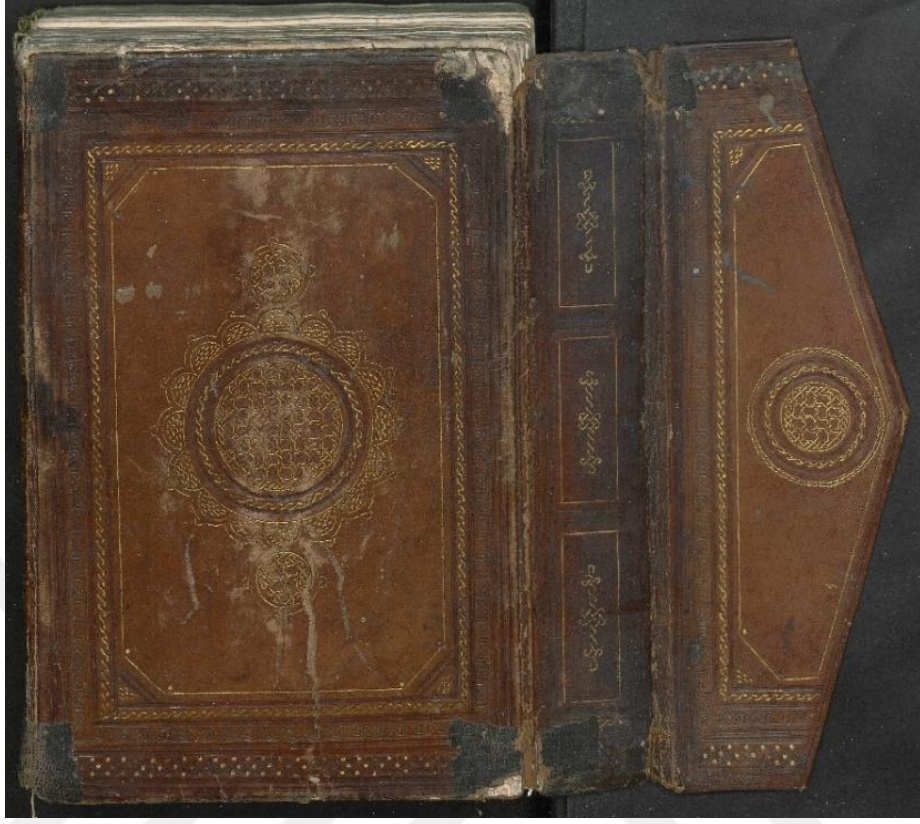
Görsel: 429, Örnek: 26, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437, TİEM: 1797, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 26
ESERİN ADI	: <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i> (4. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1797
GÖRSEL NO.	: 184, 185, 186, 187, 188, 189, 429.
DİL	: Arapça
KONU	: Şafi fikhı
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.7 cm. x 27.5 cm. SATIR SAYISI: Muhtelif
YAPRAK/ VARAK	: 313
KETEBESİ (TARİH)	: Zilhicce 840/ Haziran-Temmuz 1437
MÜELLİFİ	: Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî (ö. 808/1405)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

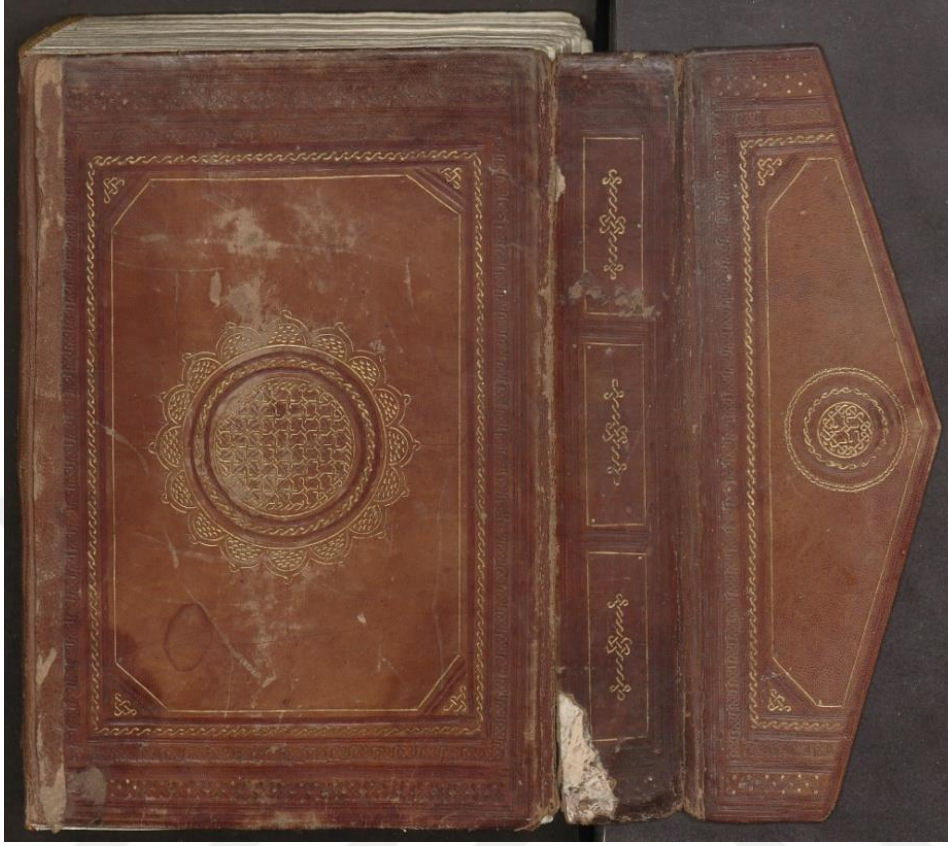
Görsel: 430, Örnek: 27, *En-Necmü'l-Vehhâc*, 840/ 1437 Civarı, TİEM: 1795, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 27
ESERİN ADI	: <i>En-Necmü'l-Vehhâc</i> (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1795
GÖRSEL NO.	: 190, 191, 192, 193, 430.
DİL	: Arapça
KONU	: Şafi fikhı
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 19 cm. x 27 cm.
	SATIR SAYISI: Muhtelif
YAPRAK/ VARAK	: 255
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî (ö. 808/1405)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

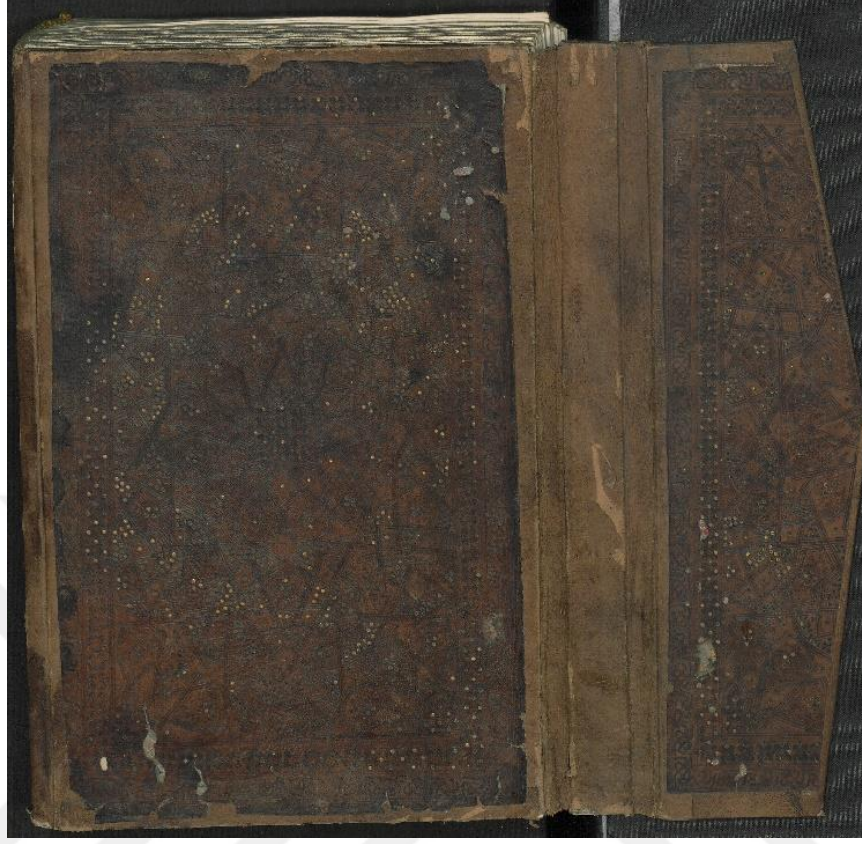
Görsel: 431, Örnek: 28, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 846/ 1442, TİEM: 2172, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 28
ESERİN ADI	: <i>Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn</i> (1.Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2172
GÖRSEL NO.	: 195, 196, 197, 198, 199, 200, 431.
DİL	: Arapça
KONU	: Nureddin Mahmud Zengi'nin Hayatı Ve Zengi Devleti'nin Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD:18 cm. x 28 cm.
YAPRAK/ VARAK	: 235
KETEBESİ (TARİH)	: 15 Safer 846/ 25 Haziran 1442
MÜELLİFİ	: Ebû Şâme El-Makdisî (ö.665/1267)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 432, Örnek: 29, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 1442 Civarı, TİEM: 2173, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 29
ESERİN ADI	: Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn (2.Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2173
GÖRSEL NO.	: 201, 202, 203, 204, 205, 206, 432.
DİL	: Arapça
KONU	: Selahaddin Eyyûbî'nin Hayatı Ve Eyyûbî Devleti'nin Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD:18.5 cm. x 27.6 cm.
YAPRAK/ VARAK	: 214
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: Ebû Şâme El-Makdisî (ö.665/ 1267)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

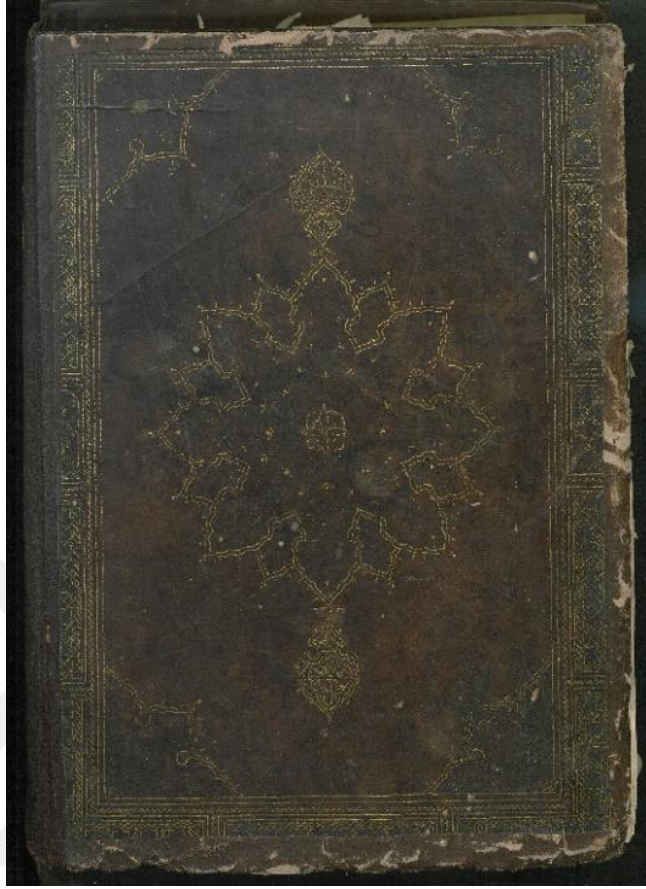
Görsel: 433, Örnek: 30, *Sünen*, 864/1459, TİEM: 1621, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 30
ESERİN ADI	: Sünen (2.Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1621
GÖRSEL NO.	: 208, 209, 210, 211, 212, 213, 433.
DİL	: Arapça
KONU	: Hadis-i Şerifler
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19 cm. x 27.8 cm. SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 201
KETEBESİ (TARİH)	: 7 Safer 864/ 3 Aralık 1459
MÜELLİFİ	: İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö.273/887)561
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Ahmed b. Hamâde b. Ataullah
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

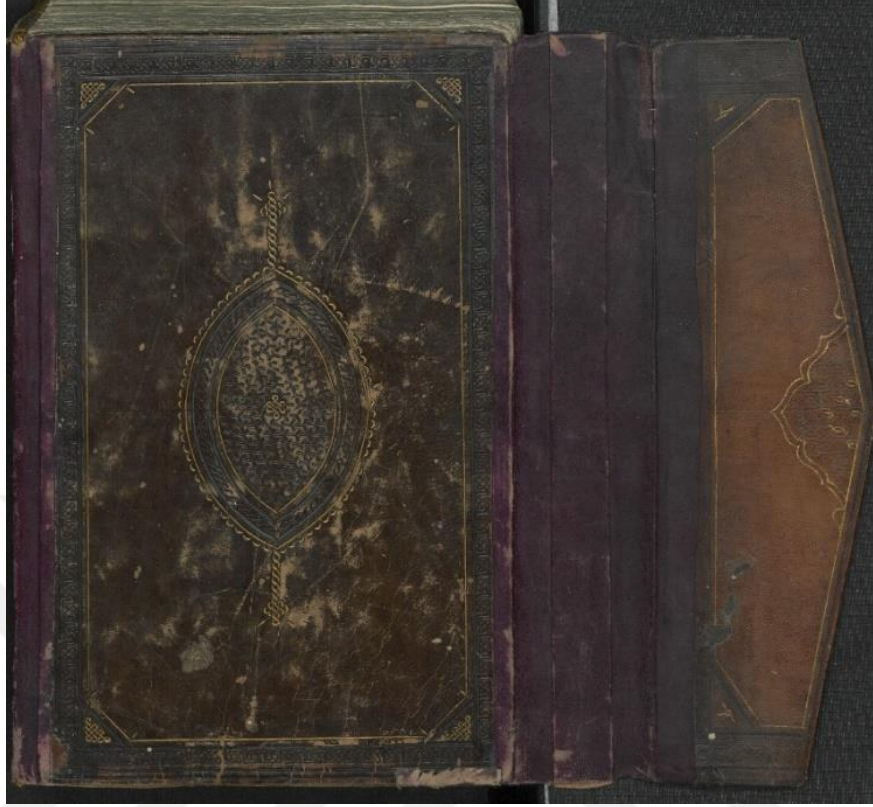
Görsel: 434, Örnek: 31, *Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr*, 865/1461, TİEM: 1800, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 31
ESERİN ADI	: <i>Kitâbü İhtiyâr fî Şerhi Muhtâr</i>
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1800
GÖRSEL NO.	: 214, 215, 216, 434.
DİL	: Arapça
KONU	: Mezhep Fıkıhı
ÖLÇÜLER	: EBAD: 17.6 cm. x 28 cm.
YAPRAK/ VARAK	SATIR SAYISI: 31
KETEBESİ (TARİH)	: 243
MÜELLİFİ	: Cemaziyelahir 865/ Mart-Nisan 1461
MÜSTENSİHİ	: Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd
CİLD ÖZELLİKLERİ	El- Mevsilî : ----- : MALZEME: Deri RENGİ: Koyu kahve

Görsel: 435, Örnek: 32, *El-Câmiu's-Sahîh*, 868/1463-1464, TİEM: 1673, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 32
ESERİN ADI	: El-Câmiu's-Sahîh (Sahihu'l- Buhari)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1673
GÖRSEL NO.	: 217, 218, 219, 220, 221, 222, 435.
DİL	: Arapça
KONU	: Hadis-i Şerifler
ÖLÇÜLER	: EBAD:27.6 cm. x 37.5 cm.
YAPRAK/ VARAK	SATIR SAYISI: 25 : 594
KETEBESİ (TARİH)	: 868/ 1463-1464
MÜELLİFİ	: Muhammed b. İsmail el-Buhari (ö.256/870)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

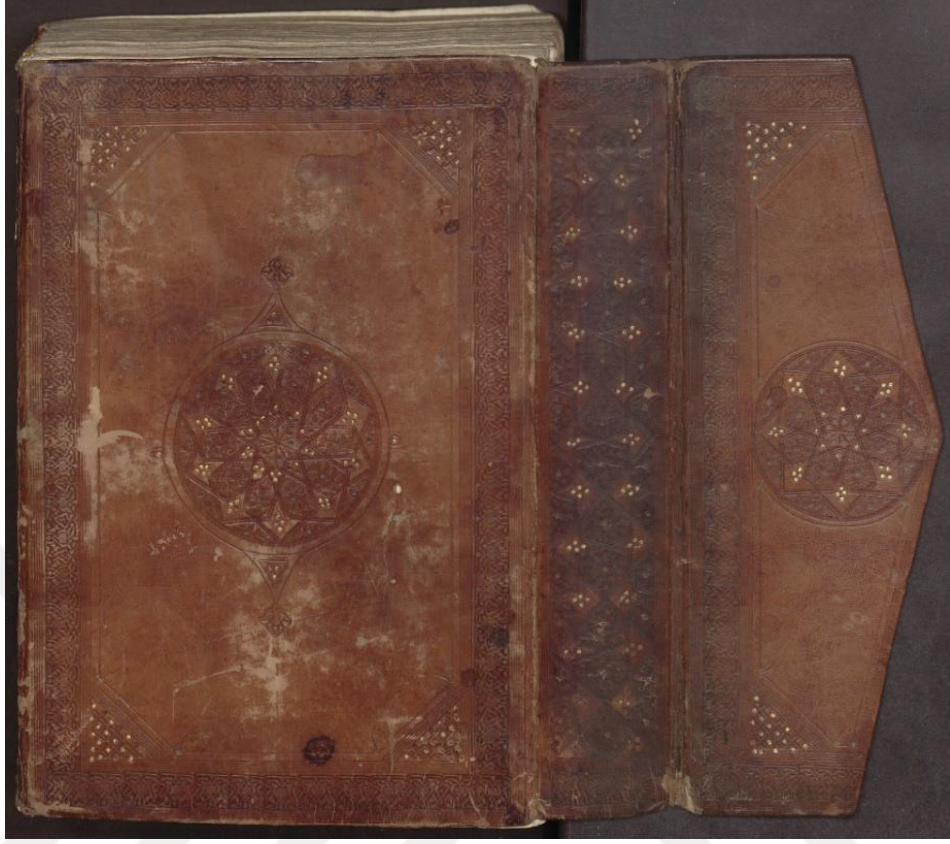
Görsel: 436, Örnek: 33, *Kitâbü'l- Câmiî'l- Müsnedi's- Sahîh*, 870/1465, TİEM: 1598, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 34
ESERİN ADI	: Kitâbü'l- Câmiî'l- Müsnedi's- Sahîh
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1598
GÖRSEL NO.	: 223, 224, 225, 226, 227, 436.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahih Hadisler
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.7 cm. x 27.8 cm. SATIR SAYISI: 39
YAPRAK/ VARAK	: 350
KETEBESİ (TARİH)	: 12 Safer 870/ 4 Ekim 1465
MÜELLİFİ	: Muhammed b. İsmail Buhâri (ö. 256/ 870)
MÜSTENSİHİ	: İbrahim Muhammed b. Mahmud İbn Bedreddin el-Aynî En-Nâci
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 437, Örnek: 34, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 870/1466, TİEM: 2163, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 34
ESERİN ADI	: <i>Târih-i İbn-i Kesîr</i> (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2163
GÖRSEL NO.	: 228, 229, 230, 231, 232, 233, 437.
DİL	: Arapça
KONU	: Umumi İslam Tarihi
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18 cm. x 26.6 cm.
	SATIR SAYISI: 21
YAPRAK/ VARAK	: 251
KETEBESİ (TARİH)	: 16 Receb 870/ 4 Mart 1466
MÜELLİFİ	: Ebü'l- Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)
MÜSTENSİHİ	: İbrahim b. Abdurrahman El- Müezzin
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 438, Örnek: 35, *El- Müsned*, 870/1466, TİEM: 2164, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 35
ESERİN ADI	: El- Müsned
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2164
GÖRSEL NO.	: 234, 235, 236, 237, 238, 438.
DİL	: Arapça
KONU	: Hadis-i Şerifler
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18 cm. x 26.6 cm.
	SATIR SAYISI: 23
YAPRAK/ VARAK	: 250
KETEBESİ (TARİH)	: Receb 870/ Şubat-Mart 1466
MÜELLİFİ	: Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 439, Örnek: 36, *Târih-i İbn-i Kesîr*, 871/1466, TİEM: 2166, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 36
ESERİN ADI	: Târih-i İbn-i Kesîr (9. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2166
GÖRSEL NO.	: 239, 240, 241, 242, 243, 439.
DİL	: Arapça
KONU	: Umumi İslam Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19 cm. x 27 cm. SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 219
KETEBESİ (TARİH)	: Safer 871/ Eylül-Ekim 1466
MÜELLİFİ	: Ebü'l- Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)
MÜSTENSİHİ	: İbrahim b. Abdurrahman El- Müezzin
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 440, Örnek: 37, *Şerh 'ul- Menâr*, 872/ 1468, TİEM: 1737, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 37
ESERİN ADI	: <i>Şerh 'ul- Menâr</i>
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1737
GÖRSEL NO.	: 252, 253, 254, 255, 256, 440.
DİL	: Arapça
KONU	: Fıkıh Usûlü
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18 cm. x 27.3 cm.
	SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 242
KETEBESİ (TARİH)	: 3 Zilkade 872/ 25 Mayıs 1468
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: Ahmed b. Ebibekir b. Ahmed b. Musa el-Eşâri
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

Görsel: 441, Örnek: 38, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri*, 876/ 1472, TİEM: 1691, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 38
ESERİN ADI	: Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l- Buhâri (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1691
GÖRSEL NO.	: 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 441.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahîh-i Buhâri Şerhi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.8 cm. x 27.5 cm.
	SATIR SAYISI:31
YAPRAK/ VARAK	: 192
KETEBESİ (TARİH)	: 24 Zilkade 876/ 3 Mayıs 1472
MÜELLİFİ	: Bedreddin el- Aynî (ö.855/ 1451)
MÜSTENSİHİ	: Ömer b. Abdullah b.Muhammed b. Mahmud el- Menzeravi
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

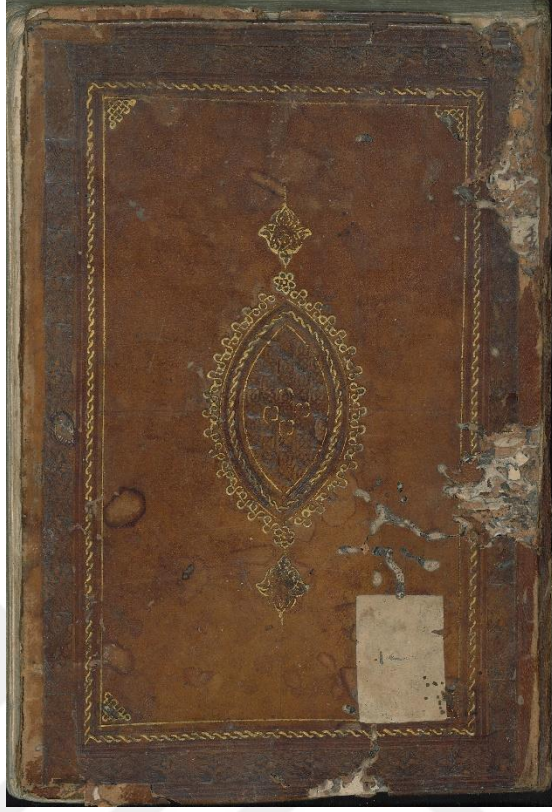
Görsel: 442, Örnek: 39, *Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih*, XV. Yüzyıl Üçüncü Çeyreği, TİEM:2125, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 39
ESERİN ADI	: <i>Mir'âtü'z-Zamân fi't-Târih</i>
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2125
GÖRSEL NO.	: 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 442.
DİL	: Arapça
KONU	: Umumi Tarih
ÖLÇÜLER	: EBAD: 17.9 cm. x 27 cm. SATIR SAYISI:27
YAPRAK/ VARAK	: 248
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: Ebi'l-Muzaffer Yusuf Sıbt b. el-Cevzî (ö. 654/1256)
MÜSTENSİHİ	: Ali b. İsa b. el-Hasebî
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 443, Örnek:40, *Kur'ân-ı Kerîm Cüzü*, XV. Yüzyıl Üçüncü Çeyreği, TİEM: 560, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 40
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (30. Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 560
GÖRSEL NO.	: 275, 276, 277, 278, 443.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 26.2 cm. x 35 cm.
YAPRAK/ VARAK	: 48
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 444, Örnek: 41, *El- İnâye Şerhu'l- Hidâye*, 880/ 1476, TİEM: 1749, Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 41
ESERİN ADI	: <i>El- İnâye Şerhu'l- Hidâye</i>
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1749
GÖRSEL NO.	: 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 444.
DİL	: Arapça
KONU	: Fıkıh
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.6 cm. x 26.8 cm. SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 363
KETEBESİ (TARİH)	: 19 Ramazan 880/ 16 Ocak 1476
MÜELLİFİ	: Kivâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî (ö.749/ 1348)
MÜSTENSİHİ	: Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed el-Basrî eş-Şâfi
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

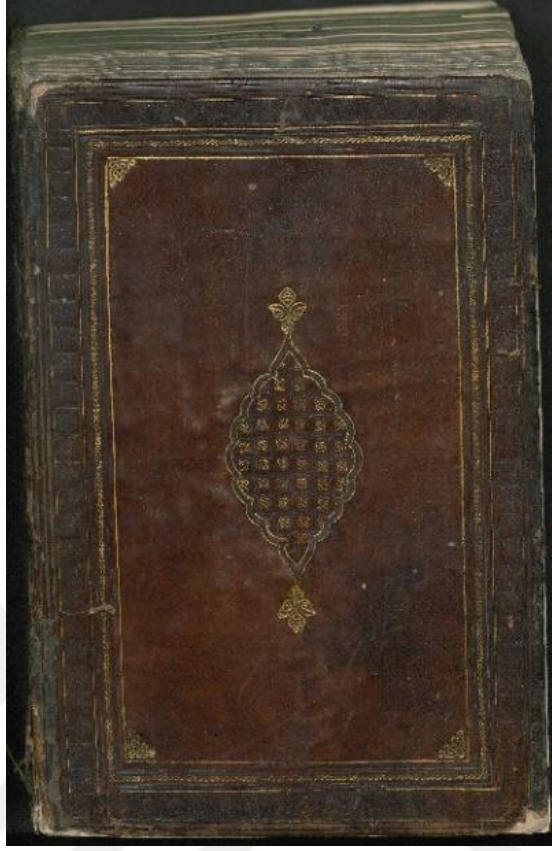
Görsel: 445, Örnek: 42, *Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye*, 881/ 1477, TİEM: 1745, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	:42
ESERİN ADI	: Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l- Hidâye (2.Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1745
GÖRSEL NO.	: 287, 288, 289, 290, 445.
DİL	: Arapça
KONU	: Fıkıh
ÖLÇÜLER	: EBAD: 17.9 cm. x 27.2 cm.
	SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 344 Varak
KETEBESİ (TARİH)	: 15 Zilkade 881/ 1 Mart 1477
MÜELLİF	: Kivâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî (ö.749/ 1348)
MÜSTENSİHİ	: Abdurrahman İbn Muhammed İbn Muhammed el-Basrî eş-Şâfi
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 446, Örnek: 43, *Tebyînü'l-Hakâik*, 887/ 1482, TİEM: 1811, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 43
ESERİN ADI	: <i>Tebyînü'l-Hakâik</i> (4. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1811
GÖRSEL NO.	: 291, 292, 293, 294, 295, 446.
DİL	: Arapça
KONU	: İslam Borçlar Hukuku
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18.1 cm. x 27 cm.
	SATIR SAYISI: 31
YAPRAK/ VARAK	: 254
KETEBESİ (TARİH)	: 13 Rabiulahir 887/ 1 Haziran 1482
MÜELLİFİ	: Osman b. Ali ez-Zeylaî (ö.743/ 1343)
MÜSTENSİHİ	: Ahmed b. Hasan el-Hanefi
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 447, Örnek: 44, *İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehl-i Zamân*, 893/1488, TİEM: 2157, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 44
ESERİN ADI	: <i>İkdü'l Cümân fî Târîhi Ehl-i Zamân</i> (16. Cüz)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2157
GÖRSEL NO.	: 296, 297, 298, 447.
DİL	: Arapça
KONU	: Umumi Tarih
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19 cm. x 27.4 cm. SATIR SAYISI: 23
YAPRAK/ VARAK	: 272
KETEBESİ (TARİH)	: 16 Zilhicce 893/ 21 Kasım 1488
MÜELLİFİ	: Bedreddin el-Aynî (ö. 855/ 1451)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ahmemi el-Ensari el-Hanefi
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 448, Örnek: 45, *Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 2104, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 45
ESERİN ADI	: Kitâbü'l-Kânûn fî İlmi't-Tıb
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2104
GÖRSEL NO.	: 299, 300, 301, 302, 303, 304, 448.
DİL	: Arapça
KONU	: Ansiklopedik ve sistematik tıp
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18,7 cm. x 27,3 cm. SATIR SAYISI: 35
YAPRAK/ VARAK	: 436
KETEBESİ (TARİH)	: Cemaziyelevvel 727/ Mart- Nisan 1327
MÜELLİFİ	: İbn-i Sînâ (ö.428/ 1037)
MÜSTENSİHİ	: Ahmed b. Hüseyin b. Muhammed et-Tarac
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 449, Örnek: 46, *Kur'ân-ı Kerîm*, 895/ 1490, TİEM: 53, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 46
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 53
GÖRSEL NO.	: 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 449.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 32.5 cm. x 45.5 cm.
	SATIR SAYISI: 13
YAPRAK/ VARAK	: 317
KETEBESİ (TARİH)	: Rabiulahir 895/ Ocak-Şubat 1490
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: Ebubekir b. Ahmed b. Tâlû
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

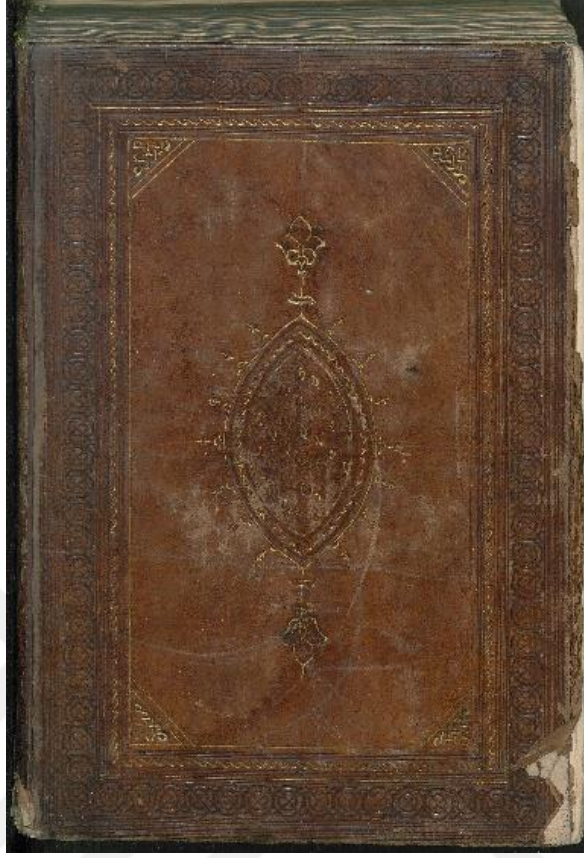
Görsel: 450, Örnek: 47, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 898/ 1493, TİEM: 2149, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 47
ESERİN ADI	: <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i> (1. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2149
GÖRSEL NO.	: 312, 313, 314, 315, 316, 317, 450.
DİL	: Arapça
KONU	: Mısır Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.3 cm. x 27.3 cm.
	SATIR SAYISI: Muhtelif
YAPRAK/ VARAK	: 285
KETEBESİ (TARİH)	: 12 Şevval 898/ 27 Temmuz 1493
MÜELLİFİ	: İbn İyâs (ö.930/1524)
MÜSTENSİHİ	: İbn İyâs
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 451, Örnek: 48, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Son Çeyreği, TİEM: 450, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 48
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 450
GÖRSEL NO.	: 318, 319, 320, 321, 322, 323, 451.
DİL	: Arapça
KONU	: ----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 24.8 cm. x 34. cm SATIR SAYISI: 11
YAPRAK/ VARAK	: 305
KETEBESİ (TARİH)	: Ramazan 713 (Ocak 1314)
MÜELLİFİ	: -----
MÜSTENSİHİ	: Şazi b. Muhammed b. Şazi b. Davud b. İsa b. Ebibekr b. Eyyûb
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 452, Örnek: 49, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 903/1497, TİEM: 2151, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 49
ESERİN ADI	: <i>Bedâiu'z-Zuhûr Fî Vekâii'd-Duhûr</i> (6. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2151
GÖRSEL NO.	: 324, 325, 326, 327, 452.
DİL	: Arapça
KONU	: Mısır Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 19.3 cm. x 27.5 cm.
	SATIR SAYISI: Muhtelif
YAPRAK/ VARAK	: 241
KETEBESİ (TARİH)	: Rabiulevvel 903/ Ekim-Kasım 1497
MÜELLİFİ	: İbn İyâs (ö.930/1524)
MÜSTENSİHİ	: İbn İyâs
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 453, Örnek:50, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyıl Sonu, TİEM: 533, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 50
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 533
GÖRSEL NO.	: 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 453.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 38.7 cm.x 54.3 cm.
	SATIR SAYISI: 9
YAPRAK/ VARAK	: 463
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	:-----
MÜSTENSİHİ	:
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Vişneçürüğü

Görsel: 454, Örnek: 51, *Kur'ân-ı Kerîm*, XV. Yüzyılın Sonu, TİEM: 508, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 51
ESERİN ADI	: Kur'ân-ı Kerîm
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 508
GÖRSEL NO.	: 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 454.
DİL	: Arapça
KONU	: -----
ÖLÇÜLER	: EBAD: 36.5 cm.x 50.5 cm. SATIR SAYISI:7
YAPRAK/ VARAK	: 643
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: ----
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kestane

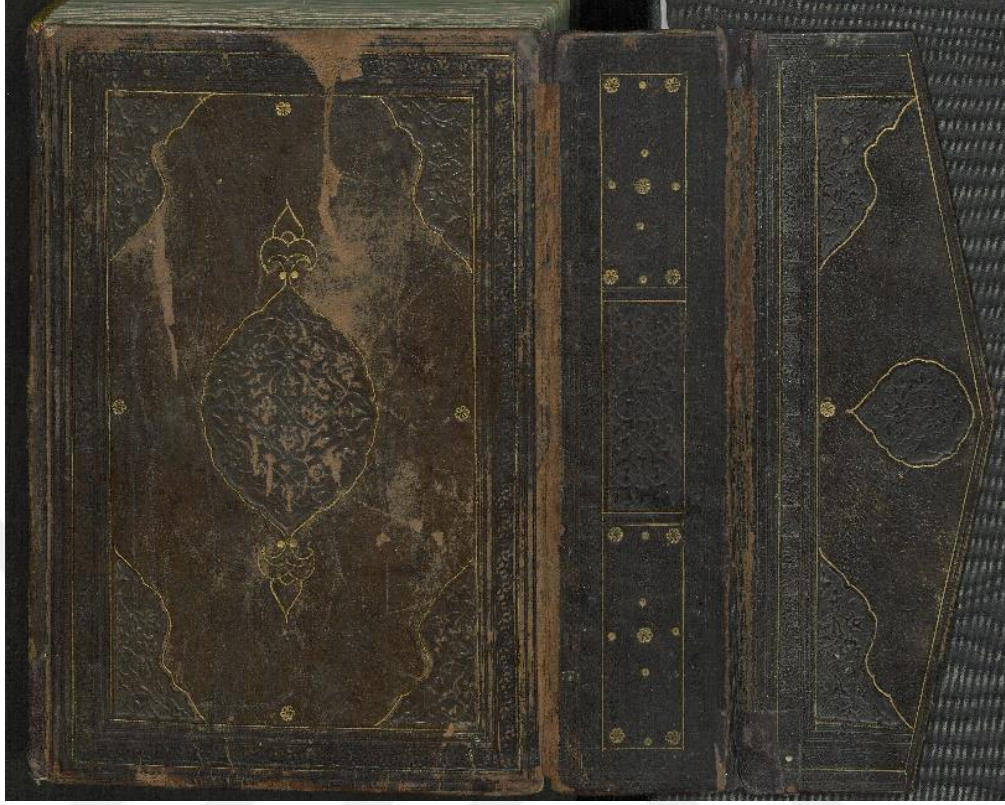
Görsel: 455, Örnek: 52, *Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb*, XVI. Yüzyıl Başı, TİEM:1832, Arka Kapak ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 52
ESERİN ADI	: Kitâbü't-Tehzîb li Zihni'l-Lebîb
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	:1832
GÖRSEL NO.	: 350, 351, 352, 353, 455.
DİL	: Arapça
KONU	: Muhtelif Soru Cevap
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 21.4 cm. x 31 cm.
	SATIR SAYISI: 9
YAPRAK/ VARAK	: 56
KETEBESİ (TARİH)	: -----
MÜELLİFİ	: İbn Ebü'l-İz (ö. 792/ 1390)
MÜSTENSİHİ	: -----
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Kahve

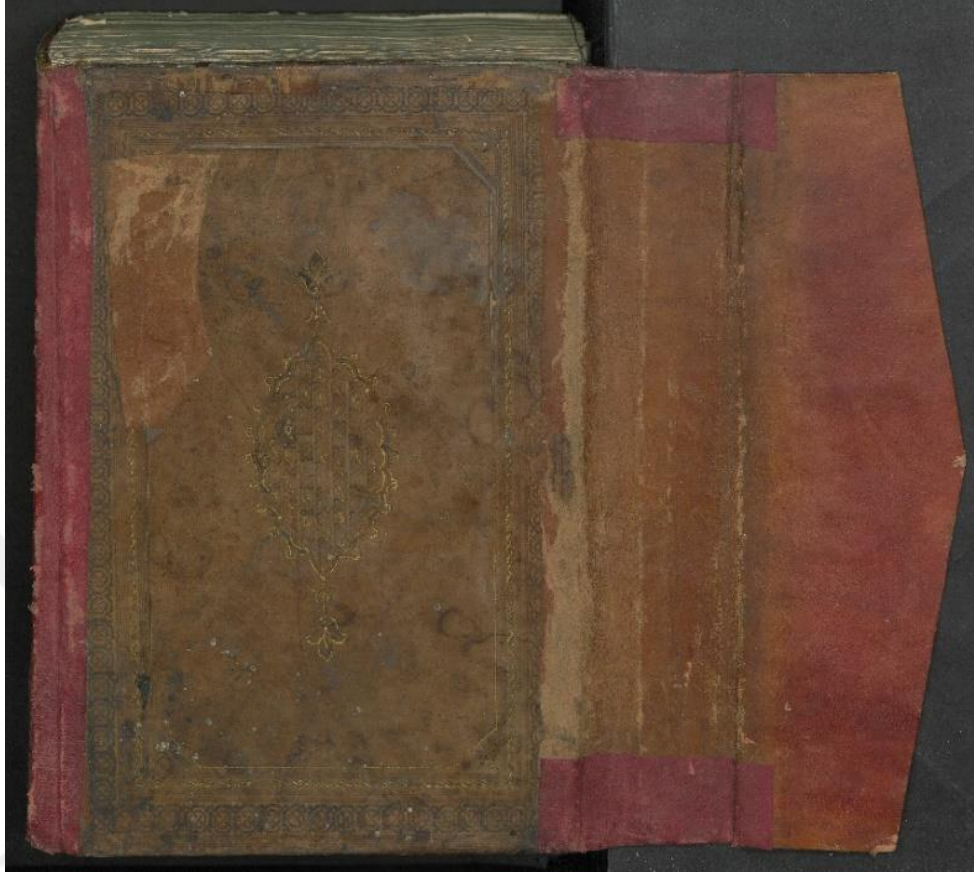
Görsel: 456, Örnek: 53, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, 914/ 1508, TİEM: 2153, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 53
ESERİN ADI	: <i>Bedâiu'z-Zuhûr Fî Vekâii'd-Duhûr</i> (7. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2153
GÖRSEL NO.	: 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 456.
DİL	: Arapça
KONU	: Mısır Tarihi
ÖLÇÜLER	:
	EBAD: 18.8 cm. x 27.5 cm
	SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 219
KETEBESİ (TARİH)	: 15 Muharrem 914/ 16 Mayıs 1508
MÜELLİFİ	: İbn İyâs (ö. 930/ 1524)
MÜSTENSİHİ	: İbn İyâs (ö. 930/ 1524)
CİLD ÖZELLİKLERİ	:
	MALZEME: Deri
	RENGİ: Koyu Kahve

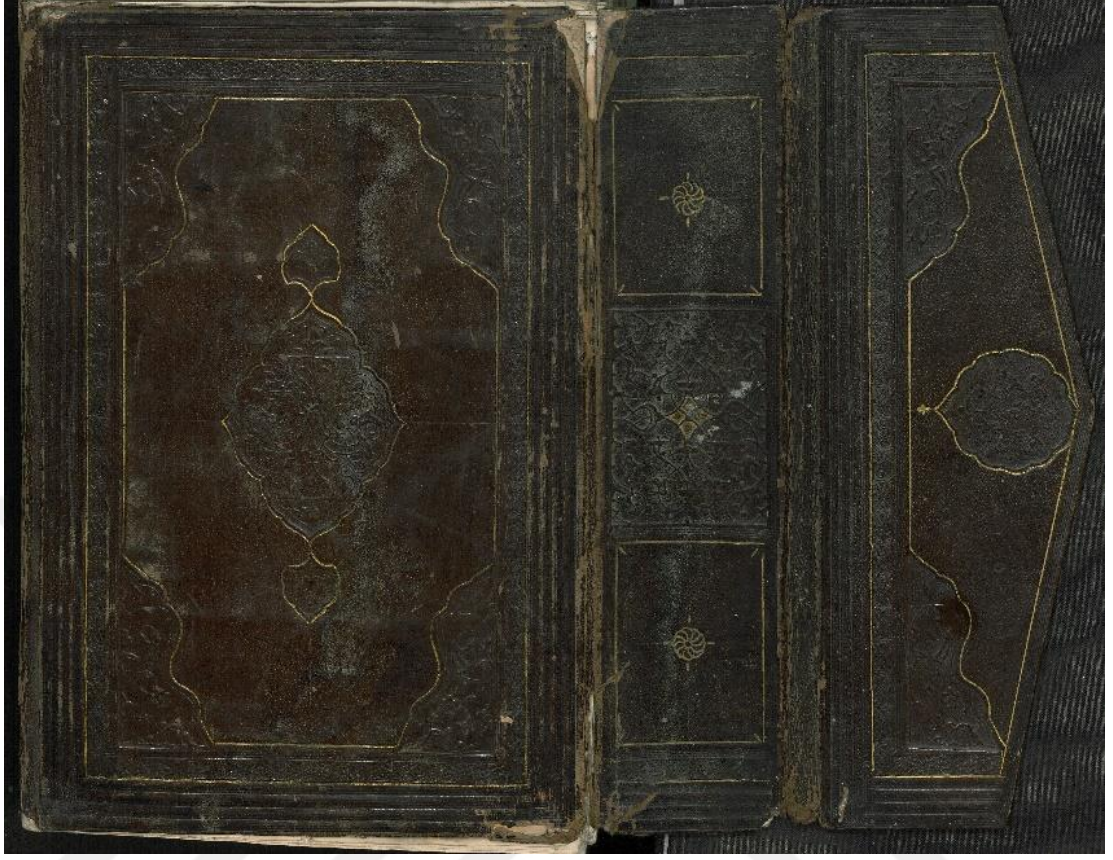
Görsel: 457, Örnek:54, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 919/1513, TİEM: 1606, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 54
ESERİN ADI	: Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l- Buhârî (2. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1606
GÖRSEL NO.	: 361, 362, 363, 364, 365, 457.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahihi Buhari Şerhi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.5 cm. x 27.7 cm.
	SATIR SAYISI:37
YAPRAK/ VARAK	: 297
KETEBESİ (TARİH)	: 18 Muharrem 919/ 26 Mart 1513
MÜELLİFİ	: İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/ 1449)
MÜSTENSİHİ	: Abdullah b. Selam
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 458, Örnek: 55, *Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr*, 920/1514-1515, TİEM: 1633, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 55
ESERİN ADI	: Kitâbü Şerhu'l- Meşâriku'l-Envâr
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1633
GÖRSEL NO.	: 366, 367, 368, 369, 458.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahih hadislerin nahiv konularına göre düzenlenmesi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 21.2 cm. x 30.8 cm SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 433
KETEBESİ (TARİH)	: 24 Cemaziyelahir 920/ 16 Ağustos 1514
MÜELLİFİ	: Radıyyüddin es-Sâgânî (ö.650/ 1252)
MÜSTENSİHİ	: Muhammed b. Hasan b. Osman
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

Görsel: 459, Örnek: 56, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 921/1515, TİEM: 1608, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 56
ESERİN ADI	: <i>Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l- Buhârî</i> (4. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1608
GÖRSEL NO.	: 370, 371, 372, 373, 374, 459.
DİL	: Arapça
KONU	: Sahîhi Buhari Şerhi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.3 cm. x 27 cm. SATIR SAYISI:37
YAPRAK/ VARAK	: 291
KETEBESİ (TARİH)	: 14 Rabiulevvel 921 (28 Nisan 1515)
MÜELLİFİ	: İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/ 1449)
MÜSTENSİHİ	: Abdullah b. Selam
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 460, Örnek: 57, *Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l- Müştakîn*, 921/1515, TİEM: 1907, Arka Kapak, Sertab, Mikleb ve Ön Kapak.

ÖRNEK NO.	: 57
ESERİN ADI	: Ravzatü'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l-Müştakîn
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1907
GÖRSEL NO.	: 375, 376, 377, 378, 460.
DİL	: Arapça
KONU	: Sevgi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.3 cm. x26.3 cm SATIR SAYISI: 25
YAPRAK/ VARAK	: 433
KETEBESİ (TARİH)	: 23 Ramazan 921/31 Ekim 1515
MÜELLİFİ	: İbn Kayyim el- Cevziyye (ö. 751/ 1350)
MÜSTENSİHİ	: Yusuf İbn-i Hasan el-Avseci (?)
CİLD ÖZELLİKLERİ	: M ALZEME: Deri RENGİ: Açık Kahve

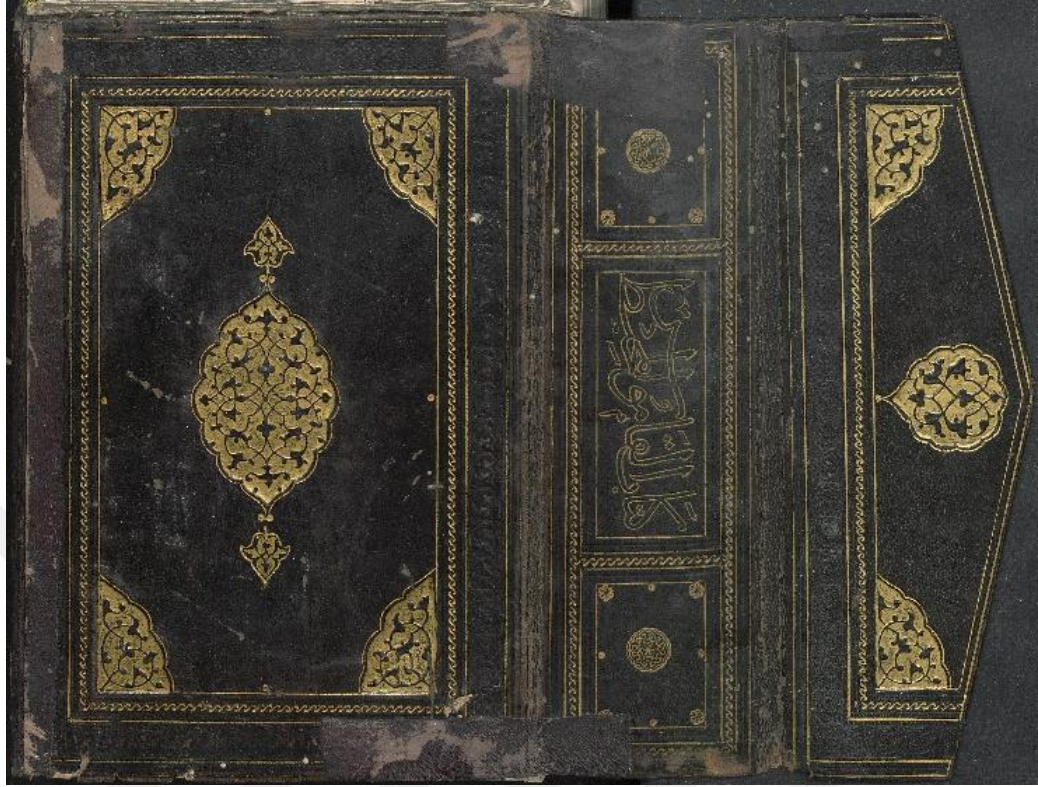
Görsel: 461, Örnek: 58, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr*, XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği, TIEM: 2150, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	: 58
ESERİN ADI	: <i>Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr</i> (8. Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2150
GÖRSEL NO.	: 379, 380, 381, 382, 383, 461.
DİL	: Arapça
KONU	: Mısır Tarihi
ÖLÇÜLER	: EBAD: 18.1 cm. x 27.4 cm. SATIR SAYISI: 26
YAPRAK/ VARAK	: 213
KETEBESİ (TARİH)	: ----
MÜELLİFİ	: İbn İyâs (ö. 930/ 1524)
MÜSTENSİHİ	: İbn İyâs (ö. 930/ 1524)
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

Görsel: 462, Örnek: 59, *El-Fetâva't-Tatarhâniyye*, 925/1519, TİEM: 1781, Arka Kapak.

ÖRNEK NO.	:59
ESERİN ADI	: El-Fetâva't-Tatarhâniyye (2.Cild)
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 1781
GÖRSEL NO.	: 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 462.
DİL	: Arapça
KONU	: Fıkıh
ÖLÇÜLER	: EBAD: 26 cm. x 35.8 cm. SATIR SAYISI: 35
YAPRAK/ VARAK	: 280 Varak
KETEBESİ (TARİH)	: 29 Safer 925/ 2 Mart 1519
MÜELLİFİ	: Ferîdüddin Âlim b. Alâ (ö.786 /1384)
MÜSTENSİHİ	: ----
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Kahve

Görsel: 463, Örnek: 60, *El- Kâmûsü'l- Muhît*, 926/1520, TİEM: 2117, Arka Kapak, Sertab ve Mikleb.

ÖRNEK NO.	: 60
ESERİN ADI	: El- Kâmûsü'l- Muhît
BULUNDUĞU YER	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
ENVANTER NO.	: 2117
GÖRSEL NO.	: 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 463.
DİL	: Arapça
KONU	: Arapça'dan Arapça'ya sözlük
ÖLÇÜLER	: EBAD: 17.1 cm. x 25.3 cm. SATIR SAYISI: 33
YAPRAK/ VARAK	: 392 Varak
KETEBESİ (TARİH)	: Ramazan 926 /Ağustos-Eylül 1520
MÜELLİFİ	: Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)
MÜSTENSİHİ	: Abdülkadir b.
CİLD ÖZELLİKLERİ	: MALZEME: Deri RENGİ: Koyu Kahve

ÖZGEÇMİŞ

Betül Şahin lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2009 yılında tamamladı. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. Eğitimini “Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Halil Hamid Paşa Koleksiyonu'na Ait Osmanlı Cildleri'nden Bazı Örnekler” isimli yüksek lisans teziyle tamamladı. Anadolu Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Safevi cildleriyle ilgili araştırmalar yapan Betül Şahin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalında doktora eğitimine başladı. 2017 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak atanan Şahin halen aynı Fakülte'de görevine devam etmektedir. Görevinin yanı sıra cild, ebrû ve tezhip sanatıyla da ilgilenmektedir. Araştırmacı aynı zamanda doktora tez konusu da olan Memlûk cildleriyle ilgili çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca evli ve iki çocuk annesidir.